

٤

شانازی مرو قایرینی

٢٩
١٣
٧
محمد
صلوات
الله
علیه
وسلم

پیغمبهری خوا وهک پهروه رشیار

مندی اقرأ الثقافی
www.iqra.ahiamontada.com

محمد فتح الله گولمن

IRFAN
PUBLISHING

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

پدای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا النفاقی)

بۆدابهزانندی چۆردها کتیب: سردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

شانازی مرقایہ فی

نور می نام

۴

پیغمبر می خوا و مک پرورہ رشیار

محمد فتح اللہ گولمن

شانازی مؤلفی

نووری نیر

۴

بنفهمبری خوا و ملک په روروشیار

نووسینی

محمد فتح الله کولهن

وه رگتپانی

ده سته‌ی وه رگتپانی ده زگای چاپ و په خشی کانی عیرفان

چاپی په کهم

کانونی په کهم ۲۰۱۵

تیراژ ۵۰۰۰ دانه

ژماره‌ی سپاردنی (۸۲۰) ی سالی ۲۰۱۵ ی پن به خشراوه

شوینی چاپ

Neşe
Basın Yayıncılık

Neşe Matbaacılık - İstanbul - TURKEY

+90 212 886 8330

www.nesematbaacilik.com

هموو مافینکی له به رگرتنه وه و بلوکرتنه وه ی پارټیزاوه .
Copyright © Irfan Publishing 2015

ده زگای چاپ و په خشی کانی عیرفان

www.irfanpublishing.com

پيپرستی بابەتەکان

پيشەکی..... ۱۰

بەشى دووم

پينغمبەرى خوا وەك پەرورەرشيار

أ- پەرورەرشيارى پينغمبەرى خوا و سەرپەرشتيارى خيزان..... ۲۷

۱. پينغمبەرى خوا وەك سەرۆك خيزان..... ۲۸

۲. ئەو بەهاىەى بەخشيىوى بە خيزانەكانى..... ۳۷

۳. راپۆژ بە خيزانەكانى..... ۴۰

نمونەىەك..... ۴۰

۴. رپوداوى سەرپشك كردن (التخير)..... ۴۳

ب- پينغمبەرى باوك..... ۴۹

۱. سۆز و بەزىيەكەى بەرامبەر مندال و نەوەكانى..... ۵۱

۲. سۆز و خۆشەويستىيەكەى بۇ حەزرەتى فاتيمە..... ۵۶

۳. نامادەكردنى مندالەكانى بۇ ژيانى هەميشەى..... ۵۸

۴. حەزرەتى فاتيمە و داواكردنى خزمەتكار..... ۶۱

۵. كەشى پەروردەيى خانەى بەختەومەرى..... ۶۵

ج- پينگەياندنى مرقۇقەكان و رموشى گشتىي پەرورەرشيارىيەكەى . ۶۸

۱. بەرزكردنەوى رپۇح و نەفس و ژيرى..... ۷۴

۲. جیهانیبوونی په یامه کې ۷۶
- د. سیستهمه په روږده ییبه جیهانییبه کې پیغه مبه ری خوا ۸۵
۱. بزوات و کردار ۸۵
۲. بازارگانی، کشتوکال، جهاد ۸۸
۳. سه زنجیک له سه زانست ۹۱
- ه- چهند نمونو نه یهک له سیستهمه په روږده ییبه کې: ۹۴
۱. پیاوړتک له مزگه وتدا میزده کات ۹۴
۲. بهای نافرته له دیدی نه ودا ۹۵
۳. سونبولی چاوتیری و بن نیازی له خهک ۹۷
۴. دیمه نیتک له سه رده می نه فامی ۹۹
- و- سیستهمی فیرکاری لای پیغه مبه ری ۱۰۲
۱. به خشنده می و جوامیری ۱۰۶
۲. پالنه وانیتی خه نسا ۱۰۸
۳. نه و قاره مانانه می له ساتیکدا به
- بۆیدی محهمده می رهنگدار بوون ۱۰۹
- عیکریمه ۱۰۹
- حه زه تی عومه ری ۱۱۰

به شی سینیم

بن وینیمی پیغمبرای خوا

له چاهسه لکرونی کمرفته کاند

۱۱۷ ..... **ا- تایبه تمه ندیه گانی سهر کرده**

۱. خاوهن متمانه و دامه زراو بوو. ۱۲۱

۲. خواستی دهسترؤیشتووه کان بو جیاکاری. ۱۲۴

۳. فاکتهری نینسان ناییت فراموش بکرتت. ۱۲۷

۴. ولات به تاکه پیگه یشتووه کانیه وه ناوه دانه. ۱۲۹

۱۳۱ ..... **ب- برمودان به تواناگان**

۱. نه بو زهرری غیفاری. ۱۳۳

۲. عمیری کوری عه به سه. ۱۳۵

۳. جولمیبیب. ۱۳۷

۴. عدلی کوری نه بوتالیب. ۱۳۹

۵. هاوسره پاکیزه گانی پیغمبر. ۱۴۱

۱۴۲ ..... **ج- خاوهن فدراسه تی نوورانیی رده ند سرروشی ناسمانی**

۱. دادوهری کیشه ی برده ره شه که. ۱۴۵

۲. دابه شکردنی دهستکه وته گانی حونه یین. ۱۴۷

۳. قهیرانی کؤج. ۱۴۸

- ۱۵۲..... مملاتی نیوان "بیج نیازی" و "به‌خشندهیی"
- ۱۵۴..... یه‌که‌مین ده‌ستور
- ۱۵۵..... ۴. قه‌یرانی جه‌نگ
- ۱۵۶..... تاکتیکی نوحود
- ۱۶۲..... راپوژ
- ۱۶۲..... بر‌گه‌یه‌ک له راپوژ
- ۱۶۸..... داخوازی و جینه‌جینکاری
- ۱۶۸..... مه‌ردی به‌رنامه‌داری و پلانسازی
- ۱۷۰..... هه‌نگای بۆ دواوه نه‌ناوه
- ۱۷۱..... **د- کیشی چاوه‌روانگراوی نه‌مرو: پرسی نه‌ژاد**
- ۱۷۳..... **ه- حوده‌یییه**
- ۱۷۵..... ۱. مرعجیزی ئاوه‌که
- ۱۷۵..... ۲. نی‌راوه‌کان
- ۱۷۶..... ۳. دل‌ه‌کان ده‌گۆرین
- ۱۷۶..... ۴. عوسمان، نی‌راوی پیغه‌مبه‌ر
- ۱۷۷..... ۵. به‌یعت له‌سه‌ر مردن
- ۱۷۸..... ۶. "کاره‌که ناسان بو"
- ۱۷۹..... ۷. رینکه‌وتن
- ۱۸۰..... ۸. حه‌زرتی عومه‌ر و شوکی حوده‌یییه
- ۱۸۲..... ۹. نه‌بو جه‌نده‌ل

۱۰. نهبو به صير و هاو له کانی ۱۸۲
- و- دهسکه وته کانی حوده ييبه** ۱۸۴
۱. بهرو نیسلام دین ۱۸۴
۲. بو کس نیبه که عبه پاوان بکات ۱۸۶
۳. خزمهت له که شی ناشته وايدا ده کرت ۱۸۶
۴. له ناشته وايدا نیسلامیان ناسی ۱۸۷
۵. نیسلام له هموو جیبه کدا ناسرا ۱۸۸
۶. خرای له پشت بوو ۱۸۹

به شی چواهم

هه رشی نبوهت

- أ- نهو ژینگه یه ی پیغه مبهری خوا هینایه کایه وه** ۱۹۵
- ب- هه نکه وتووانی هه ریمه که ی** ۱۹۷
۱. بلیمه ته کانی زانست لهو قوتابخانه یه دا ۲۰۰
- له بواری شهر عدا ۲۰۱
- له بواری ته فسیردا ۲۰۳
- له بواری فه رمووده دا ۲۰۴
- ره ههنده دونیایه که ی زانست ۲۰۶
۲. پالنه وانانی جیهانی رۆح ۲۰۷
۳. به هره دارانی رهوانیژی ۲۱۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

پیشمه کی

باسکردنی که سایه تیبی بهرز و ناوازه‌ی حهزرتی محممه‌د موسته فا (عَلَيْهِ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، زیاد له باسکردنیش، پیشکه شکردنی وهک چاره‌یهک بۆ رزگاری
مرؤفایه‌تی و نیکیسیرتک بۆ دهرده ناسؤره‌کانی.. ههروه‌ها ناساندنی ژبانی موباره‌کی
به شیویه‌ک که شایسته‌ی نهو زاته مهزنه بیت، لهو بابته گرنگانیه که وهک
زۆر کهسی تر، دنیای هزر و ههستی منیشی خستبووه ژیر فشاره‌وه و له هه‌موو
پرویه‌که‌وه بووبووه خواست و خولیا‌یه‌کی بهرنه‌گیراوه...

نهو مایه‌ی شانازی مرؤفایه‌تییه. نه‌وه‌تا چواره‌ده سه‌ده‌یه له سه‌رانسه‌ری دنیا‌دا
گه‌وره‌ترین بیرمه‌ند و که‌له‌فه‌یه‌سوف و نهو زانا و پرووناکیبیرانه‌ش که هه‌ریه‌که‌یان
نه‌ستیره‌ی گه‌شی ناسمانی هزر و بیرمانن، له‌دوا‌یه‌وه ده‌سته‌نه‌زه‌ر وه‌ستان و له
پرویدا ده‌لین: ”تۆ نهو مرؤفه‌یت که شانازی به شوئنه‌که‌وته‌بیته‌وه ده‌که‌ین.“

بۆ گه‌وره‌یی نهو نه‌وه‌نده به‌سه که سه‌رباری نهو هه‌موو تیکدان و کاولکار‌یه
ماددی و مه‌عنه‌ویبانه‌ی له‌م چه‌رخه‌دا کراون، که‌چی هیشتا له مناره‌کانه‌وه
زایه‌له‌ی ”أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ“ ده‌بیستین و شابال گرتنه‌ی رۆحی ره‌وانی
محممه‌دی به هه‌موو لایه‌کدا ده‌بینین و له‌گه‌ل رۆحانییه‌کاندا رۆژی پینج
جار نیه‌مه‌ش دینه‌ جو‌ش و خرۆش.. دیسانه‌وه سه‌باره‌ت به مه‌زنی و شکۆی نهو
ده‌توانین بلین: سه‌ره‌رای هه‌ولی سه‌روم‌ری دوژمنانی دین له ناوه‌وه و دهره‌وه
له‌پیناو گو‌مرا‌کردن و له‌رێ لادانی نه‌وه‌ی نوێ، که‌چی وا نه‌م‌رؤ چه‌نده‌ها لای
تازه‌ پینگه‌یشتوو هه‌رچه‌ند له قۆناغ‌یک‌ی زه‌مه‌نی نه‌وتۆش‌دان که ده‌رک‌کردنیان به
”ه‌قیقه‌تی نه‌حمه‌دی“ وهک پنیوست سه‌خت و دژواره، چه‌شنی به‌روه پیرچوونی
په‌روانه بۆ پرووناکی، به‌روه حه‌زرتی محممه‌د (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بال ده‌گرن.

بەم كارەشيان ھەلۋىستىك دەنۋىنن كە لە دنيداا ھاوتاي نىيە. دەستى زەمەن كۆتاتر بوو لەوى بتوانىت ھىچ حەقىقەتتىكى تايبەت بەو لە ناخماندا كۆن و رەنگپەر بكات. بەلى، ئەو ھىشتا تەر و تازىيە لە سىنەماندا. ھەرەك زۆر جار بە دۆستەكانىشم دەلىم؛ ھەركات دەچمە مەدىنەى مونەووەرە، بۆن و بەرامەى ئەو سەرورە بە جۆرى دەمىچىت، ھەر دەلىت ھەنگاوتىك لەولاترەو بەخۆى شاد دەبم و بە دەنگە ژيانبەخشەكەيەو پىم دەلىت: ”مَرْحَبًا، أَهْلًا وَ سَهْلًا“ و بەخىرھاتنم دەكات. جا ئىتر پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەنىوماندا تا ئەو رادەيە زىندە و تازىيە، ھەر واش بە تازىيە و پاراوى دەمىتتەو.

بەلى، زەمەن پىر دەيىت و بەساللا دەچىت. ھەرەك چۆن ھەندىك فىكر و بۆچوونىش پوچ و نابوود دەبن و لە بەھا دەكەون. كەچى حەزەرتى محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەوتنەى ئەو خونچەيەى كە رۆژ دواى رۆژ ئالتەر و پاراوتر دەبى، ھەمىشە لە نۆبىوونەو دەايە.

پىم وايە نەگەر ھىندەى كەسانى دى كە شتانى تر باس دەكەن، بمانتوانىبايە پىغەمبەرى نازدار باس بكەين -كە بەداخوە نەمانتوانىو- بەو ئەندازەيەى كەسانى تر دەخزىنە پىش چاو و برەويان پىچ دەدرىت، زەمىنە بسازايە بۆ رۆشنايى خستىنەسەر لايەنەكانى كەسايەتتىي ئەو سەرورە، ھونەر و گىشت يەكە و دامەزراوەكانى ژيان بۆ ناساندنى ئەو سەفەرىەر بكرانايە، ئەوا ئەو كات لە دەروونى ئەوەكانى ئەمپۆدا تەنھا ئەو تەختى دادەنا و دلەكانىش تەنھا بۆ ئەو لىيان دەدا.. سەرەپراى ھەموو ئەمانە، وا ئىستا لە خۆرھەلات و خۆرئاواى دنيداا، رۆژ دواى رۆژ مەرفەھەكان ھەريەكە و بە گۆزەكەى دەستىەو بەرەو ئەو سەرچاوە سازگار و خاوتنە رادەكەن كە بە ”منهل العذب المورود“ ناوى دەبەم و كۆشىشى ئەو دەكەن بگەنە مەنزلى ئەو سولتەنەى كە تاج لەسەرى خۆرەكان دەيىت.

بەلى، ئەمەرىۆ لە زۆربەى و لاتانى جىھاندا، لەپىشى ھەمووشيانەو ئەمەرىكا، بەرىتانىا، فەرەنسا و ئەلمانىا، تىبىنىي بووژانەو ھەيك دەكەين رەووە ئەو. لە زۆر چىشدا موسولمانان بە تەشى دەستيانەو سەرگەرمى رىستنى بنەماكانى بەرنامەكەى

ئەون و نەخش و نىگارى ناسك و دلر فین تايبەت بە نىسلام دەچنن. ھەر دەلىت پۈچىھىتى "عەصرى سەعادەت" سەرلەنۆى لە نۆ موسولماناندا زىندوو بووتەوہ. بارودۇخى جىھانى نىسلامىش جىاوازىيەكى ئەوتۆى لە گەل ئەمەدا نىيە... ئەوتە لەبرى ئەوانەى يەك دوو سەدە لەمەوبەر بەيچ ھىچ داوهرىيەكى ژىرىى و ھەروا بە ساكارى ھاتبوونە پىزى موسولمانانەوہ، ئەمىر پۈچىنكى پۈشنىر و خۆندەوارى وا ھاتووتە مەيدان كە لىكۆلىنەوہى زانستىانەى رەھەندەكانى نىسلام دەكات و لەژىر شەبەنگى پىرشنكدارى زانستدا شوئىن پىتى ھەزرتى مەمەدى (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ھەلگرتوہ... ئەوانەش كە تا دوئىنى توئىزى خۆندەوارانىان بۇ مەرامى خۇيان بەكاردەھىنا و زانكۆ و مەلبەندەكانى فىربوونىان كىرەبوو شۆتەكتەوتەى تاقىمىك "....زىم" و دەزگا نىشتىمانىيەكانىشيان بۇ بەرژوھەندى كوفىر وە گەر خىستبوو لەمەودا ھەروەك توانەوہى شەختە سەھۆلىنەكان، يەك لەدواى يەك دەتۆتەوہ و بەخىرايى بەرەو رسول اللہ (عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَدْنَى السَّلَامِ) دەكەونە پى.

ئەوانەى چەندەھا سألە ھەزارھا جار شوئىيان گۆرپى و وئلى لقىنك خۇيانى پىتوہ راگىر بكن، ئەوانەش كە وا لەم سىستەم بۇ ئەو سىستەم و لەم رىباز بۇ ئەو رىباز لە ھەناسەپر كىدان، زوو بىت يا دىرەنگ، ماىەپوچى و بىچ ناكامىى كىرد و كۆششەكانىيان دەبىنن و بەپىرتا و بەرەو مەكتەبەكەى ھەزرتى مەمەد (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) رادەكەن. ئەو مەكتەبەى كە ھەرگىز نشوستى بەخۇيەوہ نەدىوہ. ئەو "مۆرىس بۇكاى" و "رۇجى گارودى" و چەندەھى تى نەناسراوئىش...

بەلام داخۆ نىمە وەك پىرىست ئەو "سولتانى دلان" ھەمان ناسىوہ كە سولتانەكان فىرى سولتاندارى دەكات؟ جا بۇچى ئىتوہ سەغەلت بكم! نايا منىك كە لە پىنچ سالىيەوہ سەرم لە سوچدەدايە و خۆم بە "قەمىر"ى گەردن بەستراوى دەرگانەكەى دەزانم، تىوانىومە بەتەواوى بىناسىتم؟ ياخود تا چەند سەركەوتتو بووم لە گەياندىنى ئەوہى كە دەيزانم؟ جا بۇيە لىرەدا پرووى گوفتارم دەكەمە ھەموو ئەوانەى وان لە

۱. قەمىر ئەو ناوہە كە لە سەكەكەى "اصحاب الكهف" نزاوہ.

مه قاسمی ناساندنی ئەودا و خوۆشم دەخەمە پریزیا ئەو و دەلیم. ئایا تۆوانیومانە ئەو سەرورەری کە شاھی تەختی دلانە بە شیوێهە کە شایانی قەدر و قییمەتی بیټ، بە مروۆفی ئەم سەرەدەمە بناسینین و بلیسەیی تاسە و شەیدایی لە ناخیاندا تاو بەدەین؟..

نەخیر! ئەگەر مروۆقایەتی ئەوی بناسیایە، دەبوو مەجنوونی و دەیدایە ئەو کەژ و هەردە. هەر کاتیش یادی شیرینی ئەو پوۆحەکانی پینچابا، دلی دەکەوتە جوۆش و چاوەکانی ئەسرنیان بۆ دەپرشت. جا ئەو دەم، بۆ چوونە نیو جیهانی پاکێ پیغەمبەراییەتیە کە یەو دەکەوتە پەرواز و لە پینتاو گیان بە بەردا کردنەوێ خۆلە میئشی دلی سووتای کە لە تاو عەشقی ئەو گری سەندبوو خوۆی دەدایە بەر شەنی با تا بەرەو هەوارگەیی ئەوینی ئەو راپینچی بکات...

لە کاتی کدا نەدەمیزاد هیندەیی ناشایی و ناسینی خوۆشەویستی ئاراستەیی شتان دەکات، بەرامبەر ئەو شتانەش کە نایزانیټ و ناشایی نییە، هەردەم جوۆرێک لە دوژمنایەتی نواندوو. هەر بۆیە ئەو خالەیی کە دوژمنان بە درێژایی تەمەنیان هەولێ خوۆیانی تیدا چر دەکەنەو، بریتیە لە سڕینەوێ "نامی جەلیلی محەممەدی" لە یادگەکاندا و گوۆشکردنی ئەوێ نوێ لە سەر دوژمنایەتی کردنی فەخری کائینات (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ). بەلام ئەو چ درەوشانەوێهە کێ لوتف نامیزە کە سەرەرای خواستی دوژمنان بۆ ریشە کەن کردنی ناوی ئەو لە دەروونەکاندا، کەچی وا ئەمروۆ تینکرای بەریەستەکانی گەیشتن بەو تەیی کراون! نەخوازە لاوان، کە وەک دلخوۆشی ئەو کەسەیی لە بیاباندا خەریک بوویټ لە تینواندا بەریت، کەچی لە پڕێکدا و بە شیوێهە کە هەرگیز چاوەروانی نەکردیټ لە پەنا سەریدا ناوێکی سازگاری کەوسەرئاسای دەستکەوتیټ، ناوہا بەو چەشنە خوۆیان هەلدەدەنە نامیزێ پڕ سۆزی ئەو نازدارەو. بینگومان ئەو سینە پڕ سۆز و میهرەش لە نامیزیان دەگرټ و هەرگیز ئەو کەسانە بیج بەش ناکات کە بەرەو لای دین.

نازانم قەت سەرنجی ئەو کەسانەتان داوہ کە لە پوۆژانی هەینیدا مزگەوتەکان سەرپوۆژ دەکەن؟ ئەگەر بەوردی سەرنجتان دایټ، ئەوا بینیتانە کە زۆریەیان لە گەنجان. داخوۆ دەبیټ ئەو پالئەرە چی بیټ کە لە بەرامبەر پەلکیشکاریی بەرنامە

بۆ دارپۇتراوى نەۋەكان بۇ ناۋ گىژاۋى ترسناكى گومپاىيى و سەرکەشىدا، واى لەۋ گەنجانە كرديى كه بهى گويدانه ساردوسپى زستان و لە گەل نەۋەشدا كه هەلەلەرزن لە سەرمادا، دەستنوژ بگرن و لە ناھەموارتىن ھەلومەرجدا بەرەو مزگەوتەكان ھەنگاۋ بنىن؟ گەر پىتان باش بىج من ۋەلام دەدەمەۋە: نەۋە جازىبەى قودسىيە ھەزرتى محەممەدە...

نەگەر عەقل و ھەستەكانىشمان ھەرگىز پەيى بىج نەبەن، ئەۋا دەروونەكان بوونەتە پەروانەى دەۋرى ئەۋ شەمە، ئەۋ خۆرە.. لە داھاتوۋىەكى زۆر نىزىكىشدا ئەۋ عەقلە دەربەدەر و پەرىشانانەى كه تا ئىستا نەيانتوانىۋە بەرەو ئەۋ بدەنە پرتاۋ و بەۋتەنى مېشى زستان لەملاۋ نەۋلادا پەكيان كەوتوۋە، بۇ ئەم ھالەيان دەستى پەشىمانى دەگەزن و بە خۇيان دەلېن: ”ناخ و داخ! نىمە بۇ نەبوۋىنە پەروانە و بەرەو ئەۋ نەپۇشىتىن؟“ بەلام ئەۋ كات لەۋانەىە بۇ ھەندىكىان زۆر دەرەنگ بوۋىت و ھەموو شىك كۆتايى ھاتىت..

جىھان بەھەلەداۋان بەرەو لاي ئەۋ دىت. ئەۋەتا ناۋەندە زانستى و ئەكادىمىيەكان لىكۆلېنەۋەى لەسەر دەكەن و ئەۋ دەروونانەش كه بەروۋى جىھانى فىكردا ۋالان، شوئى دەكەون و زۆرىكىش لەۋانەى كه تا پۇژاننىك لەبەرەى دوژمنانيدا بوون، ۋا ئىستا دەبنە دۆستى زۆر نىزىكى و دەچنە دالەى ئەۋەۋە، ھەرەك بەپراستىش چوون... ئىدى ئەۋمۇ تەننەت بە پىۋانە و كىشانەكانى بەرەى بەرامبەرىش ھەزرتى محەممەد (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) سەنگى خۇى ھەىە و ئەۋانىش دان دەنن بە قەدر و گەۋرەىيەكەيدا... پىنغەمبەرى خوا لە فەرموۋدەىەكدا دەفەرموۋت: ”بە دە كەس لە ئوممەتەكەم كىشرام، من سەنگىنتر دەرچووم. ئەۋجا بە سەد، لەپاشان بە ھەزار كەس كىشرام، دىسان ھەر من سەنگىنتر بووم. لەبەرامبەر ئەمەدا، ئەۋ دوو مەلانىكەتەى بەم كارە راسپىررابوون، وتيان: ۋازىنە، خۇ ئەگەر بە ھەموو ئوممەتەكەشى بكىشرى، ھىشتا ھەر ئەم قورستر دەبىت.“^{۱۴} جا خۇ ئەۋەش ھاتە

۱. البارى، المقدمة ۳؛ بزار، المسند ۴۳۷/۹؛ العشى، جمع الروايد ۲۵۵/۸.

دى. پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يەككىك لەو خەونانەمان بۇ دە گىرپتەتەوہ كە دىرەتە: ”لە تا يەكى تەرازودا من و لە تاكەى تىرشىدا ھەموو ئوممەتەكەم دانزا، من سەنگىنتر بووم.“^۱

بەلخ، نە گەر سەر جەم ئەصحاب و تابىعەين و شونئەكە وتوانى تابىعەين و ئەوانەى دواى ئەوانىش و ئەو كە ساپە تىببە مەزنانەش كە تا پۇژى قىامەت دىن و ئەو خاواناسانەش كە پىچكەى چۈنە نىو دلانىان دۆزىو تەوہ و تىكراى ئەوليا و ئەصفيا و موقەررەبەين، ھەر ھەمويان لە تاى تەرازو يە كدا دابنرەن، ئەوا دىسان سولتانى دلان، نوورى چاوان قورستر دەبىت. ناخر چۆن نا! لەكاتىكدا بوون لەبەر حورمەتى پروى ئەو بەدەپھىنراوہ.

پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھۆى بەدەپھاتنى بوونەوہرانە. لە وتەيە كدا كە وەك فەرمودە ناوبانگى دەر كەردووە، بەم جۆرە باسكراوہ: ”لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ“ ”نە گەر تۆ نەبووتايە، بوونم بەدى نەدەھىنا.“^۲ بەلخ وايە، نووسىنى كىتەبىك كە تىگە يشتنى مەھال بىت، كارىكى بىھودەيە. خواى گەورەش لە ھەموو كارىكى بى ھودە و بەھەوانتە پاك و بىگەردە. بەم جۆرە، زۆر پىويست بوو رابەرىكى دەنگ زولالى وەك سەردارى زەمان و مەكان، ھەزرتەى عالی مەقام (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بىت و واتاى دىرەكانى گەردوون پروون بىكاتەوہ. ئەمە وىراى ئەوہى كە بوونى رافەكار و راگەيەنەرنك زۆر پىويست بوو تا ئەوہى راستىيەكانى پشت پەردەى بوون ناشكرا بىكات. ھەروہا ئەو مەرۇفەى كە گەردوونى بى بن، بە خۆر و مانگ و ئەستىرەكانى ناويەوہ بۇ خزمەتى رام كراوہ، ناگادارى بىكاتەوہ لەوہى كە لە كوئوہ ھاتووە.. بۇ كوئى دەروات.. و نامزەدى چ شتىكە... كەوا بى، نە گەر ئەو نەبووايە، گەردوونىش و مەرۇفەش ھىچ مانايە كيان نەدەبوو... بەلخ، ھەزرتەى مەھمەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو مەرۇفەيە كە واتاى بۇ شتان گەراندەوہ. ئەو لە نازدارترىن خۆشەويست خۆشەويستترە لامان.

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۷/۲: ۷۶، الجنى، جمع الزوائد ۵۸/۹.

۲. علي القاري، الأسرار المرفوعة ۳۸۵: ۳، كشف الحفاء ۲/۲۱۴.

لیرهدا - له گهڼ دان نانم به وهی که خوم به گونا هبارترینی باوه پداران دهزانم - هستیکم همیه بی باسکردنی تیناپه ږم. نیازیشم له گنږانه وهی نه وهیه که: نه گهر من تا نه و رادهیه پیغه مبهری خوام خوښویت، کی دهزانیته مه شخه لی نه ونی نه و له و دلاندها که لیهاتنیان همیه، تا چ پله یکه بلئسهی سهندووه!.. بویه دهیت له م سونگه یوه پروانرته نه و حالته روهییهی دهیگنږمه وه. دنا، پیم شهرمه له حوزوورتاندا باسی شتیک بکه م که په یوه ندی به خومه وه هیت.

نه و کاته ی خوی گه وره به نسیبی کردم ده موچای گونا هکارم بسووم به و خاکه مویاره که دا، شاره کی پیغه مبهری خوا هینده دره وشاوه بو له لام و چیرنکی روهی وام چه شت، نه گهر له و کاته دا - به فرزی مه حال - له هممو دره وازه کانی به هه شته و بانگه یشت بکرامیه، باوه پیکن نه ده چووم بو هیچ کامیان و مانه وم له شاره کی رسول الله دا هله دبه ژارد. له راستیدا به هه شت ناوات و نارزه ووی هممو مانه. تاکه موسولمانیکیش نییه نه م ناواته ی نه ییت. نه ی مه گهر هممو به یانی و نیوارنیک له دوعا کانماندا له په وره دگار ناپارینه وه که په نامان بدات له دوزه خ و بمانخاته به هه شته که یه وه؟ له گهڼ داننم به هممو نه مانده دا، ده لیم: نه گهر له و کاته دا بانگ بکرامیه بو به ده سته یانی نه و پایه به رزه ی که له دواروژدا به ده ست دیت، له وانه یه مؤله تم له په وره دگارم بخواستایه و عهرزی نارزه ووی مانه وم بکرده یه له په وزه ی پاکي رسول الله دا. تکا ده کم وا گومان نه بن به مانه شایسته یی و لیهاتووی خوم بو نه و مه قامه به رزانه دهر پرییت، به لکو تنها ویستوومه نامازیه که بو نه و خو شه ویستیه بکه م که بو پیغه مبهری خوا هممه. گهرنا، به درتزیی ژیانم له و که سانه بووم که دوعا ده کن و ده پارینه وه تا خوی گه وره شهره فمندیان بکات به وهی بینه کویله ی گهر دبه ندی بچو وکترین هاوه لی پیغه مبهری خوا. زور جاریش نه م دوعایه ویردی سهر زوبانمان بووه: ”په وره دگار، بو ساتیکیش ییت له خولیا ی ده موچاو سووین به توژی بهر پینان به دوورمان مه گره.“ نامین.

له ”مالی خوا“ شدا ناخه له هه مان جوښ و خرؤش ته ژی بوو. له وانه یه نه مانه

بهو جۆره وهرگرت كه پيغم راگه يانندن؟ وتيان: بپريارماندا (و هه روا ده كه يين).
ئهوسا خوا پيى فهرموون: ده به شابهت بن و منيش له كه لتان يه كيكم له
شابهت هه كان.

ئيتير ئه و پيغم مبه رانهش له و پهي مانه ياندا كه به پهر و مرد گاريان دابوو راستگۆ
بوون و له هه موو جوولّه و كرديه كياندا له و چوار چيويه دا مانه وه. ئه وه تا كاتيگ
سه ره وهرمان ميعراجي كرد، هه موويان به رۆح يانه ت له دوايه وه نوژنيان كرد. به ئي،
وهك بلئي هه موو پيغم مبه ران (عَلَيْهِ السَّلَام) له پيشه كي هه مرو شيانه وه؛ هه زره تي
ئيبراهيم و هه زره تي نوح و هه زره تي موسا و هه زره تي عيسا ده يانويست بي نه
بانگيژ و قامه ت خو ئني. هه زره تي مه سيح له نين جي لدا نه و پيغم مبه ره قه در به رزه ي
ده خسته به رچاو و ده يوت: ”من ده رۆم تا سه درداري زه مان بيت.“ به ئي، نه و
ده مه ي به ره و ئاسمان بلن د بو وه، داميني ئاسمانه كان پر بوون له گه وه هر و
ئه ستيزه كان به و ئنه ي به ردي سه ري له ژير پيدا راخران. كاتيگيش خۆر گه يشته
ئاسۆ كه ي هه زره تي محمه د (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ)، خوليا و سه وداي سه ري بو بو وه
ئه وه ي بيته گه وه رتگ له تاجه كه ي موسته فا دا. به ئي، هه موو نه مانه وهك په روانه
به ده وري پيغم مبه رايه تيبه كه يدا په رواز بو بوون و ده سو ورا نه وه. ئيتير له مانه وه چي
ده رب چي ت!

له تا و شه معه ي نووري ئه حمه د جو به ر ئيل بو وه په روانه

له تا و جه مالي نووري محمه د مه له ك په روانه ئاسا

سه رگه رمي سو ورا نه ...

ها ودم له تهك نه مانه شدا، له پرانگه ي خه سلته نه ئاده مييه كانيشه وه له لو تكه دا
بو و و رابه رايه تي و پيشه نكي ئيمه ي ئاده مييه ده كرد. بۆ نمونه؛ پيغم مبه ري خوا
سه رۆك خيزانتيكي كاملي بي هاوتا بوو. ئه وه تا له ما وه كه ي ديار يكر اوي ژياندا،

۱. مسلم، الايمان ۲۷۸.

۲. بوخنا، باب ۱۶، رسته ي ۱۵۰۷.

نۆ دانە ئافەت لە ژێر نیکاح و بەرپۆتەبردنی ئەودا بوون. ١ لە گەڵ ئەمەشدا بواری ئەدا لە نێوانیاندا هیچ جۆرە دەمەقالتی و بارگرتییەك ڕووبدات. جا ئەگەر ئەو ڕۆلانی ئەو خانەیدا - کە تێنۆک تێنۆک نیکسیری نبووتی لێ دەچۆری - گۆش و پەرورده کران، هەریە کەو بەسەر سەدەیه کدا دابەش بکراتایە، ئەوا دەبوونە موحتەهید و موحەددیدانێک، بەس بن بۆ ڕۆشنکردنەوی ئەو سەدەیه. داخۆ دەبێت چەند کەس لەم ڕووهوه پێغه مبهری خویان ناسیبێت!.

حەزرتی فەخری عالەم (عَلَيْهِ أَلْفُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) لە هەمان کاتدا سەرکردەیهکی سەربازیی یۆتێنەش بوو. ئەو هتا بە مشتێک مەرۆفەوه کە وەك خەرمانە ی مانگ دەوریان دابوو جەنگی بەرپووی جیهاندا ڕاگەیاندا و تەخت و سەرای چەندین گەورە سولتانێ یە کسانێ خاك کرد و چەندینێ تریشیانی کردە بەندە ی بەردەرگانه کە ی. ئەمە لە کاتی کدا کە بە ڕوالت هونەر و زانستی جەنگی لە کەسەوه فێرنەبوو بوو.

ئینجا پێغه مبهری نازدار (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەو مەرۆفە مەزنە بوو کە زانستەکان لای ئەو دەگەشتنە پایان. دەتوت لە شاشەیه کدا تەماشای ئەو ڕووداوانە دەکات کە تا ڕۆژی قیامەت دێنە سەر شانۆی بوون یان هەر وەك ئەو ی لە تۆمارێکی غەیبیدا بیانخوێنێتەوه، ئاوا لە یەك بە یەکیان دەدوا. تەنانەت دوا ی تێپەرپوونی ئەو هەموو سەدەیه ش بەسەر کۆچکردنیدا بۆ خانە ی جاویدانی، کەچی وا ئەمەرۆ هەموو لایە کمان لەو کۆتا خالەدا کە زانست و تەکنەلۆجیای پێشکەوتووی سەردەم پێی گەشتووه، ئەو بەیداخە شەکاویە دەبینین کە رسول الله (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) چوارده سەده لە مەو پێش هەلی کردووه.. ئیدی ئەوانە یان کە خوی گەورە هیدایەتی لە چارە نووسیون، "کەلیمە ی قودسییە ی تەیبیە" دەهێتن و هەر یەکیکیان دەبێتە ئەلقەیه کی نورین لە زنجیرە کاروانی موسولماناندا. ئەمەش نمونە یەك لە نێو هەزاران نمونەدا:

لە کاسیتیکی فیدیوییدا تەماشای دکتۆرێکی بەرە گەز کە ئەدیم کرد کە ناوی

١. البخاری، النکاح، ٤، ١٠٢.

كىت مۇر" بوو. ئەم دكتورە، پىسپۇرى زانستى كۆرپەلەزىنى و پىرۇفىسۇرى تونكارىيە لە كۆلىژى پىزىشكىى زانكۆى "تۆرۇنتۇ". مۇر كاتىك لە ئايەتەكانى قورنانى پىرۇزەوہ گىرئىستى قۇناغەكانى گەشەى كۆرپەلە دەبىت لە سكى دايكد، كە راستىيەكى زانستىيە و تەنھا لە رىنگەى تەكنەلۇجىي پىشكەوتوى ئەم سەردەمەوہ دۆزراوہتەوہ، يەكسەر دەلئت: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ" و بەمە تەسلىمىيەتى خۇى بۇ پىغەمبەرى خوا دەردەپىرت. ھەرۋەھا زانايەكى فىسىئۇلۇجى يابانىش كاتىك ئايەتەكانى قورنان سەبارەت بە بارەكەى خۇى دەبىنئت دەلئت: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" - ھەرچەندە لەسەر زارىشى گران بوو- و بۇ ساتىكىش چىيە لە ھاتنە ناو نىسلام دوودل ئايئت.

بەلج، ھەرۋەك ئاشكرايە لەو شوتنەدا كە زانستەكان دەچەقن و پەكيان دەكەوتت، قورنانى پىرۇز چەندىن دەروازەيان بە رۇودا والادەكات. كۇتا خالىش كە زانست و زانىارى پىى بگات، لەگەل خالى دەستپىكى پىغەمبەرى خوادا يەككەگىرتتەوہ. باشە، بەلام كى ئەمانەى فىزىكردووہ؟ ئەو وانەى لە زاتى "العلم" و "الحقير" ھوہ ۋەرگىرتبوو و "موعەللىمى ئەزەلى" لەودىو رەھلەى تەدرىسەكەيەوہ بوو. ھەربۇيە دەستى زەمەن نەگەيشتە چمكى مەعرىفەتەكەى تا كۇنى بكات. بەلكو بە پىچەوانەوہ، بە تىپەرپوونى رۇژگار پاراوتر و نوئتر دەبووہوہ. ھەتا دىناش دىنا بىت ھەر لە تازەبوونەوہدا دەبىت.

ئىنجا ھەزرىتى حىبب اللہ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ) بە شىۋىيەك كە بۇ ھىچ كەسىكى تر نەپەخساىتت، لە لاين ھاوہلانىيەوہ خۇشدەويسترا. بۇ نمونە: لە كۇتايى رۇوداوى "ماء الرجيع" دا، كاتىك كافرانى دل پر لە قىن "خوبەبى كورى ەدى" يان راپىنچى پەتى سىدارە دەكرد، ئەم پرسىارەيان ئاراستە كرد: "ئايا پىت خۇش بوو ئىستا محەمەد لە جىگەى تۇدا بووايە و تۇش لەناو مال و منالى خۇتدا بە ئاسوودەمى ژىانت بەسەر بىردايە؟" ۋەلامى ئەم پرسىارە رۇون و يەكلایى و بىن پەروا بوو:

”نه خيتر وه لّلاهي، رازي نابم له پای رزگار یوونی مندا، تنانته در کیکیش
بجیت به پی پیغه مبهری خوادا.“

جا له پاش نواندنی نهم تابلو مردانه یه له سر سه کۆی سیداره، حه زره تی خویه ب
(رضی الله عنه) دهسته کانی بهرز ده کاتوه و ده لیت: ”خوایه گیان، به بیع مالناوایی
کردن له خۆشه ویسته کهت هاتم بو ئیره. ده سا سه لامی منی بیع بگه یه نه.“
پیغه مبهری خوا که لهو کاته دا له نیو نه صحابدا دانیشتیوو و قسه ی ده کرد، له پر
هه ستایه سه ریج و فهرمووی: ”سه لامی خوا له تۆش نه ی خویه ب.“ کاتیکیش
هاوه لان پرسیاریان کرد، پیغه مبهری نازدار (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به چاری پر فرمیسه که وه
وه لامی دانه وه: ”موشریکه کان خویه بییان شه هید کرد. له دواساته کانی دا سه لامی
بو ناردم، منیش وه لامی سه لامه که یم دایه وه.“

دیمه نیکی تر که تا نیستاش دلگوشادی ده به خشیته دهروونی هه موو نیماندار تک:
کاتیک حه زره تی ”سومه ریا“ له غزای نو خوددا دهنگۆی شه هید کردنی پیغه مبهری
خوا ده بیستی، ده سته بیج خۆی ده گه یه نیته دامینی چیا ی نو خود... جا که له وی
پی ده لین: ”باوکت“.. ”میرده کهت“.. ”کوره کانت“ شه هید بوون و تهرمه کانیانی
پیشان ده درت، نهم شیره ژنه گوئی به هیچ کام له مانه نادات و به ملاو نه ولادا هه
به دوا ی پیغه مبهری خوادا ده گه پیت و له بهر خۆیه وه ورته ی دیت و ده لیت: ”رسول
الله چی به سر هاتوه؟“ نینجا که شوینی پیغه مبهری خوا ی بیع نیشان ده دن،
به راکردن به رو نهو شوینه دپوات و له بهرده م پیغه مبهری خوادا خۆی ده دات به
زه ویدا و ده لیت: ”كُلُّ مُصِيبَةٍ بَعْدَكَ جَلَلٌ“ ”نیتر هه ر نه وه نده ی که تو له ژیان دایت،
هه رچی به لاو موسیبه ت هه یه سووک و بیع نه رزشه.“ به لئی، رسول الله (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ) نا بهو شیویه جیی خۆی له دل و دهروونه کاند ا کرد بو وه.

نمونه یه کی تر: مردی ناسوکان له ویدیوی ناسمانه کانه وه بانگه یشت کرابوو.

۱. سعید بن منصور، السنن ۳۴۹/۲؛ الطبرانی، المعجم الكبير ۲۶۰/۵؛ ابن کثیر، البداية و النهایة ۶۶/۴.

۲. ابن هشام، الصراط النبویة ۵۰/۴؛ الطبرانی، تاریخ الأمم و الملوك ۷۴/۲؛ العیسی، جمع الزوائد ۱۱۵/۶.

ئىدى وادەى جېئېشتىنى ئەو دۆستانە ھاتبوۋە پېش كە بېست و سىع سالى پېنكەۋىيان ھەبوۋ. ھەر بۆيە لە دوا رۆژەكانى تەمەنىدا كەمىك بە دلئەنگى و خەفەتەۋە دەچوۋە لاي ھاۋەلانى. ئەم حالئەتى پېغەمبەرى خوا ھېندە كارى لە ئەصحاب دەكرد و ھەستى دەبزواندن، كاتىك پېغەمبەر دەچوۋە خانەى سەعادەتى، دەتوت لە سېنەى ھەر يەككىياندا شەنەى خەزان ھەلى كدوۋە. ئەۋەبو ھاۋەلى بەرپۆ موعاذاى كورپى جەبەل (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) لە لايەن پېغەمبەرى خواۋە راسپېررابوۋ كە بېچىت بۆ يەمەن. ئىتېر ئەۋىش لەو نىۋانەدا ھاتوچۆى دەكرد. كاتىك دەپۆىشت پەيامەكانى پېغەمبەرى دەبرد. لە گەرانەۋەشدا ئەو مەسەلە و گىرقتانەى دەھىنا كە چاۋەرۋانى چارەسەر بوون. بەر لەرەى دوايەمىن گەشتى ئەنجام بەدات، دەچوۋە خىزمەت پېغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داۋاى دوعاى لى دەكرد، ئىنجا بەرپۆ دەكەوت. بەلام ئەمجارەيان جياۋاز لە جارانى پېشوو ھەزرت پېى فەرموو: "لەسەر خېر بېرۆيت ئەى موعاذا، بەلام ئەم جارەيان لە گەرانەۋەتدا لەۋانەيە تەنھا بىتوانىت سەردانى مزگەۋتەكەم و گۆرەكەم بىكەيت." ئەم چەند وشەيە بېرۋە كېيەك بوو و داى لە ھەزرتى موعاذا. لە پەلوپۆكەوت و فرمىسك لە چاۋانى دابىرەين. دەتوت ئەژنۆى شكاۋە. چوون بۆ يەمەن بە لايەك، تەننەت تواناى نەبوو لە شوئى خۆيشى ھەستىت.

لەلەيكى ترەۋە پېغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەرۋەك موو لە ماست دەرىئىت، ئاۋەھا بەناسانى سەرچەم ئەو گىرقت و كېشانەى چارەسەر دەكرد كە تايبەت بوون بە ژيانى كۆمەلەيەتتە. "بېنارد شو" كە سىيازە سەدە داۋاى ئەو ھاتوۋە، تەنھا يەككىكە لەو سەدان مەۋقەى بەرەى بەرامبەر كە بەم وتانەى خوارەۋەى ئەم راسىتتەى قېۋول كدوۋە: "سەرۋايتەى چەندە ئاتاجى ئەو ھەزرتى محەممەدەيە كە ھەموو كېشە و گىرقتە كەلەكەبۋەكانى ئەم چەرخەى بە وئەنەى سانايى خواردەۋەى كويىك قاۋە چارەسەر دەكرد." فەزىلەت و گەۋرەبى ئەۋەيە كە دوژمنىش دانى پېدا بىتت.

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۲۳۵/۵؛ البزار، المسند ۹۱/۷-۹۲؛ ابن حبان، الصحيح ۴۱۴/۲؛ الطبراني، المعجم الكبير

بەلغى، ئەو كاتەى مەروفايەتى بۇ لاي ھەزرىتى مەھمەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەگەرپىتتە، بە ناسوودەيى و دۇنيايى شاد دەيىتتە. نىتىر ئەو كات، دەستى دەگاتە ناسۇ پىرشىنگەكان و لە دەربەدەرى و گالته جارىي دەستى رۇزگار و پەژموردەيى دىناو ناخىرەت رىزگارى دەيى و بەرەو ناسمانى مەروفايەتى بەرز دەيىتتە. تەنانت لە گەل كۆسپ و رىنگىرى ھەموو ھىزە نەبارەكانىشدا، سەوى ئەم دووھەيىن بوژانەويە ھەلىكردووە. ئەو تا قورئانى پىرۆز دەفەرموت:

﴿رُبُّدُونَ لِيُظْفَرُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾

(الصف: ۸-۹)

”ئەوانە دەيانەويت بە فوو بە قەلەى دەم نوورى خوا بكوژىننەوه!! (خەيالىان خوا) خوا نوورى خۆى (ئايىنى خۆى) تەواو دەكات و دەيچەسپىنتىت، ھەرچەندە كافر و بن بىرواكان پىي سەغلت بن و پىشيان ناخۆش بىت. ھەر ئەو خوايە پىغەمبەرەكەى خۆى رەوانە كەردووە ھاورى لەگەل ھىدايەت و رىنموويى و ئايىنى ھەق و راستىدا، تا سەزىن بىتات بەسەر ھەموو ئايىن و بەرنامەكاندا، ھەرچەندە ھابەش پەيداكارا بىش پىيان ناخۆش بىت.“

بەلغى، خواي گەورە دىنەكەى خۆى سەردەخات. سىنە و دلە ئاتاجەكانىش كەمەندكىشى دەبن و بەختەورى و دۇنيايى خۇيان لەودا دەيىننەوه و دەگەنە ئاستىك، ھەر لە دىنادا وا دەزانن چوونەتە بەھەشتەوه. جا كافر و ستەمكارانى دىناي ئەولا و مونايفىقانى ئاشياش كە لەپىناو بەرزەندىيى خۇياندا مەروفاكان دەقۆزەوه و بى ناگايانى ناوخۆشمان، پىيان خۆش بىت يان نا، رۇژىك دىت ئەو شاھى شاھانەى كە لە لايەن پىغەمبەرەنەوه بە "سولتانى ئەنبىيا" ناسراوه و رۇژى پىنج جار ناوى پىرشكۆى بە گۆرئى جىھاندا دەدرىت، دەچىتە نىر گىشت دلەكانەوه و دەيىتە خۆشەويست و لەدلدا ھەلگىراوى ھەموو لايەك.

ئەو لە ھەمان کاتدا کانگای دلتیایی و نارامییە. ئیعمە باوەرپی تەواومان ھەییە بەوھێ کە ئەو پەییامەیی ئەو ھیناویەتی، لە ھەمان کاتدا سەرچاوەیی ناسوودەیی و دلتیاییشە. گەورەترین شاھیدی ئەم راستییەش میژووہ. تاکە پینگەیی دووبارە چەشتنەوھیی ئەم نارامییەش بە مرۆفایەتی، بریتییە لە ناساندنی ئەو سەرورە و ئەو نوورەیی کە ھیناویەتی. چونکە ھەر کات مرۆفایەتی چاکتر ئەو پینگەمبەرەیی ناسی، خۆشەویستی بۆی زیاتر دەبێ و لە سایەیی ئەو خۆشەویستیەشدا سیمای کۆمەلگە دەگۆرێت.^۱

جا لە چوارچۆھیی ئەم پێشەکییەدا کە پێشینان بە "دیباچە" ناویان دەبێ، پشت نەستوور بە لوتف و کەرەمی پەروردگار، ھەولماندا بەکورتیی چەند شتیکی پێرست ناسا دەربارە پەھەندە جیاوازی کانی سەرورەیی ھەردوو جیھان، مایەیی شانازی بوونەوھران عەرز بکەین.

لەراستیدا ھەر وتەییەک باس لەو بکات جوان و شیرینە. ئەوھش کە جوان و پەسەند نییە، دەبێت بەدرتتە پال دەبرین و شیوازی کەیی. جا نەگەر لە دەربیرین و شیوازی کەموکورتییەک ھەبێت، ئەوا بەتەواوەتی بۆ من دەگەرێتەوہ. ئەوھشی تاییبەتە بە پینگەمبەرەیی خواوہ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، تەنھا و تەنھا جوانییە.

---

۱. ھەزرەق عەلی (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) بەم شێوھە باسی پینگەمبەرەیی خوای دەکرد: مَنْ خَالَطَهُ مَغْرَقَةٌ أُخْبِتُهُ "ھەرکەس تاکارە بەرزەکالی - بزانیایە و تیکەلای بکردایە، ئەوی لە ھەموو شتیکی - خۆشتر دەویست." (الترمذی، المناقب ۸؛ این آبی شیبە، المصنف ۳۲۸/۶؛ البیهقی، الشعب الأیمان ۱۵۰/۲).

به ششی دووم

پینغه مبه ری خوا

وهك

په روه رشیار

(صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

أ- پهروه رشياري پتغمبهري خوا و سه رپه رشتياري خيزان

نوه حدزمتي محممه ده که بالاترين نمايندهي ناوي "الربّي" خوايه. نهو نازداره، نهو خاوهن سروشته بچ هاوتايهيه که له نيتر گرؤي مرؤدا -به پتغمبه رانيسه وه- به رزترين نويندري نهو ناوه پيروزي خواونده. به دلنيايشه وه نهوانه ي له که شه پهروه ده يه که ي نهودا پينگه يشتون، له پاش پتغمبه ران بزارده تريني ناو مرؤفه کانن. نهو هتا نهسته مه جارنکي تر له سر زهويدا نه بويه کر و عومر و عوسمان و عليليه کي تر به رچاويکه ويتر و پينگه يه نرته وه. نهک تنها نهوان، به لکو گه يشتنه وه به ناستي هيچکام له هاوه له به رپزه کان له توانادا نييه. چونکه نهوان پهروه ده ي دهستي خودي پتغمبه ري خوان. ديسانوه هدر له که شه پهروه ده يه که ي نهودا چهندين که سايه تي وها پينگه يشتون که به ويته ي گوهدر په رشبونه توه به سه ده کاني دواي خوياندا. بويه وه که نهوه وايه نهوانيش له لايهن پتغمبه ري خواوه پهروه ده کرابن. پينگه ياننده وه ي هاوشيوه ي نهو مرؤفه هه ليزارده و رپه سنانه ش که مايه ي شانازي مرؤفايه تين، کارنکه نهسته مه بؤ که سنيکي تر مه يسر بيتر.

فوزييلي کوري عياز، بيشري حافي، بايه زيدي بوستامي، جونه يدي به غدادي، نيمامي نه بو حنيفه، نيمامي شافعي، نيمامي ماليک، نيمامي نه حمده ي کوري حنبل، نيمامي ره بياني، نيمامي غه زالي، مهولانا جه لاله دديني رومي، شيخي گه يلاني، شازه لي، نه قشيبه ندي، نه حمده روفاعي و به ديعوز زه مان و چهندين ناوي پرشنگداری ديکه، هه موويان وانه و پهروه ده ي خويان له وه وه وهرگرتوه و له سر بنه ما پهروه ده يه کاني نهو سهروه ر پينگه يشتون. و ته يه کي به پيتر هه يه، نه گه رجي له روانگه ي سه نه ديشه وه زور متمانه پيکراو نييه، به لام واتايه کي ناسک ده گه يه نيتر: "زاناياني نوممه ته که م وهک پتغمبه راني نهوه ي نيسرائيل وان."^۱

۱. مجلوي، کشف الحافه ۸۳/۲.

ناشكرايه كه له پړانگه‌ی فزېله‌تې گشتييه‌وه هيچ مرؤفئك ناگاته‌وه به پيغه‌مبه‌ران. به‌لام نه‌ونده هه‌يه كه له چهند بارئكي تايبه‌تدا كه‌سانئك هه‌ن پييان بگه‌نه‌وه. هه‌مرو ئو كه‌سايه‌تبييه مه‌زنانه‌ی له‌سه‌روهه ناومان هئنان و نه‌وانه‌ش كه‌ بواري ناوه‌ئنيان نه‌بووه، له‌و خانه‌يه‌دا پؤلئين ده‌كرئ. ده‌لئيت ئو زاتانه به هاتنيان بؤ سه‌رزه‌وي ته‌نازوليان كرده‌وه. گه‌ر برياريئ شونئيان به كه‌سايئكي تر پر بگرئته‌وه، ئه‌وا به هه‌رحال واپئوست ده‌كات فرشته‌كاني ناسمان بيته شونئيان. چونكه مه‌گه‌ر ته‌نها فرشته‌كان بتوانن نماينده‌ي ئه‌وان بگه‌ن.

له‌راستيدا نه‌مه‌ش تايبه‌تمه‌نديه‌كي اجياكه‌روه‌ي حه‌زه‌تي محه‌مه‌ده. به‌لئ، ئه‌وه ته‌نها ده‌ره‌نجامي وابه‌سته‌گي ئه‌وه به‌ره‌ميكي له‌و جوړه‌ي لئ هاتووه‌ته‌كايه‌وه. هه‌تا دونياش دونيايه به‌رده‌وام ده‌بيت له‌ خسته‌وه‌ي به‌ره‌مي له‌و جوړه. له‌پاش زه‌مه‌تئيكش له‌ قاتوقري و وشكه‌سالي، مه‌گه‌ر هه‌ر خوا خؤي بزانيئ له‌نيو به‌ختياره‌كاني نه‌مرؤدا كه‌ چه‌كي بوونه قودسييه‌كاني سبه‌ئنيان لئ كرده‌وه به‌لادا، چ بژارده و جوانخاسانئك پنده‌گه‌ن! به‌لئ، له‌ بازنه‌ي هؤكاره‌كاندا گشت ئومئد و هيوايه‌كمان نه‌وانن. من وه‌ك خؤم، له‌وه‌تي فامم كرده‌وه‌ته‌وه، بئ نه‌وي تؤزقائئك له‌ ئومئد و گه‌شبينم له‌ده‌ستبه‌دم، به‌رده‌وام له‌ چاوهروانيياندا بووم، به‌رده‌واميش ده‌بم له‌ چاوهروانييان...

به‌رله‌وه‌ي بچينه‌ خزمه‌ت چه‌مكي په‌روه‌ده لاي پيغه‌مبه‌ري خوا به‌ شيوه گشتييه‌كه‌ي، با پئكه‌وه هه‌ولبه‌دين ئو سه‌روه‌ره له‌ سؤنگه‌ي شئوازي په‌روه‌ده‌ي ناو خانه‌واده‌كه‌ي ببينين. بيران نه‌چيئ ئو سه‌ره‌رشتياري خئزان بووه و مندال و هاوسه‌ر و نه‌وي هه‌بووه.

١. پيغه‌مبه‌ري خوا وه‌ك سه‌رؤك خئزان

گومان له‌وه‌دا نبييه كه‌ نهم خانه‌واده‌يه به‌خته‌وه‌رتري و به‌ره‌كه‌تدارتري ئو خانه‌واده و لانانه‌يه كه‌ تاوه‌كو ئئستا سه‌رزه‌وي به‌خؤيه‌وه بينيوه و ده‌بيئنت.

ئاخر پىغەمبەرى خوا لەرپىتى ئەو شىتوازه پەرورە دەبىيەى لە گەل كەسانى دەوروبەرىدا پەيرەوى دەکرد، خۆشەويستى و ھۆگرييەكى ناكۆتاي لە دل و دەروونياندا بەدەستھېنابوو. ھەر ئەم ھۆگرييە دواتر لەم بچووكترين بازنەبەو شەپۇل شەپۇل روى لە فراوانى كرد ھەتا ئەوئى سەرجم جىھانى گرتەوہ. ئەمەش خۆى لەخۆيدا ديويكى ترى فەتانەتەكەيەتى.

تۆ سەرنج بەد، ئەوكاتەى وەفاتى كرد، بە ھەموو خىزانەكانىيەو تەنھا خانوويەكيش چىيە بۆيان جى نەمايوو. بەدرىژايى ژيانيان لە ھۆدەى بچووك و تەنگەبەردا ژيانيان بەسەرىد. ھەر تەنھا ئەو ژورورانەشيان بۆ ماپەوہ. بەلئى، ئەو سەرورەى جىھانىيانەى كە بوونەوہران لەبەر خاترى ئەو بەدەيھىترايوو تەنھا ئەوئەندەى دەستەبەركردبوو بۆ خىزانەكانى و لە نىوئەندى ھەژارى و نەدارىيەكى لەو چەشەندا مالئاوايى لىكردن. كەچى وىژاي ئەمە، لە ھىچ قۇئاغىك لە قۇئاغەكانى ژيانى ھىچكام لە خىزانەكانيدا تاكە وشەيەكى وەھات بەرچاوناكەوئەت بۆنى سكاللا و نارەزايى لىبىت لەدەست ئەو باروودۆخە. خۆ ئەگەر بۆ تارىك شتىكى لەوجۆرەش ھاتىبەت بە مېشكى يەك دوانىكىياندا، ئەوا دەستبەجى لەرپىتى ھۆشياريدانى قورئانەوہ لەبن دەرھىنراوہ.^۱

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزُودَنَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا

فَنَعَالَيْكُمُ أَمْتَعَكُمُ وَأَسْرَحَكُمُ سَرَلًا جَمِيلًا﴾

(الاحزاب: ۲۸)

”ئەى پىغەمبەر بەھاوسەرائت بلن: ئەگەر ئىوہ تەنھا ژيانى دونيا و رازاوبەيەكەيتان دەوئەت، وەرن با ھەندىك شتومەك و پارە و سامانتان پەن بەخشم لەوھودواش بە جوانترين شىوہ دەستبەردارتان بىم.“

ھەزرىتى ئەبوبەكر لە بەيتولمال شتىكى بۆ برىبوونەوہ و ئەوانىش بەو ھىندە

۱. بۆ وردەكارى رىووداوەكە تەماشاي ئەمە بكە: لىن كىتر، تفسىر القرمان العظىم ۳/ ۴۸۱؛ طبرى، جامع البيان ۲۱/ ۱۵۶.

دهيانگوزره راند. نو برهش وهنبيت شتيكي بهرچاوييت، بهلكو هر نهونده بوو كه ده درا به گشتينه خلكي. بهلئ، حهزرتي نه بوبه كر تنانته نه يخستبوونه ريزي موسولماناني پيشينيش و بهراورد به موسولمانه يه كه مينه كان مووچه يه كي زور كه متری بؤ نوو خانمه موباره كانه برپيووه.^۱ نوو به مجوره ره فتاري كرد و نيجه ياده كه ي بهم ناراسته يه دا بوو. به لام كاتيك حهزرتي عومهر بوو به خليفه، هاوشيوه ي پله يه كه مينه كان مامه له ي له گه ل كردن. به برواي نوو نه گهرچي نهوان له پرووي ميژووه له موسولمانه يه كه مينه كانيش نه بوون، به لام به وييه ي كه نهوان نزيكترين كهس بوون له سهروه مانه وه و هتا رؤزي قيامه تيش به دا يكي باوه رداران هژمارده کران، ده بوايه بخرتنه بازنه ي "السابقون الاولون".^۲ حهزرتي عومهر يش له لايهن خويه وه به جووره بييري ده كرده وه و نيجه ياده كه شي بهو ناراسته يه دا بوو. به لام نوو لايه نه ي نيجه ده مانه وييت له سهري بوهستين نه مه نييه. نوو تاكه بابته ي نيجه ليژدها هه موو هه وليكي خومان خستووه ته گهر بؤ رؤشنكرده وي، بچ هاوتايي نوو ناسته يه كه پيغه مبهري خوا له پرووي پهروه رده ييه وه خيزانه كان ي بؤ بهرز كر دبووه. نه وه چ پهروه ر شيارت كه كه سه ره پراي كور تخايه ني ماوه ي پي كه وه بيان، تواني به چه شنك بچيته دل و رؤحي خيزانه كان ييه وه كه نيدي جگه لهو خون و خه ياليان به لاي شتيكي تردا نه ترازيت. له كاتيكدا له مالي دنيا ته نها نه ونده ي بؤ دهسته بهر كر دبوون كه له سهروه باسمان كر د. نه مه نه وه ده گه يه نييت كه كي شمه ندييه كي ته واو جياواز له ودا هه بووه. وهك بلئي بهو كي شمه ندييه ش ده ورو به ره كه يي خستبووه ژير نه فسووني كاريگه ر ييه كه يه وه. ده ي ديسانه وه نه م حاله ته ش بؤ خؤي روويه كي دي كه ي پيغه مبهر تيبه كه ي ده خاته روو.

جا له بهر نه وه ي نيره شوئني ناماژدهان نييه بهو لايه نه ي كه فره هاوسه رگيري پيغه مبهري خوا ده يته به لگه يه كي ته واو جياواز له سه ر پيغه مبهر تيبه كه ي،

۱. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲۹۶/۳؛ البلاذري، فوح البلدان ۴۳۷/۱.

۲. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲۹۶/۳؛ البلاذري، فوح البلدان ۴۳۷/۱؛ طبري، تاريخ الأمة و ملك ۴۵۲/۲.

بۆيە ئىستا ناچىنە ناو ئەو باسەوۋە. تەنھا بەۋەندە دەست ھەلڭدە گىرم كە بلىم؛ مالى موبارەكى پىغەمبەرى خوا لە ھوكمى فېرگەيە كدا بوو كە ئەھكامەكانى تايبەت بە ئافرەتانى تىدا فېردەكرا. سەرجم ھالەت و بارە تايبەتتەيەكانى پىغەمبەرى خوا لە چوارچىۋەي ئەو بازىنە مەھرەمەدا ۋەردەگىرا و دواترىش لەۋنۋە دەگوازايەۋە بۆ ئوممەت. ئەۋەتا لە سەدا نەۋەدى ئەو ھوكمانەي تايبەتن بە ژيانى خىزانەۋە، لە لايەن خىزانە پاكەكانى سەرۋەرمانەۋە پىنمان گەيشتوون. ھەر بۆيە بوونى چەند ئافرەتتەك لەو خانەيەدا كە لەرووى ناست و تايبەتتەندىيانەۋە لە يەكتر جىاواز بوون، بە جورئەك لە زەرورەت دادەنرئەت. بۆيە دەيىنين تەنھا لەپىننا بەھەدەرەنەچوونى ھوكمەكانى ئايىندا، پىغەمبەرى خوا لەدوای تەمەنى ۵۳ سالىيەۋە شانى داۋەتە بەر ئەۋەي ھاوسەرگىرى لەگەل كۆمەلە ئافرەتتەكدا بىكات، كە ئەمەش لە پرويەكەۋە قوربانيدانە.

بەلئى وايە، تايبەتتەندىي سەرۋەرمان وای دەخواست كۆمەلە ئافرەتتەك لە خانەكەيدا بوونيان ھەيئەت. ئاخىر پىاۋان دەيانتوانى ھەمووكات لە مزگەوت بن و لە خىزمەت پىغەمبەرى خوادا دابنىشن. بۆ نموونە ئەگەر يەككىيان گەتوگۆي ئەو رۆژەي لەدەستبىچۋايە، ئەۋا ھاۋەلانى بەجارتەك ئەم كەموكورتتەيەيان بۆ پىر دەكردەۋە و دانىشتنى ئەو رۆژەيان ۋەك خۆي بۆ دەگىترايەۋە. بەلام ئەمە لە ئافرەتانداندا ۋا نىيە. چۈنكە زۆرئىكەيان بىبەش بوون لە ۋەھا بەھەرەندىيەك و بوارى ئەۋەيان نەبوۋە بەشدارى كۆپى نبوۋەت بىكەن. دەي لە ۋەھا بارئەكدا كىن ئەو بابەتەنەي بۆ ئافرەتان باسبىكردايە، نەخاسمە ئەو بابەتەنەي كە تايبەتن بە سىروشتى ئافرەتەنەۋە؟ ئەۋسا كىن ژيانى تايبەتتەي پىغەمبەر و ئەدەب و رەۋىشتى ژۋورى نووستن و لايەنەكانى سىروشتى ئەو نازدارەي بۆ ئوممەت بىگىترايەتەۋە؟ داخۇ تاكە ئافرەتتەك تۋاناي ئەۋەي دەبوۋ ئايىن بە ھەموۋ بىنەما و رېئاساكانيەۋە باسبىكات و بىگوازتتەۋە؟

ئىنجا لەبەرئەۋەي ئەۋانىش لەرووى سىروشتى بەشەرەتەۋە ئەو ھالەتەنەيان بەسەردەھات كە ئافرەتتەبوون داخۋازىتەي، لەم بارە تايبەتەنەدا ئەگەر ھوكمىكى

تازە سەبارەت بە پىنغەمبەرى خوا بەھاتايەتە ناراۋە، چۆن تاكە ئافرەتتەك بەتەنھا دەيتوانى فرىا بىكەۋىت؟ نا نەخىر، ھەرگىز ئافرەتتەك بەتەنھا نەيدەتوانى و فرىاى ئەۋە نەدەكەۋت ھەموو ئەۋ حالەتەنە نەقل بىكات.

جا بۆيە پىۋىست بوو كۆمەلە ئافرەتتەك ھەبن كە ھەمووكات حالەتەكانى سەرۋەرمان بۇ باسبىكەن و بە بەردەۋامى لە نىزىكەۋە ناگادارى ورد و درشتى كاروبارەكانى بن. دەبىت ئەۋەش بلىين كە ئەم پىۋىستىيە ھەرگىز پرووى لە دىۋە بەشەرىيەكەى پىنغەمبەرى خوا نەبوۋە. بەلكو زەرۋرەتتەك بوۋە بەتەۋاۋى مانا لە پىۋىستىيى ئاينىيەۋە سەرچاۋەى گرتوۋە. پىنغەمبەرى خواش لەبەر ئەم زەرۋرەتە چوۋبوۋە ژىر ئەۋ بارە قورسەۋە.

لە لايەكى ترەۋە، ۋەك چۆن ئەم ئافرەتەنە بوون بە ھۆكارى ئەۋەى ھۆز و خىلەكانىان لەرپى پەيوەندىيى خىزمەتتەيەۋە بىستىرتەۋە بە پىنغەمبەرى خواۋە، ئاۋەھاش گەۋرەتەين نامراز بوون لە پاراستنى سەدەھا، بىگرە ھەزارەھا فەرموۋدەدا. بۆيە بەۋبەرى دىلىيايەۋە دەلىم كە دۇنيائى ئافرەتان زۆر قەرزاربارى خىزانە بەرپۇزەكانى پىنغەمبەرى خان. خۆ ئەگەر تەۋاۋى ئافرەتان سەرى خۆيان ۋەك بەردى سەرىپى لەژىر پىنى موبارەكىشىاندا دابىن، ھىشتا ھەر ناتوانن مافىان بەن. بەلى، ئەۋ ئافرەتەنە تا ئەۋ رادىيە خىزمەتى ئاينىيان كىردوۋە.

ئەمە ئەۋە دەگەيەنەت كە ھاۋسەرگىرىيى پىنغەمبەرى خوا، نە ئەۋەبوۋە لە ئاتاجىيەكى جەستەيەۋە سەرچاۋەى گرتىت - چۈنكە رپى تىناچىت بوتىت لە ئاۋچەيەكى گەرمى ۋەك عەرەبستاندا مرۇفەك گەيشتىتە تەمەنى ۵۳ سالى، پىۋىستى بەۋە بىت زىاد لە ھاۋسەرگىرىيەك ئەنجام بەت - نە ئەۋەشە ھاۋسەرگىرىيى خىزانەكانى لە گەلىدا، پەيوەندى بە ھەزى جەستەيى، يان دۇنيادارىيى ئەۋەۋە ھەبوۋىت. ئاخىر ژىيانى ئەۋ ژىنى ھەزارتەين مرۇفى دۇنيا بوو. سەربارى ئەۋەى خىزانەكانى ئەمەيان دەزانى، كەچى ھىشتا ھەر داخاۋى ئەۋەبوون بىنە ھاۋسەرى. لە ھەمان كاتدا پىنغەمبەرى خوا دادگەرى و مافپارپىزى لەنئوان خىزانەكانىدا پىادەدەكرد، لە ھەفتەيەكدا يەكى رپۇزىكى بۇ

تەرخانكردبوون. تەواوی خیزانەكانی بەمشپۆیه وەسفیان دەکرد: ”پینگەمبەری
 خوا دەم بەخەندەترینی مرۆفەكان و قسەخۆشترینیان بوو لەگەڵ خیزانەكانیدا.“^۱
 جا ئیستا ئیوە بلین، مەگەر نەدەبوو نەم ئافرەتانه كە بۆ ماوێهە كی دوور و
 درێژ لە مألێاندا شتیکیان دەستنەدەكەوت بیهۆن، یان ناچاربوون هەر ئەو پۆشاکە
 پۆشن كە لەبەریاندا بوو لایەنی كەم وەك شتیکی سروشتی كەمێك توورپیی پێشان
 بدەن؟ بەلام نەخیز. چونكە جگە لە رەفتارە رەزامەندەكانیان شتیکی ئەوتۆ شك
 نابەین. پێشموایە وردبیینانی سیرە و میژوو لەم خالەدا پشتم دەگرن.

سەرباری ئەو شكۆ و وێقارەى لە رۆحییەتی پینگەمبەرتیبەكەیدا هەبوو
 كەچی دەتبینی قسەى خۆشى بۆ خیزانەكانی دەكرد و نوكتەى ناسكى لەگەڵ
 دەگۆرپینەوه. تێكەلاویان دەبوو و دەبوو هەوادەمى راز و نیازان. لەو بەینەشدا
 پەردەیهكى ناسك دەمايهوه، ئەویش ئەو خەمخۆرییهى كاروبارى سەر بە قیامەت
 بوو كە لە وابەستەیی پەرۆردگارەوه سەرچاوهى گرتبوو. دواچار ئەو پینگەمبەر
 بوو. خیزانەكانیشی بەر لە هەموو شتیك ئوممەتی ئەو بوون...

لە لایەكى ترهوه، پركردنەوهى ئەو بۆشاییهى كە لە ئەمانى پەيوەندى بەهوه
 دروست دەبوو مومكین نەبوو. چونكە ئەو لەم روههشوه ناوازه و بێ هاتا بوو.
 خیزانەكانیشی هەرگیز تەسەوورى ژيانىكى بێ ئەويان نەدەكرد.

وەك دەزانن پینگەمبەرى خوا هەر لە قۆناغى مەككەوه هاوسەرگىرى لەگەڵ
 داىكى ئیمانداران، خاتوو سەودە ئەنجامدا بوو. واتە دووهم خیزانى پینگەمبەرى
 خوا سەودە خاتوون بوو. بەلام لەبەر هەر هۆيدەك يیت، پینگەمبەرى خوا وىستى
 لى جىابىتتەوه. هەر ئەوەندەى ئەم ئافرەتە هەوالەكەى پینگەىشت، لە جىى خۆى
 وشكىوو و راستەوخۆ چوه خزمەت حەزرت. تەنانەت چەند كەسكىشى كرده
 میانگىر. ئەوهبوو عەرزى كرد: ”ئەى نێردراوى خوا، من هیچ چاوه‌روانىیهكى
 دونیایم لە تۆ نییه. ئەوه رۆژەكەى خۆیشم بەخشى بە عانىشه. گەر دەخوازیت

۱. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۳/۳۶۵؛ سیوطی، الجامع الصغير لا. ۱۳۱.

بەدرئىلى ژيانم بۇ ھەۋا پىرسىنىش سەرم لىمەدە. بەلام چى دەيىت يىنەشم مەكە لەۋى لەژىر مارەيىتدا بىنمەۋە. ھەموو ناۋاتم ئەۋەيە كاتىك دەجمە ئەۋدونياش ھاۋسەرى تۆبم. جگە لەمەش ھىچ خوليايەكى دىكەم نىيە. “ ئەم خواستەى لە لايەن پىغەمبەرى خواۋە قەبوۋلگرا و لە رېزى ھاۋسەره پاك و يىنگەردەكاندا مايەۋە.

ۋەك بىنيمان پىغەمبەرى خوا لە دل و دەرونياندا جىيەكى لەۋجۆرەى داگىر كىر دىبو. خۆ ئەگەر لە يەككىيان جىابىۋايەتەۋە، ئەۋا بىچ گومانىك ھەتا رۆزى قىامەت لە چاۋەرۋانى سەرۋەردا دەمايەۋە.

ئەۋدەمەش كە ھەستى بە جۆرىك لە نارەزايى كىرد لە داىكى نىمانداران، ھەزرەتى ھەفصە، دەبرىنىكى لەمجۆرەى بەكارھىنا: “ ئەگەر دەيەۋىت ئەۋا لىي جىادەبمەۋە... ” كەچى ۋەرە بىينە ئەم چەند وشەيە بەس بو بۇ ئەۋەى ھەزرەتى ھەفصە لە پەلوپۇ بخت. ئەۋەندەى نەبرد ھەزرەتى جوبەرئىل دابەزى و ئەۋەى ۋەبىرھىتايەۋە كە ھەفصە كەسىكى چەندە نۆزكەر و رۆزۋوگرە. ھەرۋەھا پىي راگەياند كە لە بەھەشتىشدا دەيىتە خىزانى بۆيە پىچ فەرموۋ: “ سەرلەنۆي بىيەنەۋە بۇ مالىكەت. ” نىتر ئەۋىش بۇ جارىكى تر ھاۋشىنىيى ئەم كىژە بەۋەفايەى ۋەفادارتىن ھاۋەلى لە خانەى بەختەۋەرىدا تۆمار كىردەۋە.^۲

بەلاى ئەۋانەۋە جودايى لە سەرۋەر زۆر دلئەزىنتىر بوو لە مەرگ. ھەمووشيان ھاۋبەشبوون لەم ھەستەدا و جىاۋاز لەمە بىريان نەدە كىردەۋە. ھۆكارى ئەمەش ئەۋەبوو پىغەمبەر بە چەشىنىكى ۋەھا لە دەرونياندا تەختى خۆشەۋىستى دانابو بزواندنى مەھال بىت. لەرپىي ژيانە بەرەكەتدار و نەرمونيان و سروشتييە كەيەۋە بە شىۋەيەكى ۋەھا ناۋىتەى ژىن و ژيانيان ببوۋ نەستەم بوو بەرگەى دابراڭى بگرن.

۱. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۵۴/۸؛ طبراني، المعجم الكبير ۳۳/۲۴.

۲. طبراني، المعجم الكبير ۳۶۵/۱۸؛ حاكم، المستدرک ۱۷-۱۶/۴.

خۆ ئەگەر هاتوو جودایی بکە وتایەتە نیتوانیانەوه، ئەوا وەك چۆن كەسێك هەوای لیبسپیت دەمریت، ناوہا ئەوانیش دەمردن.

لەراستیدا دیمەنی دواى وەفاتى خۆشەويست سەرتاپا پارچەبەكە لە خەم و ماتەم و ژانى فیراق. حەزەرتى ئەبوبەكر و عومەر چ كات سەردانى خێزانەكانى پێغەمبەريان بکەردایە بە چاوى پەر فرمیسكەوه دەیانبینین. جارى وا دەبوو ئەوانیش چۆکیان دادەدا و ھاوبەشى ئەشك رپژییان دەکردن. دەتوت ژيانیان سەربوردی گریه و ماتەمە.

بەلێ، ئەو نازدارە شونەوارگەلێكى نەسپراوه و لەیادنەكراوى لەوجۆرەى لە ناخپاندا نەخشاندبوو. رەنگە پێكەوہییان ئەوەندەشى نەخایاندىت، كەچى دەتوت حەزەرت كانگای بوون و ژيانیانە. دەى ئەمە ھەر ئەو بابەتەبە كە نێمە دەمانەوتت لى بدوین. ئەوہتا خێزانداریبەكەشى بە ناوازنكى تر جار دەدات كە ئەو پێغەمبەرى خوايە. سەربەرشتيكردنى نۆ دانە نافرەت لە يەك كاتدا بى ئەوہى گرتيكي ئەوتۆ لەنیتوانیاندا رۆويدات، كارنكە داخوازی ناسكى و نەرمونیانیبەكى وەھایە كە ھەر لەو نازدارە خۆى دەوہشیتەوہ.

ئەوہبوو بەر لە مائناوايى كردنى لە دنیا بە چەند رۆژيكي فرموى: ”بەندە لەنیتوان پەرورەدگار و دونیادا سەرشك كرا. بەلام ئەو پەرورەدگارى ھەلبژارد.“ وەختيكي مرۆفۇ خاوەن فەتانەت، ئەبوبەكر گوئی لەم قسەبە بوو خۆى پى نەگىرا و دەستی بە گریان كرد. 'ناخر چۆن نەگرى لەكاتيكدە ئەو بەندەبە ھەر ئەو كەسە بوو كە قسەكەى كەردبوو. نەخۆشيبەكەى ئەوەندەى نەخايەند. تا دەھات خراپتر دەبوو و لەتاو نازارى سەرى دەتلايەوہ. كەچى لەو نارەحەتیبەشدا دەستبەردارى ناسكى و خۆش مامەلەبى نەبوو بەرامبەر خێزانەكانى. داواى كرد رپى بدن لە ژوورنكى دیارىكراودا بيميتتەوہ چونكە توانای ئەوہى نەبوو ھاتوچۆى نیتوان خێزانەكانى بكات. ئەوانیش ھەموو بەجارنك سەرى رەزامەندیان لەقاند.

١. البخاري، صلاة ٨٠؛ مسلم، فضائل الصحابة ٢.

بەمشىۋىيە پىغەمبەرى خوا دوا رۆژەكانى تەمەنى موبارەكى لە ژوورەكەى
حەزرەتى عائىشەدا بەسەرىرد.^۱

بەلى، تەنەنت لە ناھەموارتىن بارودۇخىشدا ھىشتا ھەر بىرى لاي
رەچاۋكردنى مافى ھاسەرەكانى بوو. زىندەمى رۇح مەگەر ئەمە يىت!

۲. ئەو بەھايەى بەخشىبوى بە خىزانەكانى

ئەو بەھا و پايدەى پىغەمبەرى خوا بەخشىبوى بە ئافرەت، لە ئاستىكى وھا
بەرز و بلىندا بوو نە تاوھكو ئەو رۆژە و نە لەو رۆژەش بەدواوہ دونيا لە وىنەى
ئەوى بەخۇزىوہ نەدىوہ. گەر شەوئك ھەستابايە ھەوالى يەكئك لە ھاۋزىنەكانى
پەرسىايە، راستەوخۇ بەدوايدا دەچو ھەموو ئەوانى دىكەى بەسەردەكردوہ. لە
پوانگەى رەفتار و مامەلەوہ ھەستت نەدەكرد يەكئكيان بەسەر يەكئكى تىراندە
پەسەند دەكات.^۱ وەك ھەركەسىكى دىكە، خىزانەكانىشى وايان ھەستدەكرد خۇيان
خۇشەوستتەرىن كەسن لە لاي. بىنگومان ئەمەش لە رەۋشەبەرزى ئەو نازداروہ
سەرچاۋەى گرتىوو. لە گەل نەوہشدا، وەك چۇن زالبونى ھىچ مەۋقئك بەسەر
مەيل و نارەزووہكانى دلىدا شتىكى چاۋەرۋاننەكراو بوو ھەر بەجوۋرە، نەدەكرا
چاۋەرپى شاندانە بەر تەكلىفئكى (ما لا يطاق)ى ناوہا لەوئش بكرتت. لەبەرئەوہ
پىغەمبەرى خوا بەھۇى ئەو نارەزووانەى دلەوہ كە لە دەستى مەۋقئدا نەبوون،
داۋاى لىخۇشبوونى لە خۋاى گەورە دەكرد و دەيفەرموو: ”بى ئەوى ھەستى
پىبەكم رەنگە يەكئكيانم لەوانى تر خۇشترىوتت، ئەمەش بۇخۇى ناھەقىيە. دەسا
خۋايە پەنا دەگرم بە مېھرى ناكۇتات لەم حالەتەى كە بەدەست خۇم نىيە...“^۳
ئاي خۋايە، ئەمە چ ناسكىيەكە.. ئەمە چ جوان رەفتارىيەكە! دەبا پرووى

۱. البخارى، الوضوء ۴۵؛ مسلم، صلاة ۹۱-۹۲.

۲. أبو داود، نكاح ۳۷.

۳. الترمذى، نكاح ۴۲؛ أبو داود، نكاح ۳۷.

گوفتارم بکەمە نێو و پیرسم: ”داخۆ نێو تەو کە ئێستا لەبەینی کورپێک و کورپێکی تراندا، یاخود کچێک و نەوی تراندا تەوانیوتانە رەچاوی هەمان وردەکاری بکەن؟“ رێمبەدن من بەناوی نێو شەو نەو ”نەخێر“ بێم. بەلێ، ”سەد هەزار جار نەخێر.“ ”نەخێر“ بەلایەک، بگرە و دەزانین گەر خواستەکانی دڵمان بشارینەو نەوا کارێکی نەوازمەن نەجامداو و دەیکەینە بەلگە لەسەر بەهێزی ئێرادەمان. بەوئەندەش وازناهینین، بەلکو دەچین بە شانازی شەو بۆ خەلکی باسەدەکەین. کەچی دەبینی پێغەمبەری خوا دیت و لەدەست مەیلێکی زیادەی لەمجۆرە کە رەنگە بە دلێدا بیت، داوای لێخۆشبوون لە پەروردگار دەکات.

ئەم ناسکییە لە پێغەمبەری خوادا هەبوو بە هەموو لەتافەت و نوورانییەتیەو پوچوو بوو و پوچی خێزانەکانیشیەو. بۆیە دەبینی فیراکی خۆشەویست حەسرەت و پەژارەیکەکی نەبراوێی دواي خۆی جێهێشت. رەنگە لەبەرئەوێ نیسلا م خۆکوشتنی یاساغ کردوو دەستیان نەچوو بێتە گیانی خۆیان، بەلام دواي وەفاتی پێغەمبەر ژیان بۆ ئەوان بریتی بوو لە بەستەیکە لە نالە و تابلۆیکە لە پەژارە. لەراستیدا پێغەمبەری خوا بەرامبەر تەواوی نافرەتان بە رێژ و وناسکییەو مامەلەئە دەکرد. رێنمایی هەمووانیشی دەکرد بەو جۆرە مامەلەیکەن. ئەویشی بە کەسانی دیکە دەوت، خۆی بەکردەیی لەگەڵ هاوسەرەکانیدا دەیکرد. ئەم رەوشتە بەرزە لە صحیحی بوخاریدا بەمشێوەیە دەبینن:

سەعدی کورپی ئەبی وەقاص لە حەزرتی عومەرەو بەسەرھاتە کەمان بۆ دەگێرێتەو. حەزرتی عومەر دەلێت: ”رۆژنکیان چومە خزمەت پێغەمبەری خوا بینیم بزە لەسەر لێو بوو.“ عەرز مکرد: ”دەک هەمیشە دەم بەخەندەبیت، ئەو بەچی پێدەکنی ئەی نێردراوی خوا؟“ بە خەندەو ئەم وەلامەي دامەو: ”پێکەنینم بە حالی ئەو ژنانە دیت. بۆخۆیان دانیشتیبوون و قسەیان لەگەڵ دەکردم. کەچی هەر ئەوئەندەي گۆریان لە دەنگی تۆ بوو هەریە کەیان بە لایە کدا هەلھاتن.“ بە بیستنی ئەم وەلامە دەنگم بەرز کردوو و وتم: ”ئەي دوژمنانی نەفستان، کەواتە لە من دەترسن؛ کەچی لە پێغەمبەری خوا ناترسن و لە

خزمه تیدا بچ پړیزی ده کهن!“ وه لامي شه وانیش دوانه کهوت: ”ناخر تو ږهق و ږهفتار زبریت!“^۱

ږاستیبه که یی حه زره تی عومه ریش ږهق و توندوتیژ نه بوو له مامه له ییدا. نه ویش له گه ل نافرمتاندا نهرمونیان بوو. به لآم وهك چو ن جوانترین و پیکه و ته ترین مرؤف کاتیک به راورد ده کرت له گه ل حه زره تی یوسفدا، له جوانی ده که ویت و ناشرین ده رده که ویت، ناوه هاش، نهرمونیانی حه زره تی عومه ر له چاو نهرمونیانی پیغه مبهری خوادا زیر و توند ده رده کهوت. نه و حوکه ږیژه ییبه ی ژنان دایان، له به راورد کردنی حه زره تی عومه ر به پیغه مبهری خواوه سه رچاره ی گرتبوو. بو مه گه ر کهس هه بوو له و ناسته دا بیت له گه لیدا به راورد بکرت! نه ستم بوو...

به لی، نه وان تا دوا چو ږ له ږیژاوی نهرمونیانی و ناسکی و ږهوشته رزی پیغه مبهری خویان نو شکر دبوو. هه ربویه مامه له یی حه زره تی عومه ریان به لاره توند بوو. نه مه له کاتیکدا حه زره تی عومه ر ده ستی شانکراوی نه وه بوو له داهاتودا سنگی خه لافه ت بچ که موکورتی له نه ستو بگرت. زو ر هه ستیارانه ده ژیا و له دوا ی پیغه مبهران ده بوو به یه کیک له مه زنترین نمونه کان.. که ږوژی شی هات هه ر به ږاستی بوو.. له سه رجه م هه لسوکه و ته کانیدا په رو شی دادگه ری بوو و به ږاستی دهوت ږاست و به چه و تیشی دهوت چهوت و پیشانی که سانی تری شی ده دا...

دارای حاله تیککی ږو حی نه وتو بوو ساز و ناماده ی ده کرد بو پایه ی جینشینی. ږهنگه نه م حاله ته ږو حییه به لای که سانی تره وه توند بوو بیت. به لآم ده بیت بیرمان نه چیت که حه زره تی عومه ر ته نها له ږیته نه و حاله ته ږو حییه وه دهیتوانی له و نه رکه قورسه دا سه رکه وتوو بیت که دواتر نوینه رایه تی ده کرد... ږوژگاریش سه لماندی که سه رکه وتوو بوو تیایدا.

۱. البخاری، أدب ۶۸؛ فضائل الصحابة ۲۲.

۳. راپوئىز بە خىزانەكانى

پىغەمبەرى خوا لە گەل خىزانەكانى دادەنىشت و گەتوگۆ و دەمەتەقتى لە گەل دەکردن، تەننەت جارى وا ھەبوو ەك ھاوړپېدەك دەر بارەى كۆمەلە پرسىك راپوئىزى پى دەکردن. گومانى تىدا نىيە پىغەمبەرى خوا بە ھىچ جۆرئەك ئاتاجى بىر و بۆچوونى ئەوان نەبوو؛ چونكە نىگای خواى پشتيوانى بوو. بەلام ئەو دەبوست بەو رەفتارەى شتىك فېرى نۆمەتەكەى بكات. بە پىچەوانەى بىرى باو و سەپاوى ئەو رۆزگارو، ئافرەت بەرز دەكرايو ە بۆ پاىەكەى گەلئەك بەرز و بلىند. ەك ھەمىشە، دىسانەو ە لە مالمەكەى خۆيو ە دەستى دەكرد بە پراكىتيزەكردنى ئەمە.

... نمونەيەك

پەيمانى خودەبىيە بەلاى موسولمانانەو ە زۆر قورس بوو. بەجۆرئەك ھەمووان ھىز و پىزيان لەبەر برابوو. لەم نۆمەتەشدا پىغەمبەرى خوا فەرمانىدا بەو ھاو ەلانەى ياو ەرييان دەكرد بۆ ەمرە، قوربانىيەكانيان سەربىرن و لە ئىحرام دەر بچن. بەلام ھاو ەلان بە نىازى ئەو ەى "تۆ بلىنى گۆرپانكارىيەك بەسەر برپارەكەدا بىت؟" مەسەلەكەيان كەمىك بە قورسى گرتبوو. پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جارىكى تر فەرمانەكەى دووبارە كردهو ە. بەلام چاو ەروانىيى پىر نۆمىدى ھاو ەلان نەگۆرپا.. بەلى، ئەمە ھەرگىز سەرىنچى نەبوو لە فەرمانى پىغەمبەر. ئەو ەندە ھەبوو ئەوانىش چاو ەرپى فەرمانىكى جىاوازتر بوون. چونكە بە مەبەستى تەوافى مالى خوا كەوتبوونە رپى.

ئەگەرى ئەو ە ھەبوو بەندەكانى خودەبىيە رۆشنايى واقع بەخۆيانەو ە نەبىنن و گۆرپانكارى بەسەر رپكەوتننامەكەدا بىت.

ھەر كە سەردارى جىھانىيان ئەم ھالەتەى ھاو ەلانى بىنى، راستەوخۆ چوو ە ناو

چادره‌که‌ی و له‌گه‌ڵ دایکی ئیعمانداران، نوم سه‌له‌مه‌ی خێزانی که‌وته پراوێژکردن. نهم خاتوونه ناسۆ فراوانه، تهنها له‌به‌ر رێژگرتنی به‌های پراوێژ هاته قسه. چونکه نه‌ویش زۆرباش ده‌یزانی که پێغه‌مبه‌ری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به‌هیچ شێوه‌یه‌ک پتووستی به‌بیر و بۆچوونی نه‌و نییه. سهروره‌مان له‌رنی نه‌و پراوێژه‌وه وانه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی فێرده‌کردین. هیچ رینگریه‌کیش نییه له‌وه‌ی له‌جوژه‌هه‌ حاله‌تانه‌دا پراوێژ به‌ نافرته‌تان بکرت.

نه‌وه‌بوو دایکمان نهم چند وشه‌یه‌ی عه‌رزى پێغه‌مبه‌ری خوا کرد: ”نه‌ی نێردراوی خوا، جارێکی تر فه‌رمانه‌که‌ت دووباره‌مه‌که‌روهه. چونکه له‌وانه‌یه سه‌رپێچی بکه‌ن و به‌و هۆیه‌شه‌وه له‌ناویچن. به‌لکو تو قوربانیه‌ی خۆت بکه و بئ نه‌وه‌ی هیچ شتی‌کیش بلێیت له‌ نه‌حرام ده‌ربچۆ. جا وه‌ختیک تیده‌گه‌ن فه‌رمانه‌که‌ت برابه‌وه، نیدی بیانوه‌ت یان نا گوێزایه‌لیت ده‌که‌ن.“ پێغه‌مبه‌ری خواش هه‌روا بیری ده‌کردوه. یه‌کسه‌ر چه‌قۆی گرت هه‌ست و قوربانیه‌یه‌که‌ی خۆی سه‌ربری. وه‌ختیک هاوه‌لان بینیمان پێغه‌مبه‌ری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خه‌ریکی سه‌ربرینی قوربانیه‌یه‌کانیه‌تی، ده‌موده‌ست نه‌وانیش که‌وته‌نه سه‌ربرینی قوربانیه‌یه‌کانیان. نیدی هه‌موو لایه‌ک تی‌گه‌یشتن که‌ گه‌رانه‌وه نییه له‌و بریاره‌ی دراوه.

خۆم پێناگیرت نه‌پرسم: ”کی له‌ ئێمه‌ توانیوه‌تی به‌و نه‌ندازه‌یه‌ بایه‌خ به‌ نافرته‌تان بدات؟ چهند سه‌رۆک و لات هه‌یه له‌ هه‌ستی‌ارت‌ترین ساته‌وه‌ختدا پراوێژ به‌ هاوسه‌ره‌که‌ی بکات؟ چهند که‌س وه‌ک سه‌ره‌رشتیاری خێزان له‌ ژبانی خێزانی‌دا پرس و پا به‌ هاویه‌شی ژینی ده‌کات؟ ده‌توانین ژماره‌ی پرسیاره‌کان زیاد بکه‌ین و هه‌مان پرسیار ناراسته‌ی سه‌رجه‌م کایه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بکه‌ین. ده‌با گوێی هه‌موو نه‌وانه‌ بزرنگیته‌وه‌ که‌ بانگه‌شه‌ی نه‌وه‌ ده‌که‌ن نیسلا نافرته‌ی به‌ندکردوه‌وه‌! ده‌پرسین داخۆ ناسۆی چ فیمینستی‌ک تا نه‌و ناسته‌ بالای کردوه‌وه‌؟“

به‌لێ، هاوشێوه‌ی هه‌موو کاره‌ چاکه‌کانی دیکه‌، پراوێژ و راپرسیش بۆ یه‌که‌مه‌جار له‌ خانه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ردا ناوی گۆکرا. به‌لێ، له‌گه‌ڵ خێزانه‌کانی پراوێژی کرد. ئێمه‌ومانانیش جارێک له‌ ده‌رگانه‌ی نهم جوژه‌ به‌یرکردنه‌وه‌یه‌دا دێین و ده‌چین، هێشتا

نازانين نەم دەرگا پازنامىزە لەكوپۆه دەكرتتەوه. بگره هيشتا بۆمان نەپەخساوه له دەسكى دەرگاگەش بەدين. بەلج، نەمروۆ تەنانت له هزرى نەوانەشدا كه لافى داكوكى مافى نافەرتان لىدەدەن، هيشتا نافەرت لەوه رزگارى نەبووه وهك بوونەوهرى پلهوو هەژمار بكرت. لەكاتىكدا ئىمه بەو چارەوه دەپروانىنە نافەرت كه نيوه تەواوكارى پىكها تەيه كى يەكگرتووه. پارچەى يەكەيه كى ئەوتۆيه، بەكەلكهاتنى پارچەكەى دىكە وابەستەى بوونى ئەمه. بەلام ئىمه بروامان وايه كه پىكها تەى نىسان تەنها و تەنها بە يەكگرتنى هەردوو پارچەكە دىتە بوون. له شونىكدا ئەم يەكپارچەيه بوونى نەبىت، مروفايه تيش بوونى ناىت. شتىك نامىت ناوى ئىسلامىيەت و نەتەوايه تيش بىت.

وهك چۆن سەرورمان له رەفتارەكانىدا بەرامبەر نافەرتان نەرمونيان بوو لەرئى فەرمائىشتە نوورينەكانىشەوه هەردەم رىنماى رەفتارەى لەو چەشنى دەكرد. له فەرمائىشتىكدا دەفەرموت:

”اَكُلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَ خَيْرًاكُمْ خَيْرًاكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا“

”كاملترى باوەرداران له پرووى باوەرپوه رەوشت جوانترينانە. (مروفا) لەرئى رەوشت بەرزەبىتەوه دەگاتە لوتكەگەلىكى وها و بەجۆرىك بەرهو ئاسمانى مروفايه تى بەرزەبىتەوه، بە هىچ پەرسشنىك ناتوانىت ئەو مەقامانە بەدەستىنيت. رەوشت جوانترينىشتان مامەلە جوانترينتانە لەگەل ھاوسەرەكانياندا.“

وهك دەبين، بەدرئزايى مېژووى مروفايه تى گەر نافەرتان بۆ تەنها جارنىك مافەكانيان بەدەستەينايىت و تەنها جارنىكىش بە شپۆيه كى راستەقىنە رېزبان لىنراىت، ئەوجارە بووه كه حەزرەتى محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بووتە پارێزەرى مافەكانيان و رېزى شايستەى بۆ گەراندوونەتەوه.

له یه کهم تیروانیندا نهم داخوازییه و هاوشیوه کانی که به دلیندا هاتووه، له بهرنه وهی له بازنهی رینگه پیدراودایه، له وانیه زور ناسایی بیته بهرچاو. به لآم نهوان له خانه یه کی وهادا بوون که ههتاوه کو رۆژی قیامت دهبووه نمونه و سهرمه شق بۆ تیکرای نهو لانانهی له نایندهدا له سهر بنه مای نیسلام بنیات دهنران. له م روهوه خیزانه کانی پیغه مبهری خوا له خالی ناوهند و چهقی مهسه له کهدا بوون. هه رۆیه نه یاندتهوانی وهک نافرتهانی موسولمانی دیکه هه لسوکه وت بکهن، چونکه نهوان له موقهره رهیین، واته بهنده نزیکه کانی په روهردگار بوون. نهو شتانهی بۆ کهسانی تر مایه ی پاداشت بوون، دهبوایه بۆ خیزانه کانی پیغه مبهری خوا به گوناھ دابنرانایه...

ههر که پیغه مبهری خوا ههستی به خواستیکی لهو جوړه کرد له هه ندیکیاندا، یه کسهر هه لوئستی وهرگرت. سوئندی خوارد چاوی پییان نه که ویت. هه واله که به هه موو لایه کهدا بلاء و بووهوه. هه مووان به خام و په ژاره وه روهوان کرده مزگوت و دهستیان کرد به گریان؛ ناخر بچوو کترین شت که پیغه مبهری خوی دلگران بکردایه بهس بوو بۆ نه وهی موسولمانان بیئته گریان. تهواری موسولمانان به پادیه که ناوئتهی نهو نازداره ببوون، ناره هه تیه کی زور بچووکی ماله کهی ده موده ست ده بیسترا و هه موو به په رۆشییه وه ده که وتنه چاوهروانی ساته وه ختی رهوینه وهی ته می خه می سهر دلئی. نهو رۆژهش ههر نهوه رهویدا.

نهم هه لوئست وهرگرتنه ی پیغه مبهری خوا له هه مان کاتدا "رهوادی نیلا" شی پیده ترئت. له پال سهرنجه کانی سهره وهدا، کو مه له که ساینکیش هه بوون که له ده لاقه یه کی جیاواز تره وه دهیانروانییه مهسه له که. هه زره تی نه بو به کر و عومهر لهو که سانه بوون. کچی هه رودو کیشیان له ناو مهسه له کهدا بوون. وهک ههر که سیکی تر نهوانیش به په له به رهو مزگوت که وتنه ری.

مۆله تیان خواست بۆ نه وهی بچنه خزمه تی، به لآم مؤله ت نهدران. نیتر نهوانیش له ناو مزگوتدا که وتنه چاوهروانی. له دوای سچ جار دووباره کردنه وهی داواکیان، دوا جار چوونه ژووره وه. نهو جا که وتنه سهرزنه شتی کچه کانیان. پیغه مبهری خواش

لهولاه تماشای دیمه نه که ی ده کرد.. لهو کاته دا تنه نا نم چند وشه یی به زاردا هات: ”داوای شتاینکم لیده کن که له توانای مندا نییه.“

لهولاشوه قورثانی پیروژ ناگاداری کردبوونه که:

﴿يُنَاسَةُ النَّبِيَّ لَسْتَنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ﴾

(الأحزاب: ۳۲)

”تهی هاوسه رانی پیغه مبهه، ئیوه وهک هیچ ئافره تیکی تر نین.“

رهنگه کهسانی تر بهس به نهجامدانی فهرزه کان پزگاریان بییت، بهلام نهوانه ی له چهق و کرۆکی مهسه له که دان و مخره می رازی حه قیقه تگه لینیکی زۆر و زه به ندمن له حهره مه کهیدا، ده بییت هه موو کیان و بوونیان بکه نه قوربانی نهو رییه. به لئی ده بییت بیکه نه قوربانی، تاوه کو ههست به لاوازی نه کریت له ناوهندا. گومان له وه دا نییه بوونه خیزانی پیغه مبهه بۆ خۆی کۆمه له سوودیکی مهزنی هه بوو به لام بییرمان نه چیت مهترسییه کانیسی بهو نه ندازه مهزن و قورس بوون. پیغه مبهه ری خوا به جوړئک نامادهیده کردن بینه پشه نگ و نمونه بۆ دین و دونیا. له پیتناو نه وه ی نیعمه ته کانی سه ره به دواپوژ له دونیادا نه خۆن و دوو چاری زلله ی نه م نایه ته نه ین:

﴿أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا﴾

(الأحاف: ۲۰)

”هه رچی خۆشی و شادییه کتان هه بوو له ژیا نی دنیا تاندا نه جامتاندا به ئاره زووی خۆتان راتانبوارد.“

له راده به دهر په روژش بوو بۆیان و وهک چاوانی ده یاراستن. بۆیه له چه ند پرویه که وه هاو نشینانی خانه ی پیغه مبهه له گوزهرانیکی سه ختا ده ژیان. به هۆی

۱. البخاری، مظالم ۲۵؛ مسلم، طلاق ۳۴، ۳۵.

ئەو بارە سەختەشەو جارجار داواگەلئىكى بېچووكى پاستەوخۇ يان ناراستەوخۇ دەھاتە ناراو. ئەوئەندە ھەبوو پئىگەى ئەوان وەك ھېچ كەسئىكى تر نەبوو. تايبەتمەئىدىيەكەيان ئەوئى دەخواست كۆمەلە بەررېسارئىيەكېشىيان ھەيئەت. بەلئى، بۇيان نەبوو وەك خەلئىكى پئىكەئەنن و وەك ئەوانئىش بېخۇن و بېخۇئەو. نەك ھەر ئەوان، بەلكو ھەئىدىك لە پياوچاكائىش لە ھەموو تەمەئىئاندا يەك دوو جار نەيئەت پئىئەكەئىون. ھەئىدىكى ترئىشيان تا لە ژياندا بوون سكيان تئىر نەكردوو.

فوزەيلى كورې عياز ھېچ پئىئەكەئىو. تەئھا جارئك بېئىئوئانە پئىكەئىئەت. جا كە ھۆكارى پئىكەئىئەكەيان -ئەوئىش زەردەخەنە بوو نەك پئىكەئىئەنن- لئىرئىسەو، ئەوئىش بەم شئوئىيە وەلامى داوئەتەو. ”ئەمرو ھەوالئى مەرگى عەلى كورمىيان پئىگەيانئەم. خۆشئال بووم لەبەرنەوئى خوا وئىستى لەسەر بوو، زەردەخەنەكەم لەبەرنەوئە بوو.“^۱

دەى گەر ئالى پياو گەورەكان وائىت، ئەوا بەدئىئىيەوئە ئالى خئزانە پاكىزەكانى پئىغەمبەرى خوا كە سەرگەرەوئى ھەموو گەورەكانن و لە ئوكمى داىكانى سەرجم ئوممەتدان، جىاوازتر دەبوو.

شائىستەئى ھاودەئى لەگەل پئىغەمبەرى خوا لە دونيا و دواروژدا پايەيەك نەبوو ئەوئەندە بە ئاسانى بەدەستئىئەت. بۇيە -بەگورەئى ئامازەئى ئايەتەكە- ئەو خانمە ناوازانە لە ھەلئوئىستىكدا بوون ئىرادەئىان خرابوو بەر تاقىكردنەو. پئىغەمبەرى خوا لەئىئوان ھەلئىئاردنى مائە ھەژارەكەى و زرق و باقى دونىادا سەرپىشكى كرددوون. خۆ نەگەر دونىايان ھەلئىئاردايە، ئەوا لەو ئالەتەدا سەرورەرى ھەردوو جىھان ھەموو خواستە دونىايەكانى بۇ دەھىئانەجى. بەلام دواتر دەستبەردارىيان دەبوو. نەخئىر ئەگەر خوا و پئىغەمبەرەكەيان ھەلئىئاردايە، ئەوسا دەبوو رازىبەن بەم ئاستى گوزەرانەئى كە تا ئەو وەختە تئىيدا بوون. چوئىكە ئەمە تايبەتمەئىدىئى ئەو مائە بوو. جا مادەم ئەو مائە مائىكى بئوئىئە بوو بۇيە

۱. أبو نعم، حلیة الأولیاء، ۱۰۰/۸.

دەبوو ھاونشېنەكانىشى بېيوتنە بن. سەرپەرشتىياري خېزان كە ھەرخۇي بېي وئىنە بوو. كەوايىتت ئەو ھاوسەر و مندالانەش كە شورىنكەوتەي ئەو سەرپەرشتىيارە بوون ناچاربوون كە وەك ئەو وابن.

پېغەمبەرى خوا يەكەمجار ھەزرەتى عانىشەي بانگكرد و پېي وت:
”دەمەوئت مەسەلەيەكت لەگەئ باسبەكم، بەلام تا لەگەئ دايك و باوكتدا قسە نەكەيت پەلە نەكەيت لە برپارداندا.“ پاشان ئەو نايەتەي بۆ خورنندەوہ كە لە سەرەتاي باسەكەوہ نامازەمان پېدا. ھەرچى وەلامەكەي ھەزرەتى عانىشەشە بە جورئك بوو ھەر لە كچى راستگۆي باوك راستگۆ دەوہشايەوہ: ”نەي پېغەمبەرى خوا، مەبەستت ئەوہيە سەبارەت بەم بابەتە لەگەئ دايك و باوكم قسە بكەم؟ سوتند بە خوا من خوا و پېغەمبەرەكەي ھەلدەبژيرم.“

دايكمان ديمەنەكانى دواترمان بەمجۆرە بۆ دەگېرئتەوہ: ”پېغەمبەرى خوا لەگەئ ھەركام لە خېزانەكانى قسەي كرديئت، لە ھەموويانەوہ ھەمان وەلامى وەرگرت. ھېچ يەكئىكان لەمبارەيەوہ بۆچوونئىكى جياوازي نەبوو. منيش چيم وتبوو ئەوانيش ھەمان شتيان وتبوو...“^۱

ھەموويان ھەمان شتيان دووپاتكردەوہ؛ چونكە بېوون بە پارچەيەك لە پېغەمبەرى خوا.. ئيتەر چۆن دەيانتوانى پېچەوانەي ئەوہ بلىن. خۆ نەگەر ھاتو پېغەمبەرى خوا پېي بوتنايە: ”بەدەرئزايى ژيانتان بەرپۆژوو بن و ھەرگيز مەيشكىتن.“ ئەو بەوپەرى خۆشحالئىيەوہ ئەوہشيان بەجئدەھئنا.. ھەر لەراستيشدا بەجئيانھئنا.. تەنانەت بە جورئك بەجئيانھئنا، ئىفتارى ئەو رۆژووہ دەرئزايان بەو شەربەتى مەرگە كرددەوہ كە فرىشتەي گيانكىشان پئشكەشيكردن.

لەنيو خېزانەكانيدا ھى وايان تئدا بوو كە نۆش و عەيشى ژيانى كۆشكيان تامكردبوو.. ھەزرەتى صەفييە يەكئك بوو لەوانە. باوك و براكەي لە خەيبەردا لەدەستدابوو. ھەردوو كيشيان لە سەردارانى خەيبەر بوون. صەفييە لەناو ديلەكانى

۱. البخاري، مظالم ۳۵؛ مسلم، طلاق ۳۵.

جەنگدا بوو.. ئەم ھالەتەش كاریگەرییە كى مەزنى بەسەر ئەم ئافرەتە خانەدانەو جیهیشتبوو. ھەتا ئەو كاتەى چاوى بە پىغەمبەر كەوت رەنگە بلىم لە ھەموو كەسىك زياتر رقى لى بوويت. بەلام ھەرنەوھندەى چاوى پىكەوت، سەرچەم ھەستەكانى گۆرانكارىيان بەسەردا ھات.

بەلى، لە مائەكەى پىغەمبەرى خوادا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ژنگەلىكى ھاوشىرەى صەفییە خاتون ھەبوو كە بە خۆشئوشى ژنى كۆشك راھاتبوو و لەگەل ئەوھدا شانى دابوو بەر ژيانىكى ھىندە سەخت و گران نەیدەتوانى پاروویەك بەدلى خۆى بخوات. بەلى، پىغەمبەرى خوا لەرپى كەسایەتییە ناسكەكەيەو بە چەشنىك چووبوو دلىانەو، ھاودەمى ئەو بە ھەر نرخیك و لەپای ھەرچىیەكدا يیت، ببوو تاقانە ئاوات و خولیاى يەكە بەيەكەى خىزانە پاكیزەكانى.^۱

صەفییەى دایكمان بە نەژاد جولەكە بوو. جارنىكان يەككە لە خىزانەكان ئەمەى دابووو بەرپوویدا و پى و تىبوو: ”ئەى كچە جولەكە!“ ئەویش ئەم رووداوى بۆ سەرورەمان گىزابووو و دلگرانى خۆى دەرپىبوو. سەرورەشمان بەمشىو بە دلى دابووو: ”گەر ھاتوو جارنىكى دىكە وایان پىوتیت ئەوا تۆش پىيان بلى: باوكم ھەزرتى ھارون و مامم ھەزرتى موسا و مىژدەكەشم -وەك دەيىن- ھەزرتى محەمەد موستەفايە. جا نىتر ئىو بەچىدا دەنازن بەسەر مندا؟“ ساتى ھاتنە حزوور و مائىئاوایى صەفییە خاتون وەك يەك نەبوو؛ وەختىك پىغەمبەرى خواى جیهیشت، تەواوى خەمەكانى رەوپیونەو و بە دەروونىكى ئاسوودەو مائىئاوایى دەكرد. چونكە مىژدەكەى ھەزرتى محەمەد موستەفا بوو. لەدواى ئەمەو نىدى ئەم وشانە زوو زوو دەبوونە مېوانى سەر لىوانى.

پوختەى قسە: كەسایەتیی پىغەمبەر لە پروانگەى سەرپەرشتىكردنى خىزانەو لەوبەرى كاملىدا بوو. سەرپەرشتىكردنى ئەو ھەموو ئافرەتە بەو ئاسانىیە و

۱. طبرانی، المعجم الكبير ۶۷/۲۴.

۲. الترمذی، مناقب ۶۳؛ حاكم، المستدرک ۳۱/۴.

ئەوپەرى خۇشويستىرانى لە لايەن ھەمىرويانەوہ و تەنانەت ئەوہش كە بووہتە ئەويندارى دىل و.. مامۆستاي ژىرى و.. پەروەردەكارى رۆحيان.. ھەرۋەھا ئەو پراستىيەش كە لە سەروبەندى راپەراندنى ھەموو ئەمانەدا ھىندەى تۆزقائىك كەمتەرخەمى نەكردوۋە لە فەرمانبەرىيەكەى سەرشانىدا و بە ھىچ رەنگ و شىۋەيەك سستى نەنواندوۋە لەو كاروبارانەى سەر بە دەۋلەت و مىللەت بوون، ھەموو ئەمانە بەلگەى پروون و رەوانى پىغەمبەرىتىيەكەين. خۇ ئەگەر ھىچ بەلگەيەكى تىرىش لە ئارادا نەبوايە، ئەوا ئەو شىۋازەى لە سەپەرشتىكردنى خىزاندا پەپروى كردوۋە، بەلگەيەكى سەروزىاد دەبوو لەسەر ئەوہى كە لە لايەن خۋاي بەدەيھىتەرى جىھانپانەوہ نىزدراروہ.

ب- پىغەمبەرى باوك

ئاشكرايە پىغەمبەرى خوا لە سەرجم بوارەكانى ژياندا لە لوتكەدا بووہ. جا بۆيە وەختىك مرۇفەكان ھەولى ناسىنى ئەو زاتە دەدەن، دەبىت لە ناستى نىگاي خۇيانەوہ بۆى نەروانن، ياخود ھەلنەستەن بە ھەلسەنگاندنى لە پروانگەى ئەو ھاسەردەمانەيانەوہ كە بە گەورەيان دەزانن. لەولاشەوہ ھەركات لىكۆلەرەن وىستىيان بىناسن، دەبىت بەردەوام سەرىلندىرتىن لوتكەكان بەئىننە پىشچاۋى خۇيان و بە ئەندىشە لەسەر قەدپالە بەرزەكان بىن و بچن تاوہكو بەرامبەر ئەو زاتەى وىردى سەرزوبانى رۆحانپىيەكانە، قەدر نەزانانە مامەلە نەكەن.

بەلىن، گەر ئەوان پەرۋشى ناسىنى ھەزرتى محەممەدن، ئەوا چار نىيە جگە لەوہى لە ئاسۆكەى خۇيدا بەدوايدا بگەرپىن؛ ناخر لەرپى ئەندىشەى كەسانىكى وەك نىمەوہ كە ھەر نازانىن خەيالكردنش چىيە، ئەستەمە بگەيت بەو سەرورە. خۋاي بالادەست وەك بەھرەمەندىيەكى سوبحانى خۇى، لە سەرجم بوارەكاندا بالادەستى پىبەخشىبوو.

مايەى شانازى مرۇفايەتى وەك تابلۆيەكى شانازى ژيا و ھەرواش ئاوابوو.

بەشەرەت جارىكى تر وئەنە و ھاوتاي ئەوى بەخۆيەو نەبىنى و ناشىبىنىت. وەك چۆن بەشەرەت نەبىنى، ھەندىك لە ھاوسەردەم و تەننەت كەسە نزىكەكانىشى نەيانبىنى. رەنگە زۆرنىكان ھاوشىوئەى ئەو گولانەى بوونيان بەندە بە خۆرەو، مەگەر تەنھا بە گەنىنى ناخيان تىگەيشتەن لەوئەى كە ئەو ئاوابوو.. نەوئەى تىگەيشتەنكى بىئەو، چونكە ئەوكات زۆر دەرەنگ بوو. بىگومان ژمارەى ئەوانەى لەناو ئوممەتەكەيدا دەيناسن و رېژ و قەدرى دەزانن ھەمىشە زياتر بوو. سەربارى تىپەرپوونى ۱۴ سەدە كەچى تاوەكو ئەم ساتەش كە بە خەديجە، عانىشە، ئومو سەلەمە يان حەفصە دەلېين ”دايە“، زۆر لەو زياتر ھەست بە چىژ دەكەين كە بە دايكى خۆمان دەلېين ”دايە“. ھەلبەتە ھەست و چىژى ئەو سەردەمە قولتەر و لەدلەوتەر و رەگداكوتاتر بوو. ھەموو ئەمانەش بەھۆى ئەوئەو بوون. ئەوتەتا حەزرتى ئەبوئەكر بە عانىشەى كچى دەوت ”دايكى نازىم.“ مەگەر قورئانىش ھەرواى نەدەفەرموو:

﴿وَأَرْوَجُهُمْ لَمَّ مَتَّعْتَهُمُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾

(الأحزاب: ۶)

”خىزانەكانى پىغەمبەر دايكانى باوئەدارانن.“

حەزرتى ئەبوئەكر بەر لەم رۈانگەيەو كىزە نازدارەكەى بە ”دايە“ بانگ دەكرد.

ئەوئەندە ھەبوو كە ھەموو ئەو رپووتىكردن و ستايش و قەدەرزانيە بەس نەبوو بۆ رپواندەنەوئەى خەم و پەژارەى ئەو قەدەرزانە راستەقىنانە. تەننەت سەروئەى خۆشەختىيەكانى دواترئەش نەيتوانى ئەدگارى ئەو پەژارەيە لەسەر رۈخسارىان لابەت. ھەتا ئەو رۈژەش كە دواھەمىنيان مالتاوايى لە دونيا كەرد، ژين و ژان و ھەستان و دانىشتنيان ھەر خەم و ماتەم بوو.

بەمشىوئەيە، لەپال ئەوئەدا كە نەخشى نمونەبىتتەن سەرپەرشتىارى خىزانى

دەنەخشاندا لە سینهی هاوسەرەکانیدا، هاوکات باوکیکی قوول و کامل بوو.. بەدلتیاییهوه بە ئەندازی باوکایهتییهکهی باپیرتکی بیوتنەش بوو که ئەو لەم پرووهو تەمسیلی لایەنێکی رەهەنداری دەکرد.. بەلێ، لەم مەیدانەشدا هاوتا و یتەنی نەبوو.

لەگەڵ منداڵ و نەوکانی بەوپەری سۆز و میهرهباتی دەجوولایهوه.. لەم سەرۆبەندەشدا پروانینیانی ئاراستەیی دواپۆژ و کاروباره بەرزەکان دەکرد و سستی نەدەنواند لەم بابەتەدا. لە نامیزی دەگرتن و بزەیی بەپروویاندا دەنواند.. دەستی بەسەریاندا دەهیتا و ریزی لیدەگرتن.. لەگەڵ ئەوەشدا هەرگیز رازی نەدەبوو فەرمانبەرییهکانی دواپۆژیان فەرامۆش بکەن.

بۆیه لەم چوارچۆنیەدا تابلێی کراوه بوو لەگەڵیان. کهچی وهختیک دههاته سەر رەچارکردنی پەيوەندی لەگەڵ خوادا لە ئەندازبەدەر جددی و شکۆمەند بوو. لە لایەکهوه لە چوارچۆنی نازادی و سەرەستیدا فیزی ژینی مروفانەیی دەکردن، لەولاشهوه بواری ئەوهی بۆ نەدهیشتنەوه خەمسارد و کهمتەر خەم دەرچن. نەک هەر بواری نەدەدان، بە پێچەوانهوه، لە بەرامبەر کالبونەوهی بەها رۆحییهکان لە دڵ و دەروونیاندا بە تەواوی هەستیاریهوه رادهپەری و بەردوام بەگۆرەیی جیهانە بەرزەکان نامادەیی دەکردن. پێغەمبەری خوا بەم جۆرە تیگەیشتنەیی لە چەمکی پەرورەدە، دیسانهوه نمایندەیی راستەپێی دەکرد، ئەو راستەپێیهی که لە هەموو چەشنە پەرگیرییهک دووره. ئەمەش خۆی لەخۆیدا رەهەندیکی تری فەتانهکهیهتی.

١. سۆز و بەزهیهکهی بەرامبەر منداڵ و نەوکانی

لە فەرموودهیهکدا که لە سهحیحی موسلیمدا بەرچاومان دەکهوێت، ئەنەسی کوپی مالیک، ئەو هاوێله بەرپۆزی که بیج داپران بۆ ماوهی دە سال بە کهمالی وهفا و دلسۆزییهوه بەهره‌مەندی شەرەفی خزمەتکردنی حەزرتی رسول الله بووه، بۆمان دەگێرێتەوه:

“مَا رَأَيْتُ أَحَدًا كَانَ أَزْحَمَ بِالْعَيْتَالِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)”

“كەسم نەدیوێه هێندە پێغه مبه‌ری خوا به‌سۆز و میه‌ربان بووێت له‌ گه‌ل خا و خێزانه‌ که‌یدا.”^۱

به‌لێ، نه‌وه‌نده میه‌ربان و هێنده خۆش مامه‌له و به‌ را‌دی‌ه‌کیش د‌لفراوان بوو مه‌حاله پ‌یت له‌ سه‌ره‌رشتیار و باو‌کینکی وه‌کو نه‌و بکه‌و‌یت.

خۆ نه‌گه‌ر ئیمه‌ نهم گه‌واهی‌مان ب‌دایه‌، نه‌وا له‌وانه‌بوو بایه‌خینکی نه‌وتۆی نه‌بوایه. که‌چی نه‌وتما ملیۆنان مرۆفی خا‌هن سۆز و شه‌فه‌قه‌ت که‌ ته‌نانه‌ت د‌لیان نایه‌ت نا‌زاری می‌زوله‌ش ب‌ده‌ن، را‌یده‌گه‌یه‌نن و گه‌واهی ده‌ده‌ن که‌ له‌ باوه‌شکرده‌وه‌ی پ‌ر میه‌ر و به‌زه‌ییانه‌دا بۆ ته‌وا‌ری مه‌وجودات، چه‌زته‌ی مه‌حه‌مه‌د و‌تته و مانه‌ندی نییه‌.

به‌لێ، هاوشیوه‌ی هه‌مووان نه‌ویش وه‌ک مرۆف به‌دی‌هێت‌رابوو به‌لام به‌ مه‌به‌ستی دروستکردنی را‌یه‌له‌ی په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل مرۆفه‌کاندا، خا‌ی گه‌وره‌ خۆشه‌وستییه‌کی قوولی به‌رامبه‌ر هه‌موو مه‌وجودات خسته‌بووه‌ د‌لیه‌وه. هه‌ربۆیه‌ چ به‌رامبه‌ر نه‌ندامانی خێزانه‌که‌ی بی‌ت یا‌ن به‌رامبه‌ر ده‌وربه‌ره‌که‌ی، لی‌وان لی‌و بوو له‌ سۆز و خۆشه‌وستییه‌کی بی‌ و‌تته.

من‌داله‌ کوره‌کانی هه‌موو پ‌نشته‌ وه‌فاتیا‌ن کرد‌بوو. د‌وا‌جار له‌ ماریه‌ی دا‌یکمان کورپ‌نکی ها‌ته‌ د‌ونیا، به‌لام نه‌ویش نه‌وه‌نده نه‌ژیا. تا جگه‌ر گۆشه‌که‌ی له‌ ژیا‌ندا بوو له‌به‌ینی ده‌یه‌ها کاروباری گ‌رنگ‌دا زوو زوو سه‌ری له‌ پ‌رۆله‌ نا‌زداره‌که‌ی ده‌دا. له‌ نامیزی ده‌گ‌رت و تیر ما‌چی ده‌کرد. ^۲ وه‌ختیک گیانی‌شی سپارد دی‌سانه‌وه‌ گ‌رتیه‌وه‌ نامیز و نوساندی به‌خۆیه‌وه‌ و به‌ده‌م چا‌وی پ‌ر نه‌س‌رینه‌وه‌ گ‌وزارشتی له‌ د‌لگ‌رانی و په‌ژاره‌ی نا‌خی کرد. نه‌وجا ر‌ووی کرده‌ نه‌وانه‌ی به‌ سه‌رس‌ورمانه‌وه‌ بۆیا‌ن ده‌روانی، پ‌یی و‌تن: “به‌راستی د‌ل خه‌مبار ده‌بی‌ت و چا‌وانیش نه‌شکیان

۱. مسلم، فضائل ۶۳؛ احمد بن حنبل، المسند ۱۱۲/۳.

۲. مسلم، فضائل ۶۲-۶۳؛ احمد بن حنبل، المسند ۱۱۲/۳.

لی دهرژیت، به‌لام پشتیوان به خوا جگه له‌وی خوا فرمویه‌تی و نه‌ویش که نه‌و پئی رازیه، شتیکی تر نایه‌ت به‌ده‌ماندا. “به‌دواشیدا ناما‌زه‌ی بو زمانی کرد و فرموی: “به‌لکو خوا به‌هوی نا نه‌مه‌وه لی‌مان ده‌گرت. “۱ پریدنه جارنکی دیکه دووباتی بکه‌ینه‌وه: نه‌و میهره‌بانترین و به‌سؤزترینی مرؤفه‌کان بوو. حه‌زرتی حه‌سه‌ن و حسینی ده‌خسته سهرشانی و لی‌ره و له‌وی ده‌یگه‌پرانده. که‌سیک له‌و ناسته‌دا بیت نایا مندال ده‌خاته سهرشانی و به‌و شیویه ده‌چپته ناو خه‌لکه‌وه؟ نه‌و ده‌بخسته سهرشانی و ده‌شچوه ناو خه‌لکه‌وه. به‌و کاره‌شی وه‌ک بلیی پیتسوازی له‌و شه‌رفه ده‌کرد که له‌ داهاتوودا به‌ده‌ستیانده‌ینا. رۆژنکیان که حه‌زرتی حه‌سه‌ن و حسین له‌سه‌ر کۆلی بوون، حه‌زرتی عومه‌ر خۆی کرد به‌ خانه‌ی به‌خته‌وه‌ریدا. وه‌ختیک هه‌ردووکیانی له‌و شوته‌ه مباره‌که‌دا بینی، گوتی: “نِعْمَ الْفَرَسُ تَخْتَكُمَا” “نه‌سپیکی چه‌نده جوانتان هه‌یه!”^۲ به‌ بیستنی نه‌مه، پیغه‌مبه‌ری خوا به‌کسه‌ر هاته‌ قسه و فرموی: “نِعْمَ الْفَارِسَانِ هُمَا” “نه‌وانیش چ سوارچاکیکی جوان و چاکن!” نه‌وان درکیان به‌م مه‌سه‌له‌یه کردییت یان نا، پیغه‌مبه‌ر نا به‌و جو‌ره‌ ریژی لی‌ده‌نان. جارنکی تریشیان که به‌کتیک به‌ حه‌زرتی حه‌سه‌نی وت: “نِعْمَ الْمَرْكَبُ زَكِيٌّ” “به‌راستی سهرنشینی شوینیکی چاک بوویت!” له‌ وه‌لامدا نه‌ویش فرموی: “وَنِعْمَ الرَّايِبُ هُوَ” “نه‌ویش چ سوارچاکیکی چاکه‌!.”^۳

به‌لی، نه‌و نازداره جاروبار دوو په‌یحانه‌که‌ی به‌هه‌شتی ده‌خسته سهریشتی و به‌وه‌ش ریژ و پایه‌یه‌کی تایبه‌تی ده‌بخشی به‌و دوو پیتشه‌وا مه‌زنه‌ی نه‌هلی به‌یت، که باوکی هه‌موو په‌یوچا‌کانن هه‌تا رۆژی دوابی و له‌ ماهیه‌تیاندا ناوکی سه‌رجه‌م نه‌و شکۆ و شه‌رف و سه‌روه‌ریه‌یان هه‌لگرتوه که دۆستانی خوی لی به‌هره‌مه‌ندکراون. گومانی تیدا نییه نه‌هلی به‌یت و ته‌واوی دۆستانی خوا

۱. البغاري، جناز ۴۴؛ مسلم، فضائل ۶۲؛ جناز ۱۲.

۲. بزار، المسند ۱/۴۱۸.

۳. الترمذي، مناقب ۳۰؛ حاکم، المستدرک ۱۸۶/۳.

پشكى خۇيان ھەيە لەو بەھا و بايەخەي دەدرا بە ھەزرىتى ھەسەن و ھەسین. لەبەر ئەمەيە كە شىخ عەبدولقادرى گەيلانى، كە كەسايەتییەكى نایاب و مەزنى ئەھلى بەیتە، لەو پروانگەيەو كە پىغەمبەرى خوا باپىرانى لەسەرشانى ھەلگرتوو، دەلیت: ”پىيە موبارەكەكانى پىغەمبەرى خوا لەسەر شانى منن، پىيەكانى منىش لەسەرشانى سەرجم ئەولياكانە.“^۱ پىدەچىت ئەمە تا رۆژى قىامەتىش ھەروا بەردەوام بىت.

جارتكى تىرشىيان نەوھەكانى دەچنە سەرشانى، ئەویش پرويان تىدەكات و پىيان دەلیت: ”يَعْمُ الْجَمَلُ جَمَلُكُمْ وَيَنْفَعُ الْعِدْلَانَ أَتَمًّا“ ”وشرەكەتان چەندە وشرىكى نایابە، ئىوھش چەندە بارتكى نایابىن!“^۲

ئەو بەمبۆرە مندال و نەوھەكانى خۆشويست و لە دلياندا تەختى ئەوينى دانا. لەولاشەو ئەویش بەھرەمەندى خۆشەويستییەكى وھابوو ھىچ باوك و باپىرىك بەخۆيەو نەديوھ.

بەوتنەي بابەتەكانى دىكە، پىغەمبەرى سەرور لە بابەتى پەرورەدى مندالىشدا پەيرەوى ناوئەدەرىي كىردووھ. سەرجم مندال و نەوھەكانى وەك گىيانى خۇي خۆشەويست و ئەم خۆشەويستییەشى بۇ دەردەبەرىن. لەگەل ئەوھشدا ھەرگىز رېي نەدەدا ئەم خۆشەويستییەى بقۆزىتەوھ و خراب بەكاربەتيرت. دەيىت ئەوھش بلىين كە لەنىوان مندال و نەوھەكانىدا كەسيان ئارەزووى پەنابردنە بەر پەفتارىكى لەو جۆرىيان نەبووھ. بۇيە دەيىنى لە بەرامبەر ئەو ھەلانەدا كە بەيى رىست ئەنجاميان دەدا، ھەلوتى پىغەمبەر وای دەكرد بەرگىك لە شكۆ و يقار دەورى ئەو خۆشەويستییە قوللەي بدات و بەريان پىبگرت لەوھى لە زەمىنەى گوماناويدا بىن و بچن. بۇ نموونە، جارتكىيان ھەزرىتى ھەسەن ياخود ھەسین لەبەرنەوھى كە ھىشتا تەمانيان بچوك بو دەستى برد بۇ ئەو بەشە خورمايەى

۱. منوي، فيض القادر ۱۶/۶.

۲. طبراني، المعجم الكبير ۵۲/۳.

که هی سەدەقە بوو. پێغەمبەری خوا ھەر کە ئەمە دەبینیت، یەكسەر خورماکە ی لە دەست دەسەنیت و بە نەرمی پێی دەلێت: ”خورمای سەدەقە بۆ نێمە ھەرامە.“^۱ ھەر لەو تەمەنەوہ گۆشکردنیان لەسەر ھەستیاری بەرامبەر ھەرام، پێمواہ یە کێک بێت لە نموونە جوانەکانی راگرتنی ھاوسەنگی لە پەرورەدەدا.

ھەر جارێک تەشریفی موبارەکی بەینایەتەوہ مەدینە ی مونەوورە، پۆلیک مندال دەوریان دەدا و پێشوازیان لێدەکرد.^۲ ئەمە مانای وایە کە خۆشەویستی سەرورمان تەنھا سنوورداری رۆلەکانی خۆی نەبوو، بە لکو تەواوی مندالانی بە کەمالی بەزەیی و سۆزەو لە نامیز گرتووە و بە خۆشەویستی دلێ فەتح کردوون.

نەوجا ئەوہ تەنھا مندالانی کوپ نەبوون کە لە بازنە بەرینەکە ی میھری ئەودا جێیان ببووہوہ. ھەزرتی ھەسەن و ھسینی چۆن خۆشدەویست، ئومامە ی نەوہشی نا بەو جۆرە خۆشدەویست. بە رادەبەک، جاری وابوو کە دەچووہ دەروہ ئومامە لەسەر کۆلی بوو. تەننات ھەندیک جار لە نوژنە سوننەتەکاندا ئومامە خۆی ھەلدەدایە سەرشانی و نەویش لە گەل خۆیدا ھەلی دەگرت. وەختیکیش دەگەشتە کەرنووش دایدەنا، کاتیکیش ھەلدەستایەوہ دیسان دەبختەوہ سەرشانی.^۳

جێی باسە ئەم خۆشەویستی دەرپرینە ی پێغەمبەری خوا بۆ ئومامە لەناو کۆمەلگە یە کدا بوو ھەتا دوینێ کێژەکانیان بە زیندوویی نەسپەردە ی ھەناوی خاک دەکرد. لە راستیدا ئەم رەفتارە ی سەرورمان شتیکی تەواو جیاواز بوو بۆ خەلکی ئەو سەردەمە، ھەنگاویکیش بوو لە ھەنگاوە ی پێشینەکانی بۆ سەرلەنوێ دارشتنەوہ ی چەمکەکان لە زینە ی کۆمەلدا.

۱. البخاری، زکاة ۶۰، مسلم، زکاة ۱۶۱.

۲. البخاری، ھەماد ۱۹۶؛ مسلم، فضائل الصحابة ۶۵-۶۸، أبو داود، ھەماد ۵۴.

۳. الترمذی، مناقب ۶۰؛ أبو داود، أدب ۱۴۳.

۲. سۆز و خۆشەويستىيەكەى بۇ ھەزرەتى فاتىمە

لە ئىسلامدا جياكارى نىوان كوپ و كچ بوونى نىيە. پىغەمبەرى خواش خۇى بەكردەيى ئەمەى خستە بەرچاۋ. ناخر كەى رەوايە جياكارى، لەكاتىدا گەر يەككىيان ھەزرەتى محەممەد بىت، ئەوى تريان ھەزرەتى خەدىجەيە. گەر يەككىيان ئادەم بىن ئەوى تريان ھەوايە. گەر يەككىيان عدلى بىن بىشك ئەوى تريان فاتىمەيە.

ئەو فاتىمەيى كچى پىغەمبەرى خوايە و داىكى تىكراى ئالوبەيتە ھەتاۋەكو رۇزى پەسلان. لە ھەمان كاتدا داىكى نىمەشە.

جا بۇيە ھەركات فاتىمە نازدار و نازەنىنەكەى بەھاتايە بۇ لاي، لەبەرى ھەلدەستا و دەستى دەگرت و بەوبەرى رىزۋە لە شوتنەكەى خۇى دايدەنىشاندا. نىنجا دەكەوتە ھەۋال پىرسىنى و دەستى بە سەر و سىمايدا دەھىنا. لە رۇشتەنەۋەشدا بە ھەمان شىۋە بەرپى دەكرد.

جاركىيان ھەزرەتى عدلى وىستى بچىتە داخۋازى كچەكەى ئەبو جەھل. راستە ئەم ژنە موبارەكە ھاوشىۋەى عىكرىمەى براى ھاتبوۋە ناۋ ئىسلامەۋە و خۇى گەياندبوۋە كارۋانى ئەبەدەيت، بەلام لەۋانەبوۋ ھەزرەتى فاتىمە بەم ھاسەرگىرىيە ئاسۋودە نەبىت. لەۋانەشە ھەزرەتى عدلى ھەر بە بىرىشىدا نەھاتىبىت كە ۋەھا ھەنگارنىك بەو رادەيە فاتىمە بىزار دەكات. ھەزرەتى فاتىمە دەچىتە خزمەت پىغەمبەر، دۇخەكەى بۇ رۋون دەكاتەۋە و گوزارشت لە بىتتاقەتى خۇى دەكات. ۋەختىك باۋكى مېھربان دلشكاۋى كىژە تاقانەكەى دەبىنىت، زۇر خەمبار دەبىت. بۇيە راستەۋخۇ دەچىتە سەر مېنبەر و وتارنىك پىشكەش دەكات: ”بىستۋومە عدلى دەيەۋىت ژن بەسەر فاتىمەدا بەبىنىت. ئەگەر عدلى سوورە لەسەر ئەم نىازەى، ئەۋا دەبىت فاتىمە تەلاق بدات. چونكە ئەم كارە فاتىمەى خەمبار كىردوۋە. فاتىمە پارچەيەكە لە من؛ ئەۋەى ئەو برەنجىنىت منى رەنجاندوۋە. ئەۋەشى ئەو دلخۇش بكات منى دلخۇش كىردوۋە.“

۳. نامادەکردنى مندالەكانى بۇ ژيانى ھەمىشەيى

پىغەمبەرى خوا بەو سروشته خۆرسكەي كە خواۋەندى دلۆفان لە ناخى ھەموو نىنسانىڭدا دايانۋە، ئاۋاتەخۋازى ژيانى ھەمىشەيى بوو. بەلى، مرۆف بۇ ئەبەدىيەت بەدپەيتراۋە. مەحالىشە لە غەيرى ئەبەدىيەت و ئەو زاتەي كە ئەبەدىيە بە شتىكى تر تىز بىيىت. بۆيە غەيرى ئەو زاتە دللى بۇ شتىكى دىكە ناشىيىت. ھەستىشى پىنكات يان نا، ھەردەم خۋازيار و عەودالى ئەۋەيە. ھەتاۋەكە ئەبەدىيەتتىشى پىن ئەبەخشى، ئەستەمە ھەستەكانى تىزبىن و سۇراغى گىيانى ئەمىرخۋازى نۇقرە بگرت.

بەلى، چەندىن خواست و نارەزۋوى يىسنور و ناكۆتا لە ناخى ئەم نىنسانەدا پەگىيان داکوتاۋە. ھەرچىيەكى دەدەيتى بىدەرى، ھىشتا ھەر ناتوانىت تىزى بىكەيت. جا خۇ بناغەي پەيامى تەۋاوى ئايىن و پىغەمبەرانىش ھەر ئەم كۆپتسا ئەۋدىو دۇنيايەيە. پىغەمبەرى خوا لە لايەكەۋە بە چەپكى ناسودەيى گولبارانى دەکردن و لەملاشەۋە سستى نەدەنۋاند لەۋەي نامادەيان بىكات بۇ بەختەۋەرى ھەمىشەيى. ديارترىن نمونەي ئەمە لەم بەسەرھاتەي خۋارۋەدا دەيىن:

جارتكىان دايكە فاتىمەمان ملوانكەيەكى لە ملدا دەيىت و دىتە خزمەت پىغەمبەرى خوا. لە رىۋايەتتىڭدا سەرۋەرمان ملوانكەكە لە مىلى لىدەكاتەۋە. لە رىۋايەتتىكى تردا ملوانكەكە لە دەستى حەزرەتى فاتىمەدايە و پىغەمبەرى خوا پىيى دەلىت:

”حەزەكەيت خەلكى بلين: -لىزەدا چ جىاۋازىيەك نىيە لەۋەي مەبەست لە خەلكى، مرۆفەكان بىت ياخود رۇحانى و فرىشتە و ھاۋنشىنانى ناسمانەكان- كچەكەي پىغەمبەرى خوا ملوانكەيەكى ناگرىنى لەدەستدايە؟“

بەلى، لە لايەك رىزى لىدەگرتن و لە لايەكى ترىشەۋە تەۋاوى رۋانىن و بايەخىانى رۋوۋو ناخىرەت و خوا و جوانىيە جاۋىدانىيەكان ۋەردەگىزان. فاتىمە ئەۋەندەي بەس بوو. ئاخىر ئەمە قەسەي كەسىڭ بوو كە لە دللىدا جىيى كەردبوۋە

و ھەموو لايەنە ناسكەكانى ناخى فەتھ كەردبوو. بۆيە ھەزرەتى فاتىمە دەلىت:
 ”ھەر لەوتدا ملوانكەكەم فرۆشت.. ئەوجا كۆيلەيەكم پىنكړى و نازادەم كەرد.. پاشان
 چوومە ھەزرەتى ھەزرەت و چىم كەردبوو بۆم گىڤايەو. شادومانى لە روخسارىدا
 دەرکەوت، ئىنجا دەستەكانى بەرزكردووە و بەمشويە ستايشى پەرورەدگارى كەرد:
 ”الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْجَى قَاطِعَةً مِنَ النَّارِ“ ”سوپاس و ستايش بۆ ئەو خوايەى كە
 فاتىمەى لە ناگر پزگار كەرد.“

گومانى تىدا نىيە ھەزرەتى فاتىمە بەو ملوانكەيەى كەردبوو ملى كارنكى
 ھەرامى ئەنجام نەدابوو. بەلام پىغەمبەرى خوا دەويست لە بازنى موقەررەبين،
 واتە نزيكانى پەرورەدگاردا بيهيتلەتەو. واتە بەناگاھىنانەو كەى لە سۆنگەى
 تەقوا و قوربىتەو بوو. ئەمە بۆخۆى لە پرويەكەو تابلۆى دونيانەويستى و
 زياد لەو ھەش، نمونەى ئەو ھەستيارىيە بوو كە دەكەوتە ئەستۆى داىكى ئەو
 كۆمەلەى كە تا رۆژى قىامت نەمايندەيان دەكرد و پىشان دەگوترا نالويەيت.

ھەلبەتە داىكايەتى كەردنى كانگاي رۆشنایى خواپەرستانىك لە وىنەى ھەسەن
 و ھەسەن و زەينولعابدین كارنكى ھەروا ناسان نەبوو. پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
 ھەر لەو كاتەو نامادەى دەكرد بۆ ئەو ھى بىتە داىكى نالويەيت و مەردانىكى
 ھاوشىو ھى شاهی گەيلانى و مەھمەد بەھائەددىن نەقشبەندى و ئەھمەد
 رىفاعى و ئەھمەد بەدەوى و شازەلى و چەندانى دىكە. ھەك ئەو ھەبوو پى بىت:
 ”كچى خۆم، تۆ دەچىتە مالمە مېردىكى ھەھا و دەبىتە بوكى خانەيەكى وا، لە
 زنجىرەبەندىيە كەيدا ھىتەدى دونيايەك ئەلقەى زىرپىن دىتە مەيدان. تۆ واز لەو
 ملوانكە ئالتونە بىنە و چاوت لەو ھىتە بىتە داىكى ئەوانە.“ ئەلقەى زىرپىنى
 نەقشبەندى و رافىعى و شازەلى و سەدان تەرىقەتى پاىە بلىندى دىكە...

بەلى، شتىكى ھەروا سانا نىيە بىتە داىكى ئەوليا و ئەبرار و موقەررەبين.
 بۆيە لەم رووھو پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرامبەر ئەندامانى

۱. النسائي، زينة ۳۹؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۷۸/۵-۲۷۹.

خېزانەكەى ھەستيارتر و پىداگرتتر بوو. ئەو بەم پەفتارانەى ھاودەم لەگەل سۆز و نەرمونىيانىيەكەيدا، پرووى وەردەگىرپانە دوارپۆژ و ديونكى دىكەى راستەپرىي و مېرەدەھىنانەوہ. ھەروەھا ناگادارى دەگردنەوہ لە داخستنى دەرگا و پەنجەرەكانيان بەپرووى ھەموو جوړە خراپە و بەدەرەفتارىيەكدا و پىي رادەگەياندن كە: ”خوايە مەقسود و نامانجى ئىوہ!“ دواتر لەنىو پرىبوارانى ئەم رىيەدا كەسانىكى وا ھەلدەكەوتن، تەواوى تەمەنيان بە تاسەى دىدار و كۆشى قورىتەوہ بەسەر دەبرد و لەتاو شەيدايى خوا وىردى زوبانيان دەبوو:

”بەھەشت بەھەشتيانە خەلكى

سە چوار كۆشكە و چەند خوړى

خوايە كى خوازيارە بىدەرى

من تۆم گەرەكە تۆ!“

بەم پىيە، پىغەمبەرى خوا وەك يەككە لە داخوازيەكانى خۆشەويستى راستەقىنە، خۆشەويستترىن كەسەكانى لە ھەموو چەشنە چەپەلىيەكى دىيائى پاكژدەكردوہ و بوارى نەدەدا تۆز و خۆلى دىيائوستى بېرژىتە دامەنيان و ھانى دەدان بۆ پىكەوھى نەودنيا. بەلى وايە، ”مروّف لەگەل نەوہدايە كە خۆشى دەوتت.“ گەر ھەزرەتى محەممەدتان خۆشەدەوتت، ئەوا لەسەر ئەو پى و رىبازە دەبن كە ئەوى لەسەر بووہ. ئەوانەى لەسەر پى و رىبازى ئەون لەودنياش لەگەلى دەبن.

وەك نامازەمان پىدا، لەپىناو نەو پىكەوھىيەدا لە لاىەكەوہ لەئامىزى دەگرتن و لە دەرياي خۆشەويستى بى سنوورى بەھرەمەندى دەگردن، لەولاشوہ زۆر بە جوانى سوودى لەو خۆشەويستىيە وەردەگرت. ”خۆشەدەوتت.. نازىزى دل و بىيائى دىدەسى. خوا تۆى كردووتە سەردارى ئەم نومەتە. پايەى تۆ وەك پايەى ھەزرەتى مەريەمە بۆ بەشەرىت.“ لە رىبوايەتىكى لاوازشدا: چۆن

١. مسلم، بر ١٦٥. (بە دەرىپىكى جياواز لىزمەدا ھاتوہ: البخارى، فغانل الصھاب ٦).

گورهبی حەزرەتی مەریەم وای لە پێغەمبەری خوا کرد بۆ: ”گەر لەنێو نافرەتاندا پەيامبەرتک بەهاتایە، بێگومان حەزرەتی مەریەم دەبوو.“ دەی تۆش نافرەتتکی لەو ناستەدا.. کەوايیت پێوستە لایەنی کەم هێندەي ئەو بەرامبەر دونیا سەریەرز و هاوسەنگ بیت.

نەوێ سۆز و خۆشەوستی.. نەوێ بە دڵ و بە گیان لەنامیزگرتن، بەلام هێندەي تۆز قالیك سستی نایینیت لە بابەتە قیامەتیەکاندا. جا ئەوێ پێی دەلێن پاستەرێ و دروسترین پێگا نا ئەمەیه! پێگایەك کە رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێشەنگی پێبوارانیەتی..

٤. حەزرەتی فاتیمە و داواکردنی خزمەتکار

پێشەوا بوخاری و موسلیم لە صحیحەکانیاندا تابلۆیەکی ترمەن لە سیستەمی پەرورەدەیی پێغەمبەری خوا دەخەنە پێشچاڕو.. حەزرەتی عدلی بەسەرھاتەکەمان بۆ دەگێرێتەوێ و دەلێت:

”لە مالمەوێ خزمەتکارمان نەبوو. فاتیمە خاتوون هەر خۆی هەموو کارەکانی ناومالی دەکرد. مالمەکەمان لە تەنھا ژوورنکی بچووک پێکھاتبوو. لەو ژوورە بچووکەدا ناگردانی خۆشەکرد و هەر لەوێشدا خواردنی سازدەکرد. زۆر جار کە دادەنەویەوێ بۆ خۆشکردنی ناگرەکە، پزیسکی ناگرەکە بەر جەلەکانی دەکەوت، لەبەرئەوێ جەلەکانی کون کون ببوو. نیشەکانی هەر ئەوێندە نەبوو. نانکردن و ناوھێنانیشی خستبوو سەرخۆی. ئەوێ لەتاو بادانی دەستار و ناوھێنان دەست و پەشتی ناوسابوو.“

جارێکیان لە کۆتایی جەنگێکدا کۆمەلە دیلێکیان هێنا بۆ مەدینە. پێغەمبەری خواش کەوتە دابەشکردنیان بەسەر ئەوانەي داوایان لێدەکرد. منیش بە فاتیمەم وت سەردانی باوکی بکات و داوای لێبکات خزمەتکارنکی بداتی تا لە کارووباری

ناومالدا هاوکاری بکات. ئویش به قسەى کردم و چووە سەردانى، بەلام لە مال نەبوو. حەزرتەى عانىشە پىئى وتبوو: ”کە هاتەوە خەبەرى دەدەمى.“

ئەوئەندە نەبوو چوووبوئىنە ژىر جىنگاوه کە پىغەمبەرى خوا خۆى کرد بە ژورودا. هەرچى هەولماندا راست بىئەنەو بەلام ئەو نەيەشت.. ئەوجا هاتە نىوانمانەوە دانىشت. تەنانت هەستم بە فىنكىسى قاچەکانى دەکرد لەسەر سنگم. لە داخوازىيە کەمانى پرسى، فاتىمەش وەك خۆى بۆى گىرپايەو. لەپرئىکدا پىغەمبەرى خوا رەنگى ناخىرەتى گرت و ئەم چەند وتەيەى لە زار هاتەدەر:

”ئەى فاتىمە، لە خوا بترسە و کەمتەرخەمى مەنوئە لە فەرمانبەريەکانى سەرشانت و فەرزەکان بە جوانى بەجىيەنە. لە گەل مێردە کەشتدا بەردەوام راستگۆ بە و گىرپايەلى بکە و رەچارى مافەکانى بکە بەسەرتەو. (واتە تۆ دوو نەرکت لەسەرشانە: بەندايەتى خوا، پاشان گىرپايەلى مێردەکەت) ئىنجا با شتىكى تریشت پى بلیم: کە چووئە ژىر جىنگاوه ۳۳ جار سبحان الله و ۳۳ جار الحمد لله و ۳۳ جار الله اکبر بلی. بزانه ئەمە زۆر لە خزمەتکار باشتەرە بۆت.“

واتای ئەمە ئەوئەبوو: من رۆانىنى تۆ بەرەو ژيانى دوارپۆژ وەرەدە چەرخىنم.. جا بۆ ئەوئەى لەوئەى بە من بگەيت و لە گەل من بىت، دوو رىنگا هەيە يە کەمیان: بەندايەتییەكى تىر و تەواو بۆ پەروەردگار. دووئەمیشیان: بەجىيەننانى ئەو نەرکانەى دەکەونە سەرشانت بەرامبەر مێردەکەت. ئەگەر لە نەرکەکانى سەرشانت بەرامبەر مێردەکەت خزمەتکارىك جىئى تۆ بگىرئەتەو و لەبرى تۆ ئەو ئىشەکان ئەنجام بدات، ئەمە لە رۆويەکەو دەيئەتە هۆى کەمتەرخەمىت. لەکاتىکدا تۆ دەيئەت (ذو الجناحىن) واتە جووت رەهەندى بىت. ئىنسان چۆن دەگاتە پەلى کاملترین بەندە و بە باشترین شىوە پەرسش ئەنجام بدات؟ ئىنسان چۆن دەگاتە پایەى تەواوترىن ئىنسان و بە تىرۆتەسەلى نەرکەکانى بەجى بگەيەنئەت؟ دەى ئەوئەى لە نەستۆى تۆدایە گەرانە بەدواى وەلامى ئەمانەدا.

۱. البخارى. فرض الخمس، ۶، دعوات ۱۱؛ مسلم، ۸۰.

تۆ سەرەتا بەندایەتییه کەت بە جوانترین شیۆه ئەنجامبەدە و هەولبەدە بییتە بەندەیه کی کامل. ئەوجا بەرامبەر عەلی، ئەو مەرۆفە مەزنیە کی تەواوی دۆستانی خوا تا رۆژی دوایی لە وەجە ی ئەون، ئەرکە کانت بە جیبهێتە و بەه بە مەرۆفێکی کامل. بیه تاوەکو لە نشینگە ی سەرجم کاملی و کاملەکان کە بەهەشتە، لە گەل مندا بییت.

دەمەوێت لێزەدا کەوانە یەک بەکەمەو و ناماژە بە لایەنیک بەدەم کە تاییبەتە بە حەزرتی عەلی. عەلی ئەو ئینسانە یە کە پێغەمبەری خوا بی هیچ دوودلیبەک کچە کە ی خۆی داوە تی. چونکە شایستە یی و لێهاتنی ئەو ی تێدا بوو بییت بە میژدی کچی پێغەمبەر و زاوای پێغەمبەر. ناخر ئەو شاھی ئەولیا بوو. بە تاییبەتە ندییه کی واشەو بە دیهێنرابوو توانا و نامادە گی ئەو ی هەیی ت بییت بە باوکی ئەولیا. ئەو تا جارێکیان پێغەمبەری خوا لە باره یەو دە فەرمویت: ”وەجە ی هەر پێغەمبەرێک لە خودی ئەو پێغەمبەرە خۆیەو بەردەوام بوو. هەرچی ئەو ی منیشە لە عەلییەو بەردەوام دەبییت.“^۱ واتە ئەو ئەو دایدیری درەختی وەجەم، ئەو پنی دەگە یە نیت و هەر ئەویش دەیدوریتەو. سەرەنجام ئەوانەش کە بەروبمە کە دەچنەو، لە گەل مندا لە ناو ئالویە تدا یاد ی ئەویش دەکەنەو. بۆیە گەر لەم رۆووە تە ماشای مەسە لە کە بەکەین، دەبینین گۆرپرایە لی حەزرتی عەلی راستەوخۆ گۆرپرایە لی پێغەمبەری خوا یە. گۆرپرایە لی پێغەمبەری خواش بە مانای گۆرپرایە لی خوی گەورە دیت.

جگە لە مە، لە جییه کی تردا کاتیک پێغەمبەری خوا بە شیۆیه کی گشتی باس لە مافی میژدایە تی دەکات، دە فەرمویت: ”ئەگەر کێ نووشبەردن بۆ غەیری خوا جائیز بوایە، ئەوا فەرمانم دەکرد بە ژنان کێ نووش بۆ میژدەکانیان ببن.“^۲ خۆ ئەگەر شتیکی لە و جۆرە رینگە پێندراو بوایە، ئەوا دەمیک بوو حەزرتی عەلی ئەو شایستە ییە ی بە دەست هێنا بوو. بە لی، ئەگەر کێ نووشبەردن بۆ پیاو لە نارادابوایە،

۱. طبرانی، المعجم الکبیر ۴۳/۳؛ دهلجی، المسند ۱/۱۷۲.

۲. أبو داود، نکاح ۴۱؛ دارمی، صلاة ۱۵۹.

ھەزرەتى ئەلى لە پىشى پىشەۋە دەبوو. جا نە گەر ھەزرەتى ئەلى و خەزمە تەكرەنى
 تا بەر رادەيە گەنگ بىت بۇ ئەۋەي ھەزرەتى فاتىمە بىت بە ذۇ الجناھىن،
 لە بارىكى ۋەھادا بەكارھىتەنى خەزمە تەكار لە لايەن ھەزرەتى فاتىمەۋە بە واتاى
 شەكانى يەكەن لە بالەكانى و لەدەستەنى يەكەن لە رەھەندەكانى دەھات. دەي
 كەسىكى ۋەھا تاك بال و يەك رەھەند نەيدەتوانى داىكايەتى ھەزرەتى ھەسەن
 و ھەسەن و شاھى گەيلانى و سەرھەم ئەۋ نەقۇباب و مۇجەددىيە و مۇجەھەدەنە
 بىكات كە تا قىيامەت ھەلەدەكەۋەتن. جا بۇيە بە مەبەستى ئەۋەي بۇ ۋەھا نەركىكى
 مەزەن نامادەي بىكات، ھەمۇۋا بەستەيەكانى بە دۇنيادە دەپساند و رۇۋى
 ۋەردەچەرخانە ناخىرەت. دەي خۇ پەرۋەرد گارىش ھەر بەجۇرەي لىكەردبوو و ھەر
 بەر شىۋەيەش پەرۋەردەي كەردبوو.

بەلىج، بەرلەۋەي بىتە دۇنيادە باۋكى بىر دەۋە.. نىدى ۋەختىك چاۋى ھەلەتەن
 پىشت و پەنەيەكى نەبوو بەناۋى باۋكەۋە. كە گەشىتەشە تەمەنى شەش سالىش
 كۆلەكە و پىشتىۋانەكەي تىرى بىر دەۋە.. بەم شىۋەيە ھەر لە سەرھەتەي ژيانىۋە
 پەرۋەرد گار لە نىۋەندى نۇرى تەۋھىددا، دەروازەكانى رېنى نەھىنى ئەھدەيەتى
 بەرۋودا ۋالەكەرد.

نەگەرچى ۋەك پەردەيەك بۇ شەكۇ و مەزەنى پەرۋەرد گار و شەرف و
 پاىيەكى گەۋرەش بۇ ئەۋ كەسەي چاۋدېرى دەكەرد، ماۋەيەك لەژېر چاۋدېرى
 ەدبۇلموتەللىبدا بوو بەلام ئەمە لە رۋانگەي ھۆكارە پەرت پەرتبۇۋەكانەۋە چىدى
 بايەختىكى ئەۋتۇي نەمابوۋ بەلەي ئەۋەۋە. ھەرچى سەرپەرىشتى و چاۋدېرى
 ئەبۇتالىبىشە لە چوارچىۋەي مامىتى نەترازابوو.. لە رۋە قىيامەتتە كەشەۋە
 بەخشىك بوو لە شىۋەي ئەركدا، لەبەرنەۋە پىنى بەخىشراۋو كە باۋكايەتى ھەزرەتى
 ئەلى دەكات. ھەر لە ساىيە ئەم تىزىكەيەۋە رۇژىك دەھات ئەۋىش ئەلى دەبەردە
 لاي خۇي و شاي ھەردان.. ھەيدەرى كەردار.. و سەردارى پىۋاچاكانى لىج
 دروست دەكەرد. خۋاى بالادەست بەر جۇرەي لە گەل كەرد و پەردەي ھۆكارەكانى
 گەشت بە جارىك لەبەرچاۋ لاپەرد و رۇۋى ۋەرچەرخانە خۇي. تۇ ھى ئەۋە نىت لە

دونيای ھۆکاره کاندا بېيت و بچيت، دهيت تۆ له ھەموو ھەنگاوئیکتدا تەمسيلي
حەقيقەتی:

﴿رَبَّنَا عَلَيْنَا مَوْلَانَا وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾

(المتحنة: ٤)

”پەرورەدگار، ھەر پشتمان بە تۆ بەستوو و ھەر بۆ لای نۆش
گەر اوینەتەو، سەرەنجامیش ھەر بۆ لای تۆیە.“
بکەیت و متمانەت بە خوا بېت و پشیش ھەر بەو بەستیت.

فاتیمە کچی بوو. بۆیە بەخۆی رەوا نەدەیینی کچەکی لەو چاکە و بەخششانە
ییبەش بکات کە پەرورەدگاری لە پرووی پەرورەدەکردنەو پێی بەخشیبوو. چ
کچیک؟ نەو کچەکی ھەر لە حەزەرەتی حەسەنەینەو ھەتا دەگاتە خاتم الاولیاء،
دەبووە دایکی ھەموویان. لەبەرئەو پینوست بوو ماھییەتی پینگەیاندنەکی بە
چەشنیک بېت شیاوی نەو بېت بېتە ناوک و تۆو بۆ ئەو میوھە مویارەکانە.

5. کەشی پەرورەدەیی خانەیی بەختەوهری

لە مائە پر بەختەوهریەکی پیغمبەردا بەردەوام بۆن و بەرامەدی لەخواترسان
دەپرزێ. ھەستان و دانیشتنەکان، سەرچەم جوولە و بزواتەکان رەنگی لەخواترسانیان
گرتبوو. ئەوانەیی چاویان دەگەشتە ناسۆی رۆانینەکانی ئەو سەرورە، ھەمووکات
دەگەشتن بە کەمەندکیشیی بەھەشت و ناخ ھەژنییی دۆزەخ، بگرە تەنانەت
دەیانتوانی ھەستی پێبکەن و بیبینن. خشوع و ملکەچی ناو نوێژ، لەرز و خرۆش
لەتاو سام و ترسناکی دۆزەخ، ھەرورەھا شابال گرتن لەتاو ناز و نیعمەتەکانی
بەھەشت، لە تاییبەتەندییەکانی ئەو خانەییە بوون و لەو شتانە بوون کە بەردەوام
دەبێنران.

بەلج، ئەوئى تەماشائى بەكردايە ھەموو ئان و ساتىك پەرورەدگارى وەبىرەدەھاتەوہ. پىشەوا نەسانى بۇمان دەگىرپتەوہ: ”وختىك پىغەمبەرى خوا نوئىزى دەگرد دەنگىكى وەك مەنجەلى كولاوى لىوہ دەبىسترا.“^۱ بەردەوام بە چاويكى پىر فرمىسك و ناخىكى سوتاوہوہ لە حزوورى كردگاردا دەوہستا و بەو جۆرە نوئىزى دەگرد. داىكە عائىشەمان زۆرجار دەبىبىنى لە حزوورى پەرورەدگاردا چووتە سوجدەوہ و سەرتاپاى گرىبە و لەرزىنە.^۲

بەدلىيايەوہ ئەم حالەتەى ئەو بە ئەرتىنى كارى دەكرەد سەر ئەندامانى خانەوادەكەى و لە پرووى پەرورەدەوہ دەستكەوتگەلىكى باشى دەستدەخستىن. ھەمان ترس و چاودىزى لە ھاوسەران و مندالانى ئەو پىغەمبەرە نازدارەدا دەبىنرا كە لە ھەموو كەس زياتر ترسى خواى ھەبوو. ھۆكارى ئەمەش دەگەرپايەوہ بۆ ئەوئى ئەو شتەى دەبوت لە خۇيدا بوونى ھەبوو قسەكانىشى بە كردەوہكانى نمونەدار دەگرد. خانەوادەى پىغەمبەر باشتىرىن و ديارترىن نمونەى ئەو شوتىكارىبە كە قسەبەكى بەكرداركراو لە دەروونى دوئىراودا جىبەدەھىلت. گەر سەرجم پەرورەشياران و پەرورەدەكارانى دونيا بىن و چى زانست و زانىارى پەرورەدەبىيان ھەبە بىخەنە گەر، ھىشتا ناتوانن بگەنەوہ بەو ئاستى كارىگەرىبەى كە لەو خانەبەدا بەكاربووہ.. لەراستىدا تا ئىستاش نەياتوانىوہ پىي بگەنەوہ.

بەلج، ئەو شتانەى پىغەمبەرى خوا دەبىست بىيانكات ياخود رايانبگەبەئىت، زياتر بە زمانى رەفتارەكانى گوزارشتى لىدەكردن. ئەوجا لەدوايىدا دەبوو تەرجومانى ئەو حەقىقەتانەى لە رەفتارەكانىبەوہ دەچۆران. ترس و ملكەچى و شەرمەزارى بەندە لە حزوورى پەرورەدگاردا دەبىت چۆن بىت.. دەبىت نىنسان ئاروتە لەگەل چ ھەستىكى قولدا سوجدە بەرىت و چۆن دەرەك بە بچووكى خۇى بكات.. ئەى گرىبە و ئاھونالەى شەوان ماناى چىبە و بەندە چۆن دلئى خۇى ھەلدەپرژىت.. پىغەمبەرى خوا ھەموو ئەمانەى لە مالەكەى خۇيدا دەگرد،

۱. أبو داود، صلاة ۱۵۶، ۱۵۷؛ نسائي، صحو ۱۸؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۲۵.

۲. مسلم، صلاة ۲۲۱، أبو داود، صلاة ۱۴۷.

نەوجا لە كۆزى هاوئەلانىدا دەيفەرموو: ”پۆستە مرۆفەكان وەها بىكن و بەجۆره گرنكى بە پۆلەكانيان بدن. هەر وەها پۆستە بەم شۆبە حەق و حەقىقەت پوونبىكەنەوه.“ نىدى بەمجۆره گشت گوفتارەكانى، چ لە بازەنى خانەوادەكەى خۆى يان لەناو خەلكيدا، رەنگى دەدايەوه و لە دل و دەروونى دووتراوهكانيدا جى خۆيان دەكردهوه.

پىش هەموو شتىك ئەو باوك و باپىرەكەى ناوازه و بى هاوتا بوو. ئەم لايەنى ژيان كە رەنگە بەلای نىمەوه شتىكى سادە و سانا يىت، خۆى لە بنەرەتدا يەكئىكە لە قورسترين ئەو بەرەستانەى كە پۆستە هەموو مرۆفئىك تى پەرىنىت.. پىغەمبەرى خواش يەكەمىن باوك و باپىرە كە بە ئاسانترين شۆبە ئەم بەرەستەى تىپەراندوو.

ئەوتەتا پۆلەگەلنىكى وەهاى پىنگەياندوو، هەرچى ئەلقەى زىرپىن هەيە لە زنجىرەى وەچەكانيان، هەر هەموويان لە ئاسۆى مرۆفایەتيدا دەلئىت مانگ و خۆر و نەستىرەن بە سەدە يەك لەدوا يەكەكاندا پەرشبونەتەوه. ئەمەش بۆخۆى بەهەرەمەندىيەكەى تايبەتى پىغەمبەرە كە پەروەردگار لەمەشدا بى هاوتا و ئاقانەى كردوو. وەچەيەك كە هىچ پاشگەزبويەكەى لە دىن تىدا هەلنەكەوتوو.. ياخود بە دەربىرئىكى تر، تاكە نەويەك كە هىچ مورتەدىكى تىدا نەبووه نەوهكەى پىغەمبەرى خوايە، ئەمە وىراى ئەوهى كە ژمارەيان ملىونەهاى تىپەراندوو.

چەندىن پياوچاكى وا هەيە خۆيان زۆر مەزن و پاىبەرزى، كەچى دەبىنى لە روانگەى ئەو رۆلانەى پىيانگەياندوون تا بلىنى هەژارن. پۆلەكانيان يان پۆلەى رۆلەكانيان تووشى لادان بوون و كەوتوونەتە داوى شەيتانەوه. تەنانەت لە رۆژگارى ئەمرۆشماندا سەدەها نمونەى ئەم حالەتەت بەرچاودەكەوت. بەلام ئەوه تەنها منداڵ و نەوهكانى پىغەمبەرى خوايە كە هىچ كامىكيان خيانەتيان نەكردوو لەو خانەيەى تىيدا گەورەبوون و لەو سەرچاوه پۆحىانەش كە تاسەى تىنووتيان پى شكاندوو. چ جاي ئەوهى خيانەت بىكن، بەلكو لە

هممو دهره فته تیکدا پتهوی نهم په یوه نندیه سروشتییه یان سه لماندووه توه و بوونه ته نمورنه ی وه فاداری.

به لئ، نهمه ش خوئی له خویدا به لگه یه کی تره له سهر نبووه تی حه زره تی محهمه د. چونکه هیچ مروفتیک با هه رچند به توانا و بلیمه تیش بیته، هه رگیز ناتوانیت بیته په روره ده کارنک لهو ناسته دا.

ج- پنگه یان دنی مروفته کان و رهوشی گشتیی په روره رشیاریه کی

به رله وهی بچینه سهر تایه تمه ندی په روره ده یی له لای پیغه مبه ری خوا، پیمان باشه رافه یه کی پوختی نهم نایه ته بکه ین که تیشک ده خاته سهر بابه ته که مان. چونکه به یی زانینی نهو هه لومهرجه ی پیغه مبه ری خوا ی تیدا بووه و نهوش که مروفته کانی له چ ناستیکه وه بؤ چ ناستیک به رزکردووه توه و له که مؤله ی په روره ده دا تواندونیه توه، مه حاله به ته واوی مانا دهرک بهو لوتکه یه بکه ین که له ناماده کردن و پنگه یان دنی نه وه کاندای پی گه یشتوه.

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ

وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَمِنَ ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

(الجمعة: ٢)

”هه ر نهو زاته یه له ناو خه لکیکی نه خوینده هواردا پیغه مبه ریکی له خویمان په روانه کرب، نایه ته کانی قورنانه که ی نهویان به سه ردا ده خوینته وه و دل و دمروون و رواله ت و ناشکرا و نادیاریان پوخته ده کات، فیری قورنات و دانایی و شه ریعه تیان ده کات، به راستی نه وانه پینشتر له گومرایی و سه رلیشیاووییه کی ناشکرا دا گیریان خوارد بوو.“

هه ندیک لهو وشانه ی له نایه ته که دا هاتوون زور سه رنج راکیشن:

سهرتا برگهی (هُوَالَّذِي) به پاناوتیکی نادیار دهستپیدهکات. چونکه مروقی شو سردهمه خویان ندهناسی. خوا بو نهوان له حوکمی نهبوودا بوو -پهنا به خوا- مروقگهلیکی نهزان و دهشتهکی و دوور له شارستانییهت بوون. تنانت خوا له دل و دهرونیاندا له شیوهی "نهوتشدا نهبوو. واته وهک زاتینکی نادیار و سیهمیش نهیاندناسی. جا بویه نایهتهکه له سهرتادا سهرنجمان بوو نهوه رادهکیشیت که بههوی بیهوشییان، واته بههوی تاریکی ماهیهت و ناخیان که نهویش دهگهپرتنهوه بوو دووریان له خوا، نهگهیشتونته نهو ناستهی بین به دوتراو یاخود خاوهن گوفتار.

دواتر دهلیت "نهخوتندهوارهکان" خه لکانینکی نهخوتندهوارن؛ نه دهزانن کتیب چیه نه زانست.. نه خوا دناسن نه پیغهمبهر. کۆمه لیککی نهخوتندهوار، کۆمه لیککی سهخت و دژوار که چاوه پئی هیچ خیر و چاکه به کیان لئ نهدهکرا. کهچی خوی گهوره ههزرهتی محهمهدی خاوهن نیرادهی ناوازه و پوخی مهزن و دلی نیانیان بوو دهنیرت و لهو بارسته بیج به هایانهی که ههروهک بینگیانهکان و ابوون کهسانینکی بلیمته و دانسقهی وهها به رهه مدیتیت که له توانایاندا بیت مروقایهتی به نه پرتوه. له لایهکی ترهوه، سهرباری نهوهی خوی گهوره له ههموو شتیک زیاتر بایهخ به کتیب و قهلم و خوتندهوه دهوات، کهچی نهوان له ههموو شتیک زیاتر لهو شتانهوه دوور و تهرا بوون که خوا بایهخی پیدابوو.

(مَنْهُمْ) نیردراوتیک له خویان، واته له خویانه. بوونی پیغهمبهر لهوان تهنها لهو روانگه به وهیه که شارهزای کتیب و خوتندهوه نهبووه. راسته پیغهمبهری خوا له سردهمی نه فامیدا ژیاوه، بهلام نهو هه رگیز له گرۆی نه فامان نهبووه. لهو پرووهه که داخراو بوو به پرووی نووسین و خوتندهوه دا نهو به کیک بوو له نهوان. هه ر دهشبوو به و جوژه بیت. چونکه خوا دهبووه فیرکاری نهو. له زانستی بیج سنووری خۆی فیریده کرد و پیغهمبهره کهی خۆی که پهروه رده و فیرکاری نه بینیه، لهوان جیاده کردوه و پهروه ردهی ده کرد و دهیکرده فیرکاری تیکرای گهلانی نهخوتندهوار.

(يَسْأَلُوْنَ عَلَيْهِمْ ءَايٰتِهٖٓ وَرُكُوْعِهٖمْ) پەيتا پەيتا نايەتە ڤوون و ڤەوانەکانى بەسەردا دەخوتىندەنەوه و بۆى ڤاڤەدەکردن. ھەرۋەھا لەڤى پەرورەدەکردنianeوه بەرەو ناسۆى ڤۆحانى بوون و کەمالاتى مرۆڤانە ناراستەى دەکردن و دەبوست بيانکات بە مرۆڤى راستەقىنە.. بەلى، لە لايەکەوه بە فيزکردنى کتیب و لە لايەکى تريشەوه بە پەرورەدەکردنيان بەردەوام عەرشى کەمالاتى مرۆڤانەى پيشاندەدان.

(وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ) نەگەرچى پيش هاتنى پتەمبەر لەناو نەفامى و سەرليشيووى و گومرايشدا نغروبووبن، پەرورەدگار پوخت و پالڤتەى دەکردن.. بەلى ھەموو ئەمانەى بە دەستى نيزدراوئىكى نەخوتندەوار نەنجامدەدا.

ليزەدا مەبەست لە فيزکردنى کتیب، قورئانى پيرۆزە. وەك چۆن ئەم کتیبە لە ڤاڤروددا دەستى کۆمەلئىكى گرت و بلنديکردنەوه بۆ پەلى مرۆڤايەتى، ھەر بەوجۆرەش لە داھاتودا، بەرە ڤۆشنيکانى نايئندە دەگەيەنيت بە بەرزترين پەلى کەمالات. ھەموو ئەو ھزر و بيرانەى لەمڤۆدا وادەزانريت دانسقه و ناوازن، بە وئەى مۆمى لەبنھاتوو يەك يەك دەکوژنئەوه و نامينن. ئەويش دەيئتە ئەو تاکە کتیبەى کە دەستنيشانکراوى نەويە لە مەملەکەتى خۆرەکاندا بە سەرجم خۆرەکان بلى: ”ناوا مەبن، من ھەم!“ لە ناسۆى جیھاندا تەنھا بەيداخى ئەو دەشەکيتەوه و تەواوى نەوکان زنجيرى کۆت و بەندى گەردنيان دەشکينن و بەرەو ئەو دەکەونە ڤرتاو. ھەر لە ئیستاو سەرەتاکانى ئەو ڤرتاوه دەرکەوتوو... ئەو نيمپراتۆريەتى ڤووس و ئەوش چين! گەر دە سال پيش نيستا ئەو شتانەتان ببیستايە کە ھەنووکە ڤوودەدات، گومانانتان دەبرد خەيال ييت. دەى ئیستاکە ڤروان ستمکارە داڤلۆسینەرەکان چۆن دەڤووخين! وە بە چ شيوەيەك نيمپراتۆريەتەکان يەك لەدواى يەك تلۆر دەبنەوه.. وە چۆن قورئاننيش سەربارى ھەموو شتیک، ھاوشيوەى پشکۆى ژيڤر خۆلەميش دەگەشيتەوه... ئەو تە جیھانى مەزنى يەکتاڤەرستى سەرلەنوئى زيندوو دەيئتەوه. وڤراى ئەو ھەموو زولم و چەوساندنەوه و خۆسەپينيهش، کەچى ئەو تە ڤۆحییەتى

ئىسلام بە ھەموو تازىيەكەيەو خۆى بە تەواوى دۇنيا دەئاسىئىت و ناخەكان كەمەندكىشى خۆى دەكات.

بەلخ، مانايەكى دىكەشى ئەويە: بۇ ئەوي رەوانەكرارى خوا لەژىر شەبەنگى نوربەخشى ئەم كىتەبەدا دەروونى گەلەكەى ئاراستەى چەمكە بەرزەكان بكات، واتە بۇ ئەوي بەرزىان بكاتەو بۇ ئىنسانىيەت و لە رىنگەى پەرورەدى ئىنسانىيەو پوويمان وەرچەرخىئىت بەلای ئەو رىنگايانەى دەيانگەيەئىتە كەمال.. ھەرەھا بۇ ئەوي رىنگاكانى ئەو مىعراجەيان پىشانبدات كە خۆى بۆى بەرزبووئەو و ئەوانىش بە رۆح دەتوانن بىكەن.. لەبەرئەوئەش كە دەستى ھەمووان بگرت و مىعراجيان پىبكات بەرەو قوولايەكانى رۆح و دل، خواى بالادەست پىغەمبەرە پایەبەرزەكەى خۆى فىرى كىتەب كدووە. ئىنجا با ئومەتەكەى لەو پىش لە گومرايشدا بووبن! ئەوئەندە بەسە خاوەن وىستى رەھا وىستى لەسەرىت. چونكە ھەر ئەوئەندەى ئەو وىستى لەسەر بوو خەلۇوز دەكات بە ئەلماس و خۇلىش دەگۆرپت بۇ زىر و ئالتۇن.. ئەوئەتا خاوەن رۆحە خەلۇوزەكانى كدووە بە ئەلماسى گەش و درەوشاوە.

بەلخ، ئەو ئەو زىرپىنەى چاخى رۆشناى كە لەوئەو ھاتە مەيدان، وا ئەمپۆ بە ھەموو برىسكە و درەوشاوەيەكەيەو ئاوى چاوان دەبات. بەلخ، ئەو كەر و وىستى خوايە و لەسەر دەستى پىغەمبەرە گەوھەرناسەكەى ئەنجامى داو. بۆيە لە سۆنگەى ئەم راستىيەو دەتوانىن بلىين ئەو كەسەى بەشەرىيەتى بۇ پلەى مرؤفايەتى و كەمالاتى مرؤفانە بلىندكردەو، ھەزرتى محەمەد موستەفايە.

لەپاش ئەوئەش مرؤفەكان بە ھەر بالىك لە بالەكانى: وىلايەت، تەسەووف، تەزكىە، چاكە و لەخواترسان ياخود قوربەت بۇ ھەر جىيەك باليانگرتبىت، بەيداخەكەى ھەزرتى محەمەد موستەفايان لەو جىيەدا بە شەكاوئەى بىنيو. پىيان نايىتە ھەر شوئىك، بىنيويانە پىشتر ھەزرتى محەمەد بەو شوئەدا

تیپه‌پریوه. نیتیر نه‌وانیش به‌دهم وتنه‌وهی "بارک الله" هوه ده‌سته‌نه‌زهر له جزووریدا وه‌ستاون. له‌مه‌ودواش ههر ده‌ه‌ستن.

نه‌وه بۆخۆی هه‌له‌یه گهر وا تیبگه‌ین که په‌روه‌ده‌ی پیغه‌مبه‌ر ته‌نها بریتی بووه له ته‌زکیه و پالفته‌کردنی ده‌روون له چلک و چه‌په‌لییه‌کانی. چونکه نه‌وه به کۆرپ‌نسیاه‌کی په‌روه‌ده‌یی گه‌ردوونیه‌وه هاتبوو و پراگه‌یه‌نه‌ری په‌یامینک بوو سه‌رجه‌م دل و پۆح و نه‌قل و ده‌روونه‌کانی به‌ره‌و نامانجی به‌دیها‌تنبیان ده‌دایه‌به‌ر. به‌لێ، حه‌قیقه‌ته‌ گه‌ردوونیه‌کانی قورنانیش هه‌مان نهم راستیه‌یه ده‌رده‌پرن. نه‌وه‌تا گه‌رنگی به‌ نه‌قلی مرۆفه‌کان ده‌دات و گوپ و تینی ده‌داته به‌ر. نه‌وجا به‌ گۆرینه‌وه‌ی به‌ نه‌قلیک که له‌ژیر پۆشنایی ته‌وحیددا هه‌نگاو ده‌نیت و نيمه به‌ نه‌قلی سه‌رووش په‌هه‌ند" ناوی ده‌به‌ین، ده‌یگه‌یه‌نیتته کۆتا خال.. پاشان دیته سه‌ر پۆح و زۆر له‌پیش نه‌وانه‌وه که ته‌نها کار له‌سه‌ر په‌روه‌ده‌ی پۆحی ده‌کن، ئا‌راسته‌ی چه‌مکه به‌رزه‌کانی ده‌کات. نینجا دل؛ دیت و نهم دل له قه‌دپال له به‌هه‌شته‌یه‌کانی نه‌وه جیهانانه‌دا ده‌گه‌رپ‌نیتت که به‌ تاسه‌وه‌یه‌تی.. به‌ هه‌مان شیوه، ناو‌ر له هه‌ست و لایه‌نه ناسکه‌کانی نهم نینسانه ده‌داته‌وه و به‌ره‌و بلندی به‌رزه‌فریان ده‌کات. له‌وه‌جیه‌شدا که خه‌یال په‌کیده‌که‌وینت، به‌ هه‌ست و له‌تیه‌فه‌کانی ده‌یانگه‌رپ‌نیتت. هاوکات له‌گه‌ل به‌رزکردنه‌وه‌ی شاگه‌رده‌کانی له‌ پووی پۆحی و هه‌سته‌کانیا‌نه‌وه، ده‌رگای سه‌رجه‌م دامه‌زراوه‌ نابووری و کۆمه‌لایه‌تی و کارگه‌ی‌ری و سه‌ربازی و پامیاری و زانسته‌یه‌کانیشیان به‌پوودا والا ده‌کات و کامه‌ترین به‌پۆه‌به‌ر و هه‌لب‌ژارده‌ترین نابوو‌ریناس و سه‌رکه‌وتووترین سیاسه‌تمه‌دار و بلیمه‌تترین سه‌رکرده‌ی سه‌ربازیان لێ به‌ره‌مه‌ده‌یه‌نیتت.

به‌لێ، پیغه‌مبه‌ری خوا به‌ په‌یامینکی جیهانیه‌یه هات و وان‌ی نابووری و کارگه‌ی‌ری و په‌روه‌رده و فیزکردن و دادوه‌ری و مافی ده‌وله‌ت و گه‌لانی وت‌هوه.

به‌کورتی، نه‌وه په‌یام‌ی هینای، به‌ شیوه‌یه‌کی پوخت و ناما‌ژه‌دار سه‌رجه‌م پیتشه‌وتنه‌کانی نه‌مه‌رۆی له‌خۆ گرتبوو. به‌لێ، خۆ نه‌گه‌ر له‌مه‌رۆدا له به‌شینکی نه‌وه تیزوانینه په‌روه‌رده‌یه گشتگه‌یره‌دا که په‌په‌وه‌ی کردووه و پیتشه‌کی مرۆفایه‌تی

کردوه که موکورتیبیه که هه‌بوایه، نه‌وسا مه‌به‌ستی هاتنی به‌ته‌واوتی نه‌ده‌هاته دی. له‌کاتی‌کدا نه‌و خۆی فەر‌موویه‌تی:

”هه‌موو نه‌و پێغه‌مبه‌رانه‌ی تاوه‌کو نیستا هاتوون، هه‌ریه‌که‌یان به‌شیک‌ی نه‌م ته‌لاره‌ ناوازیه‌یان ته‌واو کردوه. به‌لام له‌ شو‌تین‌کیدا که‌لین‌یک مابوووه که ده‌بوایه ته‌واوی‌کرایه. نه‌وه‌ی به‌و‌ندا گوزهری ده‌کرد ده‌یوت: ”داخۆ نه‌م ته‌لاره‌ که‌ی ته‌واو ده‌ییت؟“ نه‌وجا ده‌فه‌رمووت: ”ده‌ی نه‌وه‌ منم که ته‌واوی ده‌که‌م. به‌ هاتنی من ته‌لاره‌که ته‌واویوو.“

قورئانی پیرۆز له‌مباریه‌وه سه‌روه‌رمان پشتر‌است ده‌کاته‌وه و ده‌فه‌رمووت:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾

(المائدة: ۳)

”نه‌مرۆ ئاین و به‌رنامه‌که‌تانم به‌کۆتایی گه‌یاند.“

واته، هه‌موو نه‌و پێغه‌مبه‌ر و بۆ‌خا‌سو‌ل‌حاو و به‌نده‌ بۆ‌زادانه‌ی که تا نیستا هاتوون، وتویانه: ”نه‌م ته‌لاره‌ که‌ی ته‌واو ده‌ییت؟“ منیش تۆم کرد به‌ ته‌واو‌کار و وه‌ک کامل‌کاری ته‌لاره‌که ره‌وانه‌م کردیت. نه‌وه تۆی ته‌واوی ده‌که‌یت و ده‌یگه‌یه‌نیه‌ت به‌یان. چۆن من به‌م نایینه‌ رازیم، نه‌وه‌هاش له‌سه‌ر کۆمه‌له‌ بنه‌چینه و بنه‌مایه‌ک دام‌پش‌توه هه‌موو که‌سێک لێی رازی‌بیت...

به‌لێ، پێغه‌مبه‌ری خوا بۆ نه‌وه هاتوه‌و ناته‌واوییه‌کان ته‌واوی‌کات. له‌به‌ر‌ئشه‌وه نه‌وانه‌ی به‌دوای که‌موکورتی و ناته‌واوییه‌کدا ده‌گه‌ڕێن له‌و په‌یام و بنه‌چینه‌نه‌ی هیناویه‌تی، وا باش‌تره‌ سه‌ر‌قالی سو‌راغی ناته‌واوی و بۆ‌شیی مینشک و رۆ‌حی خۆیان بن. نه‌و ته‌واو‌کار و کامل‌کار و چاک‌ساز بوو. سه‌ر‌جه‌م خوار و خین‌چه‌کانی چاک ده‌کردوه و که‌موکورتیبیه‌کانی ته‌واوده‌کرد و نه‌و شتانه‌شی کامل ده‌کرد که تاوه‌کو نه‌و رۆژه ته‌واو نه‌کرا‌بوون.. له‌ راستیشدا ته‌واوی کرد.

۱. البخاری، مناقب: ۱۸؛ مسلم، فضائل: ۲۰-۲۳.

گه ورهیی پهروه رشیاریک له م بوارانه ی خواره وده دا ده بینین:

۱. بهرزکردنه وهی رڼ و نه فس و ژیری

یه کیک لهو لایمانه ی که مه زنیی پهروه ده کار و پابه رنکمان پیشانده دات، گه یانندی رڼ و نه فس و نه قلی پهیره وانیه تی به کوتا خالی بهرز یونه و هیان. میژوو شاهیده که چه زره تی محمه مد به پشتیوانی و کومه کی پهروه دگار- سهرکه وتوو بووه له م کاردا. به لئ، رڼ و نه فس و ژیری قوتابی و پهیره وانی تا دواهمین نهو شوتنه ی له توانایاندا بووه پنی بگن، بهرز کردو و هتوه و له و پدا گه پاندوونی.

له قورئاندا باس له دهرونی به دخواز ده کریت. نهو دهرونه ی له رپی نهو جله ووه که له گهر دنی مرؤفی تووند کردووه، بو کوی بیوت رایده کیشیت و بهرده وام له ژیر فشاری خویدا دیهیلته وه.. به لئ دیهیلته وه و ده بیته به بارسته یه که له گوشت و خوین، له کاتیکدا له رپی هه ست و هزریه وه دهیتوانی بیته به مرؤفیکی رڼ زیندوو. نهو هتا چه زره تی یوسف له ده ست نه م دهرونه به دخوازه په نای به خوا گرتوه و وتویه تی:

﴿ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجَعْتِ ﴾

(یوسف: ۵۳)

”به رستی نه فس (نه گهر به نووری خواناسی ئاوه دان نه بیته) زور فه رمانده ره به گونا ه و هه له و تاوان، مه گهر نه فس یک که پهروه دگارم ره حمی پن کرد بیته.“

نه فس له خودی خویدا فه رمانده ره. به لام ده کریت له م کهنده لانه ی که هه ر ده لیته دهریای مردووه، قوتاری بیته و قوناغ به قوناغ به رهو لوتکه کان بهرز بیته وه. قورئان له جیه که دا نامه به م حاله تانه ی نه فس ده کات و ده فه رموت:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً ﴾

(الفجر: ٢٧-٢٨)

”(شایانی باسه به ئیماندارای سهرفراز له سهرهمه رگدا دهوتریت) ئه‌ی خاوه‌نی دل و ده‌روونی پر له ئارامی (ئه‌ی ئاده‌میزادی ژیر و هوشمهند که له تهمهنی کۆتای دنیادا په‌روه‌ردگارت ناسی و به‌جوانی ده‌تپه‌رست)، بگه‌رپه‌روهه بۆ لای په‌روه‌ردگارت که تۆ له‌و رازیت و ئه‌ویش له تۆ رازیه.“

هاوکات قورنانی پیروژ ناماژه به‌ جوړتکی دیکه‌ی نه‌فسیسه‌ده‌دات که نه‌ویش نه‌و نه‌فسه‌یه له‌ چوارچیوه‌ی "أماره" هاتووته‌ ده‌روهه و بووه به‌ نه‌فسیک که له‌ خۆی ده‌پرسیته‌وه. ته‌نانه‌ت له‌و روانگه‌یه‌وه که تا راده‌یک ئهم حاله‌ته‌ی پین په‌سه‌نده، سویند به‌ نه‌فسی "لوامه" ده‌خوات و ده‌فه‌رمویت:

﴿ وَلَا أُقِيمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ ﴾

(القیامة: ٢)

”سویند ده‌خۆم به‌ ویژدانی زیندوو و نه‌فسی ره‌خنه له‌ خۆگر که لۆمه‌ی خۆی ده‌کات.“

هه‌روه‌ها نه‌فسی "صافیة" (واته نه‌فسی پوخته و پالفته‌بوو)ش هه‌یه. ئه‌مه سیفه‌تیکه تایبه‌ت به‌ موقه‌ره‌یه‌ین.. ئه‌ریابی ئهم سیفه‌ته هینده ساف و پروون و بپن خوشن، ئه‌وه‌ی ته‌ماشایان بکات وه‌ک بلینی خوای گه‌وره ده‌بینیت و ته‌ماشای ئه‌و ده‌کات. نه‌فسی هه‌زه‌رتی محهمه‌د موسته‌فا نا له‌مجۆره نه‌فسه‌یه. هه‌ر نه‌ویش نه‌فسی زۆرێک له‌ خاوه‌ن لیها‌ته‌کانی -له‌ چوارچیوه‌ی په‌لکانی خۆیان و نه‌ه‌نده‌ی که توانا‌کانیان ده‌ستیدا‌ییت- کردووه به‌ نه‌فسی صافیة.

به‌لێ، پیغه‌مبه‌ری خوا له‌رپیی په‌روه‌رده و ته‌زکیه‌وه به‌رزترین ئه‌و ئامانجان‌ه‌ی پیشانی نه‌فسدا که ده‌توانیت پینان بگات، به‌ پشتیوانی په‌روه‌ردگاریش به‌رهو ئه‌و ئامانجان‌ه‌ به‌رزیکردوه. ئه‌مه‌ش بۆخۆی به‌لگه‌ی نه‌وه‌یه که ئه‌و سه‌روه‌ره

لە پەرورەشیاڕیشدا ھاوتا و ھاوشانی نییە. وەختیک لە سۆنگەى ئاراستەکردنى ژیری و نەفسەو بەرو کۆتا نامانجەکانیان، تەماشایەکی سەردەمە ھەلبژاردەکەى ھەزرەت دەکەین، بۆمان دەردەکەوتت کە پەيامە پەرورەدەییەکەى ئەو زاتە ھیچ لایەنیکى فەرامۆش نەکردوو.

۲. جیھانیبوونی پەيامەکەى

سەرکەوتووی پەرورەشیاڕ بەگۆڕەى فراوانى پەيامەکەى و پەھەندى چەندىتى و چۆنىتى شونکەوتوانى مەزەندە دەکرتت. ھەزرەتى محەممەد ھەر لە ژياندا بوو کە ئەو فێرکار و بانگەوازکارە موبارەکانەى پێیگەياندبوون، بوون بە دەستىشانکراوى ئەوێ لە رووبەرىکى بەرفراواندا کە ھەر لە مەراکیشەو تا پروبارى ئەمدیو دەریای نزیك بوخارا درێژدەبوو، ھەق و راستى بۆلایکەنەو. تۆ پروان، لەو رووبەرە بەرفراوانەى ئەو پۆژگارەدا، تاکە راگەینەر و فێرکار و پەرورەدەکار ھەزرەتى محەممەد موستەفا بوو.

ھەموو ئەو کۆمەلە یەك لەیەك جیاوازانەى کە لە ھۆز و نەتەوێ ھەمەچەشن پێکھاتبوون و دەتوت منارەى بابلن، لە سایەى ئەو کۆرپسا نیلاھییەى ئەو ھینابووی دەرمانى دەردەکانیان دۆزیووە.. مرۆڤى سەر بە کلتورە جیاوازانەکانى وەك ئێران و توران، چین و ماچین، کە ھەریەکەیان خاوەنى میزاج و مەشرەبى تايبەتى خۆیان بوون، بەرەو پیری دەچوون و بى ھیچ دوودلیبەك پەيامەکەیان قبوول دەکرد. ئەمەش دەرخەرى ئەو راستیە بوو کە بنەما و بنچینەى پەيامەکەى گەردوونییە و لەبارە بۆ ئەوێ بێت بە دەرمانى دەردەکانى سەرتاپای بەشەرەت. کەوايىت ھەزرەتى محەممەد کاریگەرترین پەرورەدەکارى سەرچەم چاخەکانە و کاریگەریەکەشى لە ھەمووان بەرفراوانترە. بەدەر لەمە، ھەلسەنگاندنى ئیمە بۆ گەورەبى ھەر پەرورەدەکارێک بەگۆڕەى کاریگەرى بنەما پەرورەدەییەکانى ئەو پەرورەدەکارە لە بەرامبەر تێپەربوونی کاتدا. دە ئیستا پروان، وێرای تێپەربینی ئەو ھەموو زەمەنە، کەچى ئەوێتا ھیشتا زۆرىنەى پەرورەدەکراوانى پەرورەدەى

محهممەدى لە ئاستىڭدان فرىشتهكان نىزەييان پىدەبەن.. تەنانت ھەمان ئەو
پەروەردىيە بەسە بۆ ئەوئى لەمرۆشدا نەوئىيەكى ھاوشىو بەرھەمبىنئىتەو.

با نىستا بىرىڭ بکەينەو: ھەزرتى محهممەد لەناو گەلنىڭدا سەرھەلئەدات
كە تا بلىى دوور لە شارستانىيەت و دەشتەكى و درندە بوون. درندەيەكەيان لە
ئاستىڭدا بوو پىش درندەيى گيانلەبەرە درندەكان دەكوت. كەچى ئەو پىغەمبەرە
ھەر لەناو ئەو گەلە وەحشىيە دەشتەكەيەدا كەسانىكى فرىشته ناساي وەھا
پىدەگەيەنئىت كە بۆ چەندىن سەدە مرۆفایەتى بەرپۆبەرن. لەمەو دەگەينە ئەوئى
بلىين پەيامەكەى رىباز و بەرنامەيەك بوو لە تەكان و ھەلمەتىڭدا مرۆفایەتى
رەزگار دەکرد. من وەك خۆم لایەندارى ئەوئى نىم وئىناى شتانى نەشیاو و نارەوا
بكرئت. بەلام خۆ ھەر دەبىت چەند نمونەيەك بەخەينە پىشچاوا تاوئەكو لە قەبارەى
ئەو دارمانە نەخلاقىيە تىبگەين كە مرۆفایى ئەو سەردەمە گرفتارى ببوو:

سەرورمان لەناو گەلنىكى وەھادا سەرىھەلئەد درندەيى تىكەلى خونىيان ببوو
و لەگەل سروسىياندا يەكى گرتبوو: نەرقىيان دەخواردەو و قومارىيان دەکرد
و بە ناشكرا زىنايان نەنجامدەدا، ھىچ كام لەمانەشيان بە عەيب و نەنگى
نەدەزانى. بەدەرپوشتى وەك پىشەيەكى ناسايى لىھاتبوو. تەنانت خانووى
تايبەت تەرخانكرابوو بۆ ئەو كارە و لەبەردەمياندا ئالاً دەشەكايەو.^۱ پەستى
و پسوايى لە ئاستىڭدا بوو نىنسان شەرمى دەکرد لە نىنسانبوونى خۆى. وە
چەندىن شتى دىكە كە من لىزەدا باسيان ناكەم... جگە لەمە، كەسايەتى و
پىنكەتەى دەروونىيان بەجۆرىڭ بوو لەسەر بچووكترىن شت فەرتەنەيان دەنايەو
و دەيانكرد بە ھەرا. وەك بلىى مەحال بوو كۆبىنەو و تىكەلى يەكتر بىن و
يەكترى قبوول بکەن. وەك شاعىرىڭ دەلئىت: ”گەر يەككىيان ددانى نەبوايە
براكانى خۆى دەيانخوارد.“ ھەرچى دەردى ناكۆكى و دووبەرەكەشە سەرتاپاي
دوورگەى عەرەبى گرتبووئەو و وەك دەردىكى بى دەرمانى لىھاتبوو.

بەلى، ھەرچى خراپەيەكتان بە مئشكدا دئت لەوئىدا ھەبوو. ھەرگىز چاوەرپىش

۱. البخارى، كئاج ۳۶؛ أبو داود، طلاق ۳۳.

نەدەكرا كەسيان گويى بۇ ھەزرەتى مەھمەد موستەفا بىگرن. كەچى ئەو ھات و ھەرچى خوى ناپەسەند و خەسلەتى دزئويان ھەيە ھەر ھەموويى لەبن دەرھيئا و فرېنى دانە ئەوديو كئويى قافەوہ. پاشان بە جواترەين رەوشت و نايابترين تايبەتمەندى رازاندنيەوہ و لە كورتترين ماوہدا پيش ھەموو جياھانە شارستانىيەكان كەوتن، بگرە بوون بە مامۆستاشيان.

بەلئى، لەو كۆمەلە نەفام و سەرەتايىەوہ گەلئىكى و ھاھا مەدەنى دروستكرد، تەنانەت شارستانىيەتى ئىستاش دەستەوسانە لەوہى نمونەيەكى ھاوشيوہى بخاتەوہ. مۆلئير ناحەقى نىيە كە لەبارەيەوہ دەلئيت:

”مەھالە كۆمەلئىكى دىكە ھەيئەت ھاوشيوہى كۆمەلەكەى ھەزرەتى مەھمەد نالەبار و بىچ زەمىنە يئەت بۇ پرۆسەى چاكسازى. مەھالئىكى دىكەش ئەوہيە لە ماوہيەكى كورتى وەك ۲۳ سالدأ يئيت ئەو كۆمەلە بكەيت بە مرؤفائىكى تەندروست. ئەمە مەگەر تەنھا بۇ ھەزرەتى مەھمەد دەستى دايتت.“

رؤژئاوايىەكى دىكەش بەمجۆرە گوزارشت لە ھەستەكانى دەكات: ”مرؤفائەتى لەو رۆژوہى ھاتووہتە بوون تاوہكو سەردەمى ھەزرەتى مەھمەد لە سەدا ۲۵ ى ئەو ھەلەكشانەى بەخۆيەوہ ديەو كە لە چارەى نووسراوہ. كەچى ئەم رېژيە لە سەردەمى ئەودا بە ستوونى بەرز دەيئەوہ و دەيئەت بە لە سەدا ۵۰. تەواوى ئەو ھەول و تەقەلايەندى لەو سەردەمەوہ تاوہكو ئەمرؤ بەگەر خراون، تەنھا توانيويانە ئەو رېژيە بۇ لە سەدا ۷۵ بەرزبكاتەوہ.“

بەگەرئەى ئەم دانپئيدانانە راستەقەينەيە يئەت، ھەر لە ھەزرەتى ئادەمەوہ ھەتا يئەقمبەرى خوا، بەرى رەنجى ھاوبەشى سەرچەم يئەقمبەر و فەيلەسوف و سەركردە و زاناكان يا گەشتووہتەوہ يان نەگەيشتووہتەوہ بەو دەرەنجامەى كە يئەقمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە ماوہى ۲۳ سالدأ بەدەستىھيئاوہ. واتە، سەربارى ئەو ھەموو پيشكەوتنە زانستى و تەكنەلۆجىيە، كەچى لە ۱۴ سەدەى رابردوودا مرؤفائەتى دەستى گەيشتووہ بە تەنھا لە سەدا ۲۵ ئەو دەرەنجامە. نەگەر دونيا عومرى باقى يئەت ئەوا لە سەدا ۲۵ ەكەى تريش بەدەستەھيئيتت.

جا نیتر حەزرەتی محەممەد ئا ئەمەییە! خاوەن ویزدانە ساغ و سەلیمەکانیش تا ئەو رادەیە ناشنای ئەو خۆمەتانەن کە پێشکەش بە مەروفاپەتی کردوو. مەوسوعەیی بەرتانیشت سەبارەت بەم بابەتە دەئێت: ”لە میژووی بەشەرەتدا چەندین چاکسازی بەژن بالا هەلکەوتوون. لەئێواندا پێغەمبەرانیشی تێدا. تا رادەیەکیشت توانیوانە سەرکەوتووبن. بەلام هیچ کامیکیان ئەو سەرکەوتنەیی بەدەستنەهێناوە کە حەزرەتی محەممەد بەدەستەهێناوە.“

”وہیل”یش کە لیکۆلەرئیکی بە ویزدانە، لەمبارەییەو قسەیی خۆی ھەییە: ”ھەموو کەسایەتیییە مەزەکان لەپاش خۆیان شوئەوارئیکیان جێھێشتوو. ئەوھتا نێردراوانی خوا، چاکسازان، نوێنخوازان و کاربەدەستانی گەرەیی ولات ھەرەییەکیان بوخۆی شوئەوارئیکی ھەییە. حەزرەتی محەممەدیش خاوەن شوئەوارە. بەجۆرئیک، وەختئیک باس لە ”شوئەوار” دەکرتت یەکەم کەس کە دیت بە بیردا ئەو. لە ناستیکیشدا یە کەسی پێ بەراورد ناکرتت.“

لە ھەمان کاتدا وەیل زانایەکی ناسراوە و خاوەنی چەندین خەلاتە لە بواری زانستیییەکاندا. ئەوھتا دۆست و دوژمن دان دەنێن بە گەرەییەکییدا، جا نازانم کالقامەکانی لای خۆمان چی دەلێن...

خوای بالادەست وەسفی خۆیمان بو دەکات بە:

﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾

(الأنعام: ۹۵)

”زیندووئش لە مردوو دەردەھێنێت.“

(توانای ژیان دەبەخشیئت بە دار و بەرد و لە خەلۆزدا جیلووی ئەلماس پێشان دەدات.)، وەك بلیتی خواوەندی مەزن لەرپیی ئەم سیفاتە سەر سوپەھینەر و ناوازیەو دەلنەوایی حەزرەتی محەممەد دەکات... لەو بیابانی نەفامییەدا و لەناو ئەو دەشتەکییانەیی نیمچە دوورگەیی عەرەبییدا، حەزرەتی محەممەد لە دار و بەرد

و خۆل و خەلوز مرۆفگەلینکی سروشت ئالتونیی هاوشیۆوی ئەبۆبەکر و عومەر و عوسمان و عەلی و خالید و عوقبەیی کورپی نافیع و طارقی کورپی زیادی بەرهمم هینا (رضی اللہ عنہم).

هەتا ئەوکاتەیی خۆری نبووت لەو ناوچەیدەدا هەڵدەهات و هاوچەرەخەکانی ناشنای ئەم پێغەمبەرە مەزن و بیج و ئینەییە دەبوون، هەڵبەتە ئەوانیش توانا و لیھاتنی ئەقڵی و قەلبی و رۆحی و وێژدانییان هەبوو. پێغەمبەری خوا هەرگیز نەهاتوو ئەم توانا و نامادەگیانە پەکیخت. بەلکو بە پێچەوانەو، بە گەپری خستوون و لە جینگەیان کۆمەڵە توانا و بەھریەکی زۆر لەوانەیی خۆیان سەر سۆرپەھینەرتری بنیات ناو. وەك یەكێك لە بیرمەندە گەورەکان ناماژەیی بۆ دەکات، باشترین نمونەیی ئەمە: ”عومەری پێش نیسلام و عومەری پاش نیسلامە!“ عومەری پێش نیسلام عومەرێك بوو رۆوی لە گەورەیی و خاوەن ئیرادەیی بوو. لە گەل ئەم و ئەودا پێشبرکێتی دەکرد و زۆرانی دەگرت، تەنانەت دەنیشایە سەر ملی و شتران و تەختی زەوی دەکردن. هەموو ئەمانە لە رۆانگەیی دەرخستنی چییەتی حەزرتەیی عومەر و ئەوەش کە چ توانستییکی لە خۆیدا هەلگرتوو جینی بایەخە. هەرچی عومەری پاش نیسلامیشە عومەرێکی رۆح ناسک و هەستیاریە کە تەنانەت پێ نانیت بە میژوولەشدا و نازاری میژووش نادات. میھرەبانی و هەستیاریە کەیی هیندە بەرین و گشتگیرە، ئەوەتا دەلیت: ”ئەگەر مەرێك بەلای فوراتدا پروات و بکەوتتە ناو ئاوەکەووە و بخنکیت، خۆی گەورە حسابە کەیی لە عومەر دەپرسیت.“

عومەریش و ئەوانەش کە وەك ئەو وان، بەو پەرزەردەییە لە پێغەمبەرەووە وەریانگرتبوو گەیشتن بەو ناستە. بەلێ، پێغەمبەری خوا لەو گروۆ نەفام و درپندە و نەریت پەرستانەووە - کە دەمارگیریان بۆ نەریت و خووە باوہکانیان تیکەلێ خورتیان ببوو- مرۆفیی ئاوەھای دروستکرد.

ئێستاش با بە نمونەییە کەیی بچووک بابەتە کە زیاتر رۆونبکەینەووە: هەموو

١. أبو نعیم، حلیة الأولیاء ١/ ٥٣.

توانا و نيمكانياتى دەولەتەمان خستروته گەر بۇ ئەۋەى خويەكى بچوۋكى ۋەك جگەرەكيشان بنەبر بكمين. كەچى ھىشتا دەستەپاچەين لەۋەى بگەينە ئەنجام. بنەبر كۆردن بەلايەك، بگەر ناتوانين بەر بە خىزايى تەۋژمى بەكاربردنى بگرىن و دايبەزىنين بۇ ئاستى ئاسايى. ئەمە تەنھا لاي ئىمە وا نىيە، تەۋاۋى دونيا گىرۆدەى ئەم دياردەيبە. ئەمە لەكاتىكدا رۆژ نىيە سيمينار و كۆنفرانس لەسەر زىانەكانى جگەرە نەبەستريت. جىھانى پزىشكىش ھاۋدەنگە لەسەر ئەۋەى كە جگەرە ھۆكارى شىرپەنجەى قورگ و بۆرى ھەناسە و دەمە.. نامارەكانىش نامازە بەۋە دەدەن كە ئەم رېژىيە بۇ لە سەدا ۹۵ بەرزبوۋتەۋە. كەچى خەرىكە بلىين ھەموو ماندورويونەكان بىن ئاكام دەردەچن و كەس لەم خوۋە ناپەسەندە ناگىرئەۋە.

دەى مروڤى ئەو سەردەمە ئالودەى ھەزاران خوۋى ۋەك جگەرە بوۋە و بە وئەى خوئىش لەگەل سروسىياندا تىكەل بىۋو. كەچى ئەم پىغەمبەرە دىت و بە يدە ھەلمەت و لە تاۋىكدا ھەموو ئەو خوۋانە لەبن ھەلدەكيشىت و لە جىياندا جۋانتىرەن رەۋش و پەسەندىرەن خەسەت جىگىردەكات. ھەم بە چەشنىك ئەم كارەى كۆرد فرىشتەكانى ئاسمان بەچاۋى ئىزەيبەۋە بۆى پىروانن. ئەۋانەى چاۋيان پىيان دەكەوت دەيانوت: ”ئاي خۋايە، خۇ ئەمانە فرىشتە نىن، كەچى لە فرىشتەش لەپىشتىرن.“ ئەۋجا پىروانن ئەو ساتەۋەختەى كە بە پردى سىراتدا تىدەپەرن و نور و درەۋشانەۋەيان بە ھەموو لايەكدا پەخش دەيىت و ئەۋەندەى نامىنىت ئاگرى بلىسەدارى دۆزەخ خامۇش بكات. لەۋ ساتەدا سەرچەم فرىشتەكان لە سەرسامىدا نازانن چى بكمەن، ھەر ئەۋەندەيان بۇ دەكرىت بلىن: ”داخۇ ئەمانە پىغەمبەرن ياخود فرىشتە؟“ نە پىغەمبەرن ۋە نە فرىشتە. ئەۋانە تەنھا ئوممەتى ھەزرىتى محەممەدن و پەرۋەردەى بەرنامەكەى ئەۋن.

عەبدوللاى كورى مەسعود گەنجىك بوۋ مەر و مالاتى عوقبەى كورى

ئەبى موعىتى دەلەۋەرپاند.^۱ يېغەمبەر ئەۋىشى خىستە ناۋ بازنەى تەدرىسە كەيەۋە و لەو شوانە سادەيە پىتەشەۋايەكى ۋەھاي بەرھەمھىنا، دەكرىت بوترىت مەدرەسەى كوفە شاكارى ئەۋ ھاۋەلە پايەبەرزىيە. عدلقەمە و نەخاعى و حەمما و سەورى و ئەبو حەنەفە ھەممو لە قوتايىيانى ئەۋ مەدرەسەيەن. ئەم كەسايەتتەيە مەزنانە كە ھەريەكەيان لە بوارەكەى خۆيدا لوتكەيە، بە رېژەيەكى بەرچاۋ ھەگبەى زانست و زانيارىيەكانيان لە سەرچاۋە سازگارەكەى ئىبين مەسعودەۋە پەركردوۋە. ئەۋ ئىبين مەسعودەش كە باسى دەكەين شۋانى وشتر بوۋە. (گىيانى شىرىنمان قوربانى ئەۋ شوانە يىت!) لە شۋانى وشترتەكەۋە يېغەمبەر بلىمەتى ئاۋاي يىدەگەيانە.

ھەر لەدېر زەمانەۋە چەندىن گەرە زاناي ئىسلام ھەن كە جىھانى زانستىيە رۇژناۋايان بە خۆيانەۋە سەرقالكردوۋە و چەندىن بەرگىيان لەسەر نوسراۋە. يەكىك لەۋانەش -بەۋ ناويانگەى كە لە بواری ياساناسيدا ھەيەتى- ئىمامى ئەعزەم ئەبو حەنەفەيە. ۋەك خاۋەن ئىدراكىكى مەزن دەئىت، سۇلۇن و حامورابى دەبنە شاگردى... كەچى ئەبو حەنەفە بە ھەممو گەرەيى خۆيەۋە، قوتايىيە قوتايىيە قوتايىيەكەى ئىبين مەسعود، شۋانى وشترە كە ئەۋىش بۇخۆى قوتايىيە يېغەمبەرى خوايە. پەنا بەخۋا ۋا تىنەگەن كە مەبەستم بچۈوك نىشاندانى ئەبو حەنەفە بوويت. چۈنكە ۋتەكانمان لە پوانگەى دەرپرېنى گەرەۋى و مەزنىيە مامۇستاي مامۇستايانە. بەلغ، ئەۋە لە سايەى پەرۋەردە و يىنگەياندىنى سەرۋەرمانەۋەيە لە كەسانىكەۋە كە ھىچ نەبۈون، كەسانىك ھاتنە مەيدان كە ھەممو شتىكن. لە مردوۋوۋە زىندوۋ و لە خەلۋزىشەۋە ئەلماس دەرھىتراۋە.

دىسانەۋە ھەر لە سايەى ئەۋ پەرۋەردەيەۋەيە كە كۆيلەيەكى بەريەرى قەلأى ھىرەقلى بەزاند و ناۋەكەشى گۆرى.. ۋە شتائىكى بۇ دۇنياي ئەۋدىۋ دەرپاكان باسكرد كە تاۋەكو ئەۋ رۇژە نايانبيستبۈۋ. شتائىكى سەرسۈرھىتەرى ئەۋتۇشى پىشاندان كە سنورى تىنگەيشتىيانى تەى دەكرد. ھزرى رۇژناۋا ھەتا

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۳۷۹/۱: أن سعد، الطبقات الكبرى ۳/۱۵۰.

موسولمانانی نه ناسیبوو بیتاگا بوو له شتائیکې وهك: به كه مزاینی ژبان، خولیای شهیدبوون و تاسه‌ی مردن. هه‌ربۆیه نهو پوژه نه له پېشپوهی تاریق به‌رهو نهنده‌لوس تیگه‌یشتن، نه نهو هه‌شبوو ناوه‌زیان په‌ی به‌رنت به سووتاندنی كه‌شته‌كان و.. پووه‌پوو بوونه‌وه‌ی له‌شكری ۹۰ هه‌زار سه‌ربازی سوپای نیسپانیا به یه‌كه‌یه‌كی پوومالیی ۵ هه‌زار كه‌سییه‌وه و چاونه‌ترسانی له دژوارترین حاله‌تدا. دوژمن له‌تاوا توشی په‌شوكان هاتبوو. به‌لام وا باشه نیوه نه‌په‌شو‌كین! له به‌رامبه‌ر سوپای دوژمندا كه ۲۰ هینده‌ی سوپاكه‌ی ده‌بوو جه‌نگاوه‌ره‌كانی كوژد‌ربووه‌وه و پیتی ده‌وتن:

”نه‌ی سه‌ربازه نه‌به‌رده‌كانم، بزائن كه له پېشمانه‌وه دوژمنیكی وهك ده‌ریا و له پشتمانه‌وه ده‌ریا‌یه‌كی وهك دوژمن چاوه‌پیماننه. یا نه‌وه‌تا هه‌لدین و له‌دواوه ده‌پېكړین و سه‌رشو‌پانه ده‌مرن، یان نه‌وه‌تا ده‌جه‌نگین و سه‌ره‌كوتن به‌ده‌سته‌هینن و به‌خوای خو‌تان شاد ده‌بنه‌وه.“

میژوونوسان بۆمان ده‌گپړنه‌وه: ”له ماوه‌یه‌كی كه‌می چهند سه‌عاتیدا تاریق و له‌شكره‌كه‌ی سوپای دوژمنیان ته‌فروتونا كرد...“

نه‌وجا پاش كه‌ميك تاریق خو‌ی له كوژشكی ”تولیدو“دا بینیه‌وه، نهو كوژشكی كه‌غه‌نجینه‌كانی پادشای لیبوو. ده‌سا بروانن بو حالی نه‌مرو‌ی كو‌یله‌كه‌ی دوینتی.. بروانن تا له مه‌ودای نهو واتایانه تیگه‌ن كه نیسلام دل و ده‌روونه‌كانی پي دهنه‌خشینیت! تاریق قاچ ده‌خاته سه‌ر كه‌غه‌نجینه‌كانی پادشا و له‌به‌رخو‌یه‌وه ده‌لیت:

”تاریق، هه‌تا دوینتی كو‌یله‌یه‌كی گه‌ردن به‌ند بویت. خوا نازادی كردیت و كردیتی به سه‌ركرده. وا نه‌مرو‌ی نهنده‌لوست نازادكردوه و له‌ناو كوژشكی پادشادایت. به‌لام ها بیرتنه‌چیت، سه‌بینخ ده‌چیته‌وه حزووری په‌روه‌ردگار.“

پاك و بینگه‌ردی بو په‌روه‌ردگار! نه‌مه چ فامیكی قوول و ناوازه‌یه! له بنه‌ره‌تدا نهو كه‌سانه‌ی له رابردوویاندا ده‌ستوپوهند بوون و له رووی پله‌به‌ندی

كۆمەلەيە تىيەۋە لە ئاستىكى نزمدا بوون، ۋەختىك دەگەنە لوتكە و پاىەيەك بەدەستدېن، دەبىنى جۇرىك لە گىرى دەروونى و ھەستى خۇبەكە مزانىيان تىدا دەجولت... فیز لىدەدەن و بەخۇيانەۋە دەناز و بەردھوام لەبەرچاۋى كەسانى تر خۇيان دەنوتىن. (بە ھەموو قىزەۋىيە كىيەۋە نەم حالەتە بەزۇرى لەو كەسانەدا دەبىنىن كە خۇيان بەسەر گەلدا سەپاندوۋە!)

نەمە چ پەرۋەردىيە كە ۋا دەكات كۆيلەيەك كە ھەموو جۇرە ھەلپە و چاۋرېستىيەكى لى چاۋەرۋان دەكرىت، مەردىكى نەفس بەرز و ئەۋپەرى چاۋدېر و لەخۇپرسەرۋە لى دەرىجىت!

عوقبەى كورې نافعېش يەككى ترە لە پەرۋەردەبوۋانى پەرۋەردەى محەممەدى. ۋەختىك عوقبە لە ئەمپەرى ئەفرىقاۋە بۇ ئەۋپەرى فەتھ دەكات و دەگاتە كەنارۋەكانى ئۇقيانوسى ئەتلەسى و ئەژنۇى ئەسپەكى لەناۋ ئاۋاىيە و پروشى لە ئاسمانە، ھەستە قوۋلەكانى بەرامبەر پەرۋەردگار بەم چەند وشەيە دەردەپرېت: ”خۋايە، گەر ئەم دەرياي تارىكىيە نەھاتايەتە رېم، ئەۋا ناۋى پىرۋۆرت كە سەرچاۋەى ھەموو نور و روۋناكىيەكە، بە سەرتاپاي جىھاندا بىلاۋدە كەردەۋە و دەمگەياندە دونىاي ئەۋدىو دەرياكەن.“^۱

شاعىر عەبدولھەق حامىد قسە لەسەر ئەم ھەلۋىستە دەكات و دەلېت: ”نازانم ئەم قسەيەى عوقبەى كورې نافع بەرزتر بوۋە يان دەنگى ئەۋ رۇحانىيانەى كە لە ئاسماندا دەنگيان دەبىسترا؟“^۲

بە بۇچوونى بەندە، فرىشتەكانىش دلېبەندى ھەمان مەبەست بوون و بۇ ئەۋە ئۇقرىيان لىپراپوۋ. بەلام عوقبە عوقبەيەكى تر بوۋ. عوقبە لە بازنەى تەدرىسى ھەزرەتى محەممەددا دەرسى ۋەرگرتبو و شاگردىك بو لەۋانەى ئەۋ پىنگەياندەبوون...

۱. ابن الأثير، الكامل في التاريخ ۴/۵۱۳

۲. عبدالحق حامد ترهان، تارق (فتح الأندلس).

مامه‌ل‌می شو له گه‌ل نینساندا مامه‌له بوو له گه‌ل ته‌واوی هیژ و توانسته نه‌قلی و قلبی و ر‌وحی و ویزدانیه‌کانیدا.. هیچکام له وه‌ستانه‌شی فه‌راموش نه‌کردوه، به‌ل‌کو به‌ پیچه‌وانه‌وه، بره‌وی پ‌یداون و بزواندوونی.. له به‌دنیا‌زترین و سروشت خراپ‌ترین که‌س‌یش که‌سانیکی به‌رهمه‌پ‌نانه که‌ خاوه‌نی نا‌وازه‌ترین سروشت و ده‌روون بوون. تو‌مارکردنی سه‌رکه‌وتن و پ‌ینکانی برپاره‌کانی له نا‌راسته‌کردنی شو هه‌موو خاوه‌ن توانا و لی‌هات‌نانه‌دا، مه‌گه‌ر ته‌نها به‌ ”پیغه‌مبه‌ر‌تیبه‌که‌ی” لی‌کبدر‌تته‌وه. چونکه له ه‌یچ ره‌فتار و ر‌ینکار‌ن‌کی‌دا چه‌وتی نه‌بینراوه.

د. سیسته‌مه په‌روم‌رده‌ییه جیهانییه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا

۱. بزوات و کردار

له فه‌رمایش‌ت‌یک‌دا که‌ شایانی ورد‌بینی و سه‌رنجه، پیغه‌مبه‌ری خوا سه‌باره‌ت به‌ بزوات و کردار ده‌فه‌رمو‌یت: ”إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ“ ”خوای گه‌وره شو به‌نده باوه‌ر‌داری خو‌ش‌ده‌و‌یت که له کاره‌کانیدا کارزان و ده‌ست ر‌ه‌نگینه.“^۱

به‌ل‌ی وایه. ر‌یشی تینه‌ده‌چوو جگه له‌وه ش‌تیکی دیکه ب‌لیت. چونکه خوا له قورنانی پیرو‌زدا ده‌فه‌رمو‌یت:

﴿ وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسِرِّي اللَّهُ عَلَيْكُمْ رَسُولُهُ، وَالْمُؤْمِنُونَ ﴾

(التوبة: ۱۰۵)

”به‌و خه‌لکه ب‌لن: ئیوه هه‌رچی ده‌توانن له کار و کرده‌وه نه‌نجامی ب‌دن، چونکه خوا کار و کرده‌وه‌تان ده‌بینیت و (ناگاداره به‌ نه‌ینی و ناشکرای)، هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ره‌که‌شی (ناگادار ده‌کات کاتیک له ژیاندايه، دوای وه‌فاتیشی

۱. طبرانی، المعجم الأوسط ۳۸۰/۸؛ بی‌قی، شعب الإمان ۸۸/۲.

بۇ خۇاى گەورە ئاسانە كە نىشانى بدات). ھەرۈھە ئىماندارانىش (ئاسەوار و دەرتەنجامى دەپىنن).“

واتە، كار و كردهۈكانتان بەگورەى كۆمەلە پتورەك دەنرخىنرەن. لە مەيدانى ھەشر و لىپرسىنەۋەدا سەرجم كردهۈەكان نامىشەدەكرەن. ئەوجا خەلكى دىن و دىيانىن و لىيان ورد دەبنەۋە تا بزەنن داخۇ ئەو شتانەى ئەنجامدراون شايانى ئەۋەن پىيان بوترتت كردهۈە يان نا! بۆيە پتويستە نىنسان بەۋ ھەست و شەورەۋە كارەكانى ئەنجامبدات.

لە فەرمائىشتىكى دىكەشدا ھاتوۋە: ”خۇاى گەورە كارىكى پىخۇشە بە نىتقەنەۋە، واتە بەتەۋەۋەتى و بىخ كەموكورتى ئەنجام درايتت.“

ئەۋ نايەتەى پىشتر ھىنامان يەكىكە لەۋ موعجىزانەى كە لە پروانگەى بنەماكانى ھاندانى زانستەۋە پتويستە بوەستىن لەسەرى.. ۋە بە پرواى من ھىندە بەلگەنەۋىست و پاراۋە، شايانى ئەۋەبە لە پىشەكى ھەموو كىتەپكدا دابنرەت. دىۋىكى ئەۋ بەلگەنەۋىستىبەش لەسەر شىۋەى ئەۋ دەنگەبە كە لە پىغەمبەرى خاۋە دىت: ”إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ“ ”پەرۋەردگار ئەۋ بەندە باۋەردارەى خۇشەۋىتت كە لە كارەكانىدا كارزان و دەستپەنگىنە.“

فەرموۋدەبەكى لاۋازى تىرش ھەبە كە ئەۋىش ۋتەى بەنرخى ”الْكَاسِبُ حَيْبُ اللَّهِ“ يە. بەلى، ئەم فەرموۋدە لاۋازەى كە زۆرەمان لە چوارچىۋەمان گرتوۋە و بە دىۋارى مائ و دوكانەكانماندا ھەلمانۋاسىۋە، ماناكەى ئەمەبە: ”كاسبكار، واتە ئەۋ كەسەى لەرپى كاركردنەۋە بژىۋى خۆى بەدەستدەھىنەت، خۇشەۋىستى خاۋەبە.“

بەلى، خۇاى بالادەست ئەۋ كەسانەى خۇشەۋىتت كە بەگورەى شەرىعەتى فىترى دەجولئەۋە و لە بازەنى ھەلالدا ماندوۋ دەبن و رزق و رۆزى خۇيان بەدەستدەنن. دەتۋانن ئەم باسە لەژىر تىشكى سورەتى (العصر)ىشدا شروۋفە بىكەين:

۱. أبو یعل، مسند ۳۴۹/۷؛ طرانی، المعجم الکوسط ۱/۲۷۵.

﴿ وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالْعَصْرِ ﴿٣﴾

(العصر: ۱-۳)

”سوئند به زهمانه، سوئند به کاتی عهسر، بهراستی ئادهمیزاد له زهرمهندی و خهسارهتمهندیایه. بېجگه لهوانه‌ی که باومریان هیناوه و کار و کردهوه چاکه‌کانیان نه‌نجامداوه و ئاموژگاری په‌کنتریشیان کردهوه که ههمیشه پابه‌ندی حهق بن (پابه‌ندی حهقیش پیویستی به خوگری هه‌یه)، له‌بهر ئه‌وه به‌رده‌وام ئاموژگاری په‌کنتریان کردهوه تا ههمیشه و به‌رده‌وام، خوگر و ئارامگریش بن.“

نیمان، کرده‌وی چاک، په‌یوه‌ستیون به حه‌قه‌وه، ئاموژگاری په‌کتر بو کارى راست و دروست، هه‌روه‌ها ئارامگری و وابه‌سته‌بون به خوږاگری، هه‌ریک له‌مانه بو‌خویان بزوت و کرده‌ون.. نه‌و که‌سه‌شى به‌م کارانه هه‌لده‌ستیت خوا خو‌شیده‌وئت. له‌جیهان‌بینی هه‌زرتی محهمهد و تیروانینی بو‌چه‌مکی بزوت و جوولده‌دا، هه‌ولدان باشتړینی کرده‌وه‌کانه و چاپووکترین ئامرازه، به‌نده ده‌گه‌یه‌نیت به خو‌شه‌ویستی په‌روه‌ردگاری. له‌فه‌ره‌نگی ژین و ژیانى نه‌ودا هه‌رگیز ریتناکه‌وئت له‌ده‌سته‌واژه‌گه‌لنکی هاوشی‌ه‌وی: ”وه‌ک راهیبه‌کان خو‌تان بخزیننه‌ کونجی کلپسا، توخنی هاوسه‌رگیری مه‌که‌ون، ده‌سته‌رداری خو‌اردن و خو‌اردنه‌وه‌ بین و گرنگی به‌دو‌نیا مه‌ده‌ن تاوه‌کو بگه‌ن به‌خوا“ هیژی شه‌وه‌ت و ئاره‌زوی ناو ناخی نینسانی هیناوه و به‌ره‌و بازنه‌ی په‌سه‌ند و رینگه‌پندراو ئاراسته‌ی کرده‌وه. نه‌وه‌تا ده‌فه‌رموئت: ”تَزَوُّجُوا الْوُدُودَ الْوُلُودَ“ ”له‌گه‌ل نافرته‌تیکدا هاوسه‌رگیری بکه‌ن په‌کترتان خو‌شبوئت و وه‌چه‌خه‌روه بیت.“ له‌فه‌رمووده‌یه‌کی تریشدا هاتووه: ”تَنَّاكْحُوا تَكْتَرُوا فَآتِيْ اَبَاهِيْ بِكُمُ الْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ“ ”هاوسه‌رگیری بکه‌ن و زور بین. چونکه له‌روژی قیامه‌تدا

۱. أبو داود، نکاح: ۴؛ نسائی، نکاح: ۱۱.

بهرامبەر ئوممەتانی تر به زۆری ئیووو شانازی دهکم. "واته، ئیوه چهنده زۆر بن منیش ئهوهنده دلخۆش دهیم. دلشاد و بهختهوهر دهیم کاتیک بۆ دوای خۆم دهروانم و کۆمه لانیکی زۆر دهبینم لهوانه ی بۆ خوای خۆیان چه میونه تهوه و سهریان خستووته سهرزهوی و به سه دای "الله اکبر.. الله اکبر" هاتووته جۆش. پیغه مبهری خوا (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) نه هاتوو ههستی هاوسه رگیری و ناره زووی مرۆف بۆ په گهزی بهرامبەر خهفه بکات و له رپرهوی سروشتی خۆی بیترازینیت و کپی بکاتهوه. نه مهش مانای وایه په نای نه بر دووته بهر نهو رپنگایانه ی که سهر ده کیشن بۆ گرتی دهروونی و لادان له سروشتی مرۆفانه. به لکو هاتوو رپرهوی نه م ههستی وهر چه ر خاندوو بۆ سهر رپچکه یه کی نه رنی و مه شروع. ته نانه ت له م خاله شدا ریبازنکی وهای داناوه ئوممته تی محهمه د بگه یه نیت به ره زامه ندی و خۆش نوودی په ره وردگار. بۆیه ده توانین بلیین، ناراسته کردنی سروشت به رهو نهو نامانجانیه ی له پیناویدا به دیه پتراره، به ردی بناغیه ی سیسته مه په ره رده ییه که دی هه زه ته ی محهمه د پینکه هه نیت.

۲. بازرگانی، کشتوکال، جهاد

له بابته ی هاوسه ننگ کردنی کاره کانی شدا دیسانه وه نهو بی هاوتایه. له فهرموده یه کدا ده فهرموت:

”إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقْرِ وَرَضِيْتُمُ الزَّرْعَ وَتَرَكَتُمُ الْجِهَادَ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ذَلًّا لَا يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ“

”کاتیک مامه له و کرپن و فرۆشتان له سهر بنه مای (عینه) کرد و دوای ره شه و لاخه کانتان که وتن (واته ته نها خه ریکی نازه لدار ی بوون) و کشتوکالتان به لاهه سه روزیاد بوو و وازتان له جهاد و تیکۆشان هینا، نه وسا خوای گه وره

۱. عبدالزاق، المصف ۱۷۳/۶.

سەر شۆپرىيەكتان بەسەردا زال دەكات تا نە گەپ تەنەو بۆ نايىنەكتان خوا پزگارتان ناكات لىي. ۱۴

“عينة” شىۋازىكى مامەلەيە كە دەكرىت بەم جۆرە پۈونى بىكەينەو: كاتىك كەسىك شىك لە كەسىكى تر دەكرىت بە پىشەكى، دواتر نەو كەسە ھەلدەستىت بە نرختكى گرانتر نەو شتە دەفرۇشيتەو بە ھەمان نەو كەسەي كە شتەكەي لىكپىو. لەنيوان زۆرنك لە پىناسەكانىشىدا پىموايىت نەو پۈونكرنەوئەي سەرەو بەس بىت. جا نىتر نەمە بە سوويەكى ناراستەوخۆ دابىرىت يان ھەر جۆرە ناۋىكى دىكە، ھەرچۇنىك بىت لە لايدەن دانەرى شەرىعەتەو پىنگەي پىنەدراوہ... وادەزانم نىمە لەدوای شۆرپ و بوژانەوئەي جوۋلەي پىشەسازى تۈانىمان لە نامازە و پەھەندەكانى نەم فەرموودەيە تىبگەين. نەوئىش نە گەر دروست لىي تىگەشىتبىن.. نەو جىھاد ھەر مەپرسە، چۈنكە لە زوۋوہ لەبىرمان كرىبوو. بەدەم خۇ خەرىكەكرىن بە پىشەسازىشەو كشتوكال و ناژەلدارىشمان فەرامۇش كرى و خۇمان لە نىۋەندى ناھاسەنگىيەكى تردا دىتەوہ.

لەكاتىكدا نەوئەي دەبوو بىكرايە ۱۴ سەدە لەوۋەيەر لە لايدەن پىغەمبەرى خواو ھەوالى لەبارەوہ درابوو. ھاوشىۋەي سەرجەم بابەتەكانى تر، لەم بابەتەشدا تا بلىي ھاوسەنگى پارىژ بوو.

بەدلىيايەوہ كشتوكال و ناژەلدارى لەو شتانەن كە دەيىت ھەبن. تەنانەت لە چەندىن فەرمائىشى پىرۇزدا ھانى نەو جۆرە كارانە دراوہ. بەلام نەوئەي دروست نىيە نەوئەيە كە ھەموو ھەول و تۈانكان لەوئىدا چرىكرىنەوہ.

مەوداى نەم دەپرىنە گشتگىرە، كە ھەر لەو كەسەو بىگرە كە تىكەلى ژيانى ناو شار نايىت و خۇي دەخزىتتە كۈنجى نەشكەوتىكەوہ و خەرىكى پۇحانايىتى خۇي دەيىت، ھەتائەكو نەو جوتيار و ناژەلدارەي كە تۈاناي و بەرھىنانى نىيە، وانەيەكى گرنگى نابوورىمان فىر دەكات. جگە لەوہ، لەبەرنەوئەي نەتاتتۈانى

۱. أبو داود، بیوع ۵۶؛ أحمد بن حنبل، المصنف ۸۴/۲.

ھیزی پئويست بە دەستبھيئەن بۇ خۇجىكردەنە وتان لە ھاوسەنگىيە نىودەولە تىيە كاندا وازتان لە جىھاد ھىئا، يان كە جىھادتان وازلىھىئا و لە ھاوكىشە نىودەولە تىيە كاندا سەنگتان نەما، ئەوكات خواى گەرە گىرۆدەى سەر شۆرپىيەكتان دەكات پئويە بتلىنەو و لەژىر كۆتى بەندى و چەوساوييدا بنالىنن. ھەتا ئەو وەختەش كە دەگەرپنەو بۇ نايىن، ئىسلام دەكەنەو بەرنامەى ژيانتان ئەم دۆخە ھەروا بەردەوام دەيىت.

ئەو نمونەيەى ھىئامانەو - لەگەل داننان بە بەرتەنگى رافەكەيدا - دلۆپىكە لە دەريايەك و پىغەمبەرى ئازىز چەندىن فەرمايشتى ترى ھەيە لەوبارەيەو. بەلام ئىمە لىرەدا بەمەندە دەستەلەدە گرىن. ئەو سەرورە وەك چۆن بەھرە و لىھاتنەكانى لە چوارچىوئەكى ديارىكرادا سنورىبەند نەكردووە، ھەر بەو شىوئە ھىز و توانستە جەستەيەكانىشى بەكەم نەزانىو. بەلكو بە پىچەوانەو فەرموويەتى:

”الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ“

”باوپردارى بەھىز (ئەو باوپردارى لەشساغ و تەندروستە) لە باوپردارى لاواز چاكتەر و خۆشەويستەرە بەلای خواو.“

ئەوانەى دەخوازن لەلای خوا خۆشەويست بن، پئويستە لەسەريان ھاودەم لەگەل ساغى و پاكى دل و دەرووندا، خاوەنى ساغى جەستە و لەگەل تەندروستىيە لاشەشدا خاوەنى تەندروستى رۇحيان بن. وەك دەبينن نافەرموئت:

”دەيىت كىشتان دابەزىنن، پارىز بكن، توانا جەستەيەكانتان وەلانن تاوەكو خوا لىتان رازىيىت.“ بەلكو دىت لە بەرامبەر گۆشەگىرى راھىبانە و خەفەكردنى ھەستەكاندا رىچكەيەكى واقىعەى و سروشتى دەگرتە بەر و لە چوارچىوئەى سروشتى مەسەلەكان خۆياندا مامەلە لەگەل مەسەلەكان دەكات و ئىمەش بەرەو ئەو رىبازە ھاندەدات.

۱. مسلم، قدر ۳۴: ۱، ابن ماجه، مقديە ۱۰: زهد ۱۴.

۳. سه‌رنجیک له‌سه‌ر زانست

ئه‌و شتانه‌ی پێغه‌مبهر له‌باره‌ی ژیا‌نی زانستی و فیکریه‌وه هینانوی، هه‌روه‌ها ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ش که بۆ دونه‌یای زانستی به‌ده‌سته‌ینانوه، دیسان ده‌رکه‌وته‌یه‌کی تری جیهانی بوونی په‌یامه‌که‌ین.

قورئانی پیرۆز با‌یه‌خ به‌ زانست ده‌دات و هانی سه‌رجه‌م مرۆفه‌کان ده‌دات بۆ به‌ده‌سته‌ینانی و ده‌فه‌رمو‌یت:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

(الزمر: ۹)

”ئایا ئه‌و که‌سانه‌ی که ده‌زانن و شاره‌زان، وه‌ک ئه‌وانه‌ن که هه‌یج نازانن و شاره‌زاییان نه‌یه؟“

بۆیه به‌رده‌وام زانایانی -به‌ نه‌ندازه‌ی زانینه‌که‌یان- له‌وانه به‌رزتر را‌گرتوه که نازانن.

نایه‌تیکی تر:

﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾

(فاطر: ۲۸)

”به‌راستی هه‌ر زاناکان په‌ی به‌و نه‌ینییانه ده‌به‌ن و له‌ناو به‌نده‌کانی خوادا هه‌ر ئه‌وان له‌خوا ده‌ترسن (له سه‌رده‌می عیلم و زانستیدا ئه‌م را‌ستیه‌ی روونه چونکه زانا و پسرپۆران کاتیک ورده‌کاری به‌دییه‌نراوان په‌ی پنه‌ن ده‌به‌ن زۆر هه‌ست به‌ که‌وره‌یی و ده‌سه‌لاتی خوا ده‌که‌ن).“

له (قرآه‌)یکی شازدا که ده‌دریته پال ئه‌بو حه‌نیفه، له‌فزی (الله) به‌ مه‌رفوعی ده‌خو‌تندریته‌وه.^۱ له وه‌ها حالیکه‌شدا واتاکه به‌مجۆره‌ی لیدیت:

۱. قرطبی، الجامع الأحكام القرمان ۱۴/۳۴۴: قاسمی، محاسن التأویل ۱۴/۴۹۸۴: إيساعيل حتى بورصی، روح البیان ۷/۳۴۴.

”خوای گهوره تنها پرژی بهنده زاناکانی ده گرت.“ ههلبهته دهیته بزاین که نهم پرژه شتیکه لهسهروو تهسهووری مروّفانهی نیمهویه و بهجوړنکه شایانی پاك و ینگهردی و بهرز و بلندی زاتی نولووهیهته. وهك وتمان، (قرآة) هکه شازه. بهلام لهو رووهوه که پهنجهرهیهکی ترمان بهروودا والا دهکات بو پروانینه واتای نایهتهکه، شایانی نهویه لهسهری بوهستین.

هخرهددینی رازی له راقهی برگیهکدا سهبارته به زانست، سهرنجمان بو لای خالیکی ورد پراده کیشیت و دهلیت: ”ههرسی مهزهبهکهی دهرهوی مهزهبی مالیکی ”سهگ“ به (نجنس العین) دادهنن. واته سهگ بهتهواوی مانا گلاوه. لهبهرنهوه راگرتنی له مالدا جائیز نییه. بهلام نه گهر سه گه که (کلب المعلم) بیت، واته سه گیک بیت فیزی راوکردن کرایت و راهینرایت لهسهر پاسی مهر و مالآت، نهوودم شتیکی تره. نهو نیچیرهی به دهم دهیگریت و دهیهنیتتهوه دهخوریت. نهو شوینانهی پیندا دهروات و لئی دهخشیت به پاکژ دادهنرت، نه مه سهبرباری نهوهی راگرتنی له مالدا کیشهیهکی نهوتو دروست ناکات...“

لهم خالهدا پیشهوا رازی ههلوئستهیهک دهکات و دهلیت: ”نه گهر سه گیک تنها نهونده له زانست فیربوویت که پراو بکات.. وه بهم فیربوونهش لهوه بهچیتته دهرهوه که به گلاو دابنرت، بگره لهناو مالدا وهک یهکیک له نهندامانی خیزانی لیبتت، نیتر نیوه خوټان بیخهملینن نهو مروّفهی فیزی زانست دهیته بو چ ناستیک بهرزدهیتهوه.“

نهوه تپروانینی شعر و نهوهش پهیامی نیسلام و نهو بنهمایانهی حهزرتی محهمهد هیناونی!

نهزان و نهفامان خوای گهوره ناناسن. ههکهسیک خوا بناسیت و ملکهچی فرمانهکانی بیت، ”زانایه. بهگوژهی نایین و شعر بهو کهسانه ناوتریت ”زانا“ که خوا ناناسن و نازانن پیغهمبهه چییه. ههرچی نهوانهش که خوا و پیغهمبهه

۱. رازی، مفتاح الغیب ۱۹۳/۲-۱۹۴.

دهناسن سبا كه مېش بيت- له پرويه كه وه به زانا داده نرين. جا نيت رېژ به چ مانايه ك بيت و چ جوړه مامه له يه ك بخوازنت، خواي گوره به و جوړه مامه له له گه ل نه وانه دا ده كات كه پيغه مېبه ره كه ي و زيندو بوونه وه و كتيبه ناسمانيه كان و به هشت و دوزخ ده زانن و باوه ريان پييه تي. واشده بينم گرفتيك نه بيت له وه ها راهيه كدا گهر وشه ي (بخشي) وه ك (لازم المراد) ته ماشا بكرنت...

سه باره ت به فيكر و تيرامانيش به م فرموده پيروزه دهسته لده گرين: "تَفَكُّرٌ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةٍ سَنَةً" "سه عاتيك بيركردنه وه و تيرامان له ساليك په رستش خيزتره."

رؤژ ناوا تاوه كو نستا نه نه مه ي بينيوه، وه نه دركي پيكردوه، وه نه گه يشتووه به و خاله. به شيوه يكي به رنامه رېژ و سيسته مدار سه عاتيك بيرده كه يته وه، شتيك دده دوزيته وه و ده يخته خمه تي مروفايه تي، ياخود له روانگه ي ژياني مه عنوي و روه ي و به خته وه رسي دواړوژ و ژياني هتا هتاييه وه، له كه شيكي نه رتيبي ريگه پيدراودا روده چيسته بيركردنه وه، نه و جا به ره مه ي بيركردنه وه و تيفكرينه كه ت به قازانجي دنيا و دواړوژ هله ده سه نكينيست.. به لځ، نه گهر توانيت سه ركه وتوو بيت له مانه دا، نه وا پاداشتي ساليك عيباده تته ده ست خوت خستوه.

سالانيكه بينگانه بووين به بيركردنه وه و له م عيباده ته قوول و هه مه لايه نه داپراوين ياخود داپرېتراوين. سوچي نه م داپرانه ش له نه ستوي موسولمانانه نه ك نيسلام. هه زره تي محه ممده موسته فا ده رگا و په نجه رده كاني هزر و بيركردنه وه ي خستوه ته سه رپشت و فرموده تي: "أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ" "به دلنبايي و نارامييه وه بچنه ناوي." "تيمه نه وه خته ساويلكه و ناوه زكوتا ده رچووين كه دورو كه وتينه وه له هزر و زانست. به م هويه شه وه له به رامبر رؤژ ناوا ييه كاندا پينگه ي خومان له هاوكيشه كاندا له ده ستدا. وه ك ده رنه جامينيكي ناسايي نه مه ش قسه بوو به قسه ي نه وان. بينگومان تيمه ش بووين به گونگريان. به لام سه رباري

۱. الغزالي، إحياء علوم الدين ۴/۴۲۳؛ القرطبي، الجامع الأحكام القرآن ۴/۳۱۴.

هممو شتيك من باورپم وايه كه نهم نوممهته، نهم نوممهتهى كه له بناغهكهيدا
مهعنهوييات و له رهگ و ريشالنهكانيشيدا پتهوى و رهسنايهتى ههيه، پوژنيك
ديت سهرلنوي چهكهره دهكاتوه و ديسان ههلهكشيتهوه و دهبيتهوه به ژماريهكى
سهنگين لهنيو هاوكيشه نيودهولهتبييهكاندا.

بهلي، پيغهمبهرى خوا پهيامي رهوش و پهروهدهى هينابوو. نهم كارهى
بهدور له قهزهسكردنهوه و شيواندنى سروشتى توانا و ليهاىنى مرؤفهكان
نهجامدهدا. نهمهش بوخوى شتيكى زور دهگمن و سهرنجر اكينش بوو بو مرؤفى
نهو سهردهمه و ببوه مايهى بزوانديان. هوكارى نهمهش نهوهبو له سيستمه
پهروهديهكهيدا شتيك نهبو نارى دزيهك هاتنهوه بيت له گهل فيترهتدا. بويه ههر
پهياميكي رولى وزيهكى بزوينهري دهيني. جيى باسه ههموو نهو رينكارانهى
لهناو كوومهلگهيهكدا پهپر دهكرد كه هيچ شتيكيان دهبارهى رهوش و پهروهده
نهدهزاني. له دهلاقي نهو نمونانهوه كه دهبخينه پروو بومان دهدهكهويت كه
پيغهمبهرى خوا له كوئوه بردوونى بو كوي و چون بهرزىكردوونهتوه.

ه- چهند نمونيهكى له سيستمه پهروهديهكهى:

۱. پياويك له مزگهوتدا ميزدهكات

بوخارى و موسليم نهم بهسهرهاتمان بو دهگيرنهوه: ”پوژنيكيان پيغهمبهرى
خوا له مزگهوت دانيشتبوو. لهوكاتهدا پياويكى دهشتهكى خوى كرد به ژوردا.
رهنگه بهنيازى نهوه هاتييت پرسيارنيك بكات و شتيك فيزبييت. كهچى نهوندهى
نهبرد كابرا له سووچنيكى مزگهوتكهده دهستىكرد به ميزكردن. نهوانهى لهويدا
بوون يهكسهر ناگاداريان كردهوه و پنيان وت: ”مه مه“ واته: ”پاوهسته دهست
ههلگه!“ كهچى پيغهمبهر پرووى تيكردن و فهرموى: ”وازيلينيئىن ميزهكهى
پى مهبرن.“ خو نهگهريته سهر راستى، كابرا دهشتهكيبهك بوو دهياتوانى

لهوې چاوه پټې ده كړد ده پړوانییه چاله كه. له پړ كیشام به پشیتدا و هلمدایه ناو چاله كه وه. به دم كه وتنه وه هر هاواری ده كړد: ”بابه گیان.. بابه گیان!“ كاتیک یاران بینیان حزرهت له تاو کاریگه ریی پووداوه كه ده گری، كه وتنه سر كونه ی كابرا و پیمان وت: ”كابرا بؤ نازاری پیغه مبهری خوا ده دی!“^۱

به لئخ، بارودوخی نینسانی نهو سرده مه به و جوړه بوو. نافرته مافی ژبانی نه بوو. جا نیتر پیغه مبهری خوا له ناو كومه لگه یه كی ناو ادا سره له دات. قولی لی هله مالیت و به ها بؤ هم موو شتیک ده گه پښتته وه، پینگه و به هایه كی هینده بلندیس دبه خشیت به نافرته كه هر گیز به خویوه نه دیوه.

به لئخ، لهو سرده مه دا نافرته به سووك ته ماشا ده كرا و وه كالا یه كی بی نرزش مامه لئ ی له گه لئ ده كرا. باوك پرووی لی گرز ده كړد و كچانی تازه له دایكیو له باوكانیان ده شاردرا نه وه. له راستیدا لهو پوژ گاره دا سر ژمیری بوونی نه بووه و نامارنكی لهو شیویه نه كراوه. به لام پیموایه له سدا ۵۰ ی نهو نافرته تانه ی كه له ژباندا مابوون، نه وانه بوون كه بی نه وه ی پشانی باوكیان بدرین پښندرابوون. په ننگه تنه ها كه سانیکي سروشت ساغ و پوچ پاکی هاوشیوه ی حزرهتی نه بو به كر منداله كانی خویان نه كوشتیت. گه رنا زورنك له وانه ی له گه نجیدا موسولمان نه بووون، هر هیچ نه بیت بكرژی مندالینك بوون. ده ی له وها كومه لگه یه كدا پیغه مبه ر دیت و كچان به رز ده كاته وه بؤ بلندترین پایه.

سهرنجینك بدنه نهو به سهرهاته ی كه نه سانی له عانیشه ی دایكمانه وه بؤ مان ده گپ پته وه: ”جارتکیان كچینك هاته خزمهت پیغه مبهری خوا و عهزی كړد: ”نه ی پیغه مبهری خوا، بی نه وه ی ویستی خومی له سهر بیت باوكم منی داوه به كور ی مامه كه م.“ به بیستنی نه م قسه یه راسته وخو سهر وهرمان باوكی كچه ی بانگ كړد: ”مافی نه وهت نییه كچه كهت به زور بدیت به شو!“ باوكه كهش یه كسهر په شیمان بووه وه و وتی: ”چون ده فهرموون با وا بیت نه ی پیغه مبهری

۱. داری، مقدیه ۱.

خوآ. ۱۴ چاوه پړيش نه ده كرا صه جابى به جوړنكى تر بيريكاته وه. له وانه يه باوكه كه ويستيبتى بهو كارى برزاكهى له گرفتيك يا خود بارنكى گران قوتار بكات، به لام قسهى پښغمه مبر له سه پوو هم موو شتيكوه بوو. جا وه ختيك باوكه كه قسه كاني ته واوبوو كچه كه هه ستايه سه رپچ و وتى: ”نهى پښغمه مبرى خوآ، مده بستى سه ره كى من به ربه چدانه وهى ويستى باوكم نه بوو. به لكو ويستم بزانه حوكمى نهم مده له يه چييه له نيسلامدا و له بابته تى به شوودانى كچدا باوك تا چ سنوورنك مافى هه يه.“

هر نهو كيزه ي وا دوښن زنده به چال ده كرا و به سووك سه ير ده كرا و مافى زهوت ده كرا، له پاش ماويه كى كم واى ليديت بچيته جزورى پښغمه مبر و سه ربه ستانه داواى مافى خو ي بكات. داخو باوكى مافى نه وهى هه بوو به زور بيدات به شوو؟ به دواى وه لامى نهمه دا ده گه را. نه گه ر چهند سالنك له وه پويش شتيكى وها بوترايه، خلكى بروايان نه ده كرد، يان ده يانوت نهو كه سه ديوانه يه. به لام هم موو نهو شتانه پروياندا.

۳. سونبولى چاوتيرى و بى نيازى له خه لك

پيشه وا موسليم و نه بو داود له عهوفى كورپى ماليكوه ده گيرنه وه: عهوفى كورپى ماليك ده ليت: ”رؤزنيكان له خزمهت پښغمه مبردا بووين.. نزيكهى ۸-۹ كهس ده بووين. پنى فهرمووين: ”به يعه تم بدهنى!“ نيغه هه موومان سه رسام بووين بهم قسه يه. مه گه ر نيغه تا نيستا چهندين جار به يعه تمان نه دا بوو؟ بويه پرسيمان: ”له سه ر چى به يعه ت بدهين نهى پښغمه مبرى خوآ؟“ له وه لامدا فهرمووى: ”أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَتُصَلُّوا الصَّلَاةَ الْخَمْسَ وَأَنْ لَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا“ ”به يعه تم بدهنى له سه ر نه وهى كه خواى مه زن په رستن و هيج هاوبه شيكى

۱. نسائي، نكاح ۳۶.

بۇ بېرىپار نەدەن، ھەرۋەھا پىنج فەرزەي نوئز بكن و ھىچ شتىك له كەس داوا نەكەن.^۱

له دوايەمىن رستەدا دەنگى خۆي بەتەواوتى نزم كرددو، وەك نەوئى نەيوئىت كەسانى تر گورئان لىئىت. دياربوو كە نەيدەويست دەوروبەرەكەي بىبىستن. گەر گورئان لىبوايە رەنگە ئەو ھاوولانە ھەستيان بە شەرم بكدرايە. ناخر پىغەمبەرى خوا تا بلئى مرؤفئىكى ھەستيار بوو. ھىچ كات پەردەي نئوان خۆي و يارانى لانەدەدا.

سالان دىت و سالان دەروات، زؤرئك لەم مرؤفانە گىرؤدەي ھەزارى بوون. راستە ھەزار و نەدار بوون، بەلام لە بابەتى داوانەكردندا ھىندە وردمامەلە و ھەستيار بوون، گەر يەكئىيان لەسەر نەسپەكەيەوہ قامچىيەكەي لەدەست بەربىبوايەتەو، بە كەسى نەدەوت بىداتەوہ دەستى، چونكە تەنانەت ئەو ھىندەشيان بە داواكردن دادەنا. پىدەچىت دواي ئەو پەيمانە ھىچ كاميان پەرداخە ئاوتكىشيان لە كەس داوا نەكردىت.

پىشەوا بوخارى لە صەحىحەكەيدا بؤمان دەگىرئتەوہ: ”حاكى كورپى حىزام ھاتە خزمەت پىغەمبەر و داواي شتىكى لىكرد. نەويش داواكەي ھىنايە جى. بەلام داواي حىزام دوايى نەھات. لە يەك كاتدا چەند جارئك لەسەر يەك داواكەي دووبارە كرددوہ.. ھەرچىيەكى داواكردبوو پىغەمبەرى خوا پئى بەخشى. پاشان فەرموى: ”ئەم دونيايە جوان و شىرىن و سەوزايىيە. نەگەرى ھىيە زؤرئكتان خۇتان بدەن بەدەمىيەوہ و نەويش راپىنچتان بكات. بەلام بزانن ئەو كاتە بەرەكەتدار دەيئت كە بى داواكردن پىتان بدرىت. نەگەر لەبەرنەوہ پىتان بدرىت كە داواتان كرددو، ئەوسا دەيئت بە بار بەسەرتانەوہ و دەكەونە ژىر منەتىشەوہ. جا ناگاداربن داوا مەكەن!“^۲

لەدواييدا ئەم كەسە تووشى ھەزارى بوو و واى لىئەت سواڤ بكات. بەلام

۱. مسلم، زكاة ۱۰۸؛ أبو داود، زكاة ۲۷.

۲. مسلم، زكاة ۱۰۸؛ أبو داود، زكاة ۲۷.

چ ھزرەتى نەبويە كر، چ ھزرەتى عومەر، نەك ھەر نەيانتوانى قايلى بكن بە
وەرگرتنى سەدەقە و زەكات، بگرە نەو بەشەشى وەرئەدەگرت كە لە غەنيمەتەوہ
دەھات.^۱

۴. ديمەنيك لە سەردەمى نەفامى

نەو زاتە بە سەدان پەردەى چر و تاريكى نەريتى نەفامى تەى دەکرد و
چاخىكى تاريكستانى دەگۆرپى بۆ سەردەمى نوور و پۆشنایى.

بە مەبەستى تيشك خستنه سەر ئەم بابەتە، لێرەدا نامازە بە وتەکانى
جەغفەرى كۆرپى ئەبو تاليب دەكەين لە بەرامبەر نەجاشيدا: ”ئەى پادشا، ئيمە
ھۆزىك بووين خويئمان دەخواردەوہ و.. مردارەوہبوومان دەخوارد و.. بەدپرەوشتمان
دەکرد و.. دزى و جەردەييمان نەنجام دەدا و.. پياومان دەكوشت و پيشەمان تالانى
بوو.. بەھيژ لاوازى دەچەوساندەوہ و چەندين شتى ديكەى ئابرووبەرمان نەنجام
دەدا...“ وەختىك جەغفەر ئەم بەدكارىيانەى دەبژارد، لە ھەمان كاتدا نامازەى
بۆ ئەو شەپۆلى تاريكيە يەك لەسەر يەكانەش دەکرد كە بەر لە ھاتنى ھزرەتى
محەممەد بەژنى مرۆفایەتى داپۆشيبوو.

بەلئى، لە وەھا كۆمەلگەيەكدا لەسەر شتىكى بچوك دەكرت بە قيامەت..
لەسەر بانگەشەى ھەقدارى دوو كۆمەل بەيەكدا ھەلدەپژين و قر دەخەنە يەكترى..
ديسان لەناو ئەو كۆمەلگەيەدا بەدپرەوشتى دەرگای بۆ دەخريئە سەرپشت و..
گەندەلئى پەسەند تەماشاش دەكرت.. ژمارەى ئەوانەشى مەينۆش نين، ژمارەى
پەنجەكانى دوو دەست يان تيبەر دەكەن يان نا.

دەى لەناو كۆمەلگەيەكى وەھادا كە تا بلئى ئالوودەى نەريئە ناپەسەندەكانيان
بوون و لە رادەبەدەريش دەمارگيرييان ھەبوو بۆ نۆرم و خووہ نامرۆفانەكانيان، ئەو

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۱/۲۰۱-۲۰۲.

سەرورە دېت و لە كەمترین ماوەدا ئەو ڕووشتە خراب و خووە گەنپوانە لەناویاندا ڕېشەكیش دەكات و لە جێیاندا جوانترین خەسلەت و بەھادارترین سیستەمی ئەخلاقى جینگىر دەكات. ئەفلاتون لە "كۆمار" كەیدا و كەسانى تریش (بە وێنەى تۆماس مۆر) لە یوتۆپیا كانیاندا ھەر خەرىكى حونجە كردنى و ھا كۆمەلگەىەك بوون. كەچى حەزرەتى محەممەد موستەفا لە زوویە كەووە ئەو كۆمەلگەى فەزىلەتەى لەسەر نەرزى واقع ھىنا بوو دەى.

ناشكرایە ھىنانە كایەى كۆمەلگەى كە مامۆستایەتى مەرفاىەتى بەكەن لە ڕووى مەدەنىیەتەو لە كۆمەلە خەلكىكى نەفام و دەمارگىر لە نەفامیەكەیاندا، بگەر خەلكەلگەى كە جگە لە نەفامى شتىكى دىكە نازان، شتىكە ھاوشیوى ھىنانەكایەى خۆرى ڕەشنگدارە لە ھەناوى تارىكستانى ئەنگوستەچاووو. دەى ئەوئا حەزرەتى محەممەد بە ڕېوشوئە ناوازەكانى ئەمەى كرووو و پىشانى داوین كە خۆشى زاتىكى موەجىزىە.

ئىمەىەك كە دەستەوسانىن لەوہى خورى كەسىك بگۆرپىن كە چەندىن سأل ژیاو لەگەلمان، لە بەرامبەر حەزرەتى محەممەددا كە خوو و نەرتى لەگەل خوئىن تىكەلبوو و بەسروشتبووى ئەو مەرفاىەتى لە ڕەگ و ڕېشەو دەرھىنا، دەستەنەزەر دەووستىن و ئەو شایەتییەمان جارنىكى تر نوئ دەكەىنەو كە ئەو فرستادە و نىز دراوى راست و حەقى ڕەوەر دگارە. بەلئى، بە ئەندازەى خانە و گەردىلەكانى بوونمان ھاوار دەكەىن و دەلئىن: "ئەو پىغەمبەرى خواىە!"

من وەك خۆم بەتەواوى مانا سەر كەوتوو نەبووم لەوہى لە نزیكترین كەسەكانى دەور بەرمدا بىمە ھۆكارى ڕەنگدانەوہى ئەو "سىستەمى ڕەوەر دە" نمونەىیەى كە لە ئەندىشەمدا نەخشم بۆ دارپشتوو -ئىنگومان ھەر ئەو ئىلھام بەخشمە و سەرچاوەكەى مەدىنىەى- ھەر "فەزىلەت.. فەزىلەت"م بوو.. پىستى زوبانم سوا كەچى ھەر نەمتوانى بەرووى فەزىلەتدا بىداریان بكەمەو. دەى ئەو چ ھىزنىكى نایاب و چ وزەىكى بى وێنەى كە پىغەمبەرى خوا گروىەك ئادەمى لە نەفامىیەو بەرەو شارستانىیەت و لە پەستىیەو بەرەو بلىندى و

له دهشته كېتتېهوه بهرو مهدهنيهت ناراسته دهكات. بههشوه ناههستتت، بهلكو دهبانكات به ماموستاي گهلاني خاوهن شارستانيهت. پېشموايه كهساني هېچ لهدهست نههاتووي وهك من و نهوانهش كه له مالدا گوښان بو ناگيرتت زور چاك له گهورهبي و مهزنيي نهو نازداره تېبگن كه به ههلمهتېك مرؤفايهتي بهرزكردوه و ئيلهامي رؤحي خؤي له سينه و دهروونياندا خالي كردوه... نهونده ههيه كه نهكهوينه داوي برپاري پېشوهخته و گيرؤدهي دهردى كهلههرهقى نهبين.

هر له سهردهمي خؤيدا گهيشته نئزان و توران. لهكاتېكدا چ نئزان، چ توران و تورك و رؤما، ههرهكهيان لهژېر كارېگهري كلتوري جياوازا بوون. كهچي پديامهكهى وهك پؤشاكېك به بهريان دورايېت، ناوها بويان گونجاو بوو. نهمهش خؤي له خؤيدا پروودارنكي دهراسايه. بهلئى، لهراستيدا بلاوبوونهوي پديامهكهى به سهرانسهري گوؤي زويدا و قسه رؤشتنى له ههموو لايهكدا موعجيزهيهكى گهورهيه.. نهو موعجيزهيهش بهلگهى نهويه كه نهو له لايهن ذاتي پهروهردگاروه نئردراوه. واته نهو پېغهمبهري خوايه. مهبهستي ئيمهش ههر نهمهيه.

رهنگه كهسينك له رېنگهى بليمهتتېهكهيهوه بتوايتت سروشتى سهدهكهى خؤي بخوئيتتوه. بو نمونه، بوى ههيه نهسهكهندهر تا رادهيهك دهركى بهو سهديه كرديتت كه تيايدا ژياوه. لهوانهشه قهيسهر و ناپليؤن پئش سهردهمهكاني خؤيان كهوتبن.. وه هتد.. بهلام نهوه تنها تايبهتمهنديي پېغهمبهري خوايه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) كه لهناو گهل و نهتهوه زور و زهبنده و جياوازهكاني دونيادا كه لهپاش خؤي هاتوونته سهر شانؤي ژيان، قسهى رؤيشتوه و پديامهكهى لهگهل باري رؤحياندا تها بووه و ههموويان بهجارنك "بهلئى"يان بو كردوه. له بهرامبهر نهمهدا شتېنكى ديكه شك نابهين مهگهر نهوه نهيتت بلئين بهراستى نهمه موعجيزهيه.. دهبريئىكى ديكهش نازانم وهسفى نهم حالته بكات.

بهلئى، ئالپهسلان كه 4-5 سهده پاش پېغهمبهري خوا ژياوه، به تهواوي بوونيهوه دهستهملانى پديامهكهى ببوو و خؤي تئدا دهبيئيهوه. ههروها سهركردهيهكى وهك محممهد فاتيح كه به يهكېك له ناودارترين سهركردهكاني ميژوو دادهرتت

و دەرگای لەسەر سەردەمیك کردوووەتەو و سەردەمیكیشی داخستوو، ئەویش بەوێنەى ئەوانەى پێش خۆى پەيامەكەى پێغەمبەرى قبوول کرد. ئەوانەى دواى ئەویش بە هەستیارییەو پەپرەوى هەمان رێباز بوون و بە هەمان رێچكەدا هەنگاویان هەلناو. لەكاتێكدا هەرىك لەوانە لە كەسانى بلیمەت و هەلكەوتوى ناو مرۆفایەتیش بوون. كەچى لەگەڵ ئەوەشدا هەرگیز سستیيان نەنەواندوو لە ملكەچیدا بۆ ئەو سەروەرە.

ئىستاش وا لە دەروازەى سەدەى ۲۱ دابن. كەچى تێپەرىنى چوارە سەدەى دوور و درێژ هېچ شتىكى لە مەسەلەكە نەگۆرپو. ئەوتە لە پڕۆژگارى ئەمرۆشماندا پەيام و بەرنامەكەى پەيامىكى تەر و پاراو و نفت و نوێه و شتانىكى تازه بە دۆل و رۆحەكاندا دەچرپىنێت. چونكە ئەو پەيامانەى لەلایەن زاتىكەو دەهینا و پێى رادەگەياندىن كە ختورى دلمانى دەزانى و ناگادارى رۆحمان بوو و خۆى بە وێژدانمان دەناساند و لەرپى ناسەوارەكانیەو ژیرمانى تێردەکرد. دەنا دانانى سىستەمىك كە بۆ سەرجم سەردەمەكان لەبارىت و داخوازى گشت چاخەكان دەستەبەر بكات، كارێكە لە وزه و توانای مرۆف بەدەرە، جا با ئەو مرۆفە هەر كەسێك بێت.

و- سىستەمى فێركارى لای پێغەمبەر

جى خۆیەتى ناماژە بەو بەدین ئەو بنەما پەروردەبى و فێركارىیانەى كە پێغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هیناوبى، بە دوور و درێژى و وردەكارىیەكانىیانەو لە قورئان و سوننەتدا رۆونكراونەتەو. لەپاستیدا گەر پێغەمبەر هېچ شتىكى دىكەى نەكردبیت جگە لەوێ قورئانى پیرۆزى گەياندىت و رپوونى كردبیتەو، ئەوا ئەمە بۆ خۆى كارێكى ناوازه و سەرسامكەرە. قورئان بابەتى ئىستامان نییه، لەگەڵ ئەوەشدا ناماژە بۆ چەند خالىك دەكەین:

وهك ناشكرايه پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەناو كۆمەلگەيەكدا دەرکەوت كە

نەزان و نەناس بوون بە خوێندن و خوێندەواری. وەختێک وەفاتیشی کرد، لەناو هاوێلانیدا هەر لەوێیانەوه که تازه پینگەیشتبوو تاوێکو ئەو بەسالاچووێیان که ئەوەندەهی نەصابوو مائاواویی لە دنیا بکات، تاکیکیان تێدا نەصابوو نووسین و خوێندنەوه نەزانیت. هەنووکەش که لە حالی کۆمەلگەکەمان دەروانین، دەبینین سەرباری ئەو هەموو هەول و کۆششەیی دەدریت، بگەر ئەو زۆرەملی و ناچارکردنەش که پیادە دەکرت، کهچی هێشتا نەمانتوانیوه نووسین و خوێندنەوه فیزی بەشیکێ زۆر لە هاوڵاتیانمان بکەین. ئەمە سەرباری ئەوێ ٦٥ ساڵ تێپەریوه بەسەر پەڕەکردنی پیتی لاتینی لە وڵاتدا. پێغەمبەری خوا لە ماوێ بیست و ئەوەندە سالدا که لەپراستیدا فەترەیهکی زەمەنیی کورتە، چاری هەمووانی بەرپووی حەقیقەتدا کردووه و فیزی خوێندنەوه و نووسینی کردن. پیموایت وەختێک ئەو سەرۆره بەرو خانەیی هەمیشەیی کۆچی کرد، لەنیو هاوێلانیدا تاکە کهسێکیش چیبە نەماییت شارەزای خوێندنەوهی قورئان نەبوویت. بەس خوێندنەوه نا، بەلکو جوتیار و باخەوانانی بیستانەکانی مەدینە بەدەم زووی کێلانەوه قورئانیا بە هەر حەوت یان دە شێوازەکهی دەخوێندەوه. دەی لەمڕۆدا ئەم شێوازی خوێندنەوهیە که بە "زانستی وجوہ" ناسراوه، چەند کهسێکی کەم نەبیت کهسی دیکە شارەزای نییە، بە نووسەری ئەم دێرانهشەوه.

پراستە خەلکی ئەوکاتە بە فیترەت زیرەک بوون و خاوەن بیر و هۆشیکێ تیژ و دەمەزەرد بوون، بەلام ناکرت ئەمە تەنھا بە زرنگی و هیزی زاکیره لیکبدرتەوه. بەلکو ئەو دەرواویشتەیی سیستەمە فێرکاریه کهی پێغەمبەری خوا بوو که وایکرد بە دڵ و گیان و هەست و هۆشیا ناورزانی قورئان ببن.

ناشکراشە پێشتر ئەو مەروفا نە زەمینیەکی لەباربوون بۆ هەموو جۆره بەدەرەفتاری و دزبوییەک. کهچی پێغەمبەر بە هەلسوکەوتە ناوازهکانی توانی هەموو نەریتە خراپەکانیان لە بێخەوه هەلبیکشیت و لە قالیکی تازەیی ناوازه دا دایانپێژتەوه.

بۆ نمونە خوای بالادەست دەفرمویت:

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ﴾

(الإسراء: ۲۳)

”پهروهردگاری تۆ بریاریداوه که جگه لهو کهسی تر نه په رستن، ههروهها بریاریداوه چاکه کاریش بن له گهل دایک و باوکتاندا.“

نهم فرمانه خوییه شوینکارنکی وها به سهر نهو که سانهوه جیده هیلت که تا دوینن نازاری دایک و باوکیان دهدا و نارهو اتیرین سته میان لیده کردن بگره دهشیانکوشتن، هی وایان تیدابوو دهاته خزمهت پیغه مبهه و پرسیری نهوهی لیده کرد نایا گونا هبار ده بیته گهر باوکی ته ماشای بکات و نهم خندهی به پروودا نه نوینیت.

ههروهها له قورناندا هاتووه:

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾

(الأنعام: ۱۵۲)، (الإسراء: ۳۴)

”نزیك مال و سامانی ههتیو مه که ون مه که ره به چاکی و

له قازانجی نه بیته.“

له ژیر کاربگهری نهم نایه ته دا زۆر نیک له موسولمانان دههاتنه لای سهروه رمان سامانی نهو ههتیوانه یان ته سلیم ده کردهوه که له لایان بوو. له لایه کی ترهوه، نه گهر له نایه ته که ورد بینهوه ده بینین نافه رموی: مالی ههتیوان مه خۆن. به لکو ده فهرمویته: ”توخنی مالی ههتیوان مه که ون.“ بۆیه له بابته تیکی وها ههستیادا هاوه لآن هه لدهستان به نیشان دانی ههستیاری تایبته به خۆیان و نه ستۆی خۆیان لهو مال و سامانه پاک ده کردهوه که تایبته بوو به ههتیوان. نهو خه لکه چ شتیکیان له به سه رهات بوو! خۆ تا دوینن په لاماری مالی ههتیوانیان دهدا و بیه په روا دیان خسته سهه ملۆی سامانی خۆیان. چ شتیکی وای لیکردن وا له پر بگۆرین!..

زینا و بەدپرەوشتیش -هاوشیوێی کارە دزێوێ کانی تر- ڕەواچی سەندبوو و وەک شتیکی پەسەند لەناو کۆمەڵدا تەماشای دەکرا. کەسیکی نەوتۆش نەبوو رەخنە لەم حالەتە بگرت. کەچی قورنانی پیروۆز پاش ماوەیکە لە نازڵبوونی، بە ڕوونی فەرمووی:

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَةَ ﴾ (الإسراء: ۳۲)

”هەرگیز نەکەن توخنی زینا بکەون و لێی نزیک ببنەوه.“

لەگەڵ ئەم نایەتەدا پەتی هەموو پەییوەندییە ناشەرعییەکان پسا و کۆتایی بە ڕەوشتە نالەبارە هات.. بەلێ، لەپاش ئەو مەگەر تەنھا یەک دوو حالەتی لەجوۆرە ڕوویاندايیت.

هەرچی دزی و جەردەییەشە ببووە نیشانەیی نازایەتی و پالەوانی. بەلام هەر کە فەرمانی:

﴿ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا ﴾ (المائدة: ۳۸)

”دەستی پیاوی دز و ئافرەتی دز بپەڕن.“

دابەزی، بارودۆخەکە سەرلەبەر گۆرا. من بزەنم، لەپاش ئەم نایەتە جگە لە یەک دوو حالەتی زانیو کە بە دەست بپەڕن کۆتایی هاتوو، هیچی دیکە ڕووی نەداوه...

دیسان قورنانی پیروۆز ڕووی گوشتاری کردووە ئەو کۆمەڵە بکوژی کە کوشتیان بەلاوه وەک ناوخراردنەوه وابوو و پێی فەرموون:

﴿ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّكُمْ لَتَمُوتُونَ ﴾ (الإسراء: ۳۳)

”کەسیک نەکوژن کە خوا کوشتنەکەیی حەرام کردبیت.“

ئیدی ئەم نایەتە بەس بوو بۆ بنپەردنی کوشتار و خوێنپەشتن. بەدرێژی هەموو ئەو سەردەمەش دوو حالەتی ڕوویدا: یەکیکیان موسوڵمانێک بە نەنقەست

جووله كه يه كى كوشت. نهوى تريشيان كوشتنيكى بههله بوو.

ئىستا وهرن بىرىكه نهوه. له ماوهى بيست و سى سالى پىغه مبهريدا تنها چهند پرووداوتكى وهك: زىنايهك كه خاوهنه كى دانى پىداناوه و كوشتنى جووله كه يهك و برينى دهستى نافره تىك بىنراوه. له كاتىكدا -وهك پىشتر نامازمان پىدا- كۆمه لگه يهك بوون مرداره وه بوويان ده خوارد و وهك خوئتمز خوئنيان دهنوشى.

نا لهو كۆمه لگه يهوه پىغه مبهر كۆمه لگه يه كى ترى بىگهردى وهك ناوى گهواراى هه لىنجا و كۆمه له قامه تىكى هاووينه ي: نه بويه كر و نه بو هور بهيره و تهنانهت ماعيز و خاتونه غاميديه كه شى دروست كرد كه ئىمه تاوه كو ئىستا به سهردارى خوئمانيان ده زانين. لهو زهلكاو و قوراوهوه كۆمه لگه يه كى نورانى سهره لده دات. جا نه گه ر نهوه مو عجزيه نه يىت ئىدى مو عجزيه چيهه؟

راستيه كه ي ناتوانم ليره دا نه م بابه ته قوول و بهرينه به ته واوى لايه نه كانيه وه بخه مه بهر باس و لىكۆلينه وه. له بهر نه وه گه ر پىمبدن ده مه وىت تيشك بخه مه سهر چهند بنه مايه كى رهوشته بهرز و بلنده كه ي و يهك دوو نمونه ش به ئىنمه وه تاوه كو مه وداى مه زنىي رىكاره نه به وييه كان بۆ هه موو لايهك ده ريكه وىت.

۱. به خشنده يى و جوامىرى

ئىمه باس له كۆمه لگه يهك ده كه ين كه جگه له بهرزه وهندى و قازانجى خۆى بىرى له هيج شتىكى تر نه كردوه ته وه. هاوكارى كردنى كه سانى تر و درژ كردنى دهستى يارمه تى بۆيان لهو شتانهن كه نه بووه ته ميوانى خه وه كانيشيان. به تاييهت خه سله تى "پىشار" كه برىتبه له پىشخستنى كه سانى تر به سهر خوددا، خه سله تىك بوو نه بىستبوويان نه ده شيانزانى چيهه. به لام وهك چون رساله تى نه حمه دى زۆر شتى له ناوياندا گوپرى، هه ر به وچۆره رژدى و ده ستنووقاويشى تىدا ده ره يتان و له جىگه يدا ده ست و دل فراوانى و جوامىرى چاند.

شیره‌کە‌ی دە‌وس کە ئە‌بو ه‌ورە‌ی‌رە‌یە، بۆ‌مان دە‌گێ‌ڕ‌ی‌تە‌وه: ”رۆ‌ژ‌ن‌ی‌ک‌ی‌ان یە‌ک‌ن‌یک هاتە خ‌ز‌مە‌ت پ‌ن‌غە‌م‌بەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). لێ‌ی ن‌ز‌ی‌ک‌بو‌وه و ع‌ه‌ر‌ز‌ی کرد: ”ئە‌ی پ‌ن‌غە‌م‌بە‌ری خ‌وا چ‌ە‌ند رۆ‌ژ‌ن‌یکە پار‌و‌وب‌ە‌ک بە گ‌ه‌ر‌و‌وم‌دا نە‌رۆ‌ژ‌ش‌ت‌و‌وتە خ‌وار‌وه و لە‌سەر‌ی‌ە‌ک بە بر‌س‌ی‌تی بە‌رۆ‌ژ‌وو بو‌وم.“ پ‌ن‌غە‌م‌بەر چ‌ا‌ر‌ن‌یک‌ی گ‌ی‌ڕ‌ا بە دە‌ور‌وب‌ە‌ر‌ی‌دا، بە‌لام کە‌س‌ی‌ک‌ی ش‌ک نە‌برد م‌ی‌وان‌داری ک‌اب‌را ب‌کات. ه‌ه‌ر‌چۆ‌ن‌یک ب‌ی‌ت پ‌اش ما‌و‌ه‌ی‌ە‌ک ئە‌بو تە‌ل‌حە کە یە‌ک‌ن‌یک بو‌و لە خۆ‌شە‌و‌ی‌ستان‌ی پ‌ن‌غە‌م‌بەر، ه‌ە‌ست‌ایە سەر‌پ‌ی و وت‌ی: ”ئە‌ی پ‌ن‌غە‌م‌بە‌ری خ‌وا م‌ن م‌ی‌وان‌داری دە‌ک‌ە‌م.“ ئە‌وجا لە‌گ‌ە‌ڵ خۆ‌ی بر‌د‌ی‌وه بۆ م‌ال‌ه‌وه.

ش‌ت‌ی‌ک‌ی ئە‌تۆ لە دە‌ستی ئە‌م خانە‌وادە ج‌وام‌ی‌ر‌ە‌دا نە‌ما‌بو‌وه، چ‌ون‌کە ه‌ە‌م‌وو ش‌ت‌ی‌ک‌ی‌ان لە‌پ‌ی‌ناو ن‌ی‌س‌لام‌دا خ‌ە‌ر‌ج‌کرد‌بو‌و.. ج‌ار‌ج‌ار گ‌ەر ب‌ی‌و‌ایە شۆ‌ر‌ب‌ایە‌ک‌یا، ل‌ی‌دە‌نا. ر‌ە‌نگ‌ە ئە‌و رۆ‌ژ‌ه ن‌وم س‌ول‌ە‌ی‌م ت‌اس‌ن‌یک شۆ‌ر‌ب‌ای بۆ م‌ن‌دال‌ە‌کان‌ی ل‌ی‌نا‌بو‌وب‌ی‌ت. | وە‌خ‌ت‌ن‌یک م‌ی‌وان هاتە م‌ال، ژ‌ن و م‌ی‌ژ‌د لە‌ن‌ی‌وان خۆ‌ی‌ان‌دا کە‌وت‌نە و ت‌وو‌ی‌ژ: ”با نە‌مش‌ەو شۆ‌ر‌ب‌اکە دە‌ر‌خ‌وارد‌ی م‌ی‌وان‌ە‌ک‌ە‌ی پ‌ن‌غە‌م‌بەر ب‌دە‌ی‌ن. ه‌ه‌ر‌چۆ‌ن‌یک ب‌ی‌ت خۆ‌مان دە‌ت‌وان‌ی‌ن بە بر‌س‌ی‌ت‌یش بە‌رۆ‌ژ‌وو ب‌ی‌ن. بۆ‌یە وا باش‌ە م‌ن‌دال‌ە‌کان ق‌ای‌ل ب‌کە‌ی‌ن و ب‌ی‌ان‌خە‌و‌ی‌ن‌ی‌ن. با رۆ‌ژ ه‌ە‌ل‌ب‌ی‌ت خ‌وا کە‌ر‌ی‌مە چ‌ارە‌ی‌ە‌ک دە‌دۆ‌ز‌ی‌نە‌وه.“

ئە‌وه‌ی پ‌ی‌ی ه‌ە‌ل‌دە‌ستان نە‌مە‌بو‌و: ”کە خ‌وان نام‌ادە بو‌و خ‌ات‌و‌ون‌ی م‌ال بە ه‌ە‌ل‌ە مۆ‌م‌ە‌ک‌ە‌ی دە‌ک‌و‌ژ‌اند‌وه و خ‌ا‌و‌ە‌ن م‌ال‌یش کە‌و‌چ‌کە‌ک‌ە‌ی بە بە‌ت‌الی دە‌ه‌ی‌نا و دە‌برد.. ناخ‌ر شۆ‌ر‌ب‌اکە بە‌شی ئە‌وه‌ی نە‌دە‌کرد دو‌و کە‌س ت‌ی‌ز ب‌کات.. ن‌ی‌تر بە‌م‌جۆ‌رە م‌ی‌وان‌ە‌کە ت‌ی‌ری دە‌خ‌وارد. پ‌لان‌ە‌کە‌ی‌ان وە‌ک خۆ‌ی چ‌و‌ه سەر. د‌وا‌ج‌ار ک‌ات‌ی ن‌و‌ی‌ژ‌ی بە‌ی‌انی هات و لە پ‌شت پ‌ن‌غە‌م‌بە‌ری خ‌ا‌و‌ه بۆ ن‌و‌ی‌ژ‌ وە‌ستان. لە‌د‌و‌ای ن‌و‌ی‌ژ‌ پ‌ن‌غە‌م‌بەر نا‌و‌ر‌ی د‌ای‌ه‌وه بۆ د‌وا‌ه و چ‌ا‌ری بۆ ئە‌بو تە‌ل‌حە و م‌ی‌وان‌ە‌ک‌ە‌ی گ‌ی‌ڕ‌ا. ئە‌وجا پ‌رسی: ”ئە‌وه نە‌مش‌ەو چ‌ی‌تان ک‌رد‌وه و ئە‌م ن‌ایە‌تە‌تان لە‌سەر د‌اب‌ز‌ی‌وه؟“:

﴿وَيُؤْتِرُونَكَ عَلَيْهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَكُفَّ أَعْيُنَهُمْ عَنْ حَصَاصَتِهِ﴾

(الحشر: ٩)

”hez be behshini destekewetekan deken, fezli nevan deden beser
xoyanda herchende hezaro nedarishn.“

خەسلەتگەلێکی هاوشێوەی: پیشخستنی کەسانی تر، تیزکردنی برسی،
پۆشتهکردنی موحتاج، ژيان لەپیناو ئەوەی کەسانی تر بژین، دەستبەرداری لە
چێژ لەبەرئەوەی کەسانی تر چێژ وەرێگرن، کۆمەڵە واتایەکی بوون لە فەرھەنگی
مرۆفی سەردەمی نەفامیدا بزر بوون. راستە بزر بوون، بەلام پێغەمبەر هات و
فیزیکردن، پێی راگەیانندن و بەوتنەي نەخشی سەر مەرەمەر ئەم ھەستانەي
لە پۆحیاندا ھەلکۆلی. تۆ دەتوانی ناوی نارامگری یاخود تەسلیمیەت لەم
پۆحییەتی خەمخۆرییە بنییت، ناوەکەي ھەرچیەکی بیت ئەنجامەکەي نەگۆرە.
بەلێ، با جارێکی تر ئەم وتە بەپێژە بیر خۆمان بخەینەو: ”نیمان داخوازی
تەسلیمبوون .. تەسلیمبوونیش داخوازی تەوہککول .. تەوہککولیش داخوازی
بەختەوہری دنیا و دواپۆژە.“ ئەگەر باوەرتان ھیناییت ئەوا بەدنیایییەوہ تەسلیم
دەبن و خۆتان دەدەنە دەست خوا. ھەرکاتیش خۆتان دایە دەست خوا، پستی
پێدەبەستن و متمانەتان پێی دەبیت... نا ئەوکاتە بە کامەرانی ھەردوو دنیا شاد
دەبن.

۲. پالەوانییتی خەنسا

خەنسا بەو شین و لاواندەوانەي کە بۆ مەرگی براکەي دەپھۆزینەوہ، دنیای
ھینابووہ گریان. ئەو دەم ئەم نافەرەتە مەزنە ھیشتا لە تەمومژي نەفامی رزگاری
نەببوو و ھەزەرەتی محەممەدی نەدەناسی. تا ئەو وەختەش گوێی نەدابووہ پەيامە
نەفسوونایییەکەي قورنانی پیروژ و بەروویدا نەکرابووہ. کاتیک قورنانی ناسی
بەجارنیک گۆرا. بەلام چ گۆرانێ! ئەو خاوەن پۆحە مەزنەي لە نەفامیدا

۱. البخاری، تفسیر (۵۹) ۶؛ مسلم، الأشربة ۱۷۲-۱۷۳.

۲. بەدیعوزمان. وتەکان، وتە ۲۳، بایەیکەم، خالی سێھەم.

داستانی بۇ مەرگى براكەى دەھۆنىەو، لە قادسىەدا ھەر چوار كۆرەكەى بەدوای يەكدا شەھىد بوون. كەوتنى ھەر يەككىشىيان كزەى لە سىنەى داىكى نىلھامناس دەھىنا.. بەلام سەربارى ھەموو شتىك بەوپەرى تەسلىمىەتەو ئەم وشانەى لەزار دەھاتە دەر:

”خوایە سوپاس بۇ تۆ. تا لە ژياندا بووم دەر فەتى ئەوت پىبەخشىم ھەر چوار كۆرەكەمت پىشكەش بكەم.“^۱

جا فەرموون بە چاوى خۆتان پرواننە ئەو گۆرپانەى كە حەزرەتى محەممەد بەسەر مەزفەكاندا ھىناى و موەجىزەى ئەو دەستە بىسنى كە ئەو گۆرپانكارىيە گەورانەى ھىنايەكايەو.. ھەرەھا بىسنى چۆن لە ھەناوى تارىككىيەو پرونكى دەھىنا و لە جەرگەى تارىكستانىشدا درەوشانەوئى نوورى دەرخت... دىسانەو دەيلئەو: ”گۆرپنى نىسانەكان بەو خىرايە موەجىزە نەبىت چىيە؟“

۳. ئەو قارەمانانەى لە ساتىكدا بە بۆيەى محەممەدى

رەنگدار بوون

عیكرىمە

لە گەل فەتھى مەككەدا عىكرىمە ھەلھات، ھەرچۆنئىك بىت دواتر لە لاين ھاوسەرەكەيەو قایلكر بەوئى بگەرپتەو. وەختىك ئەم نەيارە سەرسەختەى پىغەمبەر ھاتە جزور، حەزرەت بزىيەكى بە پروودا نواند و پىئى وت: ”مَرْحَباً بِالرَّاكِبِ الْمُهَاجِرِ.“^۲

ئەم وتەيە بەس بوو بۇ فەتھكردنى دل و دەروونى. بۆيە ھەر لەوئىدا پەيمانى

۱. ابن كئیر، أسود الغابة ۷/۸۸-۹۰؛ ابن حجر، الإصابة ۴/۲۸۷-۲۸۸.

۲. ”سلاو لە سواری كوچەر“ (ترمزى، إستيعان ۳۴؛ الطبرانى، المعجم الكئیر ۱۷/۳۷۳).

بە خۇي دا كە: چ خۇي و چ عامرى تاقانە كورپى لەو رىيەدا گىيانى خۇيان بەخت بكن. لە يەرموكدا وەختىك دوا ساتەكانى ژيانى دەژمارد، ھاتنە لاي و پىيان وت عامرى كورپى شەھىد بوود. لە گەل بىستىنى ئەم قسەيدا عىكرىمە لە جىي خۇي راستبوو. پىدەچىت خۇشەويست خۇي پىشان دايت و ئەويش عەرزى كرديت: ”ئەي پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، پەيمانم پىدابووى كە لەم رىيەدا كورەكەشم بكمە قورىانى. جا ئايا سوارى كۆچبەر پەيمانى خۇي برده سەر؟“ ناخ شتى وا دەيت لە كورەكەي ئەبو جەھلەو ”سواری كۆچبەر“ دروست بىت؟ ناخ چۆن لەو مروفە تارىك ويستەو كە لە ھەموو دەرەتەكدا سەنگەرى لە پىغەمبەر دەگرت و گەورەترىن ئاواتى ئەو بوو لەناوى بەرىت، ”سواری كۆچبەر“كى وھا دەھاتە مەيدان كە پىشى فرىشتەكانىش بداتەو؟ تومەز شتى وا دەبوو.. ھەر بەراستىش بوو.

ئەوتك كە لە سەردەمى نەفامىدا دارا و خاوەن ھىز بوو و لاواز و بىدەسەلاتەكانى دەچەوساندەو و رنى پىدەگرتن. جا خۇ لاواز مافى ژيانى ھەر نەبوو. نافرت ئەو كە بە ھىچ شىوئەك مافى ژيانى نەبوو. لەولاشەو مەندالان لە پىتاو ھىچدا دەكوژران. ھەژار دەسەلاتى ئەوئى نەبوو بلى: ”ناخ منىش مروفم و مافى خۇم ھەيە!“ ئەو ئەيت ياسا و رىسا لەناوياندا نەبوويت. وەك ھەمىشە ھەبوو. بەلام بەردەوام وەك نامراتك لە دژى داماو و بىدەسەلاتەكان بەكاردەھىتران. (مەگەر لە رۆژگارى ئەمروفشاندا ھەر ھەمان چىرۆك نىيە..؟!) دەي پىغەمبەرى خوا لەم مروفە بى بەزىيە داد و ماف نەناسانەو كەسانىكى فرىشتە ناساى وەھاي پىنگەياند كە بوونە ئاوتنەي دادگەرى.

ھەزرتى عومەر

عومەر، جىنشىنى پاىبەرز.. لە لوتكەي فەرمانرەوايى دەولەتەكدا بوو سەرىكى خاكەكەي لە يەمەن و سەرەكەي تىشى لە نزيك بوخارا بوو. جارتكىيان لەنيوان ئەم ھەزرتى عومەرە و ئوبەي كورپى كەعبدا جۆرتك لە

لینکتینه گیشتن دروست دهییت. نوبه‌ی دهلیت: ”نه‌ی جیشینی پیغمبه‌ری خوا ناهه‌قی ده‌که‌یت!“ نه‌ویش پیشنیازی نه‌وه ده‌کات بچنه لای دادوهر و له‌وی مه‌سه‌له‌که‌یان یه‌کلایی بکه‌نه‌وه. زه‌یدی کوری سابت ده‌یته داوهریان. پتکه‌وه ده‌رؤن بؤ مآلی زه‌ید. وه‌ختیک خه‌لیفه ده‌چیته ژووهره‌وه، قازی مه‌دینه وه‌ک رپژنک نامآزه به‌جینه‌ک ده‌کات له‌ لای سه‌روهه و ده‌لیت: ”نه‌ی پیشه‌وای باوهرداران فهرموون لی‌ره دابنیشن!“ له‌ به‌رامبه‌ردا هه‌زره‌تی عومهر ناوچه‌وانی گرز ده‌کات و قسه‌یه‌ک ده‌کات که هه‌ق وایه وه‌ک گواره بکرتته گوئی میژوو: ”هَذَا أَوَّلُ جَوْرِ جُرْثُ فِي حُكْمِكَ“ ”هه‌ر له‌ نیستاهه یه‌که‌م ناهه‌قیت له‌ حوکه‌که‌تدا کرد!“

***

پوخته‌ی قسه: له‌پراستیدا ئیره جینی نه‌وه نابیته‌وه سه‌رجه‌م ره‌وشت و یاسا و ریساکان ریز بکه‌ین. چونکه به‌ سهدان یاسا و بنه‌مای ره‌وشتداری بوونی هه‌یه. لی‌زه‌دا ته‌نها نامآزه‌مان به‌ چهند دانه‌یه‌کیان کرد. خو نه‌گه‌ر بواری نه‌وه هه‌بوایه یه‌که به‌یه‌که‌ی پره‌نسیبه نه‌خلاقیه‌کان ریز بکه‌ین، پینوایه دیدگاهیه‌کی پروونترمان ده‌بوو بؤ نه‌و رپنکاره سه‌رو نادامییانه‌ی سه‌روه‌مان پیاده‌ی کردوون. چونکه وه‌ک ده‌زانین، هه‌رچی به‌های نه‌خلاق‌ی و بنه‌مای ره‌وشت هه‌یه مرؤقی نه‌و سه‌رده‌مه به‌ پیچه‌وانه‌ی نه‌وانه‌وه جوولآوه‌ته‌وه. سه‌روه‌ری هه‌ردوو جیهانیش هات و هه‌موو نه‌و نه‌رسته دزئوانه‌ی له‌ بیخ ده‌ره‌یتنا و به‌ هه‌رچی خه‌سله‌تی په‌سه‌ند و به‌رز هه‌یه پوشته‌یکردن.

پیغمبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له‌ بواری په‌روه‌رشیارشدا نمونه‌یه‌کی ده‌راسای خسته به‌رچاومان و کۆمه‌له‌ بنه‌مایه‌کی په‌روه‌رده‌یی وه‌های دانا - که ده‌کرت له‌ رپنی به‌راوردکردن و چواندنه‌وه زیاتر و قولترین بکه‌ینه‌وه - ته‌واوی مرؤفایه‌تی و سه‌رجه‌م سه‌رده‌مه‌کانی له‌خو گرتبوو.

به‌ پروای ناچیزی به‌نده، نه‌گه‌ر بتوانین په‌ی به‌ قوولی و کرؤکی پشت نه‌و

۱. بیقی، السنن الکبری ۱۰/۱۴۴.

بەنەمایانە بەرین و بەرپاستی لیبان تېنگەين، ئەوا مانای واىە گەيشتووين بە ناستىك فرىشتەكانىش خۆزگەمان بېخ بخوازن. بەلام چى بكەين، وەك "حەمىدە قوتب" دەلەيت: "ئىمە هېشتا لە رېنگەداين." رىوايەت كراوہ حەزرتى موسا (سەلامى خواى لىنىچ) سەرسامى خۆى بۆ خوا دەردەبرەيت و دەلەيت: "پەرۋەردگارم! دەبىنم زۆر لە خەلكى هەيدايەت وەردەگرن و رېنگەى تۆ دەگرنە بەر، كەچى - زۆر سەيرە- لەپەر رېنگەكەيان دەگۆرن و روودەكەنە شوئنى ترا!"

خواى مېھربانىش بە كەمالى دانستەوہ دەفەرموئت: "ئەوى موسا! ئەوانە ھەرگىز بەرەو لای من نەھاتبوون و منيان نەدۆزىبووہ و نەگەيشتبوون بە من. ئەوانە كەسانىك بوون هېشتا بە رېنگەوہ بوون و رېنگەيان گۆرپى."

لە خواى مېھربان دەپارېينەوہ لەوانەمان نەكا كە لە رېنگە لادەدن و پرى و ن دەكەن. بەلى، هېچ دۇنيايىەكمان نىيە. كەسىش ناتوانەيت دۇنيايى ئەوہ بەدات بە كەس كە لە پرى ناترازەت و لانادات...

جەلەوى ھەموو شتىك بەدەست خوايە.. بۆيە لىنى دەپارېينەوہ لە لادان و گومرايى بەمانپارېزەت و بۆ چاوتروكانىكىش چىيە نەمانداتە دەست دەروونى خۆمان. ھەرۋەھا داواى لى دەكەين ئەم ئوممەتە پەسەنە بىخ ھاوتايە سەركەوتوو بەكات لەوہى پىنگەى شىاوى خۆى لەنىو گەلاندە بەدەستبەينىتەوہ!

بەلى، ھەركات ئەم ئوممەتە پاىەى مېژووئى خۆى وەرگرتەوہ، ئەوسا بەشپۆيەكى متمانە بەخستەر و لە ناستىكى بالاتردا دەرفەتى ئەوہمان بۆ دەپەخسەيت پەوشتى ئىسلامى و بەھا قورئانىيەكان پىيادە بكەين. ئىدى ئەو دەم مەرفاىەتى دەبىنەت ئەوہى ئەم لە يوتۆپىياكاندا بەداويدا گەپراوہ، چەندىن سەدە پىشتەر ھاتووہتە بوون. ئەم راستىيە دەبىنەت و سەراسىمە دادەمەينەت.

كە پەراوى "كۆمارى ئەفلاتون" دەخوئىنەوہ دەبىنەن چۆن ئەفلاتون پىشنىارى ئەوہ دەكات فەلسەفە ھەلبەستەت بە بەرپۆبەردنى ولات. ئەوہ بە لاىەك، ئىمە دەزانين لە چەندىن قۇناغى مېژوودا دەولەت بە شپۆيەكى وھا بەرپۆبەردراوہ تەنانەت

خىيالى فەيلەسوفانىشى ناگاتىت. ئەو سەردەمى سەرەتاي ئىسلام! لە مېژووى دەولەتى ئىسلامدا چەندىن لاپەرەي پىرشنگدار ھەن. خۇ ئەگەر فرىشتەكانىش لە ناسماندا دەولەتتىكىيان پىنكەپتەنبايە ھەروا دەبوو.

بەلام تا ئەو كاتەي نىمە دەگەين بەو ناستە، گەلان گونى خۇيان دەناخن و گونمان لى ناگرن. راستە پىژەپەكى كەمىان لە ئەنجامى نورى بەھىزى قورنان و بەركەوتنى لەگەل وىژدانىيان موسولمان دەين، بەلام لە لايمەن ئەو گەلانەو موسولمان بوونىكى دەستەجەم روونادات، مەگەر ئەو كاتەي كە ئەم ئوممەتە پەسەنەمان پىنگەي شىباوى خۇي لەنىو گەلاندا دەكاتەو و لەبەرچاوى ھەموو جىھاندا ھەلدەستىت بە جىبەجى كردنى بنەماكانى ئىسلام..

دەگەرپەمەو و دەلىم: ”پىغەمبەرى نازدار كودەتايەكى وھا بىن وىنەي بەسەر ئەو كۆمەلگە نەفامەدا كرد، كە تا بىنەقاقيان لەناو نەرتى نەفامىدا نوقم ببوو نەقلەكان لە ناستىدا دەستەپاچە دادەمىنن. ئەو كودەتايەش كودەتايەكى گىشىگر بوو ھەموو بوارەكانى ژيانى لە نامىزگرتىبوو..“

لاى ھەمووان ناشكرايە كە لە مېژووى مرؤفايەتيدا چەندەھا بلىمەت ھەلكەوتوون، ھەندىكىشىيان لە بەرپاكردنى ھەندىك گۆرپانكارى لە چەند بوارىكى ژياندا سەركەوتوو بوون، بەلام ئەو گۆرپانكارىيە لە سنوورى بوارەكەي خۇي نەترازاو. لەوانەيە بلىمەتتىك لە كۆمەلناسىدا دەرکەوتىت و نەوەكانى سەردەمى خۇيى لەو بابەتەدا گەياندىتە لوتكە. بەلام دەبىنى لە بوارى نابووردا ھەنگاوتىك نەبىردوونەتە پىش، لە بوارى پەروورەدە و دەررونناسىشدا شتىكى نەوتۆي پىشكەش نەكردوون. لە كايە رۇحىيەكەدا ئەو كە ھەر مەپرسە! يان بۇ نمونە بلىمەتتىك لە زانستى نابووردا ھەلدەكەوتت و سەركەوتوو دەپتت لە بەرزكردنەوې ناستى نابوورى و لاتدا بۇ ناستىكى ديارىكراو بەلام دەبىنى ھەمان ئەو بلىمەتە لە بوارى كۆمەلايەتيدا سوودىكى بۇ كۆمەلگاگەي نىبە و لە بابەتەكانى پەروورەدە و چاودىرىي دەرروندا شتىكى نىبە بۇ وتن. بەم شىوېە، يەكىتە لە بوارىكدا و يەكىتە تر لە بوارىكى تردا نەسبى خۇي تاو دەدات.. بەلام كەسىيان نەيانتوانىو

له ته‌واوی یه‌که و مه‌یدانه‌کانی ژیاندا بگه‌نه پله‌ی که‌مال. ته‌نها حه‌زره‌تی
محه‌مه‌د نه‌بیته که هه‌موو لایه‌نه‌کانی ژیانی له‌خۆ گرتووه و هه‌لی کشاندوون
بۆ لوتکه و گره‌تی شه‌وی داوه که بۆ هه‌تا هه‌تایه له‌ویدا بمی‌نیته‌وه.

به‌لی، پیغه‌مبه‌ر لوتکه‌یه له نابوویدا.. لوتکه‌یه له کۆمه‌لناسیدا.. لوتکه‌یه له
سه‌رکردایه‌تی جه‌نگدا.. لوتکه‌یه له موخاسه‌به‌ی نه‌فسدا.. لوتکه‌یه له بانگه‌وازی
خه‌لکدا.. لوتکه‌یه له پاراستنی هاوسه‌نگی نیوان دونیا و قیامه‌تدا.. لوتکه‌یه له
پۆچوون به‌ناو کاکله و کرۆکی شتان و رووداوه‌کاندا.. لوتکه‌یه له پۆچوون به‌ناو
قوولایی شه‌ودیوی بوونه‌وه‌راندا.. لوتکه‌یه له هه‌موو شتی‌کدا.

به‌لی، هه‌یچ هه‌ستی‌کی مرۆفانه نییه له سیسته‌مه په‌روه‌رده‌یه‌که‌ی شه‌ودا
به‌ جه‌په‌تلراوی مایه‌ته‌وه. هه‌یچ شتی‌کیش نییه فه‌رامۆش کرابیته. به‌ پیچه‌وانه‌وه،
گرنگی داوه به‌ هه‌موویان و به‌وه‌ی پێ سه‌ندوون و پێبازی گه‌شه و کامه‌لبوونی
له‌به‌رده‌مدا والا کردوون.. به‌ کۆمه‌کی و پشتیوانی په‌روه‌ردگار له سه‌رحه‌م
بواره‌کاندا کامه‌لتین و باشته‌رین نمونه‌ی مرۆفی پێگه‌یانده‌وه.

به ششی سینه م

بہی وینہیی پیغہ مبه ری خوا

له چاہسه راکردنی

گرفته کاند

أ- تاييه تهندييه كانى سهركرده

مهودايه كى ديكه فتهانه تى پيغه مبه رمان برتتويه له ناوازه بى نهو سهروره
له چاره سهركردى هممو نهو كيشه و ته گهرانه ي دههاتنه پرى. گرى كوتره و
گرفته كان هه جۆرىك بونايه نهو زۆر به ناسانى هاوشيوه ي دههينانى موو له
ماسه چاره سهرى ده كردن. نه مهش خۆى بۆ خۆى يه كيكى تره لهو به لگانه ي كه
شايه تى له سهر راستى به يامه كه ي ده دن.

كۆمه لىك مهرجى گرنى هه يه پيوسته له هممو سهركرده و پيشه وايه كدا
هه بن. ئيمه ليره دا نامازه بۆ هه نديكيان ده كه ين:

۱. نايته هيجكام لهو به يامانه ي رابه ريان سهركرده ده يانخاته به رده م
شونكه وتوانى دژايه تى له گه ل سروشتى ژياندا هه يت. هه روه ها ده يت دلنايته
له كارايى به يامه كه ي له نيستا و داهاتووشدا.

هه روهك چۆن كه سيك ده توائته به و به رى متمان و دلناييه وه روداو ريك
باس بكات كه به چاوى خۆى ديويه تى و له وه ناترسيت به درۆ بخرته وه، چونكه
به روى به خۆى هه يه، هه ر به و جۆره، پيوسته كه سى سهركرده ش له گه ياندى
به يامه كه يدا هه لگرى هه مان هه ست يت و به هه مان نهو دلناييه وه قسه بكات.
بگره ده يت زياتر لهو شتانه باوه رى پييته كه به چاوى خۆى ده يانينيت.
ته نانه ت بۆ سهركه وتن به ته نها به روا و متمانى خۆى به س نييه، به لكو ده يت
به يامه كه ي هيج جۆره دژيهك هاتنه وه يه كى له گه ل ده ستوره كانى ژياندا نه يت.
واته له نيوه ندى چهره خه خلۆكه كانى ژياندا ريك وهك كرانه وه و داخرانى ده رگا
نه يتييه كان پيوسته نهو جوولانه به ناراستى سوودى خۆى هه لسه نگينيت و
ليان نه گيرت..

۲. سهركرده و پيشه وا ده يت سووريت له سهر بانگه وازه كه ي. هه روه ها پيوسته
ته واوى هه ول و كوششه كانى بۆ پينگه ياندى نينسان ته رخان بكات و پانتايى

سەرقالییەکانی بگرتتەو. لە گەڵ ھەموو ئەمانەشدا ناستی فەرھەنگی و کلتووری خۆی ھەمیشە بەرزبەگرتت..

۳. لەسەر سەرکردە پێوستە زانیاری تەواو لەبارەی ئەندامانی کۆمەڵە کە یەوێ بەزانی، واتە دەبێت زۆر چاک بزانی، بەرپرسانی چ شتیک بە چ کەسیک دەدات و چاوەروانییەکانی چین و لە چ ناستیکدان و چ کارێک دەسپێرت بە کێ. ھاوکات سەرکردایەتی داخواری نوێیە سەرکردە بە چەشتیک پەوتی بەرپۆتە چوونی کارە نەخشە بۆ داڕێژراوەکان پێکبخات، نە ئەوێ لە ناستیکی ناوەندایە و نە ئەوێش کە لە ھەر پەوتی چست و چالاکییە ھیچکامیان وەرس نەبن و لە پەوتی کار بێزار نەبن. ھەر ھەوا دەبێت سەرکردە کاروباری ئەمەریکە لە دوینیوێ و ھی بەیانیش لە ئەمەریکە بێنیت، تا ئەوێ بەرنامە کاروباری ئەمەریکە نەبێتە ماھێ پەکخستنی کارەکانی سەھێ. ئەگەر نا کارەکان دژە ئاراستە دەبنەو و ئەمیان دەبێتە رینگەر لە جێبەجێ کردنی ئەوتریان. بەلێ، سەرکردە راستەقینە دەبێت لە روانگە گۆرانکاری و پێشھاتەکانی ناو کۆمەڵگەو ھەر لە ئیستاو پێشھاتەکانی چەندین سأل دواتر بێنیت. ئەگەر شتە چاوەروان نەکرادەکانی سەھینێ دەبنە کۆسپی بەردەم جێبەجێ کردنی کارەکانی ئەمەریکە..

۴. پێوستە سەرکردە ساز و نامادەبێت بۆ چارەسەرکردنی کێشە و گرتی پەپرھوانی. ئەو گرتانەش لەوانە کێشە تاک یان خێزانی، ئیداری یان یاسایی، ئابووری یان کۆمەڵایەتی بن. بۆیە پێوستە سەرکردە توانای بەسەر چارەسەری ھەموو ئەو کێشانەدا بشکیت..

۵. سەرکردایەتی وا دەخواریت پاسپاردە و فەرمانەکانی سەرکردە بە جۆرێک بن شیاری جێبەجێکردن بن. سەرکردە لیھاتوو ھەمیشە خۆی بەدوور دەگرت بەدوور دەگرت لەو پاسپاردە خەیاڵیانە کە لە گەڵ واقعیی زەمینە کەیدا یەکنەگرنەو. ھاوکات خۆشی بەر لە ھەمووان پاسپاردەکانی خۆی بە بچووکترین وردە کارییەکانییەو دەھینیتە جێ..

لايه نىكى دىكەى گىرنگ نەوئە نەو دەستور و بنەمايانەى سەرکردە كىرەوئە نامانجى نەندىشە و ناواتى ھەرە بالاي ژيانى، نايىت بنە پاشكۆى زەمەن و بە تىپەربوونى كات رەنگەر و پەژمورە بىن. بەلكو پىويستە بەردەوام پاراوى و زىندووئى خۆيان پارېژن. بە چەشنىك، مرؤفى ھەر سەردەمىك كاتىك پرووتىدەكات و دەپەوئە سوودى لىج وەرگىرت، يەكسەر چارەى ھەموو گىرت و دەرمانى ھەموو كىشەكانى تىدا دەستبەوئە و ھەرەكە ناوى ژيان نۆشيان بىكات. تىپەربوونى سال و سەدەكان نايىت ئالوگۇرپان بەسەردابەئىننىت، بىگرە دەبىت لاوئى و رەونەقىان زىاترىكات.

كاتىك چاوتك بەو بنەمايانەدا دەخىشنىن كە بەشىكن لە مەرجەكانى سەرکردەى سەرەكەوتوو بۇمان دەردەكەوئە كە سەرەكەوتووئى سەرکردە لە ھەموو مېژوو مرؤفايەتيدا، خاوەن فەتانەتى ھەرە مەزن، ھەزەتى مەھمەدە. ديارە نەم ھوكمە سەرجم پىغەمبەرانى تىرش دەگىرتتەو. بەلام نەو سەرورە نەو كەسايەتتە ھەلبۇردە نازاھەيە كە ھەموو نەو خەسلەتانەى لە بالاترىن ئاستدا نەماندە كىرەو. لەمەشدا ھىچ كەس پىنى ناگاتەو.

نەم ھەقىقەتەى كە نىمە ھەك نىمان قەبوولمان كىرەو، وا نەمرؤ خۇرناوایەكان تازە بەتازە لەرپى بەكارھىنانى كۆمپىوتەر و نەقلى ئەلىكترۆنىيەو دەركى پىدەكەن، -خۇشحال دەم گەر دۆزىنەوكانيان ئەوان و ھاوشىوكانىشيان قەناعەت پىكات-. بناغەى نەم بۇچوونەش كە بەلاى ھەندىكەو شىتىكى نامۆ و سەمەريە، نەمەى خوارەويە:

كۆمەلە كەسايەتتەكى مەزنى مېژوو ديارىكران. ئەوجا ھەموو نەو تايبەتمەندى و خەسلەتانە دەستنىشانكران كە بوونەتە ھۆى مەزنىيان و لە چواچىوئە بەرنامەيەكى كۆمپىوتەرىدا زانىارىيەكان رىكخىران. مەبەست لەم ھەولەش دەستنىشانكرانى مەزنترىن كەسايەتى بوو لە ناوياندا بە گۆرپە پىوەرەكانى مەزنىتى. لەپاش چەندىن ھەول و تاقىكارى يەك لەدواى يەك،

ھەموو شاشەى كۆمپىوتەرەكان يەكەمىي كەسىنكىيان پىشاندا، ئەو كەسەش ماىەى شانازى مرۇفاىەتى، ھەزرتى مەھمەد بوو.

گومانى تىدا نىبە نەوئش مرۇف بوو بەلام نەوئندە ھەيە كە نەو وەك مرۇف نەژىا. ئەو گەورەترىن سەركرەدە و گەورەترىن پىشەوا و گەورەترىن پىشەرەو بوو.. وەك خۇى لەدايك بوو ھەر وەك خۇىشى ژىا.

ئىستاش با بە چەند نمونەيەك بەرجەستەى ئەو لاىەنە تىۋرىيانە بکەين كە لە سەرەو ناماژەمان بۆ كرد:

پىغەمبەرمان پەيامى وەھای بۆ مرۇفاىەتى ھىتاوہ ھىچكام لەو پەيامانە پىچەوانە ياخود دژى ژىان نەبوون. ھەرەھا ھەرچى قسەيەكى كرددووە بەئەو پەرى پروا و متمانەوہ كرددوويەتى و ھىچ كات تووشى گومان و دلەپراوكى نەبووہ.

لەئىوان ئەو فەرمايشتانەدا كە فەرموونى باس و پرافەى چەندىن مەسەلەى كرددووە؛ ھەر لە عەرشەوہ تا فەرش.. لە بەھەشتەوہ بۆ دۆزەخ.. لە يەكەم نىنسانەوہ تاوہكو ھەئسانى قىامەت و چەندىن بابەتى تر. بەتايبەت ئەو رپوداوانەى كە تايبەتن بە ئوممەتەكەى، يەكە بەيەكە بژاردوونى و جارى واش ھەيە ناوى ھىئان. بگرە بە رپوونىيەكى وەھا لىيان دواوہ ھەر دەئىت لەسەر شاشەيەك تەماشای كرددوون و بەو شىوہيە گىپراونىيەتەوہ. بەئى، ئەو ھەموو كات دلنىابوو لەو قسانەى دەيكرد. ناخر خواى گەورە كىتابى موين و ئىمامى موينى لەبەرچاؤ والاكردبوو و برىكى زۆرى لە تابلۆ قەدەرەكان پىشاندابوو.. واتە شتەكەى دەيىنى نەوجا باسى دەكرد. بەم پىئە، گومانى تىدا نىبە پەيامگەلىك زاتىكى وەھا بىھىئىت، ھەمىشە تەمەن دەبوو.

نەجىب فازلئى وىژەوان زۆر خۆش دەئىت:

سبەى ھى ئىمەيە. بىنگومان ھى ئىمەيە

خۆر ھەئىت يان ناوايىت ئەبەد ھەر بۆ ئىمەيە

وشه‌کانی شاعیر گوزارشت له برّوا و متمانەى مرۆفئىكى باوەردار دەكەن به بنهما و بیروباوەرەكەى. خو ئه‌گەر بیّت و ئەو وتەبەى سەرەوه له پرانگەى بانگەوازه‌كەى پێغه‌مبەرى خواوه بخوێننەوه، ئەو دەم دەبینین چەندین مەودای قوول وەرەگرن. خوڕ هەلدیّت و ئاوا دەبیّت. ئاساییه سالان و سەدە‌كانیش یەك لەدوای یەك دێن و گوزەر دەكەن. بەلام ئەو پەيامەى پێغه‌مبەر هیناویەتى هەتا هەتایە به نەمرى دەمپێتەوه!

١. خاوەن متمانە و دامەزراو بوو.

نیبن نىسحاق دە‌گێرپتەوه: قورپەشییە‌كان رۆشتن بو لای نەبوتالیب تاكو دانوستان لە‌گەڵ پێغه‌مبەردا بكەن. نەبوتالیبیش برازەكەى بانگكرد و پێیوت: ”هؤلآء اَشْرَافُ قَوْمِكَ قَدْ اجْتَمَعُوا إِلَيْكَ لِيَقْضُوا عَلَيْكَ“ ”ئەوانە سەردار و گەورە‌كانى هۆزە‌كەتن، بە‌كۆمەڵ هاتوون بو لات تاكو قسەت لى وەرەگرن و ئەوانیش قسەى خوێان هەبیّت.“

پێغه‌مبەرى خوا له ئەو پەرى متمانە و دلنیایدا بوو.. وه زۆر باش دەیزانى كه چى دەویّت. بۆیه فەرمووی: ”من تەنها یەك وشەم له نێوه دەویّت. بەو وشەیه حوكمی هەموو عەرەب و عەجەم دەكەن.“

شانده‌كەى قورپەش دلخۆش بوون، به پەرۆشییەوه وتیان: ”بە‌فیدات بین ئەو وشەیه چییە؟ پێغه‌مبەرى خواش له نێوەندى هەمان جدیدیەت و وىقاردا فەرمووی: ”بَلَّيْن: (لا إله إلا الله) پێى دەبنە خاوەنى عەرەب و عەجەم.“

هەر‌واش بوو...

بەلێ، بەراستی پێغه‌مبەرى خوا بە‌و پەرى متمانە و باوەرەوه كۆمەڵه پەيامێكى وه‌هاى گەيانده‌ به مرۆفایەتى، كه هېچ سازشى له‌سەر نەدە‌كراو دەستله‌ملاى ژيان

١- لىن هشام. السيرة النبوية ٢/٢٦٥.

بوو. له گه ل گه يان دنى په يامه كه شيدا زور د لنيا بوو له نه مړو و سببه نيشى..
 بويه د هيو: ” سبهى د هبه نه فرمان نه رواى هه موو عه رهب. ماله پيروزه كه ش كه
 كه عبه يه، ده بيه ته و افنگه ي سر جه مى مر و فايه تى.“ له كاتى خو شيدا هه موو
 فرمان يشته كانى وهك خو يان هاتنه دى.

نهك ته نها كه عبه، به لكو نه وه تا نه مړو گوږه نوورانيه كه ي خو شى - وهك
 گوزار شت له پريز و خو شه ويستى - بوو ته سه ردانگه ي قودسيه كان. هه موو
 ساليك مليونه ها خه لك وهك په بوله به ده وري نه و پر شنگى نووره دا په رواز ده كه نه.
 وه ختي كيش پيغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نه مانه ي ده فمموو هيچ نيشانه يه كه يان
 هيمايه ك له ناسودا ديار نه بوو. بويه زور پتويسته سه ر كرده متمانه ي ته وواى به
 قسه ي خو ي هه بيه ت، تاكو د لنيابى و متمانه له كه سانى تريشدا دروست بكات..

نيمام حاكم له ”المستدرک“ دا پرووداوى عه دى كوپى حاتم ده گير يته وه كه
 پيشتر يش باس م كرد، به لام به هو ي په يوه ندى به بابته كه مانه وه داوا له خو نته رى
 نازيز ده كم ر پم بدات ليره شدا باسيبكه مه وه: عه دى، كوپى حاتم مى تانى بوو كه
 له ميژووى عه رهبدا به جواميږى و سه خاوه ت به نا و بانگه .

عه دى پرووداونكى له م جوړه مان بو باس ده كات: له خزمه تى هه زه رتدا
 دانيشتبووم، پياوړك هاته ژووره وه و ده ستى كرده به سكاللا له ده ست چته و پريگر،
 كه گوايه رى به كاروانيه كانيان ده گرن و ده ست به سه ر سامانه كه ياندا ده گرن و
 چته بيان كرده وه پيشه. پاشان يه كيكي ديكه خو ي كرده به ژورردا و سكاللاى
 نه وه ي كرده كه بچ بارانى و وشكه سالى پرووى تى كرده وون و خه ريكه خه لكى له
 برسا له نا و بچن..

دواى نه وه ي پيغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گوږيسته سكاللاى هه ر دوو كابر
 بوو نه و جا پرووى پيروزى كرده من و فممووى:

”هَلْ رَأَيْتَ الْحَيْرَةَ؟ قُلْتُ: لَمْ أَرَهَا وَقَدْ عَرَفْتُ مَكَانَهَا“

”ئەي عەدى، ئەرى تو “حیرە” دىوہ؟“ وتم: ”نەخیر ئەي پىغەمبەرى خوا
نەمدىوہ، بەلام دەزانم لە کوپپە.“ پىغەمبەرى خوا فرمووی:

”فَلْيُوشِكِّنْ أَنْ الطَّعِينَةَ تَرَحَّلُ مِنَ الْحَيْرَةِ بِغَيْرِ جَوَارٍ حَتَّى تَطْلُوفَ بِالْبَيْتِ“

”ئەگەر تەمەن بوارت بدات ئەوەندەي نەماوہ وای لى بىت کە ژن بە تەنھا خۆي
بە سواری وشترەکەيەوہ لە حیروہ بىت و تەوافى کەعبە بکات.“

منیش لە دلئى خۆمدا وتم: ”ناخر هەتا چەتەکانى طەي هەبن شتى وەها
چۆن روو دەدات؟“ بەلام پىغەمبەر لەسەر فرمايشتەکەي بەردەوام بوو:

”وَلْيَفْتَحَنَّ عَلَيْنَا كُنُوزَ كِسْرَى، قُلْتُ: كِسْرَى بِنُ هُرْمَزَ؟“

قَالَ: كِسْرَى بِنُ هُرْمَزَ“

”ئەي عەدى، ئەگەر تەمەن بوارت بدات ديسان دەبينت کە پوژيک دىت هەرچى
گەنجينەي کيسرا هەيە دەکەونە دەستى نۆممەتەکەم.“ منیش بەسەر سوڤمانەوہ
وتم: ”مەبەستت کيسراي کورپى هورمزە؟!“ فرمووی: ”بەلى، کيسراي کورپى
هورمز.“ عەدى بەمجۆرە کو٤تايى بە قسەکانى دى٤نيت: ”سو٤ند بە خوا ئەو
فرمايشتانەي کە ئەو پوژە پىغەمبەر فرموونى، هەر هەمويانم بە چاوى خۆم
بينى و شاهيديان لەسەردەدەم. شتيکيشى سەبارەت بە نايندە فرموو نۆمىد دەکەم
و پرايشم وەهايە کە ئەوہش دەبىم.“

بەمجۆرە پىغەمبەرى خوا بە متمانە و باوهرپى تەواوہوہ پەيامەکەي دەگەياندە
دەورو بەرەکەي و بە ئەندازەي گەردیلەيەکيش گومان و دوو دلئى بەرامبەر
فرمايشتەکانى نەبوو. کە کاتى خو٤شى دەهات، بە پشتيوانى و چاودى٤رى
پەروەردگار قسەکانى وەك خۆي دەهاتنە دى..

١. البخاري، مناقب ٢٥؛ أحمد بن حنبل، المستند ٢٥٧/٤؛ حاکم، المستدرک ٤/٤٠٤.

۲. خواستی دهسترۆیشتووہ کان بۆ جیباکاری.

ههزارهكان يه كه مین توێژ بوون كه وهلامی پیغه مبهريان دایهوه و بهدهم بانگهوازه كه یهوه چون. زۆربهشیان له چینی لاوان بوون. ته مهنداره سواوه كانیش له كوفردا بهردهوام مله جیرهییان ده كرد. نه گهرچی به دهر كهوتنی رازی:

﴿يَذْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ (النصر: ۲)

”پۆل پۆل دینه ئایینی پهروهردگارهوه.“

ئهوانیش ههستیان به پتۆستی باوه رهتێنان كرد و باوه رهشیان هیتنا، بهلام نهوه راستیه كه كه له بهربهیانی نیسلامدا تهنها و تهنها گهنجه خوێنگه رمهكان له دهوری سهروهردا بوون. به تابهت گهنجه ههزارهكان!..

هه ندیک له بهتیهرسته خو بهزلزانه کانی مه که که نه م پهوشهیان هیچ بهدل نه بوو. هه دههاتن بۆ لای پیغه مبهر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و داوایان لێ ده کرد تا رۆژیکیان بۆ تهرخان بکات تیایدا جگه له خوێان کهسی تر توخنیان نه کهوتت. واته ههزیان لهوه نه بوو ههزاره کانی وهك بیلال و عه مमार و یاسر و خه بباب نامادهی کۆره کهیان ببن. گوايه نهوان سه رانی هۆزن، ئیدی چون ده کرا له گه ل تا قمی بهردهست و بی نهوادا دابنیشن! نه مانه له ناو نهو کۆمه لگه یه دا له گه ل نهو جوړه په فتهاره دا په اهاتبوون، بۆیه به لایانه وه دوا کارییه کی ناسایی و سهروشتی بوو. بهلام مه سه له که هه رگیز بهو جوړه نه بوو که نهوان بیران لێ ده کردهوه. هه رچهنده نهوان چاوهروانی بهدهمه وه هاتنی پێشنیاره کهیان ده کرد، بهلام خوا وهند پیغه مبه ره که ی له وه ها کاریک ور یا کرد بووه!.

﴿وَلَا تَطْرُقُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾

مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ

فَتَنْتَرُدَّهُمْ فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿(الانعام: ۵۲)﴾

”ئەي محمد، ئەي ئيماندار! نەكەيت ئەوانە دەربەكەيت (لە مزگەوت و كۆپى خواناسىن) كە لە بەيانيان و ئىواراندا لە پەروەردگارىيان دەپارتنەو و (دەپەرستىن) مەبەستىشيان تەنھا رەزامەندى ئەو، حساب و لىپرسىنەو، ھىچ شتىكى ئەوان لەسەر تۆ نىبە و حساب و لىپرسىنەو، ھىچ شتىكى تۆيش لەسەر ئەوان نىبە، دەركردنى تۆ بۆ ئەو موسولمانانە دەبىتە ھۆى ئەو، تۆ بچىتە رىزى ستەمكارانەو.“

تۆ مەردى ئەرك و كاروبارە گەورەكانى، ھەرگىز خۆت خەرىك مەكە بە بابەتگەلىكى بچووكى وەك ئەو، بە ئومىدى رېنمونى دەولەمەندەكان نىماندارە ھەژارەكان لە لای خۆت و دەرنىيى. چونكە ئەو ستەمە.. تۆيش زۆر دوورى لە ستەمەو. ديارە ئەو گەورەترىن ستەمە ھەژاران دەربەكەيت بەس لەبەرنەو، دلى دەولەمەندان خۆشئوود بىت.. خواش ھەر لە سەرەتاو پىغەمبەرەكەى خۆى، كە سونبولى دادگەرى بوو لە ئەنجامدانى وەھا كارىك پاراست.

دەبىنن ئەم باسە گرنگە لە سورەتى "الكهف" يشدا جارنىكى تر دەخرتەو ژىر باس و لىوردبوونەو:

﴿وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ، وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ، عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾

(الكهف: ۲۸)

”ئارام بگەر و خۆت رابگرە لەگەل ئەو كەسانەدا كە خواپەرستى دەكەن و يادى پەروەردگارىيان وىردى سەرزاريانە لە بەرەبەيان و دەمو و ئىواراندا، مەبەستيانە و دەيانەو، كە ئەو زاتە لە خۇيان رازى بگەن، روو لەوان وەرەمگىرە و (روو مەكە دنياپەرستان و دەولەمەندان) لەكاتىكدا تۆ زىنەت و رازاومى ژيانى دنياى بویت و بەگوپى ئەو جۆرە كەسە مەكە كە دلىمان

غافل كردووو له يادى خۇمان (بههۆى دنياپه رستيه وه) شوينى ناره زووى خۆى كهوتووو و هه رچى كاروبارى هه به بن سهرو بنه و له سنوور دهرچووو.“
قورئان پيى دهوت:

شهو و پوژ له گه لئ ئهوانه دا به كه له بانگهواز و هزر و ههسته كانياندا تنهها
”الله“ هه به. چاوت مه پره كه سانى تر. له گه لئ نهوان گوزه ران بكه. چونكه
پهحمه تى خوا له گه لئ نهواندا به. لهوانه به خوا به فه زلى ئهوانه وه پهحم به خه لكى
بكات. به فه زلى عه ممار.. ياسر.. بيلال.. عه لى.. خه بباب يان ئيبين مه سعود.
ئهمانه جى روانينى ميه رى خوايين. لهوانه شه بههۆى ئهوانه وه دهرد و به لا
هه لئبگيرت. ده سا تو ش له گه لئان به و هاوه لئيان بكه!

قورئانى پيروژ له كاتىكدا نه وهى دهوت كه تنهها چوار پينج كهس له هه ژاره كان
به دهورى پيغه مبه ره وه بوون. وپراى نه وهش كه چى گه شيبين و دلئيا بوو سه بارهت
به ئاينه ده.. بر واي و ابوو پوژيك ديت زوربه ي نهو ياخي بوو و سروشت فيرعه وانه
پوويكه نه ئيسلام و قورئان و بيكه ن به تاجى سهريان. كه و ابوو له پاي چى نهو
باوه رداره هه ژارانه له پيئاوى ئهواندا دهر بكات كه له داها تو دا خو يان دهه اتن!

ياخود چو ن پيغه مبه ر ئهوانى له خۆى دوور ده خسته وه له كاتىكدا هه ر خۆى
له باره يانه وه فه رمويه تى: ”به هه شت تامه زرۆى ئه م سى كه سه به: عه لى و
عه ممار و سه لمان...“^۱

به لئى، له كاتىكدا هه مووان تامه زرۆى به هه شتن، كه چى به هه شت تامه زرۆيه
بو نه وه سى هاوه له به رپزه، هاوشيوه ي تامه زرۆيه و شه يدائى عاشيكت بو ياره كه ي
و.. چاو بو جوانى و.. ويژدان بو روئيهت و.. دلئيش بو ديدارى په روهرد گار...
سه ردارى پيغه مبه ران هه ر له به كه م ههنگاوى رپوه زور چاك ده يزانى كه هاوه له
پيشينه كانى، واته نهو گه نجه هه ژار و نه دارانه ي له دهورى بوون، نهو ده سه تبه ن
كه له سه ر ناستى جيهان گو رانكارى ده هيننه ناراهه. هه موو ههنگاوى نكيشى به

۱. الترمذى، مناقب ۳۳.

گۆرۈرى نەمە دەنا. ھىندەي تۈزقائىكىش گومانى نەبو لەوھى كە پۈژىك لە پۈژان ھەموو دونيا لە خۆرھەلاتەوہ بۇ خۇرناوا تەسلىمى ئەو ھەقىقەتانە دەبوون كە ھىتابوونى.. دلئىابوو لە بەلئىنى پەرورد گارى، بۆيە لەو پەرى ئاسوودەي و متمانەدا بوو.

بەمجۆرە پىغەمبەرى خوا داواي موشرىكەكانى دايە دواوہ و گوئى پىنەدان. ۋەك بىلبىلەي چاوشى گزنگى دا بە ھاوہلە لاواز و ھەژارەكانى دەورى و بە رېژ و شكۆوہ لەلاي خۆي ھىشتىنەوہ.

۳. فاكتەرى ئىنسان نايىت فەرامۆش بىكرت

پىغەمبەرى سەرورەمان بەدەرژايى ژيانى پىروۆى توخمى مرؤفى فەرامۆش نەكردووه. تەننەت لەو ۋەختەشدا كە ھاوہلانى دەنارد بۇ بەرەكانى جەنگ، ئەو بابەتانەي پەيوەندىيان ھەبوو بە ئىنسان و زانست و ھزرەوہ ھەمىشە لەبەرچاا بوون و جىي بايەخ بوون. نەمەش لەبەرئەوہى نەبادا كۆمەلگە لە پرووى ژيانى فەكرى و زانستىيەوہ دووچارى ھەژارى بىتت. خۆ دەبوو ھەرواش بوايە، ئەوہتا قورنانى پىروۆ دەفەرموتت:

﴿ وَمَا كَانُ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ

طَائِفَةٌ لِّيَنْفَقَهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ

لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿ (التوبة: ۱۲۲)

”جا رەوا نىيە ھەرچى ئيمانداران ھەيە بەجارىك بچن بۇ غەزا (يان بۇ ھەركارىكى پىويست)، دەي بۇچى لە ھەر ھۆز و دەستەيەك، كەسانىك نەچوون بۇ خویندن تا شارەزابن، لە ئايىن تىبگەن و فىر ببن و كاتىك كە كەرانەوہ بۇ لايان قەومەكەشيان تىبگەيەنن و فىريان بكەن. بۇ ئەوہى ئەوان ھوشيار بىنەوہ و خۇيان بپارىزن لە گوناھ و خوا لە خۆ نەرەنجىنن.“

بەلن، تەننەت ئەو كاتەش كە ئىمانداران جىھاد دەكەن، پىۋىستە كۆمەلنىكىان بىمىنەنەو و شارەزابىن لە ئايىنەكەيان. بۇ ئەوئى كاتىك ئەوانى تر گەرەنەو ئەوانىش فېز بگەن. بگەرە لەو بارودۇخەشدا كە جىھاد فەرزى عەينە، ھىشتا ھەر دەھىت دەروازى مەلەبەند و ناوئەندە زانستى و كلتورىيەكانتان لەسەر پەشت و كراوہبن. خۆ ئەگەر دوژمن لە ھەموو لايەكەو ھىرشى كرده سەرتان و نىوہش بەناچارى دەرگاي ناوئەندە مەعرفىيەكانتان داخست و پروتان كرده بەرەكانى جەنگ، ئەوسا ولات لە بوارى زانست و پروناكبىرىدا زيانىكى زۆرى بەردەكەوتت، ئەگەرچى سەرکەوتنىش بەدەستبەئىنن. ھەر بۆيە ئىسلام ناموژگاريمان دەكات كە تەننەت لەو بارودۇخە ناناسايى و سەختانەشدا كۆمەلنىك لە خەلك گلبەرتنەو و نەپۆن بۇ بەرەكانى جەنگ، تاكو يەكلاىبەنەو بۇ خزمەتى زانست و پروناكبىرى..

ئەمە ئەو دەگەيەنەت كە سەرورەمان لە سەختەرتىن ھەلومەرجىشدا ئاوردانەوئى لە زانستخوازى و بزافى رۆشنگەرى فەرامۆش نەكردووە.. ئەوانەى كە نەدەپۆيشتن بۇ بەرەكانى جەنگ، خۇيان تەرخاندەكرد بۇ زانست و زانىارى. وەك پىشتىرش وتمان، ژمارەى ئەوانەى لە سەرەتاي بانگەوازي ئىسلامدا نووسىن و خوئندەنەوھيان دەزانى بە پەنجەكانى دەست دەژمىران. كەچى پاش بىست سال كەسەك نەما خوئندەواری نەيەت. ديارە وھا نەنجامىكىش ناكامى ھەول و كۆشى سەرورمەرى پىغەمبەر بوو لەو مەيدانەدا..

بەلن، پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَلْفُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) ھىچ كات سستى نەنواندووە لە برەودان بە فاكەتەرى ئىنسان و دەيزانى كە بناغە و بنچىنەى گەلنىكى تەندروست پىنگەياندننى تاكى تەندروستە بە ھەموو لايەنەكانىيەو.. گرنكى داوہ بە فېركارى و فەرمانىشى كردووە كە گرنكى پىبەرتت.. بابەتە تىۋرىيەكانى خستووتە قالبى نەزمونى كرادارىيەو و بە وئەنى مامۇستايەك قوتابى پىنگەياندووە.. وە لە دونىايەكى مردودا و لەئىو كەسانىكى بەناو زىندودا ژىنگەيەكى زانست دۆست و ئىماندارى دروستكرد.

لەدوای بناغەدارپۆز و تەلارسازى يەكەمىش، نىتر كۆمەلگە خۆى لەناو خۆيدا

كارگير و بەرپۈەبەرەكانى بەرھەمدەھيئەتتە. ئەمەش بۇخۇى حالەتتە نايىت لەگەل نەوى پىشتەردا تىكەل بىكرت..

بەلئى، كۆمەلگەيەكى كراوہ بەرووى زانست و فيكر و ھونەردا لە لاينە كەسانىكى ۋەك خۇيەوہ بەرپۈەدەبەرت، ۋە ئەو كەسانە ھەمىشە لە ھوكمى كاكەلە و سەرتوتۇرى ئەو كۆمەلگەيەدان. ھەروەك چۆن سەرتوتۇرى شير ھەر شيرە، بەوجۇرە، ئەگەر لە بنەوہ زانست و فيكر و ھونەر ھەلبقولىت، بەدلىيايەوہ سەرتوتۇرىش ھەر شتەك دەيت لەوانە. سەردارمان لەرپى چەند وشەيەكى پوخت و پەرماناۋە ناماژە بۇ ئەم پاستىيە دەكات و دەفەرموتت: كەما تەكونوا يولى عليكم. ”ئىۋە خۇتان چۆن بن ئاۋھا فەرمانەرۋايى دەكرىن.“

۴. ۋالات بە تاكە پىنگەيشتوۋەكانىيەوہ ئاۋەدانە

لە قورنانى پىرۇزدا چەندىن ئايەت ھەن فەرمان دەدەن بە گىرنگىدان بە رەگەزى مرۇف و ھانى مرۇف دەدەن لەو رۋوۋە. بە توتۇرىنەوہى سەرجم ئەو ئايەتەنەش ئەو بايەخە رۆشندەيىتەوہ كە ئايىنى ئىسلام بە مرۇفى دەدات. جا لەبەرنەوہى نامانەووت لىرەدا بچىنە دىرپۇرە ئەو باسەوہ، بۇيە بە مەبەستى دەسختىنى بىرۋكەيەك تەنھا دەچىنە خزمەت يەك دوو ئايەت تا بىرۋكەيەكى سەرەتايىمان سەبارەت بە بابەتەكە بەدەنى:

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

(آل عمران: ۱۰۴)

”پىۋىستە لە ئىۋە ئوممەتتەك پىكىبتە، ياخود با ھەمووتان ئوممەتتەك بن

که بانگه‌واز بکهن بؤ خیر و چاکه، فه‌رمان بدن به هم‌وو کاریکی باو و دروست، قه‌ده‌غی هم‌وو نادروستیبه‌ک بکهن، نا ئه‌وانه هر سهر‌فرازان.“

﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ﴾

(آل عمران: ۱۱۰)

”(به‌راستی) ئیوه چاکترین ئوممه‌تیکن که (بؤ سوودی) خه‌لکی هینراونه‌ته مه‌یدانه‌وه، چونکه فه‌رمان به چاکه ده‌دهن و قه‌ده‌غی خراپه ده‌که‌ن و باوه‌ری دامه‌زراوتان به خوا هه‌یه.“

نم نایه‌تانه و هاوشیوه‌کانیان له گوشه‌نیگای گرن‌گیدانی نی‌سلام به نینسان و زانسته‌وه تابلیی مانادارن..

نی‌سلام به باشترین شیوه و هاوسه‌نگترین ته‌رز مامه‌له له‌ته‌ک دل و رۆح و هه‌ست و هزر و لایه‌نه ناسکه‌کانی نینساندا ده‌کات و به‌ره‌و ئه‌و مه‌به‌سته ئا‌راسته‌یان ده‌کات که له‌پیناویدا دروست‌کراون. واته نه وه‌لانان، وه نه ناهاوسه‌نگی و بی پی‌ودانگی.. به‌لکو کارا‌کردنی هه‌موویان و ته‌ماشاکردنی ئه‌ودیو په‌رده‌ی بوونه‌وه‌ران.. پیغه‌مبه‌ری خواش به‌دریژایی ژیانی موباره‌کی نم لایه‌نانه‌ی فه‌رامۆش نه‌کردوه.. له‌راستیدا ئه‌مه بؤ که‌سایه‌تی رابه‌ر و پیشه‌وا له‌په‌ری گرن‌گیدایه. ناهاوسه‌نگی و لار و خواری له‌ نارادا نین، به‌لکو به‌و هه‌موو هه‌ست و نه‌ستانه‌وه رپوده‌که‌نه بینینی ئه‌و دیوی په‌رده‌کانی بوون، پیغه‌مبه‌ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) نم باسه‌ی به‌دریژایی ژیانی پی‌روزی فه‌رامۆش نه‌کردوه، ئه‌مه‌ش سه‌باره‌ت به رابه‌ر خالیکی زۆر گرن‌گه..

چه‌نده‌ها پیشه‌وا و رابه‌ری وا هه‌بوون له سه‌روبه‌ندی چاوه‌روانی سه‌رکه‌وتندا توشی نوشوستی هاتوون، چونکه نه‌یان‌توانیوه سوود له وزه‌ی تاکه‌کانی به‌رده‌ستیان و توانا مرۆیه‌کانیان وه‌برگرن.. راستر بلیم، له ده‌روازه‌کانی سه‌رکه‌وتندا نه‌یان‌توانیوه گه‌ردنی خۆیان له ته‌وقی شکست قوتار بکهن..

جىي خۇيەتى لىزەدا نامازەش بەو بەدەين كە ئەوانەى ساىكۆلۆژىيەى كۆمەل دەقۇزىنەو و خەلكى دەپۇزىننە سەر شەقامەكان، سوود لە وروژاندنى ھەستەكان وەردەگرن. بەلام نەمە لەو كارانەدا كە داخووزى بەردەوامىن ھىچ دادىيان نادات.

ناشكرايە پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەرگىز بىرىنە كروووتەو لەوھى تەنھا بە وروژاندنى ھەست و عاتىفە خەلكى بخاتە دوای خۆى. چونكە ئەوانەى بەو عاتىفەيە كۆدەبنەو، لەژۇر كارىگەرى ھەست و عاتىفەيەكى تردا بلاوھى لى دەكەن و بە تاقي تەنيا جىيەھىلن. دەى ئەوھتا ھاوھلانى پىغەمبەر تەنانت لە سەختترىن و دۇوارترىن ساتەوھخت و گرفتىشدا لىي دوورنەكەوتەتەو و دەستبەردارى نەبوون. نەك ھەر دەستبەردارى نەبوون، بگەر بەگيان و رۇحيان فىداى دەبوون و شەھىدبوونيان لەپىناو ئەو و بانگەوازەكەيدا بە قەرزى گيان و ئاواتى ژيانيان دەزانى. بەكارھىتسانى تاكە تاكەى ھەستەكانى ترىش بە ھەمان شىوھىە..

با بگەرپىنەو سەر باسەكەى خۆمان: بەلى، نەگەر ولاتىك ئاوەدان بىت ئەوا بە مەرفۇھەكانىەو ئاوەدانە، پىغەمبەرى خواش ھەر ئەوھى كرد. ئەو كەسانەى دەيناردن بۇ ولاتە جۇراوجۇرەكان، ئەو پەرى شارەزايى و داناييان دەنواند لە بەرپۆھەردنى دەلەتدا و لە كردنەوھى قوتابخانە و ئاوەندەكانى زانستدا تووشى ھىچ جۇرە شكستىك نەدەھاتن. ئەمەش ئەو پاستىيەمان بۇ دەردەخات كە پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شوئىنكەوتەكانى زۆر بەباشى پەروەردە كروو و بۇ كارە سەختەكان سازى كروون، لەسەرپووى ھەموو شىكەيشەو بايەخى يەكەمى بە مەرفۇھ داوہ...

ب- برەودان بە تواناكان

پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر سەرکەوتتوانە شوئىنكەوتتوانى لە جىنگەى شىواى خۇياندا داناو. ھەر كەسىكى بۇ ھەر كارىك ديارىكرديت،

بەدئىيەتتە ئەمەس، بەلكى گونجاوترىن بولۇپ ئەمەس. سەرھەم
 رېكارەكانىشى شايەتنەسەر ئەمەس. بە رادىيەك كە ئەگەر ھېچ بەلگىيەكى تر
 ئەبوابە لەسەر پىغەمبەرەيەتتە، ئەمەس بەدىكرى لىئەشاۋەبىيە و تواناى تاكەكان
 و بەكارھىتەنى ھەرىيەككە لەوان لە جىگەى دروست و شىاودا و سىپاردنى ئەركى
 گونجاو و لەبار بە ھەر يەككىيان تاكو باشتىن سوود لە وزە و تواناكانى و ھەرگىر
 و ھەلەنەكرى لىئە نەركەدا، واتە بەردەوامبولى لىئە بەكارھىتەنى كەسەكان لەو
 فەرمەنەبەرىيەدا كە پىي سىپاردبولون ھەتا كۆتايى تەمەنىان بەدەر لەو ھالەتەنى
 كە ھەندىكىيانى بەشىۋەى كاتى بەكاردەھىتە بۇ خاترانەى دىل و رەچاۋى ھالەتى
 دەروونىان- ئەمەش بۇخۇى يەككىكە لە گەورەترىن بەلگەكانى پىغەمبەرەيەتتە كەى
 كە وامان لىئە دەكات بلىين: ”مَحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ صَادِقُ الْوَعْدِ الْأَمِينُ.“

”بەرەستى قۇناغى سەرھەتەى نىسلام ئاۋرزان بولۇپ نازار و مەينەت و رۇژانىكى
 گەلەككە سەخت و دۇرۇر بولۇپ بە پىنج شەش سالى ئەوجا ژمارەى موسولمانان
 گەيشتە چل كەس. بىئەنەھى سەلامەتى و ژىانت بەختە چىگەتە و مەرگ
 لەبەرچاۋ بىگىرەت، مەھال بولۇپ نىسلام بۇ يەككىكە بەكەت. تەنەت كەسكى
 ۋەك ھەزەرتە ئەبۇبەكر (رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) كە لەناۋ مەككەدا كەسايەتتە بىگىرەت
 دىار بولۇپ، چەندىن جار كەتتە بەر شالاۋى قىن و لەژىر لىئەندا لەھۇش خۇى
 چۈۋە.“^۱

ھەرۋەھا عومەرى كورپ خەتتەب، ئەمەس پىاۋە بەھىزەى كە وشتى دەدا بەزەبىدا،
 چەندىن جار لىئە دراۋە و خراۋەتە ژىر پىي.^۲

جا ئەگەر زۇردارى و ستەم لەگەل ئەمەس كەسايەتتە ناسراۋەندە گەيشتەتتە
 ئەمەس ناستە، نىئە دەبىت ھالى كەسانى تر چۆن بولۇپتە، ئەمەس جىدەھىلەم بۇ نىۋە...
 ئا ئەمەس رەھشە تارىك و پىر جەور و ستەمەدا پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

۱. ابن كثير، البداية و النهاية ۲۹/۳، ۳۰.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۹۳/۲؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۸۲/۳، ۸۳.

لەگەڵ ھەریەکێکیاندا بە جۆرێک مامەڵەى دەکرد. بۆنمۆنە فەرمانى نەدەدا بە ھەزرەتى ئەبوبەکر و عومەر کۆچ بکەن بۆ ھەبەشە. ھەروەھا کەسانى ھەبەشە و زوبەیریش لەبەر کەمى تەمەنیان نەنێردان. چونکە ئەم جۆرە کەسانە لەوانە بوون کە دەیانئۆتوانى بەرگەى ڕووداوەکانى مەککە بگرن.

ھەزرەتى عوسمانىش پێکھاتەبەگى ناسک و نەرمونىانى ھەبوو. بۆیە زۆر زەحمەت بوو بەرگەى ئەو دۆخە سەختەى مەککە بگرت. ھەروا ئەو باشتەرىن کەس بوو کە دەتوانى لە ھەبەشەدا موسوڵمانەکان پیاپێزێت. بۆیە ئەو نەرگەى سپارد بەو و ناردى بۆ ھەبەشە.^۱

ئىستاش با چەند نمونەيەك لە ھاوھەلانی بەرپێز بەتیننەو:

۱. ئەبو زەررى غىفارى

ئەبو زەررى غىفارى ھات بۆ مەككە و موسوڵمانبوونى خۆى راگەياندد. ئەم ھاوھەلە بەرپێزە ھەستىكى بلىسەدار و بەتىنى ھەبوو بۆیە مانەوہى لە مەككەدا گونجاو نەبوو. چونکە دەبوو ماىەى زيان گەياندن بە خۆى و خەلکانى تىرىش. لەبەرئەو ھەبەشە پىغەمبەرى خوا فەرمانى پىدا بگەرپتەو بۆ ناو ھۆزەكەى و لەوى ھەلبستىت بە نەركى نىرشاد و بانگەواز.. ئەو ھەبوو پىنى وت: ”بگەرپتەو بۆلای ھۆزەكەت و ئىسلاميان پىن راگەيەنە تا ئەوكاتەى فەرمانى منت بۆ دىت.“^۲ ئەو پىش گەرپتەو بۆ ناو ھۆزەكەى و تا دواى نازادکردنى خەيبەر نەھاتەو بۆ خزمەت پىغەمبەر.

ئەبو زەررى كەستىكى خواناس و دنيا نەويست بوو.^۳ بەجۆرێك داكۆكى لە

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۱/۱۶۴؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۳/۶۶.

۲. البخاري، مناقب ۶؛ مسلم، فضائل الصحاب، ۱۳۲-۱۳۳.

۳. البخاري، مناقب ۶؛ مسلم، فضائل الصحاب، ۱۳۲-۱۳۳؛ ابن حجر، الإصابة ۷/۱۲۷.

دادپەرورەری کۆمەلایەتی دەکرد،^۱ کۆمەلناسە هاوچەرەخەکان سەراسیمە دەمیتن لە بەرامبەردا. تەنانەت لە دیدی ھەندیک نووسەری سۆسیالیستەو یەکمەم کەس بوو کە پێشنیاری بیڕی سۆسیالیستی کردوو. -با لێیان گەڕیین ئەو بیڕی خۆیان پیروزی خۆیان بێت!- واتە ئەبو زەرر ئەو قارەمانیە کە بۆ یەکمەجار بابەتی (ھەژاری و چۆنیەتی قەلاچۆکردنی) دەورژێنیت. ھەرەھا یەکیکیشە لەو سێ کەسە بەھەشت تەمەرزۆیانە.^۲

کەچی وێرایی ھەموو نەمانە پوژێکیان دیتە خزمەت پێغەمبەری خوا و دەلیت: ”ئە یێغەمبەری خوا منیش بکە بە کاربەدەست!“ واتە سەرکردایەتی سوپایەکم پێ بسپێر، یاخود بکە بە والی ناوچەیەک. پێغەمبەریش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەستی کێشا بە شانیدا و فەرمووی: ”ئەبو زەرر! تۆ لاوازیت، کاربەدەستیشت سپاردیە لە گەردندا و لە پوژێ قیامەتدا دەبیتە مایە پەشیمانی و شەرمەزاری. جگە لەوانە کە مافی تەواوی خۆی دەدەن و نەرکی سەرشانیان بەتەواوی نەجامدەن.“^۳

لەکاتی ئەمە بە ئەبو زەرر دەوت، ھەمان شتی بە ئەبو بەکر یان بە عومەر نەدەوت. بەپێچەوانەو، بەدەستی راستی دەستی ئەبو بەکر و بە دەستی چەپیشی دەستی عومەری گرت و لە روانگە ناھاژەکردن بۆ ئەوێ کە دەبنە کاربەدەست، فەرمووی: ”من لە ئەھلی ناسمان دوو وەزیر و لە ئەھلی سەرزەویش دوو وەزیرم ھەیە. وەزیرەکانم لە ناسمان: جویرائیل و میکائیل، ئەوانە ی سەرزەویش ئەبو بەکر و عومەرن.“^۴

لەلایەکی تریشەو، لە پستی پەردە غەیبەو پێشھاتەکانی دیو و کۆمەلە ناھاژەکی سەبارەت بە خەلافەتی ھەرچوار خەلیفە کە دەرپێو. بەلام کە دیتە

۱. أبو نعیم، حلیۃ الأولیاء ۱/۱۵۶.

۲. طبرانی، المعجم الأوسط ۷/۳۰۵.

۳. مسلم الإمامة ۱۶-۱۷.

۴. الترمذی، مناقب ۱۶: الحاکم، المستدرک ۲/۲۹۰.

سەرى ھەزرىتى عوسمان ئەم بېرگىيە زىياد دەكات: ”عَلَى بَلْوَى“ ”پروبوپرووى گەلىك فېتىنە و تاقىكردنهوه دەبېتەوه“^۵. ھەرواش بوو...

بەلخ، ئەو زاتە زۆر چاك ھاوھالانى دەناسى، بىگرە لە خۇيان چاكترى دەناسىن. كىنى راسپاردىت بۇ ھەر ئەركىك، لە ھەلبۇزاردنەكەيدا توشى ھەلە نەبوو و پىكاويەتى. ناسايىيە نەبو زەرر داواى كاربەدەستى بىكات و پىي واپىت بۇ ئەو كارە دەست دەدات، بەلام پىغەمبەر نەبو زەررى لە نەبو زەرر خۇي باشتر دەناسى، بۇيە پىي دەفەرموتت: ”ئەي نەبو زەرر! تۆ لاوازى و ئەو كارەش ئەركىكى قورسە.“ ھەر نەوئەندە پىي دەلېت و ھىچ ئەركىكى كارگېرى نادايتت.

ھەر سەبارەت بەم بابەتە پىم خۇشە يەك دوو نمونەى تىرتان عەرز بىكەم:

۲. عەمرى كوپى عەبەسە

لە صەحىحى موسلىم و موسنەدى نىمام ئەحمەددا ھاتووہ كە عەمرى كوپى عەبەسە دەگېرىتەوہ: لە مەككە چوومە خىزمەت پىغەمبەرى خوا و زۆر بە ناقولايى و زىرىيەوہ لىم پرسى: ”مَا أَنتَ؟“ ”تۆ چىت؟“ نەوېش بە ھىمنى وەلامى دامەوہ: ”أَنَا نَبِيُّ اللَّهِ“ ”مىن پىغەمبەرى خوام.“ وتم: ”ئەي پىغەمبەر چىيە؟“ فەرموى: ”خو ناردوومى.“ وتم: ”بە چ ئەركىك تۆي ناردووہ؟“ فەرموى: ”بە سىلەى رەحم و شكاندىنى بىتەكان و پەرىستىنى خواى تاك و تەنھا و ھاوھل دانەنان بۆى“ پىم وت: ”كىت لە گەلدايە بۇ ئەم كارە؟“ فەرموى: ”نازادىك و كۆيلەيەك.“ دەلېت لەوكاتەدا لەوانەى كە بىرايان پىي ھىتابوو نەبوہ كر و بىلالى لە گەلدا بوون، ئەم خۇش مامەلەبى و نەرمونىانىيە بەرامبەر بەو زىرى و ھەلەشەيە كارى لە دەروونى عەمر كىردبوو. بۇيە يەكسەر چۆك دادەدات و دەلېت: ”إِنِّي مُبْعَدٌ“ ”ئەي پىغەمبەرى خوا لە ئىستا بەدواوہ منىش شوئىكەوتەى تۆم.“

۵. البخاري، فضائل الصحابة ۷-۵: مسلم، فضائل الصحابة ۲۹.

ئەمە لە دەورانی مەككە و لەكاتىكدا پرووداوه كە پىغەمبەر لەو پەرى پىوستىدا بووه بە كەسانىك تاكو ھەر ھىچ نەيىت بەھىز دەربەكەوئەت. بەلام ئەو سەرورە دەيزانى كى لەكوى و لە چ كاتىكدا بەكاردينىت.. ھىچ سازشكىشى نەدەكرد لە بەكردەكردنى ئەو شتەى دەيزانى. ھەر بۆيە ھەمان ئەو شتەى بە ئەبو زھرى و تىبوو بە عەمرى كوپى عەبەسەشى دەئەيت. فەرمانى پىنكرد بگەرپتەوہ بۆ ناو ھۆزەكەى، چونكە ناتوانىت لە مەككە بمىننەتەوہ و بەرپەنگارى ستم و تۆقاندن بىتتەوہ. ئەو ھەبوو فەرموى: ”لەم ۋەختەدا تۆ تواناى ئەو تە نىيە، ئەى نايىنى ھالى من و ھالى خەلكى تىرش چۆنە؟ بەلكو بگەرپتەوہ بۆ ناو كەسوكارت، ھەركات بىستت من سەر كەوتوم، وەرەو بۆلام!“

ھەروايش بوو. عەمر دەگەرپتەوہ بۆ ناو ھۆزەكەى. سالان تىدەپەرن و پىغەمبەر و موسولمانان سەر كەوتنى لەسەرىك بەدەستدەھىتن. ھەواليان دەگاتە عەمر، ئەو یش تىدەگات كە ئەمە ساتى دىدارە. دەستبەجى بەرەو مەدىنە دەكەوتتە رى و راستەوخۆ پروودەكاتە مزگەوتى پىغەمبەر. پىغەمبەرى خوا و ھاوولانى لە مزگەوت دانىشتىبون. با لەگەل رىوايەتەكەى عەمردا بىن. دەئەيت: ”گەبىشمە مەدىنە و بە خزمەتى پىغەمبەر شادبوم، پىم وت: ”يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَعْرِفُنِي؟“ ”ئەى پىغەمبەرى خوا دەمناسىتەوہ؟“ فەرموى: ”أَلَسْتُ أَنْتَ الَّذِي أَتَيْتَنِي بِمَكَّةَ؟“ ”بەلى، مەگەر تۆ ئەو كەسە نىت كە لە مەككە ھايتت بۆلام؟“ ئەو جا دەستىكرد بە گىزپرانەوہى پرووداوه كە ھەرەك ئەوہى دوئى پرووداينت: ”من تۆم ناردەوہ بۆ ناو ھۆزەكەت و وەھا و وەھام پى و تىت..“ عەمرىش بە سەرسامىيەوہ قسەكانى پشتراست دەكردەوہ..^۱

لەپراستىدا ناساى بوو عەمر ئەم بەسەرھاتەى لەبىرنەچووئەتەوہ، چونكە گزنگترىن پرووداوى ژيانى بوو. بەلام سەبارەت بە پىغەمبەرى خوا دۆخەكە جىاوازە. چونكە چەندىن پرووداوى ھاوشىوہى ئەوہى بەسەردا ھاتووە و بەدرىژاى

۱. مسلم، صلاۃ المسافرین ۲۹۴؛ أحمد بن حنبل، المسند ۱۱۲/۴.

ئەو چەند سالەى رابردووش چەندىن ناخۆشى و تالارى وەھاي چەشتوۋە ئەك مروڧتىك كە بۇ پىنچ خولەك بىنىۋىيەتى و ناردوۋىيەتپەۋە، بەلكو بەس بوون بۇ ئەۋەى دۇستە ھەرە نىكەكانىشى لەبىرىبەنەۋە. بەلام ھەر كە دەبىنىت يەكسەر دەبىناسىتەۋە، چونكە ھىچكام لەۋانەى لەبىرنەدەچوۋەۋە كە رۇژىك لە رۇژان پەيۋەندىيان پىۋەى ھەبوۋە. خۇ ئەگەر پاش فەتھى مەككە عەمرى كوپى عەبەسە و ئەبو زەرر نەھاتنايە بۇ دیدارى، ئەۋا لەۋانەبوو خۇى بىناردايە بە دواياندا و بانگەئىشتى بگردنايە، چونكە سەرکەوتنى يەكجارەكى پاش فەتھى مەككە بەدەستەت...

بەلى، چاكتر لەۋەى نىمە رۇلەكانى خۇمان دەناسىن، ئەو دانە بە دانەى شونىكەوتوۋانى دەناسى. چونكە ھەموو مروڧتىك لە دلى ئەۋا جىگەيەكى تايبەتى ھەبوو. ھاۋكات ئەم جۇرە ناسىنە لە پروانگەى سپاردنى ئەركەكان بەگورەى توانا و لەنھاتنەكان، نىجگار گرنىگ بوو..

ئايا لە مېژوودا سەرکردەيەكى تر ھەبوۋە بەو ئەندازەيە زانىارى لەبارەى شونىكەوتە و دەستەكەيەۋە ھەيىت؟ وا نازانم ھەيىت. چونكە ئەو سەرۋەرە تەنھا سەرکردە و رابەر نەبوو بەلكو لە ھەمان كاتدا پىنغەمبەرىش بوو. جا خۇ تەۋەرى سەرجمە وتەكانى نىمەش چەمكى پىنغەمبەرتىيەكەى ئەۋن.

۳. جولەبىب

پىشتەر باسى جولەبىبىمان كرد. وا باس دەكرىت ئەم لاۋە تەمەن پازدە شازدە سالە بەرامبەر رەگەزى بەرامبەر لاۋازى ھەبوۋە. پىنغەمبەر بە پەيشە ئەفسونايىيەكانى قەناعەتى پىن كرد واز لەو خوۋە بىنىت و دوعايشى بۇ كرد..^۱

ئىدى جولەبىب بوۋە يەككىك لە پاكىزەترىن گەنجەكانى مەدىنە. جارىكىان

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۲۵۶/۵؛ الطبرانی، المعجم الكبير ۱۶۲/۸، ۱۸۳.

پېغمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەينىرېت بۇلاى خىزانىك كە كچەكەيان لە تەمەنى شووكرىندا بوو. خىزانەكە مالىكى پەسەن و خانەدان بوون. لەو دەابوون كە لە ھەموو نان و ساتىكدا يەكىك يىتە خوازىنى كچەكەيان.

جولەيبىب دەچىتە ژورورە و سەلامى پېغمبەريان پى دەگەيەنىت. ئەندامانى خىزان خۇيان كۆدەكەنەو و جۇش و خۇش دەيانگرېت. بەدواشيدا داواكارىيەكەيان پى دەلېت و قسەكانى پېغمبەرى خوايان وەك خۇى پى دەگەيەنىت. ھەزەت پى وتبوو كە بلېت: ”سەلامى منيان پىگەيەنە و پىيان بلې كچەكەيان ت بدەنى.“

دايك و باوكى كچە بە سەرسامىيەو دەروانە يەكترى و لە دلې خۇياندا دەلېن: ”كچەكەمان بدەين بە جولەيبىب؟“ بەلام ئەوئندە ھەبوو فەرمان فەرمانى پېغمبەرى خوا بوو و ئەدەكرا دەستېرېت بە پرويەو. لەو كاتەدا كە دايك و باوك لە دوودلېدا بوون، كچەكەيان كە لەودىو پەردەو گوبىستى ھەموو قسەكان ببوو ھاتە دەنگ و وتى: ”بۇچى بەرامبەر بە كەسىك كە فەرمانى پېغمبەرى خوى بەجېھىناو تەوشى دوودلې بوون؟“

دواجار جولەيبىب ژنى ھىنا و دواى چوار پىنج ھەفتە بەشدارى جىھادى كرد و لەوى شەھىد بوو. پېغمبەرى خوا بەو كەسانەى وت كە بەدواى لاشەى شەھىدەكاندا دەگەرەن: ”ئەرى كەس ھەيە ديارنەيىت؟“ وتيان ”نەخىر.“ فەرمووى: ”بەلام من كەسىك ديارنەيى؟“ وەك باوكىكى جەرگېراو كە منداكەى لەدەستدەو بەدواى جولەيبىبدا كەوتە گەرەن. لە كۆتاييدا دۆزىيانەو. تەرمى ھەوت دانە لە بىيارەران لەملاو ئەولايادا كەوتبوو خۇيشى لەناو خەلتانى خويىن و شمشىرەكەى بەدەستەو گىيانى نەسپەردە كردبوو. سەرورمان ھاتە سەرى و فەرمووى: ”ھەوت كەسى كوشتوو و بووتە قارەمان، دواتر شەھىدكراو.“ دوو جار يان سى جار فەرمووى ئەو لە منە و منىش لەوم. پاشان سەرى جولەيبىبى خستە سەر پانى و

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۴/۴۲۲.

ههتا گۆرەكەى تەواوبوو نامىزى پىغەمبەر سەرىنى بوو پاش ئەو خۆى خىستىيە ناو گۆرەو. بەلى، ئەو نازدارە نا بەو شىۋىيە بەوفا و ئەمەك بوو بەرامبەر ھاۋەلانى.

۴. عەلى كورپى ئەبوتالىب

جەنگى خەبەر ھەلگىرسابوو گەمارۆى سەر قەلاكەش بەردەوام بوو بەلام رۆژان تىدەپەرىن و ھەولەكانىش بى ناكام بوون. رۆژنىكىان پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموى: ”ئەم ئالايە دەدەم بەدەست پىاونكەو كە خوا لەسەر دەستى ئەو فەتخ مەيسەر دەكات. ئەو پىاۋە خوا و پىغەمبەرەكەىي خۆش دەوتت، خوا و پىغەمبەرىش ئەويان خۆش دەوتت!“ ئەو شەو خەلك ھەر لە ناو خۆياندا باسى ئەويان دەكرد داخۆ دەبىت ئالاکە بە كى بدرت. كە بەيانى ھات ھەموو ھاۋەلان لەسەر رېزى پىشەوئى نوژ پىشېركىيان دەكرد و ھەرىكەيان ناۋاتى ئەو ھەبوو ئالاکە بەخۆى بسېردرتت. كە نوژ كرا پىغەمبەرى خوا روى كرده ھاۋەلان و ئەوانىش بە پەرۇشىيەۋە چاويان بربىوۋە چاوانى. بەلام چاوانى ئەو بەدۋاى كەسىكدا دەگەرا كە لەوى ئەبوو.

ھاۋەلان ھەرەك بەلدارىك بەسەر تەوقى سەريانەۋە بىت و سەر نەجوئىنن نەبادا بفرىت، ئاۋا بە وريايەۋە چاۋەرىنى ئەو وشانەيان دەكرد كە پاش كەمىك لە زارى پىغەمبەرەۋە دەردەچوون، ھەمووشىيان دەيانوئىست ئەو شەرفە بەخۆيان بېرىت. كى ھەيە نەيەوتت ئەوە ببىستىت كە خۆشەويستى خوايە؟ مرؤف لەوانەيە بو بەھەشتىش فىداكارى بكات و بلىت: ”با لەجى من براكەم بچىتە بەھەشت.“ بەلام لە پايەيەكى ۋەھادا فىداكارى نەدەبوو...

ئەھا ئەو ھەتا پىغەمبەرى خوا خەرىكە لىۋى دەجوئىننىت. بەلى وشە چاۋەروانكراۋەكە درا بە گورنكاندا و فەرموى: ”أَيْنَ عَلِيٍّ؟“ ”عەلى كوا؟“

۱. مسلم، فضائل الصحابة ۱۳۱؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۵.

چاوی حەزرەتی عەلی توشی نازارێکی سەخت هاتبوو. بۆیە بیرى لەو
 نەکردبوووە نالاکەى پێبدرت. هاوەلان لە وەلامدا وتیان: ”ئىشْتَكِي عَيْنِيَه يَا رَسُولَ
 اللّهِ“ ”چاوی دىشت نەى پێغەمبەرى خوا!“

ئەوجا حەزرەت فەرمووی بئێرن بەدوايدا با بێت بۆلام. پاش ئەوەى عەلى هاتە
 حەزور، پێغەمبەر تەقى پیرۆزى خۆى دا لە چاوانى و دوغای بۆ کرد. چاوی خێرا
 چاک بوووە وەك ئەوەى هێچى نەبێت وابوو. حەزرەتى عەلى دواى دەگێرێتەو و
 سوێند دەخوا كە بپراى بپراى توشى چا و ئىشە نەبووئەو.

دواتر نالاکەى دا بە دەستیەو. ئەمە لەكاتێکدا كە چەندین كەسى وەك حەزرەتى
 ئەبوبەكر و عومەر و مىقداد لەوى بوون. بەلام نالاکە بە عەلى لاو رەوا بینرا.^۱

قەلاى خەبەر لەسەر دەستی عەلى كۆپى ئەبوتالیب نازادكرا و فەتەحە
 یەكسەر سەلماندی كە پێغەمبەرى سەرور (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە بریارەكەیدا
 پێكاویەتى. هەر ئەركێكى بىسپاردایە بە هەر كەسێك دروست نامانجەكەى دەپێكا.
 ئەمەش بۆخۆى بەلگەیهكى تری پێغەمبەریەكەیتى. ناخ ئەو خاوەن فەتانهتى
 هەرە مەزنە.

بۆ نمونە لەبارەى خالیدی كۆپى وەلیدووە فەرمووی: ”شمشیرى خواىە.“^۲
 دەى هەرواش بوو خالید بوو شمشیرێك لە شمشیرانى خوا، بەشدارى هەر جەنگێكى
 بکردایە بە سەرکەوتووی دەهاتە دەروە. بۆیە چەندین سأل دواتر حەزرەتى ئەبوبەكر
 لە بارەى خالیدووە دەفەرمووت: ”هەرگیز دایكان كەسى وەك خالیدیان نەهێناوئە
 دنیاووە.“^۳ دیونكى ئەم قەسەیه تەسلیق و ستایشى بریارەكەى پێغەمبەرى خواىە.

هاوكات چەند ئەركێكى تری گەرنگی سپارد بە قەعقاعى كۆپى عەمرى
 تەمیمی و ئەویش هەموویانى بە سەرکەوتووی ئەنجامدا. تەنانهت حەزرەتى

۱. البخاری، فضائل الصحابة ۹؛ مسلم، فضائل الصحابة ۳۴.

۲. البخاری، فضائل الصحابة ۲۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۰۴/۱.

۳. طبری، تاریخ الأمة و الملك ۳۱۵/۲؛ ابن اثیر، الكامل فی التاريخ ۲/۲۴۲.

ئەبۇبەكر دەرھەقى قەعقاع فەرمۇيەتى: ”ھەر سوپايەك وئىنەى ئەوى تىدايىت، ھەرگىز نابەزىت.“^{۱۴} ھەروھە ئوسامەى كوردە سەركردەى سوپا كە ھىشتا تەمەنى ھەفدە يان ھەژدە سالان بوو و ناردى بۇ ناوچەى موئتە، ئوسامەىش بەددرزىاى زىانى سەلماندى كە شايستەى ئەو پىنگەيەيە.

۵. ھاوسەرە پاكىزەكانى پىغەمبەر

ھەلبۇزاردنى ھاوسەرەكانى لەنىوان سەدان ئافرەتدا ھەلبۇزاردنىكى ھىندە سەر كەوتوو بوو، ئەو ھەلدە گرىت لە ئاستىدا ھەلوئىستە بەكەين.. چونكە پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چەند خانىمىكى وھەى ھەلبۇزارد كە لە تواناياندا بىت بىنە دايكى باوھرداران و بەرگەى كۆلى ئەو بەرپرسىارتىيە سەنگىنە بگرن. لەو ھەلبۇزاردنەشدا تەواو پىنكابوى. رۇزگار دەرېخست كە ھاوسەرەكانى زىرى پالفتە بوون. ئەو تە بوونە رابەر و مامۇستا و پىشەنگ و لەرپى ئەو كەسايەتییە مەزنانەو كە پەرورەدىان كوردن خزمەتتىكى گەورەيان بە ئىسلام كرد. چەندىن خواناس و كەلە زانا و زاھىدى وەك ”مەسروق” و ”تاووس كورپى كەيسان” و ”عەتانى كورپى ئەبۇرەباح” زانىارىيان لەوانەو ھەردە گرت و قوتابى ئەوان بوون و لە زانستى ئەوانيان نۇش دەكرد..

وەك لەبەرچاودايە، پىغەمبەرى خوا خانمانىكى ھەلدەبۇزارد كە لە داھاتوودا بىنە پىشەنگى بانگەواز و لە خانەى بەختەوھىدا زمەينەى پىنگەيشتن و پىنگەياندنى بۇ دەرەخساندن و ئەم خاوەن لىھاتنە مەزنانەى ئامادەدەكرد بۇ ئەو ھى لە پاشەرۇژدا بىنە مىراتگرى بانگەوازى پىغەمبەر. لەنىو خىزانە خاوتنەكانىشىدا يەكىكىيان ئەبوو خزمەتى ئەو ئامانجە نەكات. ھەرەك چۆن خاتوو خەدىجە (رَضِيَ اللهُ عَنْهَا) لە سەرھەى بانگەوازدا خزمەتى ئىسلامى كرد و ھەموو سامانەكەى لەو رىنگەيەدا بەختكرد، ھەر بە ھەمان گور و تىنەو ھە

۱. البخارى، فضائل الصحابة ۱۷؛ مسلم، فضائل الصحابة ۶۳؛ ابن حجر، الإصابة.

خیزانه کانی تریشی خزمه تیکی سه‌خاوه‌تمه‌ندانه‌یان به بلاوکردنه‌وی زانست و نیسلام کرد. له‌مه‌شوه دهرده‌که‌ویت که هه‌لبژاردنی هاوسه‌ره‌کانی هر له‌هه‌زهرتی خه‌دیجوه -که نه‌و کات هیشتا په‌یامی پیغه‌مبه‌رایه‌تی بو. نه‌هاتبوو به‌لام چه‌ندین نیشانه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی لیج دهرکه‌وتبوو- تا سه‌رجه‌م هاوسه‌ره‌کانی تری، به‌نوری پیغه‌مبه‌رتی و فه‌راسه‌ت ده‌ستنیشان‌کردوه و هه‌لبژاردوون. گه‌رنا مه‌حاله‌ نه‌و هه‌لبژاردنه‌ راست و دروستانه‌ی لینکدانه‌وی تری بو بکرت.

ج- خاوه‌ن فه‌راسه‌تی نوورانیی په‌هه‌ند سرووشی ئاسمانی

به‌ده‌سته‌ینانی برّوا و متمان‌هی کۆمه‌لێک و بوونه‌ جیتی په‌زامه‌ندیان له‌ لایه‌ن هر سه‌رکرده‌یه‌که‌وه، به‌نده‌ به‌وه‌ی که نه‌و سه‌رکرده‌یه‌ په‌چه‌ته‌ی چاره‌سه‌ر پیشکه‌ش به‌ هه‌موو کیشه‌کانی نه‌و کۆمه‌له‌ بکات، جا چ له‌سه‌ر ناستی تاک، خیزان، کۆمه‌لگه‌ بیت، یان له‌سه‌ر ناستی سیاسی و ئابووری. نه‌و سه‌رکرده‌یه‌ش چه‌نده‌ سه‌رکه‌وتوو بیت له‌ چاره‌سه‌ری نه‌و کیشه‌ه‌دا نه‌وه‌نده‌ش له‌ لایه‌ن شوێنکه‌وتووایه‌وه‌ قه‌بوول ده‌کرت و ریز و پایه‌ و خۆشه‌ویستی له‌ لایان زیاتر ده‌بیت و ده‌بیته‌ سومبولیکی هه‌میشه‌یی بو‌یان. هه‌زهرتی محهمه‌د موسته‌فا (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) نه‌و سه‌رکرده‌ و پیشه‌ویه‌ بوو که سه‌رجه‌م کیشه‌ و گرفته‌کانی مرؤفایه‌تی چاره‌سه‌رکردوه...

له‌وانه‌یه‌ بو چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان په‌نا ببه‌رتته‌ به‌ر فشار و به‌کاره‌ینانی زه‌بر و هیز و دانانی سزا و ده‌ربه‌ده‌رکردن له‌ ولات و بیبه‌شکردن له‌ مافه‌ نیشتمانیه‌کان و کردنه‌وه‌ی ده‌رگا‌کانی زیندان و سه‌پاندنی بارودۆخی تو‌قاندن و ترس و له‌رز له‌ناو هاو‌لاتیاندا. به‌لام به‌م شیوازه‌ هه‌رگیز ناتوانی چاره‌یه‌کی ریشه‌یی بو هیچ کیشه‌یه‌ک بدۆزیته‌وه. تنه‌ها له‌ چاره‌سه‌ری کیشه‌کاندا کۆله‌وار نابێ، به‌لکو ده‌بیته‌ هۆکاری دروستکردنی چه‌ندین گرتی ده‌روونی و بارگرتی له‌ناو کۆمه‌لگه‌دا. له‌به‌رته‌وه‌ هه‌رگیز به‌ رینگه‌چاره‌ دانانرت. خۆ نه‌گه‌ر که‌سانیکیش نه‌مه‌ به‌ چاره‌سه‌ر ببینن، له‌پراستیدا رینگه‌چاره‌یه‌که‌ کیشه‌ و گرفتێ دیکه‌ی لیج ده‌که‌وتته‌وه.

بگره چوونه ناو بازنده کی به تالی نه وتویه، له کاتیکدا تو دلخوشی بهوی که شتیکت چاره سرکردوه، که چی بی نهوی ناگات له خوت بیت بووخته مایه ی سره هلدانی چهن دین گرفت و نالوژی دیکه.

هر نه وهندی که وتیته ناو نهو بازنه به تاله وه، نیترا تا نهو دهمدی بازنه که ده شکینیت، هر همول و تهقه لایه ک بؤ قوتار بیون زیاتر و زیاتر نوقمت ده کات. که چی ده بینین پیغه مبهری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیج نهوی گرفتاری گیتواری بازنه به تاله کان بیت و پهنا به رتته بهر تیرور و تو قانندن و به ره چاو کردنی نیراده ی نازادی مرؤفه کان و ریژگرتنیان، سرجه م گری کویزه کانی به وینه ی ناسانیی دهره ی نانی موو له ماست کردووه ته وه. خو نه گهر ته نهها نم لایه نه ی بهر چاوبگریت و لانه که یته وه به لای حالته ده راسا کانی تر و له موعجیزه زور و زبه بنده کانی شی وردنه بیتته وه، نهوا باوهر به وه ده هیئی که نهو پیغه مبهری خوا به.

دهی نه گهر پیغه مبهر نه بوا به چون ده ی توانی نهو هه موو گرفته چاره سر بکات؟ له کاتیکدا نیغه ده زانین نهو له کومه لگه به کدا ژیاوه که له بهر پوچه لترین هوکار هه رایان دهنایه وه و بهر دوام له سره پیج بوون بؤ نازوهه گپری و نومی دواکه و تویی و گومرایی و سرکه شی و تاریکی بیوون. خوی بالاده ستیش نه رکیکی قورسی خستبووه سر شانی، که نهویش خوی له ریئو نینیکردنی نهو کومه له دا ده بینیه وه.

ههروه ک نایه تی:

﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا﴾

(الحشر: ۲۱)

”نه گهر نه م قورنانه مان داببه زاندا به سر که ژ و کیویک، ده تبینی ملکه چ ده بوو وردو و خاش ده بوو شق و پهق ده بوو له ترسی فه رمانی خوا.“

نامازه ی بؤ ده کات، فه رمانه بریه ک خرابووه سر شانی چه زه تی محمه مد،

ئەگەر بخرايەتە سەر شاخەكان ئەوا ھەپرۆون ھەپرۆون دەبوون و دەبوونە تەپۆتۆز. بەدلى، نەركەكە تا ئەو پادەيە گران بوو. بە تايبەت لەو كۆمەلگەيەدا كە زۆر سەرھتايى و پەست و دواكەوتوو بوون. ئيتىر ئەويش ھات و پەنجەي خستە سەر سەرجم گرتەكان و رېنگەچارەي بۆ دۆزىنەو و ئەوانيشى گەياندە كەنارى بېنەبى و ئاسودەيى...

بگرە كردنى بە كۆمەلگەيەكى و ھا ئاسودەژىن، خەلكى ديكە مەگەر باسى ئەو جۆرە كۆمەلگانە لە كتيبە خەيال كرده كاندا بخوئىنەو. فەرموون ئەو "كۆمار" كەي ئەفلاتون و "يوتوپيا" كەي تۆماس مۆر و "دەولەتى خۆر" كەي كامبائىنللا... ھەموويان دەلييت لە ئەنجامى گەران بەدواي ئەو كۆمەلەدا نووسراون كە حەزەرتى محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پيى گەياندەبوو.

با لەوان گەرپيىن تا لە شيوەكانى ئەندىشەياندا بخوليئىنەو، برانين بۆ پيغەمبەر كە پيش چەندىن سەدە كۆمەلگەيەكى دارشت ھەموو ئەو لايەنە خراب و كەموكورپانەي لى دامالى كە تەنانەت ئەو كۆمەلگە ئەندىشە كردانەش گيرۆدەي ببوون، ئەوجا كردنى بە كۆمەلگەيەكى نمونەيى ھاوتاي ئەستىزەكانى ئاسمان و پيشكەشى ئەوانەي دواي خۆيى كرد. ھەركەس شوئىن ئەو ئەستىزانە بەكەوتت دەيتتە سومبولى ئاسودەي، ھەرەك چەندىن كەس بوون.. ئىنە لەم رۆژگارەدا ئەو حەقىقەتە زۆر بە ناشكرا دەيىنين و تىدەگەين كە كۆمەلگەي ھاوولان كۆمەلگەيەكى راستەقىنە و واقىعى بوو. ئومىدشيمان و ھاھايە كە لە رۆژانى داھاتودا بەرەو ئەو كۆمەلگە نوورانى ھەنگاوبنيين..

ئەگەر بيت و پيغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ) ھەلنەستايە بە چارەكردنى سەرجم كيشە و گرتەكانى مرۆفى ئەو سەردەمە، نايادەكرا ئەو ھەموو ھاوولە پەيدا بىن كە ھەريەكەيان بۆخۆي مایەي شانازى مرۆفایەتىن؟ بىنگومان نەخىر! بەلام ناياد تەنھا پشت نەستور بە ژىرى خۆي ھەموو ئەو گرت و ئالۆزىيانەي چارەسەر كرددو؟ بەدلىبايەو بۆ ئەمەش دەليين نەخىر و ئەمەشى بۆ زياددەكەين: ”خوای بالادەست فەتانەتىكى پيغەمبەرەنەي پى بەخشىبوو ئيتىر ئەويش لە ساھەي

ئەو فەتانەتە نورانییەووە کە دارای رەهەندیکی ئاسمانی بوو بەوپەڕی ئاسانی تەواوی کێشەکانی چارەسەردەکرد. لەپراستیدا ئەمەش یەکیکە لە بەلگەکانی پیغمبەرایەتیەکی و تەوهری باسەکی ئێمەش هەر ئەمەیه.

با ئیستاش چەند نمونەیک لەو بارەیهووە بهێنینەووە:

۱. دادوهری کێشە بەردە رەشەکە

لەو سەردەمەدا خەلکی بە مەبەستی دۆزینەووی رینگەچارە بۆ گێروگرەتە هەمەجۆرەکانیان دەهاتن بۆلای. ئەووبوو وەختیک دەستکرا بە نۆژەنکردنەووی کەعبەیی پیرۆز -کە خۆیشی تێیدا بەشدار بوو- دانانی بەردە رەشەکە لە جینگەیی خۆیدا پشێوییەکی وەهای نایەووە وەخت بوو لەنیوان ھۆزەکاندا ببیت بە فەرتەنە و مایەیی خۆتێرشتن.. ھەمووان دۆنیابوون لەووی کە ئەگەر ئەم گرتە لە ماوہی یەک دوو پۆژدا چارە نەکرت، ئەوا بێنگومان چەنگ و ھەرا بەرپادەبیت. ھەرەک پێشتریش وتبوومان: ئەگەر پیغمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە دانانی بەردە رەشەکە لە جینگەیی خۆیدا بەو شیوازی کە ھەمووان رازیبکات ئەو کێشەییە چارەسەرنەکردایە، ئەوا تەنگزەییەکی خۆتێرشی سەرپھەلەدا. وەک ناشکرایە بەردە رەشەکی خستە ناو کراسییکەووە و گەورەیی ھۆزەکانی بانگکرد، تاکو ھەرەیکەو چمکیکی بگرن و بە جارێک بەرزیبکەنەووە. ئەوجا کە نزیک بوووە لە شوێنی خۆی، بە دەستی پیرۆزی بەردەکی خستەووە جینگەیی خۆی..

ئەم رووداوی کە لە ئیستادا ناچینە وردەکارییەکیەووە ئەوەمان بۆ رووندەکاتەووە کە ئەو لەپێش پیغمبەرایەتیشدا خاوەنی فەتانەتیکی مەزن بوو.

لەو کاتەدا کە ئەو داوهرییەکی کرد تەمەنی لە بیست تا بیست و پێنج سالیدا بوو واتە پێش ئەووی شەرەفمەند ببیت بە پیغمبەرایەتی و بەر لەووی چەندەھا دەروازەیی بێ سنووری بەروودا بکرتەووە و دەستبکات بە وەرگرتنی وانەکان لە بەرووردگارییەووە. بەلام لەو قۆناغەشدا -بەو ئیلھامانەیی کە لە رۆحیەووە دەجۆشان-

جینگه‌یه‌کی وای له‌ناو دلاندا داگیر کردبوو ته‌نانه‌ت وه‌ختیک کافرانی قورپیش بینیان له‌ده‌رگای مزگه‌وت‌ه‌وه‌ دیت‌ه ژور‌ه‌وه، هه‌موویان هاواریان کرد: ”ئه‌وه‌ محه‌مه‌دی نه‌مینه! رازین به‌داد‌ه‌ری ئه‌و.“^۱ به‌مجۆره‌ به‌هاتنی ئه‌و سه‌رجه‌م گرت‌ه‌کان چاره‌سه‌ر بوون..

به‌لئی، بی ئه‌وه‌ی هه‌یج بیریکاته‌وه، یان له‌میشکی خۆیدا بیهیتیت و بییات و پرای ئه‌م و ئه‌و وه‌ربگریت و نه‌خشه‌ دا‌پرئزیت، زۆر به‌ساده‌یی و وه‌ک ئه‌وه‌ی موو له‌ماست ده‌رییتیت ئاوا به‌سانایی چاره‌سه‌ریکرد. له‌پاستیدا ئه‌مه‌ بۆ ئه‌و کارئیکی زۆر ناسان بوو که‌سیش په‌خنه‌ی لێ نه‌گرت، نه‌شیانده‌توانی په‌خنه‌بگرن، چونکه‌ خۆیان کردبوویانه‌ دا‌وه‌ری خۆیان. ئه‌ویش به‌باشترین شیوه‌ هه‌ستا به‌کاری خۆی و بی هه‌یج هه‌له‌ و دوودلی و گلانیك هه‌موویانی رازیکرد..

له‌سه‌رانسه‌ری ژیانیدا هه‌رگیز هه‌نگاوئیکی بۆ دا‌وه‌ نه‌ناوه‌.. چونکه‌ دا‌پرای فه‌تانه‌تیککی وه‌ها بوو زۆر به‌چاکی له‌و په‌یامانه‌ تیده‌گه‌یشت که‌ له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارییه‌وه‌ بۆی ده‌هاتن. ئه‌م فه‌تانه‌ته‌ی ئه‌و به‌وینه‌ی خونه‌چی گوئیك په‌شکو‌تیبوو به‌گه‌شانه‌وه‌شی تا ده‌هات ره‌نگا‌وره‌نگتر ده‌بوو وه‌ک خنده‌یه‌کیش له‌پووی گرژ و پر کیشه‌ و تیرنه‌بووی مرۆفایه‌تیدا ده‌هوشایه‌وه‌. له‌و شوئنه‌دا که‌ تۆ وا گومان ده‌به‌یت مه‌ودا‌کانی مه‌زنایه‌تی ئه‌و به‌پایان گه‌یشتوون، چه‌ندین ناسۆی ترت به‌پروودا والا ده‌بن. وه‌ک ”یونس نه‌مه‌ه‌ی شاعیر ده‌لێت: ”ئه‌وه‌ خونه‌چه‌که‌ و له‌دوتوئیدا چه‌ندین خونه‌چی تری هه‌لگرتوه‌..“

له‌ژبانی پیروژیدا به‌به‌رده‌وامی خه‌لک بۆ چاره‌ی کیشه‌کانیان سه‌ریان لێدا‌وه، ئه‌ویش هه‌یج‌کام له‌وانی به‌غه‌مباری یان دلشکاوی نه‌گێرا‌وه‌ته‌وه‌. هه‌ر له‌ده‌ستپیککی پینگه‌وه‌ هه‌ستا به‌چاره‌سه‌رکردنی دانه‌ به‌دانه‌ی گرتی هۆزه‌که‌ی، ئه‌و هۆزه‌ی که‌ هه‌مووکات له‌سه‌رپه‌ی بوون بۆ نانه‌وه‌ی ناشروب و فیتنه‌..

هه‌یج‌ه‌ت بۆخۆی کیشه‌یه‌ک بوو.. قه‌یرانه‌کانی جه‌نگ و ناشتی، گرتی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ماددییه‌کان، کیشه‌ی غه‌نیمه‌ت... خۆ ئه‌گه‌ر ئه‌و زاته‌ نه‌یتوانیایه

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۴۲۵/۳؛ [بن هشام، السيرة النبوية ۱۹/۲].

به ناسانی لهو کیشانه دهرباز بیټ و چاره‌سهریان بکات، یخ هیچ گومانیک میلله‌ته‌که‌ی له‌ناو خۆیاندا -که چیتریان له به‌ربه‌ره‌کانی و ململانی وهرده‌گرت و به سروشت زوو هه‌لده‌چوون- هه‌ر زوو هه‌لده‌پژان به یه‌کدا و ده‌ستیان به خوتنی یه‌کتر سوور ده‌بوو.

۲. دابه‌شکردنی ده‌ستکه‌وته‌کانی حونه‌ین

ئهو ده‌ستکه‌وتانه‌ی له جه‌نگی حونه‌یندا ده‌ست موسولمانان که‌وتن، پیغه‌مبه‌ر به‌سه‌ر هه‌ندی‌ک له‌و که‌سانه‌دا دابه‌شیکرد که ده‌یوست دل‌یان به‌ره‌و نی‌سلام نه‌رم بکات. نه‌مه‌ش بووه هۆکاری جوړیک له‌ قسه و قسه‌لۆک له‌نیوان گه‌نجانی نه‌نصاردا. به‌لێ، به‌تایبه‌ت گه‌نجه‌کان ئهو دابه‌شکردنه‌یان یخ هه‌رس نه‌ده‌کرا و ده‌یانوت: ”هیشتا خوتنیان له شمشیره‌کانمان ده‌تکیت که‌چی غه‌نیمه‌ت ده‌درت به‌وان.“ له‌م نیونه‌نده‌دا سه‌عدی کوپری عوباده دیته خزمه‌ت سه‌روه‌ر و بارودو‌خه‌که‌ی وه‌ک خۆی بۆ باس ده‌کات. سه‌روه‌ریشمان بۆ‌چوونی ئهو ده‌پرسیت. ئه‌ویش له وه‌لامدا ده‌لیت: ”منیش یه‌کینکم له‌وان.“ په‌وشه‌که تابلێی هه‌ستیار بوو. وای ده‌خواست ده‌سته‌به‌جی پینگه‌چاره‌یه‌ک بدۆزرته‌وه. مه‌سه‌له‌که به‌رگه‌ی ماتلبوونی نه‌ده‌گرت. که‌چی ده‌بینین پیغه‌مبه‌ر به فه‌تانه‌ته نووره‌خسه‌که‌ی به‌وه‌په‌ری ساناییه‌وه چاره‌سه‌رده‌کات. گه‌ر بیره‌تان ماییت له شوینی خۆشیدا ئه‌م رووداو‌ه‌مان گێڕایه‌وه و وتمان که به‌لگه‌یه له‌سه‌ر په‌یامداریی جه‌زه‌ته‌ی محمه‌د (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)... پیغه‌مبه‌ر کۆبوونه‌وه‌یه‌کی ریک‌خست که ته‌نها نه‌نصاره‌کانی له‌خۆ ده‌گرت. جگه له‌وانیش پێی نه‌دا که‌سی تر به‌شدار ی بکات. له لایه‌کی تره‌وه، چۆنیته‌ی نه‌نجامدانی کۆبوونه‌وه‌که کاریگه‌ریه‌که‌ی نه‌رتنی وه‌های له‌سه‌ر نه‌نصار دروستکرد، هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی فرمووی: ”مه‌گه‌ر ناتانه‌و‌رت له‌کاتی‌کدا خه‌لکی به‌ مه‌ر و بز و وشته‌وه‌ ده‌گه‌رپینه‌وه بۆ ماله‌کانیان نی‌وه به پیغه‌مبه‌ری خواوه بگه‌رپینه‌وه؟“ هه‌م‌وو نه‌نصار که‌وته‌نه هه‌لپشتنی فرمی‌سکی شادی.^۱

۱. البخاری، مغازی، ۵۶: سلم، زکاة ۱۳۲-۱۴۰؛ ابن هشام، السیره النبویه ۱۷۷/۵.

ههستانه‌وهی ئەو سەرۆهره له ژێر باری ئەو قهیرانه ئالۆزانهدا ناییت بدرتته پال
کۆمهله لیکدانه‌وهیهکی نهیتی، یاخود کۆمهله هێزێکی جیوازا. چونکه ئەو تهنها
و تهنها پێغه‌مبهری خوایه.

گەر رینگه بدن مه‌سه‌له‌یهک ههیه ده‌مه‌وت لێره‌دا دووباره‌ی بکه‌مه‌وه: ئەو
له‌ناو کۆمه‌لێکدا سهره‌له‌دابوو که تینووی ناشووب و ناریشه و دووبه‌ره‌کی
بوون. کۆمه‌لگه کۆمه‌لگه‌یه‌کی گرفتدار بوو و هه‌موو رۆژێک به کۆلیک
کیشه‌وه ده‌هاتنه به‌رده‌می. ئەویش هه‌موو ئەوانه‌ی به‌ ده‌رپرینه‌که‌ی به‌رنارد
شۆ- وه‌ک چۆن قاچ بخاته سه‌ر قاچ و فنجانی‌ک قاوه بخواته‌وه، ئاوا به‌ ناسانی
چاره‌سه‌رده‌کرد. ئەمه‌ش وته‌یه‌کی به‌ویژدانی خاوه‌ن رۆحی‌کی بێ وێژدانه: ”لەم
سه‌رده‌مه‌دا که گرفت و قه‌یرانه‌کان له‌سه‌ر یه‌ک که‌له‌که‌ بوون، به‌شه‌ریه‌ت له‌ هه‌موو
کات زیاتر پیتوستی به‌ حه‌زرتی محه‌مه‌ده.“

به‌رنارد شۆ به‌م قسانه‌ی وه‌ک بلی گوزارشت له‌ سه‌رسامی خۆی ده‌کات له
ناست پێغه‌مبهری خوادا که چۆن به‌ ناسانی له‌مپه‌ری ناریشه‌کانی ته‌ی کردووه.
به‌و قسانه‌ی دانه‌وت به‌ راستیه‌که‌دا. زۆر حه‌زمه‌ده‌کرد ئەو تۆزه دانێدانه‌ی
به‌س بووایه بۆ ئەوه‌ی چاری به‌رووی حه‌قیقه‌تا بکرایه‌ته‌وه. چونکه هه‌ر هه‌یج
نه‌ییت ئەو هه‌نده قه‌درناسیه‌ی هه‌بوو به‌رامبه‌ر به‌ سه‌روه‌که‌م. جا به‌و پێیه‌ی
به‌رامبه‌ر ئەو تالیبیش به‌ هه‌مان شێوه بیره‌که‌ینه‌وه، بۆیه ئومێدده‌که‌م ئەم نه‌رمی
نوێنیه‌مان چاویۆشی لێبکرت.

۳. قه‌یرانی کۆچ

کۆچ هه‌رده‌م کیشه‌یه.. ته‌نانه‌ت له‌م سه‌رده‌مه‌شدا هه‌ر به‌رده‌وامه. ده‌بینین
ولاته‌که‌مان له‌ ده‌ره‌نجامی کۆچه‌وه چ تالاریک ده‌چێژێت. به‌نده له‌ چه‌ندین وتار
و بۆنه‌دا نیگه‌رانی خۆم ده‌ربرپوه و وتومه که ئەم دیاردیه‌ ده‌ره‌نجامی ئەو
پیلانانه‌یه که له‌ ده‌روه‌ نه‌خشه‌یان بۆ ده‌کیشرت و وه‌ک شانۆگه‌ری له‌ ولاته‌که‌ماندا

نمایشده کرین. دوژمنان دتهوانن له هر به شیکی نیم ولاته دا بیانه ویت دهرگای نازاوه و دویره کی بخنه سهریشت. دتهوانن چهنده ها کون و کله بهر بکهنه وه و پئی بۆ قهیران و نه هامتیی خۆش بکهن. چونکه له لایه کمه و بیباور و سته مکاران و له لایه کی تریشه وه دوور ووانی ناسیا هه میشه له مه لاسدان بۆ کردنه وهی دهرگاکانی مالتویرانی و پیلانگتیری له سهرمان. له رابردووشدا چهن دین جار خالی لاوازی نیمه یان قوزتوته وه و له سهر نه خشه ی هاو کیشه جیهانییه کان سرپویانینه ته وه. به و هویه شه وه ته واوی جیهانی نیسلا می زیانمند بووه. به لام فیداکاران ی پروا و نیمان ترانیان نه و هیزه دینامیکییه ی که له رۆحی نیم نوممه ته دایه و هه لقلواری نیمان و بیروبا وهریه تی - پشت نه ستوور به کۆمه کی خوایی - پامی بکهن و نه و گه له رزگار بکهن له وهی که چاره نووسی به دهردی چاره نووسی بولگاریا یان تورکستان یان نۆزیه کستان یان مه نگولیا بچیت. داوا له خوی دلوفان ده که یین کۆمه کی نه و ولاتانه ش بکات تا کو نه و زنجیری کۆیلایه تییه بشکینن که له گهر دنیان نالاه و توانایان بدایتیت تا نه وانیش سنوورنک بۆ دوژمنانیان دابننن، چونکه خوا ده فهرموت:

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾

(آل عمران: ۱۴۰)

”نیمه نه و رۆژگارانه ده ستاوده ست پین ده که یین له ناو خه لکیدا.“

جا نه گهر نه و رۆژانه نه مرۆ به ره و پرووی به رزه وهندی دوژمنان برۆن، نه و سه یی پشتیان لی هه لده کهن. بگره له وانیه له داهاتودا خهنده و دلگوشادی نه و ولاته داماو و سته ملیکرانانه ش به سه ریکاته وه.

به لی، کۆچ بۆخوی کیشه یه کی قورس و دژواره .. پرسی کۆچکردنیش له مرۆدا - که له بهردا ویستم بیترنجینمه ناو که وانیه که وه - خۆتان ده زانن باسیکه و میلیله تیکی چهن دان ملیونی و کاربه دهسته کانی تووشی قهیران کردووه و نازانن چۆن مامه لی له گه لدا بکهن. دیاره له و کۆچه ی نه و وه خته هاته مهیدان،

ژماره‌ی کۆچبهران نزیك بوو له ژماره‌ی دانیشتوانی ئەو کاتە‌ی مەدینە. کەچی دەبینین له سایه‌ی ئەو فەتانه‌تە بەرینه‌ی پێغه‌مبەردا چ ئەوانه‌ی بۆ حەبەشه و چ ئەوانه‌ش کە بەره‌و مەدینە کۆچیان کرد، تووشی هیچ جۆره تەنگەتاوییه‌کی ماددی نەبوون و وێرایی دەر‌باز‌بوونیشیان له سەختییە‌کانی دونیا، چە‌ندین ئە‌نجامی باشیان بە‌ده‌سته‌ئینا. لە‌راستیدا له‌ می‌ژووی جیهاندا هیچ کۆچک نییه‌ هێندە‌ی ئەو کۆچە‌ی کە له‌ سە‌رده‌می پێغه‌مبەردا روویدا سەر‌که‌وتنی بە‌ده‌سته‌ئیناییت. کە‌وابوو پێغه‌مبەر چۆن ئەو گ‌رفته‌ گ‌ه‌وره‌یه‌ی چاره‌سەر‌کرد؟

ئ‌یستاش با بە‌کورتی له‌سەر ئە‌م لایە‌نه‌ بووه‌ستین:

یه‌ئ‌ریب شارێکی بچووک بوو دانیشتوانه‌که‌ی خە‌ریکی کشتوک‌ال بوون. بۆ‌یه‌ بازار و بازرگانیه‌که‌ی کە‌وت‌بووه‌ ده‌ستی جووله‌که‌کان. راسته‌ کۆچەرە مە‌که‌که‌یه‌کان شارە‌زای بازرگانی بوون، بە‌لام سەر‌مایه‌ی پ‌ئ‌وستیان بە‌ده‌سته‌وه نە‌بوو تا بازرگانی پ‌ی بکە‌ن، بۆ‌یه‌ پ‌ئ‌یان نە‌ده‌کرا ک‌ئ‌یرک‌ئ‌ی جووله‌که‌کان بکە‌ن. جا چۆن توانای مامە‌له‌ی بازرگانیه‌یان هە‌بوایه، له‌کاتێ‌کدا هەر‌چی سامان و مو‌لکیان هە‌بوو له‌ مە‌که‌که‌ بە‌ج‌ئ‌یان ه‌یشت‌بوو. ئە‌مه‌ سەر‌باری ئە‌وه‌ی ژماره‌ی کۆچهران بە‌رده‌وام له‌ زیاد‌بووندا بوو کە ئە‌مه‌ش زۆ‌ری‌وونی ر‌ئ‌ژه‌ی دانیشتوانی مە‌دینە‌ی ل‌ئ‌ده‌که‌وت‌ه‌وه. جا ئ‌یتر ئە‌و خە‌لکە‌ له‌ ک‌وێ‌دا ن‌یشتە‌ج‌ئ‌ی بک‌رانا‌یه و چۆن خۆ‌راکیان بۆ ده‌سته‌بەر‌یک‌رایه؟ ئە‌مه‌ له‌کاتێ‌کدا خە‌لکی مە‌دینە‌ خۆ‌یان ه‌زار بوون.

سەر‌جە‌م ئە‌م گ‌رفتانه‌ له‌سەر یه‌ک کە‌له‌که‌ ب‌بوون و هە‌مووشیان چاوه‌ر‌ئ‌ئ‌ی چاره‌سەر‌ئ‌کی له‌باریان له‌ پێغه‌مبەر ده‌کرد. هە‌مووان به‌ چاوی متمانە‌وه دە‌یان‌روانیه‌ ئە‌و چونکە‌ هەر ئە‌و بوو به‌ هە‌لمە‌ت‌ئ‌یک هە‌موو ئە‌وانه‌ی چاره‌سەر ده‌کرد.. سەر‌ه‌نجام‌ئ‌یش ه‌ه‌روا بوو.

هەر کە پێغه‌مبەر گ‌ه‌یشتە مە‌دینە یه‌ک‌سەر ب‌رایه‌تی خسته‌ ئ‌یوان کۆچهران و ئە‌نصار‌ه‌وه. شنه‌ی گ‌یا‌ئ‌ئ‌کی ب‌رایه‌تی وه‌های کرد به‌ رۆ‌حیاندا، زۆ‌ر بە‌ه‌ئ‌تر و قوول‌تر بوو له‌ ب‌رایه‌تی شیر‌ی.. تە‌نانه‌ت گ‌ه‌یشتە ر‌اده‌یه‌ک ماوه‌یه‌ک میراتی

یەكتریان دەبرد. ^۱ بەلج ئەو بڕایەتییە ئەوەندە بەتین بوو ئەنصارەكان هەموو شتیکی خۆیان كرد بە دوو بەشەوه و بەشیكیان بەخشی بە برا كۆچەرەكانیان.

لەو نۆنەدەدا شاهیدی ئەم بەسەرھاتە دەبین كە ئەقلەكان سەرسام دەكات:

بوخاری رپوایەت دەكات، كاتێك كۆچەرەكان هاتنە مەدینەوه، پێغەمبەری خوا عەبدولرەحمانی كوری عەوف و سەعدی كوری رەبیعی كرده برا. ئەم بڕایەتیە هیندە قوول و لە ناخەوه بوو تا دنیا دنیاە نموونەیه كی تری نەبوو و ناشییت.

رۆژنێكیان سەعد دەستی عەبدولرەحمانی بڕای دەگرت و پێی دەلێت: ”بڕاكەم، ئێوه هەموو شتیكتان لە مەككە جێهێشتوو و ئاوا هاتوون. تۆ نێستا بێ خێزانیت، منیش دوو خێزانم هەیە. بۆ خوا پێت دەلێم: سەیری خێزانەكانم بكە، كامیان تەبەلاوه پەسەند بوو با من تەلاقى بدم و تۆ بیهێنە!..“

عەبدولرەحمان چاوی پرپوو لە فرمیسك و فرمووی: ”خوا خێزانەكانت لە خۆت پیروز بكات و فەر بەخاتە سامانتەوه. بازارەكانم پێشانبە، ئەوه بەسە بۆ من.“

پاش ماویەك عەبدولرەحمان توانای ئەوهی پەیداكرد كە بژێوی خا و خێزان پەیدا بكات. بۆیە یەكەم كار كە پێی هەستا ئەوهبوو ژنێكی هینا. ^۲ ئەمەش خۆی لە خۆیدا جۆرنێك رێژ بوو لەو كەسانە كە ناموشۆی مالى دەكردن و نموونەیه كی جوانی ناسكى رۆح و نەزاكەتە.

بینگومان گەورەترین كێشە لەبەردەم ئەم جۆرە بڕایەتیەدا دەتوتتەوه. ئەو فیداكارە خەمخۆرانەى كە بەم رادەیه وابەستەى یەكتر بوون، لە هەمان كاتدا ئەو مەرفۆه بژاردانەش بوون كە دەستنیشانكراوى ئەوهبوون فەتحى جیهان بكەن. ئەو گیانی بڕایەتیەى بەسەر ناسمانى مەدینەوه شەهى دەهات، بەدنیاییهوه رۆژنێك دیت بەسەر هەموو جیهاندا پەخش بیهێتەوه...

۱. البخاری، فرائض ۱۶؛ أبو داود، فرائض ۱۶.

۲. البخاری، مناقب الأنصار ۳؛ ترمذی، بر ۲۲.

ململانتی نیوان بی نیازی" و "به خشندهیی"

پیغمبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) به تنها خوی دانیشتبوو. نهوبوو هندیك له گهوره موهاجیره کان پاش مؤلّت خواستن هاتنه خزمه تی. هیچ نه نصاریه کیان له گه لدا نه بوو نه مش بؤ خوی جیی سرنج بوو. داخو بؤچی کؤچبره کان به تنیا هاتبوو و بانگی پشتیوانه کانیا نکر دبوو؟

پاش مؤلّت وهرگرتن مهبهستی هاتنه که بیان بؤ ناشکرا کرد و عهزبان کرد:

”نهی پیغمبره ی خوا، نیمه له بهر خوا هیجره تمان کرد و هاتین بؤ نیره. هممو ناوات و مهبهستی کمان نهوبوو له پیناو خوا له خزمهت تودا بین. کهچی برا نه نصاریه کانمان به جورئک بایه خمان پیده دهن دهرسین هر له دونیادا پاداشتی رؤزی دواپی ته و اوبکه یین. با برایانمان ریمان بدن نیدی نیمه خومان بڑیوی خومان دابینبکه یین. نهو به شش که بؤ نیمه یان ترخان کردوه بویان بگه رینینه وه. چونکه له ژیر منته دا دمینینه وه و ههست به شهرمه زاری ده که یین.“

به دم نهم قسانه وه هممو یان چوانیان فرمیسکی لی دباری. پیغمبره ی (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نهیده توانی بهر به فرمیسکه کانی بگرتت. رهنگه نهم دیمه نه ناسمان نشینانیشی نوقمی گریان کردیتت. نهمه له پرویه که وه ململانتی و بهر بهر کانتی نیوان بی نیازی و خه مخواردنی یه کتر بوو. ههتا نهو رؤزه سرزهوی ململانتیه کی نه و نده جوانی به خویه وه نه دبوو.

چونکه پاش که میك که پیغمبر نه نصاری بانگ ده کرد و مهسه له که ی بؤ ده گپرانه وه، هممو یان به یه کدهنگ نار ه زایان دهر دهری و پروبه پروی نهو بی نیازییه دوه ستانه وه. چونکه رازی بوون به وها داواکاریه ک هیچ جیاوازیه کی نه بوو له گه ل نه وهی رازین جهسته یان بگرتت به دوو که رته وه.

نا نهو برایه تییه بوو که پیغمبر به یه که هه ناسه خسته ناو دلّی هاوه لانیه وه، هر نهو برایه تییه ش نهوانی کرد به یه که جهسته. پشتیوانه کان ههزبان ده کرد کؤچبره کان له لای نهوان بمیننه وه، چونکه له تاو نازاری جودایی بهر گه یان

نەدە گرت و سوپيان دەبوو. ئە گەرچى ئەوان لە رۆژنىكدا پىنج جار لە مزگەوتدا بە دیدارى يەكتر شاد دەبون و لە هەمان شاردا دەژيان، بەلام ديارنەبوونيان لەناو ماله كانيان و لەكاتى ژەمەكاندا -كە لە گەلياندا وەك سىو كەرتيان كەردبوو- دلى دەههژاندىن.

بەلى، لایەك نەمایندهى بىخ نيازى و لایەكەى تریش نەمایندهى جوامیری و خەمخۆرى دەکرد. هەردوولاش سووربوون لەسەر هەلوئىستی خۆیان. لە ئاكامدا هەردوولا گەيشتنە رىككەوتنىك. بە گۆرەى ئەو کۆچبەرەکان بە کرى لە باخ و مەرزای پشتیوانەکاندا نیش بکەن، بەو هەش دەتوانن خۆیان بە خۆبەگەن و لەناو خانە و لانەى سەربەخۆى خۆیاندا دابنیشن و لەژێر مەنتى كەسدا نەمىننەوه. نىتر بەمەجۆرە پشتیوانەکان بوونە یاریدەدەرى برا کۆچبەرەکانیان. بەمەش پىغەمبەر تا رادەیهكى زۆر كىشەى كۆچى لەرپى هەستى "براىەتى" ەوه چارەسەر كەرد.

كىشەیهكى تریشى چارەسەر كەرد كە ئەویش برىتى بوو لە بازارگانى. پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سەرنجى دا جوولەكەكان لە مەدینەدا زالبوون بەسەر بازار و ژيانى بازارگانیدا.. بۆیە فەرمانى دا بە دروستكردنى بازارىك بۆ موسولمانان لە شوتنىكى تردا، تاكو موسولمانان مامەلە و سەوداى بازارگانى لەنێوان خۆیاندا و لە بازارى تايبەت بە خۆیاندا بکەن. ئەم هەنگاوه لە لایەك هەلى ئەوێى بۆ موسولمانان دەپەخساند كە لەرپى بازارگانىیەوه بژۆوى خۆیان دابىنبەگەن و ناوەندى كرىن و فرۆشى تايبەتیان هەيىت، هەم ئەو هەژمۆنەش بپهويننەوه كە ناموسولمانان بەسەر بازاردا هەيانبوو. بۆ ئەم مەبەستە بازارىكى نوێ بنیاتنرا. موسولمانانىش لەناو خۆیاندا دەستیانكەرد بە كرىن و فرۆشتن. مێژوونووسان بۆمان دەگێرنەوه كە كاتىكى زۆر تىننەپەرى بوو جوولەكە تواناى بازارگانى نەما لە بازارەكانى مەدینەدا.

بەلى، كەس نەیدەتوانى لەناو بازارى موسولماناندا كىبەركى بازارگانى

۱. البخارى، حبة ۳۵؛ مناقب الأنصار ۳؛ مسلم، حجاج ۷۰.

۲. ابن ماجه، تجارة ۴۰؛ طبرانى، المعجم الكبير ۲۶۴/۱۹.

موسولمانان بکات، ویستی خوی گهورهش هر نهوبوو موسولمان نه بیته شوئکته و پاشکۆی کهس...

به لئی، خوی میهره بان هر گیز رازی ناییت باوهر داران گرفتاری زۆنگای بی ریزی بین و هر چاوهر پی دهر چوونی فرمان بن له خهلکانی ترهه و په نا بو بینگانه بیهن بهو ئومیده کیسه و گرفته کانیان بو چاره سه ربکه و به سه رشو پیه وه پیمان بلین: "تکاتان لی ده کهین فلانه گرفتمان بو چاره سه ربکه." "خوا نم کاره مان پی رهوا ناینیت. ئیماندار دهییت سه ربه رز بیته، له سه ر پی خوی رابوه ستیت، به ده ست و بازووی خوی کاره کانی نه انجامیدات، به چای خوی بیینیت، به هزی خوی بیته گرفتار، به بیر و نه خسه ی خوی چاره ی کیسه کانی بکات و پاریزگاری له ره سه نایه تی خوی بکات. نا نه مه بوو که پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له مه دینه دا بناغه ی بو دارشت.

یه که مین ده ستوور

هر که پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ) گه یسته مه دینه یه که سه ر به یان نامه یه کی بلا و کرده وه. 'پسپورانی بواری یاسا نای لی ده نین: "ده ستووری پیغه مبه ری خوا". له وه به یان نامه یه دا ریشه و بناغه ی زۆرئک له به نده کانی چار نامه ی مافه کانی مرؤف به دی ده کرت.

به لئی، له ریگه ی نه و مافانه وه که به خسی به گاور و جووله که کان، یه کی تیبه کی وه ها پته وی له نیتوان پیکهاته کانی مه دینه دا بنیات نا، ریخوشکه ر بوو بو نه وه ی بیانه ی نیته به ره ی موسولمانان و دایان بریت له نه یاره هه میسه یه کانیان که برتی بوون له بیزه تی و ساسانی و قورپه ی شیبه کان. به م شیوه یه جووله که کان بو ماوه یه کی دریز خایه ن له ریز سایه ی موسولماناندا به ناسووده یی و ناسایه شه ژیانیان برده سه ر. نا زاوه گتیره گه وره که ی سه رده می مه دینه، مونافیقی به ناوبانگ "عه بدوللای کوری

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۳/۳۱-۳۵.

ئوبەي كورپى سەلۇل "نىگەرانى خۆي بۇ قورپەيش بەمجۆرە دەردەبېرى: "لەپراستىدا ترسى من لەوہ نىيە بىتتە مەدىنە و لەوي ئايىنەكەي بلابىكاتەوہ. بەلكو ترسى پراستەقىنە لەوہدايە جوولەكە و گاۋرەكان لە دژى بىتپەرستەكان بىنئىتتە بەرەي خۆي. ھەر ئەمەشە مەترسى لەسەر ئىوہ دروستدەكات."

ئەو پەيماننامە يان دەستورە بۇ ماوہىيەكى دوور و درىژ بووہ ماىيە سەقامگىر بوونى ناشتەوايى و ناسايش لەنتوان موسولمانان و جوولەكەكاندا، تاوہكو ئەو دەمەي جوولەكەكان پەيمانيان شكاند. جوولەكەكان لە زۆر مەسەلەدا سەردانى پىغەمبەريان دەکرد و پەنايان بۇ داوہىي ئەو دەھىنا.

بەلج، پەراوہكانى فەرموودە بۆمان دەگىرئەوہ كە جوولەكەكان لە بابەتى دزى و سزا و زىنادا سەردانى پىغەمبەريان دەکرد. لەمەوہ تىدەگەين كە ئەگەرچى كاروبارى جوولەكەكان بۇ خۇيان جىھىلرايوو كەچى لەبەرئەوہي موسولمانەكانيان بە دادگەرتەر و لىوہشاوئەر دەزانى -نەخوازەللا ئەگەر ئەو موسولمانە پىغەمبەرى خوا بىتت- بۇ ھەموو مەسەلەيەك دەگەرئەوہ بۇ راي موسولمانان. ئەو سەرچاوہ پىرۆزەي كە لە داھاتوودا دەبووہ مەرجەئى تەواوى گروى ئادەمى، ھەر لەو رۆژئانەوہ مەرجەئىيەتى خۆي سەلماندبوو.

بەلج، نا بەو جۆرە بە يەك گورزى دەست كىشەي "كۆچ" چارەسەردەكەرتت و موسولمانانىش لە كەشىكى ئازاد و پەرئاسوودەيدا بەرووى دونيادا دەكرانەوہ.

٤. قەيرانى جەنگ

قەيرانى جەنگ و شكستەكان لە ئارادا بوو. بەلج، قەيرانى جەنگ و سەركەوتن و شكست و ناشتەوايى...

پىغەمبەرىش (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چەندەھا جەنگى ديوہ. يەكەمجار لە گەل ھۆز و گەلەكەي، پاشان لە گەل جوولەكەكانى مەدىنە و دەوروبەرى، پاشتر لە گەل ھەردوو ئىمپراتۆرىيەتى بىزەنتى و ساسانى. ھەر چوار لاي بە دوژمن تەنرايوو

ئەوجا ئەم دوژمنانە بىي وەستان قەيرانيان بەرھەمدەھيئا. بەلام ئەو ھەموو جارنك
ھاوشىوئى دەرهيئانى تالە موويەك لەناو دەفرنك ماستدا ناوا سەرکەوتوانە خۆى
لەناو گيژاوى ئەو كيشانە دەردەھيئا.

تاکتيكى ئوھود

ليژەدا نە باس لە سەرکەوتنى بەدر و نە لە نامادەباشيەکانى خەندەق و نە لەو
داستانەى كە قارەمانەکانى موئتە تۆماریان کرد، وە نە لەو بەرپەرەکانىيە ناکەين
كە شۆرەسوارەکانى يەرموك پيى ھەستان، بەلكو باس لەو دەرهاويشتانە دەكەم
كە لە جەنگى ئوھوددا ھاتنە گۆرپى، ئەو جەنگەى كە لە پروويەكەو بە شەكست
دادەنرئت. لەوتشەو ھەول دەدەين بە يەك دوو رستە نامازە بۆ ئەو وردبىنى و
تيرامان و بریارە دروستانە بکەين كە پيغەمبەرى سەردارمان (عَلَيْهِ أَفْضَلُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ)
لەوبارەپەو ھەستوونىتە روو.

ئوھود يەكەم جەنگە كە تيايدا ئەدگارەکانى نەسكۆ لە ريزى موسولماناندا
دەركەوت. پەنا دەگرم بە خوا لەو ھەى دۆراندن بەدەمە پال ھيچ موسولمانيكى
راستەقىنە. چونكە پيش ھەموو شتيك تەقدىرى خواى كارجوان لەو ھەبوو
چونكە لە بەرەى بەراصبەردا كەسانتيكى وەك خالیدی كورپى وەليد و عەمرى كورپى
عاص ھەبوون، كە ھەريەكەيان بليمەتيك بوون لە بواری سەربازى و پامياريدا.
ئەوانە لە داھاتوودا چۆكيان بە چەندەھا سوپای زەبەلاح دادەدا. راستە ئەوان
لەوكاتەدا لەناو بەدبەختى ئەو ھەدا بوون كە لە ريزى سوپای بپەرستاندان، بەلام
ئەوان سەھابى ئايندە بوون. بەلەى، ھاوئەلانى دوارۆژ بەسەر ھاوئەلانى ھەنووكەدا
سەرکەوتن.

خالتيكى ديكە ئەو ھەى كە تيرھاوئەزەكان بەگۆرەى ئەو ستراتيجە نەجوولانەو ھە
كە پيغەمبەرى خوا بۆى كيشابوون. بگرە ھەندىكيان ھەزى وەرگرتنى دەستكەوت
لە ناخياندا سەرى ھەلدابوو بەلام پيچەوانەى مەبەستەكەيانيان دەستكەوت.

له پراستیدا ئیتمه خۆمان به شیاری ئهوه نازانین په‌خه له هاره‌له پایه‌به‌ره‌کانی ئهوه نازداره بگرین. بهر له هه‌موو شتیك ئه‌وان شه‌ره‌فمه‌ندی په‌له‌ی موقه‌ره‌به‌ین بوون. . .
بیگومان نه‌مه‌ش داخواری مامه‌له و هه‌لسوکه‌وتیکی جیاواز بوو.

ده‌مه‌وت ئه‌وه بلیم که ئه‌و مرۆفه فریشته ناسایانه به‌گورێزی ئه‌و ناسته‌ی که شیاریان بوو مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کرا. گه‌رنا گومان له‌وه‌دا نییه که چاکه‌ی ئیتمه و مانان خراپه‌ی ئه‌وان بوو. به‌لێ، خۆ نه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌و پرۆژه کردیان ئیتمه‌ش به‌مانکردایه، ئه‌وا له‌وانه‌بوو له‌و پرۆوه‌ی ئیجتیهاده‌وه که هه‌میشه به‌سه‌ر پاداشدا ده‌روانیت، پاداشتی‌شان ده‌ستبه‌وتایه. به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی که سانیکی خواوستی خۆنه‌وستی وه‌کو ئه‌وان که ده‌ستی پێغه‌مبه‌ری خویان گوشیه و له‌سه‌ر ته‌رکی دنیا و غه‌یری خوا سوئندیان خواردوو و پێش فریشته نزیکه‌کانی باره‌گای خوایی که‌وتوون، له‌ نیوه‌ندی پێوه‌ره‌کانی خۆیاندا گه‌ردیان خستبوو سه‌ر نارینه‌ی بیگه‌ردی "قوربه‌ت"، بۆیه دووچاری چاره‌نووسیکی ره‌نگ شکستی نسکو نامیز بوون.

چی روویدا؟ ئه‌وه‌ی روویدا ئه‌وه‌بوو له‌ناو چه‌ند سه‌د هاره‌له‌یکدا هه‌فتا هاره‌له‌ که ناوه‌کانیان ده‌زانین شه‌هیدبوون.^۱ هینده‌ی ئه‌و ژماره‌یه‌ش برینداربوون و له‌ جووله‌ که‌وتبوون. موشریکان توانای ئه‌وه‌یان هه‌بوو گورزێکی که‌مه‌رشکین له‌ موسولمانان بوه‌شێتن، به‌لام وه‌ختیک بینییان موسولمانان په‌نایان بردووته به‌ر چیا‌ی ئوحد و هینشتا ده‌نگیان دلێره، نه‌یانوست خویان به‌خه‌نه مه‌ترسیه‌وه. بۆیه ده‌موده‌ست مه‌یدانی جه‌نگیان جیه‌شت. ئیتمه نازانین وه‌ک پشتیوانیه‌کی خوایی له‌وێدا چۆن ده‌رکه‌وتوون و به‌ چ شیوازکی نه‌به‌ردانه مامه‌له‌یان کردوو، به‌لام ئه‌وه‌ی ده‌یزانین ئه‌وه‌یه که له‌ لیواری شکستا سه‌رکه‌وتن بوو به‌ نسیبان و ترسیکی سامناکیان خسته‌ دلێ بیباوه‌رانه‌وه. ئه‌وانیش له‌ ترسی ئه‌وه‌ی نه‌بادا تووشی کاره‌ساتیک بین لیاندا و رویشتن.^۲

۱. البخاری، مغازی ۲۶؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۰/۱.

۲. ابن هشام، السیره النبویه ۴۳/۴.

بیانوی بتهپرستهکان بۆ ئەو ترسەیان -کە وەك شکست واپوو- ئەو بوو دەیانوت: تاسەر ئیسقان نازار و زیانمان پێ گەیانددون، بەو زووانە ناتوانن لە ناسەوارەکانی دەرباز بین. کەواتە بابڕۆین، ئەگەر ئیمە هێرشیان بکەینەووە سەر، کچی دەزانیت چیمان بەسەردیت!

دواتر لە بەینی خۆیاندا کەوتنە گفتوگۆیەکی لەمجۆرە: ”با برۆینەووە بۆیان. مادەم گورزی باشمان لێ وەشانددون و تینکمان شکاندوون، با بە یەكجارەکی -وەك ئەو بەلایەمی کە رۆمانیەکان بەسەر قارتاجەدا هینایان- سەركوتیان بکەین و مەدینەیان بەسەردا برۆخینین. با تۆیان بپرین و قریان تی بخەین. چونکە گەر تەنھا یەك کەسیشيان بمانیتەووە دواتر زیاد دەکەن و توشی سەرنیشەمان دەکەن.“

هەر کە پیغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە نیازیان ناگادار بوووە، یەكسەر فرمائی دا: ”هەرکچی دوتنی لە ئوحد لەگەڵمان بوو، بە ساغ و زامدارووە، با سبەینی لە فلانە شوێن کۆبینەووە، هەلمەت دەبەین بۆ راوهدوونانی دۆژمن.“

ئەوانەمی دوتنی گیران خواردبوو و پەنایان بردبوو بەر بناری ئوحد، وا ئەمڕۆ خۆیان بۆ هەلمەتێکی تر سازدەکەن؛ هەلمەتی زامدار و بریندارەکان. چونکە رەوشەکە داخوازی ئەووبو هێزێکی مەعنەویی گەورە نمایش بکرت، تاکو ئەو دلشاکاویانەمی لە خوارووە باسیان دەکەین، برهوتنەووە.

یەكەم: دیمەتێک لە دیمەنەکانی بچ نومییدی بریتی بوو لە شکستی هێزی مەعنەویی موسولمانان.

دووەم: لە هەموو لایەکەووە حەزی بیباوەران بۆ سەركوتکردنی موسولمانان تازی سەندبوو.

سێیەم: تا دەهات تانە و تەشەر و خۆشحالی دووڕووەکان رووی لە زیادبوون دەکرد و ورەمی باوەردارانیان دەروخاند.

١. ابن کثیر، البیدایە و النہایە ٤/٤٨٧-٤٩.

ھەرۋەھا نىيازى بىتپەرستان بۇ لە رېشە دەرھىتئانى موسولمانان لەملاو ئەولا قەسى لىدەكرا. خۇ ئەگەر فەتەتەتې پىغەمبەر نەبوايە و خىرا فرىاي بارودۇخەكە نەكەوتايە، ئەوا لەوانەبوو كىشە و مەترسىيەكى گەورە بقەومىت، كە موسولمانان بە زەحمەت بتوانن لەژىر بارىدا ھەلبىستەنەوہ.

بەلىخ، ئەو رۇزە موسولمانان دووچارى چەندىن ئازار و نارەھەتى بوونەوہ، بەلام بە چاودىزى خۋاي بالادەست تۋانىيان خۇيان كۆبەكەنەوہ و شەكستىكى چاۋەرۋانكراۋ بگۆرپن بۇ سەرکەوتن.

بەلىخ، ھەر نەوہندەي پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانى نامادەباشى دا، پىك يەك و دوو ھەمووان رىزيان بەست و كەوتنە بەرپەنگارىبونەوہ. ھەندىكىيان دەستيان، ھەندىكىيان قاچيان پەرىپوو ھەندىكى تىرشيان نەياندەتۋانى لەسەر پىن بىرۇن، كەچى كە بانگەوازەكەي پىغەمبەريان بىست يەكسەر لە چادەرەكانيان ھاتنە دەرەوہ و رۋويان لە جىگەي مەبەست كىرد. دەتوت ھەناسەكانى سەرورە گىيانى بوژانەوہى كىردوۋە بە بەرىاندا وا ھەموويان كەوتبوونە پىشېرېكىنى بەدەمەوہچوونى بانگەوازەكەي. ھەرۋەك بوصەيرى دەلىت:

لُو نَأَسَبْتُ قَدْرَهُ إِتَاتُهُ عِظْمًا   أَحْيَا اسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرِّمَمِ

”ئەگەر موعجىزەكانى ھەزرەتى مەھمەد بە ئەندازەي قەدر و قىمەتى ئەو سەرورە بوونايە، ئەوا كاتىك ناۋى موبارەكى دەبرا ئىسك و پروسكى گۆرستانەكان زىندوۋدەبوونەوہ.“

بەلىخ ئىسك و پروسكەكان زىندوۋدەبوونەوہ. ئەوھتا ئەوانەي لە ئوھودىشدا ناۋى نەويان دەبىست، يەك دۋاي يەك دەبوژانەوہ.

با ئىستاش رۋوداۋەكە لە زارى يەككە لە ھاۋەلانەوہ بىبىستىن:

”برادەرئىك ھەبوو تۋاناي رۋىشتى نەبوو ئىمە لەسەر شانمان ھەلمان دەگرت. چونكە پىي و تىبۋىن بىبەين بۇ بەرەكانى جەنگ، خۇ ئەگەر نەشتۋائىت تىر

بهاوئزیت، خو ده توانیت تیر بو تیرهاوئزه کان ناماده بکات. هر که سه و یه کینکی هه لگرتبوو که سی وا هه بوو ده که وته خواره وه و ده بوورایه وه.^۱ نیتر نه وه حالمان بوو تا کو نزیک بووینه وه له شیوی "حمراء الأسد". نه وی شوئنیک بوو موشریکه کان دیانتوانی دوکه لی ناگردانی موسولمانه کان بیسن. نه وه بوو سوپای موسولمانان له ناو ته پوتۆز و به دهنگی بهرز و ته کبیره وه گه بیشتنه جی. وه ختیگ قورپهش بینی نه وانهی که دوئتی وایدزهانی مردوون، وه که نه وهی له گۆر هاتبنه دهره وه له بهره میاندا قوت بوونه ته وه، له جتی خویان وشکبوون.. هر نه وه ندیهان بو کرا بلین: "با خۆمان تووشی کیشه یه که نه که یین، رزگار بوونمان له وه دایه چی زووتره خۆمان بگه یه نینه وه مه کهه." "نیتر بهم شیویه گه پرانه وه بو مه کهه."

نه گهر سه رنج بفره مره وون ده بیسن که چۆن پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له یه که هه ناسه دا و به یه که هه له مت هه لساوه به چاره سه رکردنی هه موو نه و قه یران و گرفتانه ی که جه نگ له گه ل خۆیدا کینشی ده کرد. قورنانی پیرو ز به مجۆره نه و هه لریسته دژاره مان بو وینا ده کات:

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

(آل عمران: ۱۷۳)

"نه وانهی که خه لکی (باوه ر لاواز) پئیان ده لین: به راستی خه لکی بن باوه ر و خوانه ناس خۆیان بو ئیوه کۆکردۆته وه و خۆیان بو ئیوه مه لاسداوه. لییان بترسن (خۆتان تووشی به لا مه کهن) به لام نه وان (واته ئیمانداران به و پروپاگهنده یه) باوه ر یان زیاتر دامه زرا و وتیان: خوامان به سه که یاریده دم و یارمه تیده ریکی چاکه."

۱. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۲/۴.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۵۵-۵۴/۴.

بەلج، قورەيش ھەموو شتىكى بەجىھىشت و ھەلھات.. موسولمانانىش تاجى سەرکەوتىيان كرده سەرى ھەژانەكەى دوئىئىيان.. پاشان بە فەزلى پەرورەدگار بىن ھىچ زىانىك گەرانەوہ بۆ مەدینە.

ھەندىك لە مېژوونوسان باس لەوہ دەكەن كە جەنگى ئوحد سەبارەت بە موسولمانان شكست بووہ. بەلج، نەگەر لە ئوحددا لایەنىكى شكست لە نارادا بىت، ئەوا دەگەرپتەوہ بۆ ھەندىك لەو ھاوہلانەى كە گوئىيان رانەگرت بۆ نامۆزگارپىەكانى پىغەمبەر و لە نامۆزى ئوحددا بە خوئنى شەھادەت شووران و بە پاك و خاوئنى بەروہ ناخىرەت كەوتنە پرى. بەلام ئوحد دىوئكى سەرکەوتنىشى ھىە -كە بە پروای من ئەوہ ئەو دىوہىە كە پىوئستە لەسەرى پوہستىن- ئەوئش ئەو دىوہىە كە دەروانىتتە ھەزرەتى مەھمەد موستەفا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك چارەسەرسازى كىشەكان.

بەلج، ئەوہى گرنگە، وەرچەرخاندنى رەوتى جەنگە لە شكستەوہ بۆ سەرکەوتن. پىغەمبەرىش وەھای كرد.

وەك لە ئەزموونى ئوحدەوہ بۆمان دەردەكەوتت، لەو شوئنەدا كە بەرگرى گەلان لەبن دىت و خوئيان رادەستى بىن ئومىدى دەكەن، پىغەمبەرى خوا دەست دەكات بە ھىزش، ئەو ھىرشەش دەبىتتە ھۆى شكاندنى ھەموو ئەو لەمپەرانەى بوونەتە كۆسى سەرپرى و ئومىد و ئىمان بە دەروونى باوہرداراندا دەپرژىئىت و سەرلەنوئى دوورپوانىش لەناو بىن ئومىدیدا نقوم دەكات. نىياز و ئاواتى بىباوہرانىش لەناو دلئاندا لە گۆر دەئىت و دلە شكاوہكانىش بە ئىكسىرى ورە و ئومىد ساپرژ دەكات. كەواتە دەبىت ئىستا چى بوترتت پاش ئەوہى كە پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شكستى گۆرى بۆ سەرکەوتن و موسولمانەكانى بە دلئى خوئش و سەرکەوتنەوہ گىرپاەوہ بۆ مەدینە و بە ھىكەتى خوئى ئەو كىشە ئالۆزەى چارەسەر كرد. تەنھا ئەوہىە بە راستى و رەوانى شایەتى بدەين كە ئەو "پىغەمبەرى خواپە..."

پراوئز

هەندىك لەو كيشانەش كە ڕووبەرووی پىغەمبەرى خوا دەبوونەوه بە ڕىنگەى پراوئز چارەسەرى دەکردن. لەراستىدا دەبوو بە ڕىنگەى پراوئز كارىيەوه بناغەى بنەما و بنچىنەبەكى گرىنگ دابرىت. راستە خۆى پىوستى بە پراوئزى كەس نەبوو بەلام ئەوانەى دواى خۆى دەهاتن و دەبوونە نوێنەرى ئىسلام هەمووكات پىوستيان بە پراوئز دەبوو. بەلى، خۆى بە كۆمەكى ئىلاھى پالېشت كرابوو. خواى بالادەست لە هېچ مەسەلەيەكدا ئەوى بەتەنها جىنەهتشتوو. خۆ نەگەر نەخۆشەك نازارى بدايە، پەرورەدگار فرىشتەبەكى دەنارد بە هاناىەوه و ڕىنگەى شىفای پىدەوت. پەيوەندىبەكى بەردەوام و پتەوى بە جىهانى مەلەكوتەوه هەبوو كەچى لەگەڵ ئەوشدا گرىنگى و بايەخىكى زۆرى بە بابەتى پراوئز دەدا. ئەمەش بۆخۆى رەهەندىكى ترە لە رەهەندەكانى فەتانەتەكەى.

پاش تىبەپروونى چەندىن سەدە "پراوئز" بوو سىستەمىكى پەپرەوكراو لە بوارى دەولەتدارىدا. جا لەبەرئەوهى دەروازەى كارگىرپى لە ئىسلامدا بەسەر پراوئزدا كراوتەوه و تا بلى فراوانە، هەرەها بەو ھۆبەوه كە جىهانى بوونەكەى لە توانىدايە تەواوى سەدەكان لە نامىزىگرىت، بۆبە دەبىنى بە هەموو سەدەكاندا يەك بەيەك گوزەرى كرد و ڕۆلى خۆى بىنى تاكو گەيشتە ڕۆژگارى ئەمرۆمان.

بەرگەيەك لە پراوئز

ئەوجا چەپكىنە نمونە:

١. پىغەمبەرى سەرورە پراوئزى لەگەڵ هەموو كەسىكدا دەکرد و را و بۆچوونى هەمووانى وەرەگرت. چونكە دەبوو بنەماى پراوئز لە سەرجم يەكەكانى ژيانى كۆمەلایەتیدا رەگ دابكوتىت. ئەوئەبوو پراوئزى بە حەزرەتى عەلى كرد. ئەگەرچى حەزرەتى عەلى ئەو مەرۆفە بوو كە دەبوت: "ئەگەر پەردەى غەبىيش

لابدريت يه قينم زياد ناكات. “ كه چى له بازنهى دهرسى پيغه مبهردا تنها مندا ليك بوو. پيغه مبهريش هر لهو تمه نه وه پرس و راي پي ده كرد.^۱

نه وه بوو دوو رازه كان (مونا فيقه كان) بوختانيان بو عايشه ي دايكمان هه لبه ست. به لى، قيزه وتيرين بوختانيان بو نهو دايكه مان هه لبه ست كه پاكيزه بيه كه ي به ده قى ثابته س له مي تراوه. نه م روودا وهش به رووداوى “الافك” ناسراوه. نهو رووداوه فره ربه نه ده به مجوره له لاپه ربه كاني ميژوودا تو مار بووه:

نه گهر چى پيغه مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ته واو دلنيا بوو له وهى كه وه حى نه م باسه يه كلاده كاته وه و سه باره ت به حه زره تى عايشه ش به چو و كترين گومانى نه بوو كه چى ديسان پي باش بوو رايژ به دانه دانى هاوه لاني بكات. بيرمان نه چي ت، رايژ هه ميشه سوود و قازانج ده ستى نينسان ده خات و نه بينراوه هيجى لى كه م بكاته وه. دهى خو نه و يش بو نه وه ني تراوه تاكو سوود و قازانج مان ده ست بخات.

هر له م باره يه وه له ريوايه تيكي لاوازا نه م به سه ره اتهى خواره وه ده گير درته وه: پيغه مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بانگى حه زره تى عومره ده كات و لى ده پرسيت كه راي نهو سه باره ت به عايشه چيه. حه زره تى عومره يش وه لام ده داته وه: “نهى پيغه مبهرى خوا، به دلنيا بيه وه عايشه پاكدا و ين و بى گونا هه .. بوختانيان بو هه لبه ستوه. “ پيغه مبهر (صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ) لى ده پرسيت كه چون ده زانيت وايه؟ نه و يش ده ليت: “ جار نيكيان خهريك بوو نوژت ده كرد، - نيتمه دواتر زانيمان - بى وهى پي بزانت نه عله كه ت نه ختيك پيس بيو .. كه خهريك بوو بهو حاله وه نوژت دابه ستى، يه كسه ر جو به ئيل دابه زى و نا گادارى كردى كه نه عله كه ت دابكه نيت. جا نه گهر خواى ميه ره بان له پيسيه كى وه ها به چو و ك نا گادارت بكاته وه، نيدي چون كه سيكي وا ده كات به مه حره مت كه - دوور بى - تا وانى كى واى نه جامدا ييت؟ نه خير نهى پيغه مبهرى خوا، بينگومان جو به ئيل دي ت بو لات و هه و آل ت ده داتيت كه عايشه چه نه ده پاكيزه و خاور نهه. “

۱. البخاري، المغازي ۳۴، مسلم، توبه ۵۶.

بەلج، پيغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: "مَا نَدِمَ مِنْ اسْتِشَارٍ" "نەو کەسەى ڤاویژ بکات ھەرگیز پەشیمان نایتەوہ." "ھەربۆیە ڤاویژی بە ھەزرەتی عومەریش کرد. ڤاویژیکی لەو جۆرە ھیچی لە کەس نەدەدا. نەک ھەر ھیچی لە کەس نەدەدا، بەلکو سەرلەنوێ دلی ھەزرەتی عومەری فەتھ دەکردوہ. بەلج، پيغەمبەر ڤاویژی بە قوتابییەکانی دەکرد و ڤای وەرەدەگرتن. بیگومان دیسانەوہ نەوانە سوودمەند و براوہ دەبوون کە پەرس و ڤایان پێدەکرا، چونکە بەم ناکارەى وانەدەکی گەزنگی نەخلاقى فیژدەکردن. مەگەر ھەر خۆی نەبوو دەیغەرموو: "نەوہى ڤاویژ بکات ھەرگیز پەشیمان نایتەوہ؟"

۲. لە سەرۆبەندى ئەوہى بەرەو بەدر بکەونە ڤی، بە جیا ڤاویژی بە ئەنصار و موھاجیر کرد. . . میقدادی کۆڤى عەمر بەناوی کۆچەرەنەوہ چەندە مەردانە ھاتە گۆ: "ئەى پيغەمبەرى خوا، بڤۆ بەدەم فەرمانى پەرورەدگار تەوہ، نيمەش لەگەلتداین. بە خوا نيمە ئەوہت پەج نالین کە ئەوہکانى ئیسرائیل بە موسا پيغەمبەریان وت: "بڤۆ خۆت و خواکەت جەنگ بکەن، نيمەش لیرە بۆخۆمان دادەنیشین." بەلکو دەلین: "بڤۆ خۆت و خوا جەنگ بکەن، نيمەش لەگەلتدا جەنگاوەرین. سوتند بەو خوايەى کە تۆى بە ھەق ناردوہ، ئەگەر بمانبەیت بە گۆم و زۆنگاويشدا لەگەلت دەیین ھەتا دەگەینە مەبەست." "

پيغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قەسەکانى پەسەندکرد و دوغای خیرى بۆ کرد. پاشان فەرمووی: "خەلکینە ڤای خۆتانم پەج بلین!" مەبەستى لە پشتیوانەکان بوو چونکە تا ئەو وەختە بە راشکاوى گوزارشتیان لە بۆچوونى خۆیان نەکردبوو و دەیویست ڤایان بزانیئت. سەعدى کۆڤى موعاز کە دارای بیرنكى تیز بوو یەكسەر ھاتە قەسە و وتی: "دەلئیت مەبەستت نيمەى ئەى پيغەمبەرى خوا؟"

ئەویش فەرمووی: "بەلج وایە!" ئەوجا سەعد فەرمووی: "ئەى پيغەمبەرى

۱. طبرانی، المعجم الصغير ۲/ ۱۷۵.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۶۱/۳ - ۱۶۲: ابن کثیر، البداية و النهاية ۲۶۲/۳ - ۲۶۴.

خاوه لامي نيمه ناماديه: نهوه مال و نهوهش گيانمان.. هر همووی فیدای تویه. نيمه باورمان پي هيتايت و به راستگومان زانيت، شايتيماندا که نهوهی هيتاوته حقه، لهسر نه مهش پهيمان و گفتمی خومان دا که گورپراه ليت بکين. نهی پيغه مبهري خوا، بفرموو بکوهه ری بو نهو کارهی دهته ویت، نيمه له گه لتداين. سوئند بهو خواهی توی به هق ناردوه، نه گهر بشدیت له دویا، نيمه ش له گه لتدا ليی ده دین و يه که سيشمان ليت دوا ناکه وين. هيچ نيگه رانیش نابین به يانی به دیداری دوژنمان بگين. نيمه له جهنگدا نارامگين، له پرووی دوژنماندا دلیر و نه به ردین. سا به لکو خوا به هوی نيمه وه نهوت پيشانبدات که چاوتی پي روون ده يتته وه. لهسر به ره که تی خوا بکوهه ره ری.“

پيغه مبهري (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) راوړی ده کرد و به مهش گيانی به کيتی و ته بایی نيوان موسولمانانی درده خست. موهاجير و نه نصار لهسر خالک يه کدهنگ بوون. نهویش سووربوون بوو لهسر جهنگ و شهيدبوون. نهوهش تاکه شتيک بوو که ده بوو پي هلبستن له ناست گرو و نوردوی دوژمندا که به رق و کينه وه شمشيره کانيان را کيشابوو و تيره ژهراويه کانيان خستبووه ناو تيروکه وانه کانيانه وه. لهو کاتدا که پيغه مبهري لهسر پي بوو بوو بهر گريکردن له حقه و حقيقت و شهره فی نيسلام و نابروو و کهرامه تی نه ته وهی نيسلام، بوچوونی هاوه لانی ورده گرت. به مجوره ش بوچوونی به رزی خوی به فراوانترين زمينه دا بلاوده کردوه و لهسر پته وترين بناغش جينگيري ده کرد، نهوجا دهيسپارد به جوش و خروشي دانه به دانی هاوه لانی.

به لی، جا خو مه بهستی بنه رتی نهو هر نه مه بوو. له راستيدا خوی بالادست نه خشمی رينگهی بو کيشابوو. نهویش وپرای ريتوتی په روره دگاری، رای شونکه وتوانی ورده گرت، تاکو لهو هه لوتسته گرنگدا هاوبه شی بيبرکردنوه و ههسته کانيان بيت. خو نهو هه رچی برپارنکی بدایه نهوان بي چهند و چوون مليان بو که چ ده کرد. ناخر به لينيان پيدا بوو.. واتای نهو به لينه ش نيمان بوو. نهو هتا يه خهی که عبی کوری ماليک ده گرت و به نه سپایی رايدوهه شينيت و

پىي دەفەرموئەت: ”ئەي تۆ لە غەقەبەدا پەيمانەت پىي نەدام؟ مەگەر پەيمانەت پىي نەدام كە لە شىن و شادىدا، بە شەو و بە رۆژ لە گەلمدا بىت و لىم جودا نەبىتەوه؟“^۱ پەيمانەت دابوو و بەرەو روى مەرگ چوون. ئەمە برىارى خۇيان بوو. برىارەكەشىان برەسەر.

پىغەمبەرى نازدار (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەرپى راپۆزەوه رپى خۇش دەکرد تاكو تىكرپاى موسولمانان خۇيان بە خاوەنى بانگەوازەكەى بزەنن. بۆيە دەبىنى ھەر كەسە و بەگۆرەى توانا و وزەى خۆى بە ھەلەداوان شانى دەداپە بەر ئەو گەنجىنەى گەوھەرە. بەلچ، ھەمويان خۇيان بە خاوەنى بانگەوازەكەى دەزانى و برپاى تەوايان ھەبوو كە ھەلگرتنى ئەو پەيامە مەبەست و ئامانجى ژيانانە و شەھىدبوونىش لەو رپىدا شىرىنتىن ئاواتە.

۳. سەبارەت بە پىگەى رپوبەرپووبوونەوى دوزمن ھات و لە جىيەكدا سەقامگىرپوو. ئەو جىگەى ھەر لە سەرەتاو دەزىبوو و خۆى بۆ سەر بىرەكان دانابوو. ھەر زوو برپارى ئەوى دابوو چ تەپۆلكەىەك بگرت و لە كۆشدا گورز لە دوزمن بوەشىنت. بەلام دىسانەو دەرگای راپۆز لەسەر مەسەلەكە دەكاتەو.

لەو كاتەدا حوياًى كورپى موتىر، كە زۆرىش بەناوبانگ نەبوو لەناو ھاوھەلاندا، ھەستايە سەرىپ و وتى: ”ئەي پىغەمبەرى خوا، ئايا جىگىرپوونت لەم شوئەدا بە فەرمانى وەحىيە؟ ئەگەر بە فەرمانى وەحىيە ئەوا ناتوانىن بىستىك لە شوئى خۇمان بىترازىين. ياخود سىتراتىژ و بۆچوونى تايبەتى خۆتە؟“

كە پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەلامى داپەو و وتى بۆچوونى خۆمە، حوياًب بەم شىوئە بەردەوامى دا بە قسەكانى: ”ئەي پىغەمبەرى خوا، با ئەو جىيە بگىرن كە بىرەكانى لىيە. ھەرچى بىرەكانى تىرشە با پرپان بگەينەو و ناو بۆ دوزمن نەھىلئىنەو. ئەوجا تۆش بارە گاكەت لەسەر بىرەكە بەجۆرئك جىگىرپكە بگەوتە ناوھراستى ئىمەو.“^۲

۱. البخارى، مغازى ۷۹؛ مسلم، توبە ۵۳.

۲. ابن ھشام، السيرة النبوية ۱۶۷/۳-۱۶۸؛ ابن كثير، البداية و النهاية ۲۶۷/۳.

۴. سەلمان كۆيلەيەكى فارس بوو. كۆيلەيەك كە لە سەرەتادا ناگر پەرست و پاشان مەسیحی و دواجاریش موسولمان بوو. وهختیک موسولمان بوو بیج کەس و بیج نەوا بوو. لە هەموو شتیکیدا خۆی بە قەرزارباری نیسلام دەزانی. خۆی بە چەند وشەیک بە جوانترین شیوه نەمە دەردەبیریت. جارێکیان لێی دەپرسن کە لە کینیە و کورپی کینیە: نەویش بەمجۆرە وەلامیان دەداتەوه.

أبي الإسلام لا أب لي سواه
إذا افتخروا بيقس أو تميم

باوکی من هەر نیسلامە، جگە لەو باوکم نییە
شانازی خەلک قەیس و تەمیمە، هیچ باکم نییە^۱

بەلێ، بەراستی رەچەلەکی راستەقینەیی خۆی دۆزیووتەوه، ئەو سەلمانی رۆلەیی نیسلامە..

لە جەنگی خەندەقدا کە بە "تەحزاب"یش ناسراوه، پیغەمبەر وەك نەریتی خۆی راپوێژ بە هاووەلانی دەکات. هەریەکە و شتیکی دەلیت، تا ئەوێ نۆرەیی سەلمان دیت. سەلمان بۆچوونی خۆی بەم شیوێ دەردەبیریت: "ئەیی پیغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، لای ئێمە نەریت وابوو لەکاتی شالاولی دوزمندا خەندەق بە دەوری شاردا هەلبێکەنین. بۆیە پێشنیاری هەلکەندنی خەندەقێکی وەها دەکەم بەدەوری مەدینەدا."

سەرورمان بۆچوونەکەیی سەلمانی بەلاوه پەسەند بوو. بۆیە فەرمانیدا بە هەلکەندنی خەندەق و خۆیشی لە کاری هەلکەندندا بەشاریکرد و جۆش و خرووشی هاووەلانی بەرز دەکردوه.^۲

۵. تەنها راپوێژی بە پیاوان نەدەکرد، بەلکۆ پرس و رای بە ئاfrهتانیشت دەکرد.

۱. نووی، تحزيب الاسماء ص ۲۱۸.

۲. ابن هشام، السيرة النبوية ۱۷۲/۴-۱۸۲؛ ابن سعد، الطبقات الكبرى ۶۶/۲؛ ابن کثیر، البيدایة و النهایة ۹۵/۴.

ئەوتتا لە خودەيببەدا ٲاوتۆزى بە ئوم سەلمەتى خىزانى كرد و پىشنياره كەشى جىبە جىكرد.^۱

بەدرتۆزى ژيانى ئەم ٲىبازەى گرتەبەر و لەو ٲىنگەيەووە توانى چەندەها گرت و كىشەى سەخت ببەزىتت. وا ئىنمە لەم دوايىبەدا خەرىكە لە بايەخى ٲاوتۆز تىدەگەين لە بەرپۆبەردنى دەولەتدا. تاكۆرە و خۆسەپىنەكان لەدواى خۆيان سەدان كىشە و قەيرانيان بەجىهپىشتوو و بەو جۆرە ٲۆيشتوون. ئەوە پىغەمبەرمان بوو ٲىزىركردىن گەورەترىن ٲىز و نەرزىش بۆ ٲىكر و ژىرى دابنىين. ديارە ئەقل حىكمەتى وجودى خۆى هەيە، هەربۆيە بوونى داوهرى ژىرى و بىركردنەوەش حىكمەتى خۆى هەيە. تەنانەت لەو كەسانەشدا كە سٲووش ٲالپىشتيان دەكات و لەو مەسلانەشدا كە لەسەر بناغەى وەحى ھاتوونەتە ناراو، ديسانەوە سەريان لى دەدرىت و ٲۆلى بەرچاودەگىزن لە لىكدانەوەى وەحيدا. بۆيە يەككە لە بنچىنەكانى شەرع نەوەيە هەركەس بى بەش بوو لە ژىرى و ھەلسەنگاندنى ئەقلى بە موكلەلەف و لىپرسراو دانانىت.

داخووزى و جىبە جىكارى

ٲەھەندىكى دىكەى كەسايەتى پىغەمبەرمان برىتییە لە يەكىتى نەزەر و قەدەم. چاوى گەيشتییە ھەركوئ و ٲوانىنى ناراستەى ھەر جىبەك كرىدىت، توانىوئەتى بى بنىتە ئەو جىگەيە و ئەو بىرۆكە و ٲلانانەى ھەبىووە دەستبەجى جىبە جىيان بكات. لەم ٲوووە، شوئىكەوتە و يارانى بى ھىچ سەرسامى و دوودلىبەك ٲەرمايشتەكانيان خستوووەتە زەمىنەى كرادارەو.

مەردى بەرنامەدارى و ٲلانساى

لە ٲۆزگارى ئەم ٲۆماندا ٲلاندانان بوو بە يەككە لە بابەتە ھەرە گرنەگان.

۱. البخارى، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۳۰.

ھەرچى دەۋلەت و گەلانى دىنيا ھەن، لە ھەمىر شىتېكىدا بايەخى پىن دەدەن و بە يەكېنك لە پايە گىرنگەكانى ھەستانەو ھە پىشكەوتنى دەزانن و بەردەوام لەسەر زىيانىانە. بە پىچەوانەو، نە گەشەسەندەن رۇودەدات، وە نە بووزانەو ھەيەكى ھاوسەنگ.. بەلى، پلان و بەرنامەپىژى تىپەي دىلى كۆمەلگەيە.

لە دىۋىنكىشەو بە مەرجىكى سەرەتايى دادەنرەت بۇ كۆنترۆل كىردنى بونىياتى كۆمەلگە. ديارە پىغەمبەرى خوا نە كۆمپىوتەرى ھەبوو، وە نە دەستەيەكى پىسپۇرى پلاندا نان. كەچى گەرماوگەرم و لە ساتى خۇيدا بىرپارى دەدا، نەوجا ھەنگاۋى دەنا بۇ جىيەجىن كىردنى. لە كۆمەلە پرس و بابەتېكى وەھادا بىرپارى دەدا، كە بابەتې سەد سالە و دووسەد سالە، بىگرە دووھزار سالەش بوون. وە لە ھىچكام لەو پرسانەشدا گرفت يان گىرئىەكى دواى خۇى بەجىنەھىشتوۋە. واتە لەدواى خۇى ھىچ كەس نەيتوانىو ھە شىتېك بلىت پىچەوانەي فەرمائىشتەكانى نەو بىت. لەكاتىكىدا -وەك پىشترىش لە سۇنگەيەكى ترەو ەرزىمىكرەن- نەو بە نەركىكى قورسى وەك تەبلىغەو نىزدرا بوو. بۇيە دەبوو لەم بابەتەدا بەجۇرئەك ھەنگاۋ بىت تەننەت مىللىمەترىكىش چىيە بوارى نەو ەي تىدا نەبىت بىگرەپتە دواۋە يان باشەكشىنى پىن بىكرەت.

ورد و درشتى لايەنەكانى ژيانى شاپەتى نەو قەسەيەي نىمەن:

لە مەككەدا سومبولى نارامگرى و چاۋەرۋانى بوو.. چاۋەرۋانى لە دەستېكى كارداد.. پۇشىنى بەرگى "بزاۋتى بىدەنگ"، ھەرەك مەنگىبونى ناۋەكان كاتىك بەرەو قوۋلايى دەچن. رەنگە فەرمانى ھىجرەت لەو قۇناغەدا بە راست و چەپدا؛ لەپال پاراستنى لاواز و نەوانەي تواناي بەرگە گىرتىيان نەبوو رېۋشورنىك بوويت مەبەست لىي دوورخستەنەو ەي دەنگ و ھەرا و ھەر رۋالەتېك بوويت كە بىبايەتە ھۇى بزواندىنى سەرنجى بەرامبەر، بەتايبەت لە سەردەمىكىدا كە ھاوسەنگى ھىز لە ئازادا نەبوو.

بەلام لە مەدىنە بە لەبەرچاۋگىرتنى شىۋازى بانگەواز و داخوازىيە

ھەنوگەيىھەكان و بالانسى ھىز، رېنكارەكان رېرپوئىكى تىران گرتەبەر. لەپراستىدا جىياوازى نىوان ستراتىژى سەردەمى مەككە و مەدىنە و قۇناغەكانى دواتر، لە ئەنجامى داخاژى گەشەسەندىن و ھاتنە كايەى پىنكھاتەى نوى و سروشتى سەردەمەكەوہ بووہ. ھەلومەرچەكانى قۇناغى مەككە ئەوہى دەخواست بەو شىوازە مامەلە بكرىت و قۇناغى مەدىنەش پىوستى دەكرد شىوازنكى تر بگىرتە بەر. خۇ ئەگەر پىنغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە مەككەش ھەروەك مەدىنە پرەفتارى بكردايە، ئەوا كەموكورپىيەكى گەورە دەبوو بۇ ئەو مەردە ھەرە مەزەنى بوارى بەنامەدارى و پلانساژى كە لە ھەموو كەموكورپىيەك بەدووورە. كەموكورپى لە زاتىكدا كە كاملكار و تەواوكارە، ناي خوايە ئەمە چ نامۆيى و ناباوينكە!.. بەلئى، خواى بالادەست ئەوى بۇ ئەوہ نەناردبوو ھەلە بكات، بەلكو ئەوى بۇ ئەوہ ناردبوو تاكو برىارى پراست و دروست بەدات و مرؤفايەتى لە سەرسامى و شلؤقى دەريازبكات.

ھەنگاوى بۇ دواوہ نەناوہ

بەلئى، لە مەدىنە پىنغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) رېنازنكى تىر گرتەبەر.. پىوستىش بوو ھەروا بىت. ھەر ھەنگاوينكى بەركول و پىشەكى بووہ بۇ ھەنگاوى دواتر، ھەنگاوى دواترىش -بە دلنىيايىوہ- ناكام و بەرەنجامى ھەنگاوى پىشوو بووہ. بە درىژايى ژيانى لە ھىچ ھەنگاوينكى نەگەر اوھتەوہ. ناخر ھەرزەتى مەمەد مۇستەفايەك كە تەنانت شىكستىكى وەك نوحودىش دەگۆرپىت بۇ سەرکەوتن، چۆن لە ھەنگاوەكانى پاشگەزدەبىتەوہ؟ ھەرگىز پاشگەزنەبووہتەوہ و بە شۆنەوارەكانىشى ھەردەم "محمد رسول الله" نەخشاندووہ. شىوازى مامەلەى لە مەسەلەى ھىجرتدا نمونەيەكى زىندوى ئەمەيە. چ كۆچى ھەبەشە و چ كۆچى مەدىنەش ھەريەكەيان بوون بە دەروازى پازنامىزى بانگەوازى ھىدايەت و زنجىرەيەك فەتھى يەك لەدوا يەك.

د- کیشهی چاوه‌روانکراوی نه‌مړؤ: پرسى نه‌ژاد

پيغه‌مبهرى سه‌روه‌رمان له سه‌رده‌مى خويدا كۆمه‌له قهيران و كيشه‌يه‌كى وه‌هاى چاره‌سه‌ر كرده‌وه كه هه‌نووكه هيشتا بى چاره‌سه‌ر ماونه‌ته‌وه. ناينه‌دى دوور و نزيك نه‌وه كه هه‌ر مه‌پرسه؛ بوخچه‌يه‌كه له قهيران و نه‌هامه‌تى. بؤ نمورنه يه‌كيك له گه‌وره‌ترين نه‌وه نه‌هامه‌تيسانه‌ى كه له داها‌توويه‌كى دووردا به‌رؤكى مرؤفايه‌تى ده‌گرئت، مملاتئى نيوان ره‌ش پيست و سبى پيست. نه‌م كيشه مه‌ترسيداره‌ى كه حالى حازر وه‌ك تير له‌سه‌ر كه‌وانئىكى راكيشراو له بؤسه‌دايه، هه‌ر له نيستاوه بووته موته‌كه‌ى نه‌وانه‌ى ده‌ركى پى ده‌كهن.

ده‌پرسن بؤچى؟ ناخر وئراى نه‌وه‌ى له ده‌روازه‌ى سه‌ده‌ى پيست و يه‌كه‌وه پيمان ناوته ژووره‌وه، كه‌چى نيستاش ره‌ش پيست وه‌ك ئينسان ته‌ماشاش ناكرئت. له باشوورى نه‌فريقا مرؤفه‌كان به‌هؤى ره‌نگى پيستيانه‌وه دووچارى نه‌شكه‌نجه و كؤيلايه‌تى ده‌بنه‌وه. له فه‌ره‌نسا و نه‌لمانياش سو‌كايه‌تيسان پى ده‌كرئت و كه‌رامه‌تياى ژير پى ده‌خرئت. كه‌چى ده‌بينين پيغه‌مبهر ده‌ستى سؤز و ميهرى خسته سه‌ر نه‌وه كيشه‌يه و چاره‌سه‌رى كرد. به‌لج، به‌گوئره‌ى بنه‌ماكانى به‌يامه‌كه‌ى، مرؤفه‌كان وه‌ك ددانه‌كانى شانه‌وان.^۱ عه‌ره‌ب فه‌زلى به‌سه‌ر عه‌جه‌مدا نيبه و عه‌جه‌ميش فه‌زلى به‌سه‌ر عه‌ره‌بدا نيبه.^۲ ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر كؤيله‌يه‌كى حه‌به‌شيش ده‌سه‌لاى گرته‌ده‌ست پيوسته گوئرايه‌لى بكرئت.^۳

له به‌رامبهر زرق و باقى به‌ياننامه هاوچه‌رخه‌كاندا، تيگه‌يشتئىكى وه‌هاى له كۆمه‌لگه‌دا به‌رامبهر نه‌م پرسه دروستكرده‌وه، نه‌وه‌تا كؤيله‌يه‌كى ره‌ش پيستى وه‌ك بيلال مامه‌له‌ى خانه‌دانى بؤ ده‌كرئت و خليفه عومەر له باره‌يه‌وه ده‌لايت: “نه‌بوه‌كر گه‌وره‌مانه و گه‌وره‌ى نيمه‌شى -مه‌به‌ستى بيلاله- نازادكرده‌وه.”^۴

۱. ديلجى، مسند ۴/۳۰۱-۳۰۰.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۴۱۱/۵.

۳. البخارى، أحكام ۴: مسلم، عارة ۳۶-۳۷.

۴. البخارى، فضائل الصحابة ۲۳.

زىدى كوپى خاريسەش رەش پىست بوو. وەك كۆيلە دراىە دەست پىغەمبەر.. بەلام سەرورەمان نازادى دەكات و دواترىش دەيكات بە كوپى خۇى. ئەمە شۇرپىنىكى ھىندە مەزن بوو لە ھەوسەلەى مرؤقى ئەو سەردەمەدا نەبوو. خانەداترىن و رېژداترىن كەسى ناو مرؤقاىەتى، كۆيلەيەكى رەش پىست دەكات بە كوپ و مىراتىگرى خۇى..^۱ دواترىش كوپى ئەم كەسە دەكات بە سەركردەى سوپايەك كە خانەدان و نەسلزادە گەلىكى ھاوشىوەى نەبوپەكر و عومەر و عدلى تىدا بوو.^۲ زىاد لەووش، خانىمىكى نەجىب زادەى وەك زەينەبى -كە شىواى ئەوہبوو ھاوسەرى پىغەمبەرنىك يىت- لىح مارە دەكات.^۳ بەھا و رېژنىكى وەھاي دابوو بە زەيد و نوسامەى كوپى، وەختىك عەبدوللاى كوپى خەلىفە عومەر لە باوكى دەپرسى: ”بابە گىيان پىم نالئىت من چىم لە نوسامە كەمترە وا مووچەى زىاتر دەدەيت بە؟“ پىشەواى باوورداران بەمجۆرە وەلامى دەداتەوہ: ”كوپى خۇم! من نازانم ئەو چى لە تۆ زىاترە يان تۆ چىت لەو كەمترە، بەلام شتىك ھەيە دەيزانم ئەويش نەوہيە كە پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باوكى ئەوى لە باوكى تۆ و نوسامەشى لە تۆ خۇشتردەويست. منىش لەبەر خاترى ئەو خۇشەويستىيە نوسامەم لەلا گرنىگرە.“

بەلىن، رۇوداوتكى چەندە ناوازە و مەزنە لە شونىنىكدا كە يەكك لە نەجىبزادەكانى قورپىشى وەك جەغفەرى كوپى ئەبوتالىبى لىيە، زىدى كوپى خاريسە دەيىت بە سەركردە و سالارى سوپا.^۴ گرنىگ لاف و گەزاف و پىتۆلكارى مەسەلەكە نىيە، گرنىگ ئەوہيە بتوانى بە كەردەى جىبەجىبەكەيت.

تاكە رىنگەچارەى پرسى رەش پىستەكان و بەرگرتن لەو شالاوہ ترسناكەى

۱. البخاري، مغازي ۱۲؛ أبو داود، نكاح ۹؛ ابن جرير، الإصابة ۵۹۹/۲.

۲. ابن الجوزي، صفة الصفوة ۵۲۱/۱.

۳. ابن جرير، الإصابة ۶۰۰/۲.

۴. ترمذي، فضائل الصحابة ۲۳.

۵. البخاري، مغازي ۴۴؛ أحمد بن حنبل، المسند ۲۹۹/۵.

که رهنګه له داهاتوودا مروځایه تی پیج هدراسان بګن، نهویه که بی کات به فیرودان ناشنایان بګمین به بنه ما بیج هاوتاکانی نایینی نیسلام. تا تیر له کهوان دهرنه چوو ههرچونیک بووه پیوسته مروځایه تی نه م رېنګه چاره به تا قییکاته وه.

مروځه کان به نازادی له دایک بوون، که سیش مافی نهوه ی نییه بیانکات به کویله و نهو دسه لاتمی پیج نه به خشراوه.

﴿يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَاۤىِٕلَ

لِتَعَارَفُوْۤا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿۱۳﴾

(الحجرات: ۱۳)

”نه ی خه لکینه بیګومان نیمه هه مووتانمان له نیر و مییه ک دروستکردوه (که باوکه نادم و دایکه حه وایه) و کردوومانن به چه نده ها گه ل و تیره و هوژی جوړبه جوړ، تا په کتر بناسن و په یوه نديتان خوش بیت به یه که وه.. به راستی به ریزترینتان لای خوا نهو که سانه تانن که زورتر له خواترسه و فه رمانبه ردارى خوايه، بیګومان خوا زاناو ناګایه به هه مووان.“

ه- حوده یییه

با جارتکی تریش دوپاتی بګینه وه: پیغه مبه ری خوا (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سه رکرده کی بی وینه ی نهوتو بوو روانینی گه یشتبیته هه رکوئ هه نګاوه کانیسی له وئ بوون. له جیبه جیکردنی هزره کانیدا هاوتای نه بووه. ده توانین چه ندين نمونوی له ژماره به دهر له باریه وه بهینینه وه. به لام لیره دا تنها به یه ک نمونه ده ست هه لده گرین.

نیبن نیسحاق ده گپرتته وه: له سالی شه شمی کوزچیدا پیغه مبه ر به لینی دا به

ھاۋەلان بىيانبات بۇ مەككە و عەمرەيان پىچ بکات. عەمرەيەكى لەوجۆرە، ھەم ھەسرەتى چەندىن سالەى سىنەى كۆچبەرانى دەپرواندوۋە، ھەمىش گروتىنىكى تازەى دەبەخشى بە موسولمانان. بەم ھەست و جۆشەۋە پىغەمبەر بە ياورەى ۱۴۰۰ لە يارانى رېنى مەككەيان گرتەبەر.

پىشتەر پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە مەبەستى كۆكردنەۋەى زانىارى و ۋەك رېكارىكى سەلامەتى كەسىكى لە ھۆزى خوزاعە ناردىبوو بۇ مەككە. ھەلبەتە قورپىش پىچ ناگابوون لەۋەى كە ئەو كابرەيە موسولمانە و سەرورەمان ناردوۋىتەى. پىغەمبەر ھەۋالى پىگەيشت كە قورپىش ھۆزەكانى عەرەبىيان كۆكردوۋەتەۋە و رېكەۋوتوون لەسەر ئەۋەى رېنگە نەدەن پىغەمبەر و موسولمانان بىچنە ناو مەككەۋە.

بەلى، قورپىش بېريارماندا نەھىلن موسولمانان بىچنە ناو مەككەۋە، ئەگەرچى بگاتە رادەى بەكارھىتئانى چەكىش، بېريارەكەشيان ۋەك خۇى بىردەسەر. جەنگاۋەرەكانىيان ناۋچەى "بەلادىن"يان داگىرکرد. مەفرەزەيەكى ۲۰۰ كەسىش بە سەرکردايەتى خالىدى كورپى ۋەلىد و عىكرمەى كورپى ئەبوجەھل گەيشتنە "كوراع الغمىم" كە جىگەيەك بوو لەنتوان رابىغ و جوحفەدا. كە ئەم ھەۋالانە گەيشتنە پىغەمبەر خىرا فەرمانى دا بەرەۋ ئەو شوئنە بگەۋنە رى. ۋەختىك خالىد ئەم ھەنگاۋەى موسولمانانى بىنى، بە پىئوستى زانى يەكسەر بگەرپتەۋە بۇ مەككە و سەرانى قورپىش لە پىشھاتەكان ئاگادارىكاتەۋە. لەم نىۋەندەشدا پىغەمبەر و يارانى گەيشتنە حودەبىيە.^۱

حودەبىيە ناۋى شوئىكىكە دەكەۋىتتە خۇرناۋاى مەككەۋە و ھەقدە كىلۋمەتر لىۋەى دوورە. پىشتەر ناۋى بىرىك بوۋە كە لەو ناۋەدا ھەبوۋە. دواتر ئەم ناۋە بەسەر ئەو ناۋەدانىيەشدا بېراۋە كە لە نىزىك بىرەكەدا بوۋە.

۱. اربن ھشام، السيرة النبوية ۲۷۵/۴-۲۷۶؛ ابن سعد، الطبقات الكبرى ۹۵/۲.

۱. موعجیزه‌ی ناوه‌که

لهو جییه‌دا که موسولمانان سرهوتیان گرتبوو تهنه‌ا بیرنک هه‌بوو نه‌ویش وشی کردبوو. کار گه‌یشته نه‌وی تینوتی زوریان بۆ بهینیت. بۆیه گرتنه‌که‌یان برده خزمدت پیغه‌مبهر. نه‌ویش تیرنکی له تیردانه‌که‌ی خوی دهره‌ینا و داوای لیکردن بیگرنه بنی بیره‌که. ههر نه‌وه‌نده‌ی تیره‌که دای له بنی بیره‌که، یه‌کسه‌ر به خورهم ناوی لی هه‌لقولی و ده‌ستیکرد به هه‌لکشان. نه‌مه‌ جگه له موعجیزه‌یه‌کی پیغه‌مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هیچی تر نه‌بوو! خوای خاوه‌ن توانستی رها له کات و زه‌مینیه‌که‌دا که هاوه‌لان له‌وپه‌ری ناتاجیدا بوون، له‌سه‌ر ده‌ستی پیغه‌مبهره‌که‌ی موعجیزه‌یه‌کی تری خسته پینش‌چاوایان. هه‌موو لهو ناوه‌یان خواردوه‌هه و ده‌ستنو‌تیزیان لینگرت و کونده و گۆزه‌کانیان لی پرکرد، نیتر بهو شیویه‌ کیشه‌ی بی ناوی نه‌ما.^۱

۲. نیراوه‌کان

هینشتا هۆزی خوزاعه موسولمان نه‌بوون، به‌لام له‌گه‌ل موسولمانان هاوپه‌یمان بوون. کاتی‌ک بیستیان خه‌لکی مه‌که‌که خویان سازداوه بۆ جه‌نگ، به‌په‌له شان‌دینکیان نارد بۆ مه‌دینه و پیغه‌مبهریان له ره‌وشه‌که ناگادار کردوهه. بوده‌یلی کوری وهرقا یه‌کینک بوو له نه‌ندامانی شانده‌که. نه‌م پیاوه‌ داوی فه‌تحی مه‌که‌که موسولمان ببوو. پیغه‌مبهر متمانیه‌کی زوری پئی بوو بۆیه ناردی بۆلای قورپه‌ش تاکو پینان رابگه‌یه‌نیت که نه‌و بۆ جه‌نگ نه‌هاتوهه، به‌لکو تهنه‌ا مه‌به‌ستی نه‌نجامدانی عه‌مریه.

بوده‌یل چوو بۆ مه‌که‌که و په‌یامه‌که‌ی پیغه‌مبهری پینگه‌یانندن. عوروه‌ی کوری مه‌سعودی سه‌قه‌فیش له‌ناو گونگراندا بوو. قسه‌کانی به‌لاوه مه‌نتقی بوو. بۆیه پینش‌یازی کرد بینیزن بۆلای پیغه‌مبهر تاکو دانوستانی له‌گه‌لدا بکات، نه‌وانیش رازی بوون.^۲

۱. البخاری، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۲۹؛ ابن هشام، السیره النبویه ۴/۲۷۷.

۲. البخاری، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۲۳-۳۲۴.

۳. دلەكان دەگۆرپن

عوروه هات بۇ لاي پىنغەمبەر و دەستىكرد بە گفتوگۆ، وەك نەرىتىكى باوى ناو
عەرەب لەكاتى گفتوگۆدا ويستى دەست بۇ ريشى موبارەكى بەرت. لەو كاتەدا
زللەيەكى بەهيت درا بە دەستى عوروەدا. خاوەنى ئەو زللەيش موغەيرەى كورپى
شوعبەى برازاي بوو. ئەوئەبوو پىتى وت: ”بەو دەستە پيسانەت دەست لە ريشى پاكى
پىنغەمبەرى خوا نەدەى. جارنىكى تر وابكەى دەستت لى دەكەمەوه!“ عوروە لەتار
سەرسامى هيجى پى نەدەوترا. مەگەر ئەو نەبوو چەند مانگىك پىشتر خوتنبايى
قەتلىكى موغەيرەى دابوو؟ ئەو گۆرپانكارىيە گەورەيە چى بوو بەسەر برازاكەيدا
هاتبوو؟ جگە لەو، عوروە بە چاوى خۆى بينى كە چۆن هاوئەلان وەك پەروانە
بەدەورى پىنغەمبەردا دەسوورپنەوه. لە گەرانەویدا بۇ مەككە، سەرسامى خۆى
بەمجۆرە دەربى:

”تاوەكو ئىستا چەندىن كىسرا و قەيسەر و نەجاشىم دىوہ. بەلام پەيوەندى هيج
كاميان بە دەوروبەريانەوه وەك پەيوەستى و هوگرىيى هاوئەلانى محەممەد نىيە
بە محەممەدەوه. پىاوى چاك بن وەرن گوى بۇ من بگرن و وازى لى بەئىن!“
گفتوگۆكە بى ناكام دەرچوو.^۱ بۆيە ئەمجارە سەرور بە وشترەكەى خۆى
خىراشى كورپى ئومەييەى خوزاعى نارد بۇ لايان. بەلام قورپەيش هيرشيان كرده
سەر، ئەوئەبوو وشترەكەيان سەرپى و ويستيان خۆشى بكوژن. بەلام هەرچۆنىك
بىت هۆزىك كە هاوپەيمانى هەبوو لەئىوانياندا فرىايكەوتن و پەنايان دا.^۲

۴. عوسمان، نىراوى پىنغەمبەر

زۆر پىويست بوو دواى ئەم پىشھاتە نىراوئىكى تر بنىررت بۇلاى قورپەيش.
لەسەرەتاوہ پىشنيارى حەزرتى عومەر كرا، بەلام ئەو لە مەككە دوزمنى زۆر

۱. البخارى، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۲۴/۱.

۲. أحمد بن حنبل، المسند ۳۲۴/۴.

بوو و دۆستیشی نه بوو. بۆیه گومان ده کرا ناردنه که ی له بهر ژوهندی گفتوگوکان نه شکیته وه. بۆیه وهختیک هه زه ته عومهر پای خۆی له و باره وه ده برپری، بریار درا هه زه ته عوسمان بنیرن.^۱

قورپه شیه کان یه کسه ر هه زه ته عوسمانیان گرت و له زینداندا توندیان کرد. له و نیوه نه ده دا دهنگۆی نه وه بلامووه که کوشتویانه. دواکه وتنی گه رانه وه که شی نه گه ری دهنگۆکه ی به هیزتر کرد. به وهۆیه وه پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بانگی موسولمانانی کرد بۆ به یعه تدان. خۆی له ژیر دارنکدا دانیشتبوو نه وانیش پۆل پۆل ده اتن و به یعه تیان ده دا یه.^۲ دواتر ناوی "داری رضوان" له و دره خته نرا. به و به یعه ته ش ده وترت به یعه تی رضوان. دره خته که له سه رده می خه لافه تی هه زه ته عومهر دا برپاره وه، چونکه له وه ده ترسا پیروزی بدرته پال.^۳

۵. به یعه ت له سه ر مردن

هه رکه موسولمانان سه دای به یعه تیان بیست هه موو وه ک تیر له شوینی خۆیان راپه رین. هه تا مردن به یعه تیان له سه ر هه موو شتیك دا.^۴ چونکه له و ساته وه خه تانه دا به یعه ت ته نها بۆ مردن ده درا. به لێ، هه ر هه موویان به گوروتینه وه به ره و لای پیغه مبه ر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) راپانکرد و ده ستیان گوشی، ته نها نیوه مرۆفینک نه بیته.^۵

ته نها یه ک که س مابوو به یعه ت نه دا، نه ویش له مه که که بوو و نه ده زانرا ماوه یان نا. نا له و ساتانه دا پیغه مبه ر له یه کینک له و چرکه ساتانه دا ده ژیا که سنوره کانی

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۲۴.

۲. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۲۸۳.

۳. ابن سعد، الطبقات الکبری ۲/۱۰۰.

۴. البخاری، محماد ۱۱۰؛ مسلم، الإمارة ۸۰.

۵. ابن هشام، السیره النبویه ۴/۲۸۳.

زەمان و مەكانى تەى دەكرد. دەتوت كات و شوئىن لەبەردەمىدا پىچراونەتەوه. لە حالەتێكدا بوو وەك بلیى دەستی ھەزرەتى عوسمانى دوورە دەستی گرتبیت و ھەبوو. ئەو ھوو دەستی چەپى بەرزكردووه و فەرمووی: ”ئەمە دەستی خۆمە.“ بەدوايدا دەستی چەپىشى بەرزكردووه و فەرمووی: ”ئەمەش دەستی عوسمانە.“ ئەوجا ھەردوو دەستی خستە ناو یەك و فەرمووی: ”ئێو بەشایەت بن وا من لە جینگەى عوسمان بەیعت دەدەم.“^۱

ئەو ھە چ بەیعتىكى پىرۆزە وا پىغەمبەرى خوا خۆى وەكالتى دەكات!..

دۆخەكە زۆر ترسناك بوو.. ھەمووان لە جۆرە ھەلچونىكى دەروونیدا دەژيان. دەھارەكان گەرز ببوون و ھاوھەلان ئەوئەندە تىنيان سەندبوو وەخت بوو شەق بەرن.. ئەو تەنھا پىغەمبەرى خوا بوو كە ھاوسەنگى و ميانرەوى خۆى ھىچ تىكنەدابوو. ئەگەرچى ناخى وەك گەركان دەكولا، بەلام بە نىراو دەراساكەى دەیتوانى پىنگرى لە تەقىنەوھى ئەو گەركانە بكات و نەھىلت پرىشكى ناگرىنى بەملا و ئەولادا بروت. ناى خوايە، ئەمە چ نىرادەيەكى پۆلايينە!!

۶. ”كارەكە ئاسان بوو“

پىك نا لەو دۆخە ئالۆز و تەنگزوايەدا پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تەپوتۆزى سوارىكى لە دوورەو بەدى كرد بەرھو لايان دەھات. پاش كەمىك لەناو تەپوتۆزەكەدا سۆھەيلى كورپى عەمر دەركەوت. ھەزرت سۆھەيلى باش دەناسى، بەوانەى دوورپىشتى فەرموو: ”ئىدى كارەكە ئاسان بوو. جگە لە پىككەوتن قورپىش ھىچى ترى لە دەست نایەت.“^۲

تۆ بلیى پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە وشەى ”سۆھەيل“وھ واتاى ئاسانكارى و گەشبینى ھەلئىنجابى؟ ئەو باسكى ترە، بەلام بروتان چەندە مەرفناس بوو و

۱. البخارى، فضائل الصحابة ۷: ترمزى، مناقب ۱۸؛ أحمد بن حنبل، المسند ۵۹/۱.

۲. البخارى، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۳۰/۴.

چۆن ناسیوونی . ئەوەتا ھەر کە چاوی بە سۆھەیل دەکەوتت، یەكسەر ئەنجامە کەیان پەن دەلیت. راستە کە عوروشی بینی فەرموی قورپیش رینکەوتنیان دەوتت، بەلام ئەو بۆچونە لەگەڵ ناردنی سۆھەیلدا یەکلای بوو. رپوداوەکانیش پیتشینی و خەمڵاندنەکە پینغەمبەریان پشتراست کردو، چونکە سۆھەیل بە راشکاوی رایگەیاندا کە بۆ رینکەوتن ھاتوو. لە بنەرەتدا پینغەمبەریش رینکەوتنیکی لەو جۆرە دەویست.

۷. رینکەوتن

ھەرچەندە لە یەكەم رپوانیندا وا دەردەکەوت کە بەندەکانی رینکەوتنە کە لە بەرژووەندی موسولمانان نەیتت، بەلام قورئانی پیرۆز لە رپوانگە ی دەرەنجامە کە یەوہ فەتخ ناوی دەبات.^۱

سۆھەیل چەندە سازشی زیاتری بە پینغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکردایە ئەوئەندە خۆی بە سەرکەوتوو لە قەلەم دەدا. بۆیە سلی نەدە کردو، لەوہی بچووکتەین مەسەلەش بەینیتە ناراوہ و قسە ی خۆی لەسەر بکات. بۆ نمونە؛ ھەر لە دەستپینکی رینکەوتنە کەوہ رەخنە ی لە برگە ی ”بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ“ گرت و پینداگری کرد لەسەر ئەوہی کە دەیتت لە شوتنیدا بنووسرتت: ”بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ“ پینغەمبەریش داواکارییە کە ی پەسەندکرد.

رەخنە ی دووہمی سۆھەیل پەیوئەندی بە دەستەواژە ی ”رسول اللہ وہ ھەبوو. نەوہبوو وتی: ”نەگەر ئیمە پینغەمبەرتتی تۆمان پەسەند بکردایە، پینوستمان بە رینکەوتن نەدەبوو.“ پینغەمبەری خواش بە حەزرتی عدلی فەرموو: کە نووسەری کلپشە ی رینکەوتننامە کە بوو ”نەو وشە یە بسرپتەوہ و لە جینگەیدا بنووسیت ”محەممەد کورپ عەبدوللہ.“ بەلام نەم داواکارییە لەسەر دلێ حەزرتی عدلی گەلیت گران بوو بۆیە تۆزیک وەستا و حەزی بە سرپنەوہی دەستەواژە ی ”رسول اللہ“

۱. قرطبي، الجامع الأحكام القرآن ۱۶/۲۵۹-۲۶۰؛ البخاري، جزیة ۱۸؛ مسلم، جھاد ۹۴.

ئەدە كۆرد. لەبەرئەو پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە دەستى خۆى ئەو دەستەواژىيەى سىپىيەو و نووسى "مەھمەد كۆپى عبدوللە"، ياخود بە حەزرىتى عەلى نووسى. ھەر بەندىك لە بەندەكانى رېنككەوتىننامە كە مشتومرى درىزخايەنى بەدواى خۆيدا ھىنا. ھەركاتىك داواكارىيەكى سۆھەيل تۆمار نەكرايە، دەپوت مەن واژووى لەسەر ناكەم. پىغەمبەرىش سەرھەراى رۆوكەشى ترسناكى رېنككەوتىنەكە، لە سۆنگەى ئەو دەپنەجامە مەزنانەوہ كە لە داھاتوودا لىتى دەكەوتەوہ، بەلىتى بۆ زۆرىك لەو داواكارىيانە دەكۆرد.

بەگۆرەى رېنككەوتىنەكە:

۱. دەبوايە موسولمانان ئەمسال بگەپىنەوہ و زيارەتى مەككە نەكەن.
۲. زيارەتەكەيان بخەنە سالىكى تر، ماوہكەشى تەنھا سى رۆز بىت.
۳. نايىت ھىچ جۆرە كەرەستەيەكى جەنگ لەگەل خۆيان بەپىن، جگە لەو شەمشىرەى كە وەك نەرىتىكى باو دەپىستەن. ئەویش دەبىت لەناو كىلاندا بىت..
۴. ھەركەسىك بىويستايە لە مەككەوہ پىروات بۆ مەدىنە، ئەوا وەرنەدەگىرا. بەلام بە پىچەوانەوہ، رېنگرى لەوانە نەدەكرا كە دەيانووست لە مەدىنەوہ بچن بۆ مەككە. واتە نەگەر كەسىكى موسولمان بپروشتايە بۆ مەدىنە و پەناى پىن بگرتنايە، دەبوايە ئەو كەسە يەكسەر رادەستى قورەيش بگرايەتەوہ.
۵. ھۆزە عەرەبەكان سەربىشكن لەوہى چ لايەنىك ھەلدەبژىرن بۆ ھاوپەيمانى.^۱

۸. حەزرىتى عومەر و شۆكى خودەيبىيە

بە چاوخشاندىكى راپگۆزەرانە بە رېنككەوتىنەكەدا وا دەردەكەوتت كە تەواوى بەندەكانى دژى موھولمانان بن. بەتايبەت ئەو بىرگەيەى كە باسى

۱. البخارى، شروط ۱۵؛ مسلم، ھماذ ۹۰-۹۲؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۲۵.

له رادهستكردنهوهی ئەو موسولمانانە دەکرد كە له دەست ستم و ئەشكەنجەى بتهپرستانى قورپيش بهرو مەدينە هەلدهاتن. ئەم برگەيه دلى موسولمانانى هەژاند، بەتايبەت حەزرەتى عومەر له توورپييدا ناگرى گرتبوو. بەو حالەوه رۆيشت بۆلاى پيغه مەبەر و عەرزى كرد: ”ئەى پيغه مەبەرى خوا مەگر تۆ پيغه مەبەرى خوا نيت؟“ سەرورەمان بگرە لەو ساتەوه ختەشدا هيمىنى خۆى تىك نەدا و بەوپەرى لەسەر خۆييەوه وەلامى پرسيارەكانى دايبەوه:

- بەلى، من پيغه مەبەرى خوام.

- ئەى نيمە لەسەر ريبازى حەق نين؟

- بەلى وايە، نيمە لەسەر حەق نين.

- ئەى ئەوانە بتهپرست نين؟

- بەلى، ئەوان بتهپرستن.

- دەى كەوايە ئەم سەر شوپرييه بۆ قەبوول بکەين؟

- من بەندە و پيغه مەبەرى خوام، هەرگيز لە فەرمانى لانادەم.

- ئەى تۆ نەتفەرموو كە زيارەتى كەعبە دەكەين؟

- بەلى وتم، بەلام نەموت نەمسال..

حەزرەتى عومەر دلى ئاو ناخواتەوه و دەچيته لای حەزرەتى ئەبويه كە و هەمان پرسيار لەويش دەكاتەوه. ئەويش بە هەمان شيوه پيغه مەبەر وەلامى دەداتەوه.

دواتر هەركات حەزرەتى عومەر ئەم رووداوى بێرەكەوتەوه، پەشيمانى دهيگرت و داخى زۆرى بۆ دەخوارد.. كى دەزانيت لەو پيناودا چەندە خيّر و خيراتى كردووه و چەندە رۆزوى گرتووه و چەندىكيش داواى ليخوشبوونى له پەرورەدگار كردووه! بەلى، حەزرەتى عومەر هەزاران جار پەشيمان بوو لەوهى كە وتبووى..^۱

۱. البخارى، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۲۵/۴.

۹. ئەبو جەندەل

با بېينەنە سەر باسەكەى خۇمان: لەو سەرۋەندەدا ئەبو جەندەلى كورى سوهەيل كە تازە بەتازە ھاتبوۋە ناو ئىسلاموۋە، بەخۇى و كۆت و زنجىرەكانى پېئەو، كە بەدۋاى خۇيدا راپىدەكېشان، دەرکەوت و بوۋە ئەو دوايىن دلۇپەى كە جام سەرپۇژ، دەكات. ئەبو جەندەل بە شەكەتى ھات و خۇى فرىدايە بەردەم پېئەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). ھىچ كام لە ھاۋەلان لە ناست ئەو دېمەندەدا خۇيان بۇ رانەگىرا و دەستيان كرد بە گريان. سوهەيل ئەم ھەلەى قۇستەو و يەكسەر وتى: ”يەكەم مەرج بۇ كارپىنكردنى رېنككەوتتنامەكە ئەوئە كورپەكەم بەدەنەو.“

ئەو ھاوار و نالانەى لەو ساتەدا بەرزىوونەو رېنك لە نالە و فىغانى داىكىنك دەچوون كە جگەرگۆشەكەى ون كردوۋە. پېئەمبەرى خواش فرمىسكەكانى بۇ رانەدەگىرا. زۆر تەكايان لە سوهەيل كرد، خۇ ھىشتا مەرەكەبى رېنككەوتتەكە وشك نەبوۋەتەو، با ئەبو جەندەل بەخىراو بېت. بەلام سوهەيل ھىچ كام لەو داواكارىيانەى پەسەند نەكرد و سووربوونى خۇى دووپات كردوۋە. بەلى، پېئەمبەر بەچاۋى پىر نەسرینەو ئەبو جەندەلى گەراندەو. بەلام مزگىنى دەروۋى نىزكى پىدا و فەرموۋى: ”ئەى ئەبو جەندەل، نارام بە و دان بەخۇتدا بگەر، لە داھاتوۋىەكى نىزىكدا خۇاى بالادەست دەرگای رزگاربوون بۇ تۆش و ئەوانەش كە ەك تۆ وان، دەكاتەو.“^۱ ئەوئەبو فەرمايشتەكەى پېئەمبەر ەك خۇى ھاتەدى.^۲

۱۰. ئەبو بەصير و ھاۋەلەكانى

راستەوخۇ دوابەدۋاى رېنككەوتنى خودەببىيە، عوتبەى كورى ئەسەيد، كە نازناۋى ئەبو بەصير بوو لە مەككە ھەلھات و پەناى برده بەر پېئەمبەر لە مەدەينە. قورپەيش دوو پىاويان نارد تاكو ئەبو بەصير بگەرپىننەو. پېئەمبەر ئەۋشى تەسلىم

۱. أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۲۵-۳۲۶؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۴/۲۸۷.

۲. البخاري، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۴/۳۳۱؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۴/۲۹۲-۲۹۳.

کردنەوه. بەلام لە ڕینگەدا ئەبو بەصیر یەكێك لە دوو پیاوێكە دەكوژیت و ئەوی تریشیان بە زەحمەت لە دەستی هەلدیت.

ئەبو بەصیر دووبارە هاتەوه خزمەت حەزرت و وتی: "ئەوی پێغەمبەری خوا تۆ پەیمانێ خۆت بردە سەر، منت تەسلیم بەوان کردەوه، پاشان خوا منی ڕزگار کرد. لە بەرامبەردا سەرۆهێ جیهانیان فەرمووی: "پێغەمبەر بۆی نییە لە بەلێتی خۆی پاشگەز ببێتەوه." ئەمە وی وت و قەبوولی نەکرد لە مەدینە بمانیتەوه. بۆیە ئەبو بەصیر مەدینە جێهێشت و ڕووی کردە جێهێكە کە پێیان دەوت "سیف البحر" و نزیکێ "ذی المروة" بوو. نێتر لەوی نیشته جێ بوو. جا کە موسولمانە چەوساوه کانی مەككە هەوایی ئەم پەناگە یە ئەبو بەصیریان بیست، یەكە یەكە هەلھاتن و هاتنە لای ئەبو بەصیر.. ئەمەش خەونی لە قورەیش زڕاند. ئەبو بەصیر و هاوێلانی ببوونە مەترسی و کۆسپێکی گەورە لەرپۆی ئەو کاروانە بازرگانییانە ی مەككە کە بەوێدا گوزەریان دەکرد.

ئەو بوو دواجار مەككە یەكەکان بە پێی خۆیان هاتنە خزمەت پێغەمبەر و داوایان لێکرد کە ڕی بە مانەوه ی ئەو موسولمانانە بدات لە مەدینەدا. بەم شێوێ، ئەو بەندە ی کە ناخۆشترین و گرانترین ڕرگە بوو بە لای موسولمانانەوه، هەر لە لایەن ئەو کەسانە خۆیانەوه لایرا کە پێداگریان لەسەر نواندبوو. دیارە ئەمەش سەرکەوتنێکی ناشکرا بوو بۆ بەره ی نیمان.^۱

لە دەمی گەرانەوه یان لە حودەییە سورەتی "الفتح" دەستی بە نازلبوون کرد. سورەتە کە ڕیککەوتننامە کە بەوه وێنا دەکات کە سەرکەوتنێکی ناشکرایە.^۲

پێغەمبەری خوا زۆر خۆشحالی بوو. چونکە ئەو شانە ی بیری لێکردبوونەوه لە وەرزی خۆیدا یەك بەیەك دەهاتنە دی. لەرپاستیدا ئەو تۆوه کانی ئەم سەرکەوتنە ی

۱. البخاری، شروط ۱۵؛ أحمد بن حنبل، المسند ۳۳۱/۴؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۲۹۱/۴؛ ابن حجر، فتح الباري ۴۴۸/۵-۴۵۱.

۲. البخاری، جزية ۱۸؛ مسلم، حماد ۹۴؛ ابن هشام، السيرة النبوية ۲۸۹/۴.

له خودهیییه‌دا چاندبوو به‌لام نه‌وتتا نیستا سهر دهرده‌هیتن و خونچه ده‌کن. له‌ولاشه‌وه لاره خوئنگه‌رمه پال‌ه‌وانه‌کانی گرده‌که‌ی "سیف البحر" وه‌ک نه‌و پوژهی که پیغه‌مبهر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) له رینگی "ثنایات الوداع" هاته ناو شاره‌وه، ناوه‌ها ده‌هاتنه مه‌دینه‌وه. خه‌لکی مه‌دینه، له پیش هه‌مووشیانه پیغه‌مبهری خوا به‌سپروودی "ثنایات الوداع" هه‌ پیشوازییان لی ده‌کردن. بته‌پرسته به‌دینه‌کانیش به‌دهستی خو‌یان مه‌رجه‌کانی خو‌یانیان هه‌لوه‌شانده‌وه.

پاش ماومیه‌ک بته‌پرسته‌کان ده‌ستدرژییه‌کی نام‌ه‌ردانه ده‌که‌نه سهر یه‌کینک له‌و هوزانه‌ی که له‌گه‌ل پیغه‌مبهر هاوپه‌یمان بوون. نیدی به‌م شیویه به‌یه‌کجاری په‌یمانی خو‌یان ده‌شکینن.^۱ پیغه‌مبهریش به‌رهو مه‌که‌که ده‌که‌وتته ری و نه‌و فه‌تجه مه‌زنه به‌نه‌نجام ده‌گه‌یه‌نیت که له خودهیییه‌دا بناغی بو داریژرابوو.

و- ده‌ستکه‌وته‌کانی خودهیییه

مه‌به‌ستمان له‌دریژه‌دان به‌ورده‌کارییه‌کانی نه‌م پرووداوه، ریخوشکردن بوو بو لایه‌نیکی زور گرتنگ، که نه‌ویش ده‌ستکه‌وته‌کانی ری‌ککه‌وته‌که‌یه. ده‌ستکه‌وته‌کانی خودهیییه‌ چین؟ راسته پیغه‌مبهری خوا ری‌ککه‌وتتیکی نه‌نجام دا، به‌لام سووده‌کانی بو موسولمانان چی بوون؟

۱. به‌رهو نیسلام دین

پیش هه‌موو شتی‌ک له‌ماوه‌ی ری‌ککه‌وته‌که‌دا شمشیری نیسلام، خالیدی کوری وه‌لید موسولمان بوو.

خالد که‌سی‌ک نه‌بوو له‌جه‌نگدا به‌چو‌کدا به‌یتریت.. نه‌شه‌بوو وا بیته... هه‌تا نه‌و هه‌ستی خو به‌زلزانییه‌ی که دواتر ده‌گورا بو سه‌روه‌ری نیسلام له‌خالیددا هه‌بووایه، مه‌حال بوو به‌زه‌بری شمشیر بیته ناو نیسلامه‌وه. جگه له‌مه، خوی

۱. ابن هشام، السیره النبویه ۴۲/۵.

میهربان به لوتفی خۆی ئەم سەرکردە بێ وێنەییە ئایندهی پاراست و زەمینەیی
بۆ سازاند تاکو بە عیززەتی خۆیەو یەتە ناو نیسلا مەو. دەی ئەگەر ماویەکی
ناشتەوایی لەوجۆرە نەبویە، شەختەیی دڵی خالید چۆن بتوایەتەو!

وختیک کارنیک نەما لە مەککە خۆی پێو سەرقال بکات، خالید، بەلێ ئەو
مرۆفە شەرانییە، هەر هیچ نەیتت کەمیک دەرفەتی بیرکردنەوێ بۆ هەلکەوت.
ستەملیکراوی روالەتییانەیی موسولمانان لە حودەیبیەدا و حال و هەلسوکەوتیان
لە سالی دووهدا کە هاتن بۆ ئەنجامدانی عەمرە، بە قوولی کاریگەرییان لەسەر
خالید و هاوشیوکانی خالید بەجێهێشت. بەلێ، ئەو ماویە بۆ ئەو بوو ماوی
هەلۆستەکردن. ئەوەندەشی پێنەچوو هاتە خزمەت پێغەمبەر و موسولمانبوونی
خۆی راگەیاندا.^۱ بەروبوومی ئەم تەسلیم بوونەشی ئەو بوو بوو بە "شمشیری خوا".
جا خۆ پێغەمبەرش هەر ئەو ئەنجامەیی لێ چاوەڕێ دەکرد.

عەمری کورپی عاصیش یەکیکی تر بوو لەوانەیی لەو ماویەدا موسولمان
بوو.^۲ ئەو ژیانە یەک رەنگ و دووبارەبووی کە دواي رێککەوتنی حودەیبیە هاتە
ناراو، ئەو پالەوانانەیی میدانی جەنگی تووشی بیزاری کرد. بۆیە بەرەیی بزوات
و جموجوولیان هەلبژارد و چوونە لای پێغەمبەری خوا...

عوسمانی کورپی تەلەش یەکیکی بوو لەو پیاوێ مەزنانەیی کە لەو ماویەدا دەست
نیسلا مەوت. بەدرزایی ژیانەیی هەلگەر و پارێزەری کلێلەکانی مالی خوا بوو.
دواتریش پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کلێلەکانی هەر پادەستی ئەو کردووەتەو.^۳
ئەو کەسایەتییانەیی لەسەرەو ناومان بردن، کەسانیک بوون بە زرنگی سیاسی و
سەربازیی خۆیان شکستیان بە چەندین لەشکر هینابوو. وەک دەبینین ئەم کەسانە
لە کەشی نەرمونیانی سەردەمی ناشتەواییدا توانیان خۆیان بدۆزنەو.^۴

۱. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲/۴: ۲۵۲؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۴/۴: ۲۴۰.

۲. طبری، تاریخ الأمة و الملك ۲/۱۴۶؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۴/۲۳۸.

۳. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۲/۱۳۷؛ ابن حجر، الإصابة ۳/۳۷۱.

۴. ابن سعد، الطبقات الكبرى ۴/۲۵۲؛ ابن کثیر، البداية و النهاية ۴/۲۳۸.

۲. بۆكەس نىيە كەعبە پائان بىكات

قورپەش تا ئەو رۆزگارەش خۆيان بە زل دەزانى و دەيانوت: ”مالى خوا ھى ئىمەيە.“ و نەياندەھىشت كەس بە ئاسانى نىكى بىكەرتەوہ. ھەركەس بەھاتايە دەبو باج بدات ئەوجا زيارەتى بىكات. ئەگىنا زيارەتى كەعبە شىتىكى مەھال بوو. ئەمە لەكاتىكدا لە رىككەوتنى خودەيىبەدا باسى ئەو مەرجى باج و خەراجە نەكرابوو. ئەوہش بۆخۆى ھەلەيەكى گەورە و فەرامۆشىيەكى بارگران بوو بۆ قورپەش. چۈنكە كە سالى دواتر موسولمانەكان بىن ئەوہى باج بدەن تەوافيان بەدەورى كەعبەدا كەرد، ھۆزەكانى دىكەش بىداربونەوہ و تىگەيشتن كە قورپەش تاكە خاوەنى كەعبە نىيە. ئەگىنا چۆن موسولمانەكان لە مەدىنەوہ دىن و بىن ئەوہى سەرانە بدەن تەوافى كەعبە دەكەن؟ كەوايىت بۆ نەمانىش خاوەنى ئەو مافە نەبىن؟

ئەمە ببوہ باس و خواستى سەر زار و لە ھەموو شۇئىك باس لەوہ دەكرە قورپەش تاكە خاوەنى كەعبە نىن. بۆيە لە سالانى دواتردا ھەركى بىويستايە بىن ھىچ كۆسپىك دەھات و زيارەتى مالى خواى دەكرد.

۳. خزمەت لە كەشى ئاشتەوايدا دەكرىت

يەككىك لە بەروبوومەكانى خودەيىبە بەرقەرارابوونى ناشتى و ئاسايش بوو. چۈنكە بۆ ماوہى دە سال لە سەرتىشەى قورپەش رزگاربان بوو. شايانى باسە ئەو ماويە سەبارەت بە موسولمانان زۆر گرنگ بوو. پىغەمبەرى سەرورە دەرەفەتى ئەوہى بۆ رەخسا ئەو شاگرد و قوتايىيانەى پىگەياندبوون، رەوانەى چەندىن ناوچەى جياواز بىكات. ئەمەش واتاى گەيشتنى دەنگى بانگەوازى ئىسلام بوو بە تەواوى دوررگەى عەرەبى.

۱. ابن ھشام، السيرة النبوية ۱۲/۴.

به‌لج، دهنگی زولالی قورنان له هه‌موو شوئینیکه‌وه دهستی به به‌رزبوونه‌وه کرد، خه‌لکیش به په‌له دههاتن و وه‌لامی بانگه‌وازی ئیسلامیان ده‌دایه‌وه. نه‌و تابلۆیه‌ی که قورنانی پیروژ به:

﴿يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ (النصر: ۲)

”پۆل پۆل دینه‌ی ئایینی په‌روه‌ردگار هه‌وه.“

مژده‌ی هاته‌ده‌ی ده‌دا، هه‌ر نهم تابلۆیه‌ بوو. ده‌ سال واته‌ پینگه‌یشتنی نه‌وه‌یه‌کی نوێ. له‌ولاشه‌وه‌ قورپه‌یش بێنا‌گابوو له‌وه‌ی که‌ چ هه‌لیکی زێرینی پێشکه‌ش به‌ موسولمانه‌کان کردوه‌وه. خۆ نه‌گه‌ر درکیان پێبکرده‌یه‌، نه‌وا هه‌رگیز توخنی کارنکی وه‌ها نه‌ده‌که‌وتن. موسولمانه‌کان نه‌و ماوه‌یان به‌ هه‌ل زانی تا‌کو له‌ پرووی چه‌ندیتتی و چۆنیتییه‌وه‌ به‌هه‌و به‌ خۆیان بدن. نه‌وانه‌ی تازه‌ موسولمان ده‌بوون، له‌ لایه‌که‌وه‌ نومی‌د و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ هێز و توانای سه‌ربازی موسولمانانیا‌ن زیاد ده‌کرد. بۆیه‌ نه‌و رۆژه‌ی موسولمانان به‌م هێزه‌وه‌ ده‌چوونه‌ به‌ر ده‌رگای مه‌که‌که‌، قورپه‌یش هه‌یچی پێ نه‌ده‌کرا.

۴. له‌ ناشته‌وایدا ئیسلامیان ناسی

یه‌کینکی تر له‌ ده‌سته‌که‌وته‌کانی حوده‌یبیه‌ نه‌وه‌بوو تا نه‌وکات هاتوچۆ له‌نیوان نه‌و دوو لایه‌نه‌دا نه‌بوو. یه‌کتر بینین و پروبه‌روبوونه‌وه‌کانیا‌ن هه‌میشه‌ له‌ مه‌یدانه‌کانی جه‌نگدا بوو که‌ تیا‌یدا قسه‌ هه‌ر قسه‌ی شمشیر بوو. له‌ گه‌رمه‌ی سایکۆلۆجیا‌ی جه‌نگیشدا مه‌حال بوو راس‌تییه‌کانی ئیسلام به‌ لایه‌نی به‌رامبه‌ر بگه‌یه‌نرێت. کاتی‌کیش رێکه‌وتن قه‌تماغه‌ی به‌ست، سه‌ردانه‌کان له‌نیوان هه‌ردوولا ده‌ستیان پێکرد. نه‌وانه‌ی که‌ هه‌یچیا‌ن ده‌رباره‌ی جوانییه‌کانی ئیسلام نه‌ده‌زانن، له‌ نه‌جاسی سه‌ردانیا‌ن بۆ مه‌دینه‌ ورده‌ ورده‌ ناشنا ده‌بوون و سه‌رسامیی خۆیان ده‌رده‌بهری.. ژیا‌نی مه‌دینه‌ جیا‌وازی نه‌بوو له‌ گه‌ل ژیا‌نی به‌هه‌شت.. نه‌وه‌ی

چارى پئدەكەوت شەيداي دەبوو. دەستنوئىژ، بانگ، نوئىژى جەماعەت، خشوع و ملكەچى ناو نوئىژ، ھەموو ئەمانە دلى خەلكى مەككەيان بە سەرسامىيەو ھەروەلاى خۇيان راڧە كېشا. لە ساىەى رېئككەوتنى خودەبىيەو ھىچ مالىك نەما دەنگى ئىسلام و پەيامى قورنانى پى نەگات. خۇ ئەگەر نەبو جەھل ھەتا نەو رۇژە بىمايە، نەوا لەناو خانەوادەكەيدا بەس خۇى دەمايەو. بۇيە خودەبىيە بۇ خۇى فەتھىك بوو پىش فەتھى مەككە.

بەلى، وەختىك پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھەنگارنىكى دەنا، زۇر چاك دەيزانى كە چۆن دەينىت. روانىنى بگەيشتاىتە ھەركوئى، پىشى تىدا دادەنا. لە چوارچىوئى دەستلەملانىى ھزر و بزواتدا بەسەر كىشەكاندا زال دەبوو و رېنگەچارەى بۇ دەدۆزىنەو.

۵. ئىسلام لە ھەموو جىيەكدا ناسرا

بەھۇى نەم رېئككەوتنەو سەرجم تىرە و ھۆزەكان تىگەيشتن كە سەرورمان و نەو دەولەتەش كە نەو نوئەرىەتى، دەولەتىكە لەو ئاستەدايە بتوانىت لەگەل پاست و چەپى خۇيدا ھاوپەيمانى بەستىت و رېئككەوتن نەنجامبەتات. وەك چۆن لە رۇژگارى ئەمىرپۇماندا دانىيدانانى دەولەتان بەو دەولەتانەدا كە تازە دامەزراون ياخود سەرىەخۇىيان راگەياندووە، شەرىەت دەدا بەو دەولەتە تازانە و لە ناوئەندە نىودەولەتییەكاندا وەك پىئورئك تەماشاش دەكرىت، بە ھەمان شىو، بەھۇى ئەوئى كە پىغەمبەرى خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) رېئككەوتننامەى ھەبوو لەگەلىان، نەمە وەك ئەو و ابوو دانيان پىدا نايىت. جا ئەگەر قورەيش دانى پىدا نايىت و رېئككەوتنى لەگەلدا مۇر كرديت، ئىدى بۇچى خەلكى تانىف دانى پىدا نەئىن؟ بەلى، ھەمووان يەك بەدواى يەك دانيان پىدا دەنا.

بەمجۆرە پىغەمبەر، ئەو مەرۇفە ناوازیە تىوانى ئەو ھەموو سەركەوتن و دەستكەوتە لە رېئككەوتنىكەو بەدەستبەئىت كە سەختىرىن مەرجى لەخۇ گرتبوو.

له پراستیدا زه مینه سازی فته تئیکى له و جوړه، به تايهت له هه لومهر چي کدا که بوار نه بوو بۇ بيرکردنه وه و ده بوايه يه کسهر بر يارى بډايه، کارنکه بى هيچ گومان تئک له سنوورى ناوهرى مروؤف به دهره و سرکه و تئیکى وه هايه که ده کړت به موعجيزه ناوى به رين. نه ممش خوئى له خوئيدا زيندووترين گه واهييه له سهر نه وهى که نه و به پراستى پئغه مبه ر و رهوانه کراوى خوايه. چونکه هيچ مروؤفئک، چهنده بليمهت و لئها تووش يئت، هئشتا ناتوانيت له رپنکه و تئیکه وه که له پروکه شدا به شکست ده بئيرت، فته تئیکى له و شوويه مسؤگهر بکات. ناخر چونکه سرکه و تئیکى له و چهنه وابهستهى هئز و ئيراده و زانستئکه که له دهره وهى تواناى به شه ره.

٦. خواى له پشت بوو

وهختئک ته ماشاى نه و کئشه و نالؤزيبانه ده که ين که نه و زاته چاره سهرى کردوون، نه سته مه له پشتيه وه نه و خاوم توانسته ره هايه نه بئينين که ده سلا تئى به سهر سر جه م بوونه وهراندا هه يه.

به دهر له مه، له پشت هه ستانه وهى ناسان و بى زه حمه تئى پئغه مبه ر له ژير بارى چهنده ها پرسى نالؤسکا و گرفتاويدا، هه ست به چاوديرى و پاريزگارى نه و خاوم قودرته ده که ين که رهوانه ي کردوه و له نه نجامدا ئيمه ش به ته واوى کيانمانه وه دئينه جو ش و هاوار ده که ين: ”محمد رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).“

به لئى، پئغه مبه ر که بر يارنکى ده دا زور به خيزاى دهيدا.. بۇ نه و بر ياره خيزايه ش ده يتوانى رؤبچئته بنج و بناوانى نه و بابه ته وه که بر يارى له سهر ده دا.. چوويته ناو ههر کارنکيشه وه به سرکه و تووى لئى ها تووته دهره وه. داخو ده يت چؤنبيت وا له سه راپاى ژيانى پيرؤزيدا -به شايه تئى سه رچاوه کانى سيره- بۇ ته نها جارنکيش چييه ريمان ناکه وئت له کارنک پئويستى به پينه و چاککردنه وه يئت. بگره له و حاله تانه شدا که به لاي که سانى تره وه نسکوؤ و له رزه پئیکه و تئن،

هەر هیندەى ئەو سەرورە دەست دەداتە چمکینکی، نیتەر لەو شکستەو سەرکەوتن بەرھەمدەھینیت و سەرشۆری دەگۆرپت بە سەربرەزى!

بەلێ، لەسەر دەستی ئەو نسکۆ و تێکشکانەکان دەبوون بە بردنەو و سەرکەوتن. وەك بەلێ بە پێچەوانەى ڕێرەو و سروشت و فیتەرتى شتانەو، ڕێرەو و سروشت و فیتەرتینکی جیاوازی دەھینایە مەیدان.

ناشکراشە کە هینانەدى هەموو ئەو شتانە دەگەراییەو بۆ خواى خاوەن توانستى بى سنوور:

﴿ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾ (الصافات: ۹۶)

”لەكاتێكدا خوا بەدیهینەرى ئیوەهیش و ئەم بئانەشە کە دروستتان کردوون نەشایانتوانى بەرگرى لە خۆیان بکەن!“

خواى بالادەست لەسەر دەستی کاملترین و چاکترین و بەرپزیرترین دروستکراوى خۆى کارەکانى بەدیدهھینیت... بۆچی؟ چونکە بۆ ئەو پیمان بەلێ: ”بزانن کە ئەو بەندە و نیرراوى منە. هەرەھا بزائن کە من لە هەموو شتێکدا پشتیوانى دەکەم. خۆ ئەگەر ئیو ژمارەتان لە ملیۆنەھا و ملیارەھا شترازت و ئەویش تەنھا بەس خۆى ییت، ئەوا بەسەر هەمووتاندا سەر دەکەوت. بۆچی؟ چونکە من پشتگیری دەکەم و سەریدەخەم. ”لَا خَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ“ کە سیش ناییت ئەو لەبیر بکات، هەرکەسێک شەر دژی کەسێک رابگەیهنیت کە خوا لەپشتیەتى، ئەوا جارێ شەرى داوێ دژی خوا.“

حەزەرەتى محەممەد هەرگیز نەبەزیو و ناشەزت. ئەوانەى بەزاندنى ئەو سەرورە ببوو ماخۆلانى سەریان، دژایەتى ژیری و ناخى خۆیانیان دەکرد. راستەر بلیم؛ کۆمەلە بەدبەختیک بوون خەونیان بە مەحالەو دەبینى. خواش ئەوجۆرە کەسانە بەناگا دینیتەو و رایان دەچلەکینیت و پێیان دەلێت: ”بێداربەنەو و وەرئەو خۆتان، ئەى ئەوانەى سنوورى خۆتان بەزاندووه!“ وەختیکیش لە ناست هەموو ئەوانە ناوەزیان کول دەبیت، دەر بەدەریان دەکات و لەناویان دەبات.

بەلغ، دژايەتى و بەرھەلستى ھەزرەتى مەھمەد کارىكى ئەستەمە. چونكە پشتىوان و سەرخەرى ئەو خوايە. تەننەت لە جىيەكدا لە بەرامبەر شتىكى زۆر بچووكدا كە لە لايمەن خىزانە كانىيەو دەرهەقى كرا، تاقانە پارىزەرەكەى دلنەوايى دەكات و پىي دەفەرموئت: ”خوات لەپشتە و ئەو پشتىوانتە، فرىشتەكانىشت لەپشتەن و ئەوانىش پشتىوانتەن.“ التحريم: ٤. واتە سەرجم ھاونىشەنە رۆحانىيەكانى ناسمانەكان پالپشتى لە تۆ دەكەن. جا كە سەربازانى تۆ ئەوانە بن، ئىدى چۆن ملىۆنەھا و ملىارەھا غىرەتى ئەو دەكەن دەست بەئىننەرىت! ئەوئەشى بەو كارە ھەلدەستىت سەرى خۆى داوہ لە بەردىكى رەق و شكاندوويەتى.

بەلغ، رەنگە خواى دلۆقان جارنك، دە جار، بىست جار يان سى جار مۆلەتبان بداتىت، ئەمەش بۆ ئەوئەى لە دوارپۆژدا ھىچ بيانوويەكيان نەمىنىت. ھەرەك پىيان بلغ: ”باش وردبىنەو و چاك تىبگەن و وەرنە سەر رىنگەى راست، تاكو لە قىامەتدا ھىچ بړو بيانوويەكتان نەمىنىت.“ بەلام كاتىكىش دەيانگرت و تۆلەيان لى دەسەنىتەو، بە دەبرىنى فەرموودەكە، ”ھەر ئەوئەندەى گرتنى، ئىدى دەربازبوونيان بۆ نىيە و تۆلەيەكى بەنازار و توندىان لى دەسەنىت.“

١. البخاري، تفسير (١١) ٥؛ مسلم، بر ٦١.

به ششی چوانام

هه لئسی

نبووهت

أ- ئەو ژینگەیی پێغەمبەری خوا هینایە کایەوه

پێغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەك ئەو پڕۆژە تیدا بوو ئاوا پڕۆژانی داها تووشی دەبینی، بگره وەك لەپێ ناو دەستی لەبەر چاویدا بوون، ئەمەش یەكێك بوو لە خەسلەتە تایبەتییه كانی. ئەو وانە مەزنەش كە لە حودەییبەوه هەلمانیهتجا هەر ئەمە بوو. لە لایەکی ترهوه، پێغەمبەری سەرورمان یاسا و پێساگەلیکی وەها تازەهی هیناوه، لە بەرامبەر پیریوونی پڕۆژگادا ئەوان بە تەر و پاراوی ماونەتەوه. تەنانەت دەتوانین بڵێین بە تێپەرپوونی پڕۆژگار گەنجتر دەبنەوه.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە لایەن پەرورەدگاری بوونەوهراوەوه بە کۆمەڵە بنەما و رێسایەکی ئاینییەوه ها تووتە مەیدان و لە سەر دەمەکی خۆیدا ئەو رێسایانەیی بە مڕۆفی ئەو سەر دەمە گەیاندوووه و فێرێکردوون. ئەوانیش دەستار دەست گەیاندووایانەتە ئێمە. خوا لە سەر جەم پێشینانمان رازی بێت! قورئانیش فێری ئەدەبی ئەمەك و پێزانینی چاکەیی ئەوانمان دەکات و فرەمانمان پێدەکات نزا و پاراوەهیان بۆ بکەین:

﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ

وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾

(الحشر: ۱۰)

”پەرورەدگارا لە ئێمە و لەو برایانەشمان خۆش ببە كە پێش ئێمە رێبازی ئیمانیان گرتەبەر و لە دلەكانماندا هیچ جوړه بوغز و كینهیهك مەخهره دلمانهوه لە ئاستی ئەوانەیی ئیمانیان هیناوه.“

ئەمە گوزارشته لە پێزانینی ئێمە بۆ چاکەیی ئەوان هەتا دەگاتە هاوێڵە بەرپێزەکان. کاتێک لە لای هەر گۆرستانێکەوه دەوهستین دەست بەرز دەکەینەوه، هەوڵ دەدەین ئەم ئەمە کدارییه دەریبیرین. لە ئەنجامی خستنه گەری وزه و ئەدایەك كە لە بیرکردنەوهی ئێمە دەترازت، هەتاوهكو سەر دەمی پێغەمبەر پێشینانمان

چەندىن دەولەتى يەك لەدوا يەكيان پېكەيتناوہ. يەككە لە زانا خۆرناوايەكان دەليت: ”بەراستی حەزەرتى محەممەد زۆر مەزنە.“ بۆچى؟ چونكە لە سايەى ئەو دەستوور و بنەمايانەوہ كە هيتوانى، زياد لە سەد دەولەت دروستبوون و چەندىن شارستانى لەژيژر پۆشنايەكەياندا دامەزراون و لەشكر بۆ زۆريەى ناوچەكانى جيهان نيراون. ئەو لەشكرانەش بەهۆى بليمەتتى سەركردهكانيانەوہ بەردەوام بەسەر كەوتوى گەپاوانەتەوہ. ئەو سەركردانە تەنھا فەتحيان نەكردوہ، بەلكو لەگەڵ خۆشياندا مەشخەلى زانياريان هەلكردوہ. پۆژنيكىش هاتوہ ئەو مەشخەلانە سەرانسەرى جيهانيان رووناك كردوہتەوہ و كرديويانە بە لانكەى زانست و عيرفان.

ئەو بەغدا، ئەوہ شوتنەوارەكانمان لە ناسايى ناوہراست هەر لە مزگەوت و مەدرەسەوہ تا دەگاتە نەخۆشخانە و پەرستگاكان.. وێرپاى هەولئى دۆزمنان بۆ رووخاندن و سړينەوہى مۆرك و سيمايان كەچى هيتشتا هەر ماون. ئەوہش ئەندەلوسى بچ هاتو! بە سەرجم ئەو شوتنەوارە دېرسانەيەوہ كە بليمەتانى دونياى زانست و هونەريان سەرسام كردوہ.. ئەوہش ئەندەلوس بە كەلتور و هونەر و پەروەش و پۆژگرتيەوہ لە بەها مۆيە هاو بەشەكان! تەنانەت لە پاش تپەپرينى پينج سەد سالى پڕ سەتم بۆ لەناوبردى، كەچى هيتشتا ئەو شوتنەوارە سەمەيدانە شاكارنكە دلان بەرو خۆى كەمەندكيش دەكات.

ئەى ئەگەر بە چاوى كەسيكى هونەرمەند و شارەزاي بوارى جوانسازى تەماشاي ئەم هونەرە مەزنانە بكرت دەيت چ تام و چيژنيكان هەيتت و مروف بە رووى چ هەستانتيكى لەدونيدا بكەنەوہ!

بەلى، دواى ئەو و بە شوتن هەنگاوەكانى ئەودا وەك چۆن هەزاران لانكەى زانست و بە سەدان هەزار كەلەپياو لە بوارى هونەر و زانستدا پينگەيشتن، ناوہاش سەدان دەولەت كە تەمسيلي سيستمەكەى ئەويان دەكرد، بنياتنران. ئەمەويەكان، عەبباسيەكان، سەلجوقيەكان، خەرزەميەكان، دەولەتى قەرەخانى و دەولەتى عوسمانى تەنھا چەند دانەيەكن لەوانە...

رەوا نىيە ئاينى ئىسلام بەراورد بىكرىت بە ئاينى مەسىحى. چۈنكى مەسىحىيەت ھەرگىز نەيتوانىۋە لە كلىسا بىترازىت. دەۋلەت يا بەرژىمى سىۋىكراتى، واتە بەگۈرەي نىجىتھادى قەشە و پىاۋانى ئاينى بەرپۈۋەچۈۋە، يان لەلەين كەسانىكەۋە كە ھەلگىرى ھزرى فەلسەفەي ماددى بوون. بەلام پەيام و ئاينەكەي پىغەمبەر بەو جۆرە نەبوو. چۈنكى بەرنامەكەي ئەو لەسەر بناغە ھەمەكەيە قوۋل و زىندوۋەكانى قورنان و سوننەت بنىاتنراۋە و بەردھوام بوۋە، ئەو بناغانەي كە ھەمىشە لە نۆتىۋونەۋەدان و بە روۋى نىجىتھاددا والان. لە ھەرىمەكەي ئەۋدا زەمەن دەگۈرپىت و گۈرپانكارىش بەسەر روخسارەكاندا دىت، بەلام كاكلە و واتاكان ۋەك خۇيان دەمىننەۋە. لەم دونىايەدا شارستانىيەت و دەۋلەتان دانەيەكيان ئاۋا دەبىتت و بەدۋايدا دانەيەكى دى ھەلدىت. واتە ئاسمان بە بەردھوامى خۇرى لەنامىز گرتوۋە.

ب- ھەلگەۋتۋوانى ھەرىمەكەي

پىغەمبەرى خوا بەو ئاسۋىيەي كە ۋەحى پالپشتى دەکرد، زۆر كارزانانە ئەو پايانەي دىيارىكرد كە دەۋلەتيان لەسەر بنىات دەنرا و ھەرىمەكيانى لە جىنگەي دروست و گونجاۋى خۇيدا بەكارھىتتا. ھەروھەا رىنگەشى خۇشكرد بۇ پىنگەيشتىنى چەندىن سەردارى دەۋلەت و شاسۋارى مەيدانى ھزرى زانستى و خاۋەن لىنھاتنى ھونەرى.

لە سەردەمى خۇيدا چەندىن سەركردەي سوپاي پىنگەياندا. لەدۋاي خۇيشى و لەسەر ئەو رىنگەيەدا كە بەرۋو فەتھى جىھان درىژدەبوۋە، چەندىن سەركردەي مەزن پىنگەيشتىن، ھەر لە خالىدى كورپى ۋەلىدەۋە تا عوقبەي كورپى نافع و لە عوقبەيشەۋە تا ئەحنەفى كورپى قەيس و لە ئەحنەفىشەۋە تا تارىقى كورپى زىاد و لەمىشەۋە تا مەھمەدى كورپى قاسم. كاتىك لەم گۆشەيەۋە دەروانىنە سەرچاۋە و تەلارسازى ئەو پىنگەتە مەزنە، ۋا گومان دەبەيت كە ھەر سەرقالى بوارى

سەربازى بويىتت. زۆرىك لە بېرمەندە ھارچەرخەكان -رەك عەباس مەحمود
عەقاد- ۋەھا سەيرى سەردەمى بەختەۋەرى دەكەن كە زەمىنەى پشكوتن و كرانهۋى
توانا و لىھاتنە مەزەنەكان بوو.

بەلئى، قوتابخانەكەى ھەزرەتى محەممەد تاكە قوتابخانەى كە لە تواناىداىە
و توانىۋىشەىتەى بەھرە و تواناكان بۆ بەرزترىن ناست بەرزبەكاتەۋە. ھەركەس پۈۋى
لەو قوتابخانەى كەردىتت، لە چوارچىۋەى سروشتى خۆىدا توانىۋىتەى ھەموو توانا
ئەقلى و پۈچىيەكانى تا دوامەودا گەشەپىدات. ئەۋەتا ھەزرەتى ئەبۇبەكر لە
جەنگ و نىدارەى دەۋلەت و زانستىدا كەسنىكى بلىمەتە. ھەزرەتى عومەر و
عوسمان و عدلىش ھەرىكەيان بلىمەتەكن. خالىد و سەعدى كورپى نەبى ۋەقاص و
ئەبۇعوبەيدە و عدلاننى ھەزرەمى و قەققاق كورپى عەمر و سەدانى تىرىش ھەموۋىان
مەرد و بلىمەتى مەيدانى سەربازى بوون. ھەروەك بەلئى ئەو سەردەمە سەردەمى
بلىمەتەكان بويىتت. بگەر راستتر واىە بەلئىن، ئەو سەردەمە ئەو سەردەمە زېرىنەىە
كە تاكە گەردىلەىكە لە سەرمایەى توانا و بەھرە و نامادەىيەكانى مرؤفى تىدا
فەرامۆش نەكرائە و ھەموو بەجارتك بەرويان پىدراۋە و دەرگای شكۆفەكەردىيان
بە پۈودا خراۋتە سەرىشت. سەردەمەىكە سەدان بلىمەت و ھەلكەوتوۋ ناۋەدانىان
كردوۋەتەۋە.

جا نەگەر عوقبەى كورپى نافع، كە بە ھەلمەتەىك ئەمپەر و ئەۋپەرى ئەفرىقاي
فەتەح كەرد بلىمەت نەبىت نىتر كى بلىمەتە؟ عوقبە ھەر لە تەمەنى پانزە سالىيەۋە
سوارچاك بوو و لە سەردەمى خەلىفەكاندا چەندەھا ئەركى گەنگى پاپەراندوۋە.
تا لىۋارى ئۇقىانوۋسى ئەتەسى سەرتاپاى كىشۋەرى ئەفرىقاي كۆتۈرۈلكەردوۋە.
دەگىر نەۋە كە بە سواری نەسپەكەىۋە دەدات لە ناۋى ئۇقىانوۋوس، كە عەرەب پىيان
دەوت ”دەرباى تارىكى“ و دەلئەت: ”ئەى خوايە، وا ئەم دەرباىە ھاتوۋەتە پىشم و
پى لى گەرتووم، نەگەر ئەم دەرباىە نەبوايە ئەۋا ناۋى پىرۋى تۆم تا ئەۋپەرى
دەرباكان دەبرد.“

۱. ابن اثير، الكامل في التاريخ ۴/۵۱۳.

دەبىنەن لە ھەمان قوتابخانەدا تارىقى كۆپى زياد، كە پىشتەر كۆيلەيەكى بەربەرى بوو، وەك سەرکردەيەكى سەربازى ھەلکەوتوو دیتە سەر شانۆى ڕووداوەکان. بە سوپايەكى دوانزە ھەزار سەربازووە سەردەكەوت بەسەر سوپاي نىسپانيدا كە ژمارەيان نەوود تا سەد ھەزار سەرباز بوو و لە ماوەيەكى زۆر كورتدا دەگاتە كۆشكى پادشا لە "ظليطة".^۱ عەلانى ھەزرەميش بە ھەمان شێوە سەرکردەيەكى مەزن بوو. تەنانەت لە سەردەمى ھەزرەتى عومەردا وتیان ناتوانين كەلك لە ھەموو ئەو توانا و لىھاتنەى وەرگيرين، بەبەرئەو بەناچارى فەرمانيان دەرکرد بۆ عەلانى ھەزرەمى كە لە جەنگى بەحرەيندا بوستیت. مێژووى ژيانى عەلانى ھەزرەمى پڕە لە پەند و سەرورەى. مێژوونووسان دەلێن ئەگەر خالیدی كۆپى وەلید بىرايە بۆ جىنگى عەلاء، ئەویش بىرايە بۆ جىنگى خالید، ئەوا ھىچ شتىك نەدەگۆرپا و كەلەبەر پەيدا نەدەبوو. شتى وا چۆن دەبى؟ چۆن لە سەردەمىكدا ئەو ھەموو بلىمەتە ھەلدەكەوى؟ سەعدى كۆپى ئەبى وەقاص بلىمەت بوو خۆ ئەگەر لە ولاتى فارسدا دواى شوێن پىپەكانى بكەويت تۆش دەگەیتە ئەو قەناعەتە. ئەبو عوبەيدەى جەپراح بلىمەت بوو.. شەرھەبىل كۆپى ھەسەنە و بەزىدى كۆپى ئەبوسوفيان و چەندەھا ھەلکەوتوو تری زنجیرەى بلىمەتەكانى پاش پىغەمبەر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)...

دەى خۆ بە جۆرنكى تر بىبابان تەى نەدەكرا و گەيشتن بە شوراكانى چين و جەبەل تارىق دەبوو سەرگوزشتەيەك لە مەحالى. مەحالى بوو لە كەمتر لە چارەكە سەدەيەكدا ئەو جوگرافيا بەرفراوانە فەتەح بكرت. نەشەدەكرا نارامى و ناسايش لەو ناوچانەدا سەقامگير بكرت.. سەقامگيريش بكرايە بەردەوامى ھەيیت. ئەمە چ جاي ئەوئى مەحالى بوو ئەو سىستەمە بەدرژايبى دوانزە سەدە و سەربارى بەرھەلستى و دەستدرىژى و چەواشەكارى لە لايەن پەپرەوانى ھەموو نايینە پىشپىنەكانەو، لە لوتكەدا بىپىتتەو.

بەلى، ئەو ئەو بلىمەتییە سەرچاوە پىغەمبەرەنەيەى ئەوان بوو كە واى كرد بۆ

۱. ابن اثیر، الكامل في التاريخ ۴/ ۲۶۷-۲۶۸.

چەندىن سەدە جىهان فەرمانرەھواييەكى پىغەمبەرەنە بەخۆيەوہ بىيىتت. وەك بلىنى بە ئاوابونى پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْصَلَةٌ وَسَلَامٌ)، ئەو خۇرى خۇرانە پارچە پارچە دەيىت و دابەش دەكرىت بەسەر ئەوانەدا كە پاش ئەو دىن. ئىدى ھەمووان لە سايبەى ئەو فەتانەتە محەممەدئىيەوہ بەو كارە گەورانە ھەلدەستەن كە مېژو شايەتيانە. تۆ بلىنى خەيال و وىئاي ھاوشىوہى ئەو سەردەمەمان لە توانادا بىن؟ نالىم بىيىن، بەلكو دەلىم: وىئاي بىكەين، ياخود لە ئەندىشەدا چاومان پىنى بىكەوتت، يان ھەر ھىچ نەيىت بىيىتە ميوانى خەونەكانمان؟ ئەو ناوانەى لىژەدا بە پەلە ناماژەمان پىدان و ئەو كارە مەزنانەش كە ئەنجاميان داون، ھەريەكەيان ھى ئەويە چەندىن لىكۆلىنەوہى تىروئەسەلى لەسەر بىكرىت.

ئىمە لىژەدا تەنھا تىشكان خستە سەر ھەندىك لەو كەسايبەتئىيە سەربازى و كارگىرئىيە مەزنانەى كە ئىسلام بەدرىژاى مېژو پىيگەياندوون. باسكردنى ھەمووشيان كارىكە پىوستى بە چەندىن پەراو ھەيە. بوارى ئەم پانتايىيە كەمەى نىرەش لەوہ كۆتاترە ئەو ھەمووہ لەخۆ بىكرىت. ئەوہبوو بە شىوہەكى ناراستەوخۆ ھاتىنە ناو ئەم بابەتەوہ و تەنھا لەسەر ئەو لايەنانە وەستائىن كە پەيوەنيان بە پىغەمبەرئىيەتى ھەزرەتى محەممەدئىيەوہ ھەيە. ھەموو ھىوا و ئاواتىشم ئەويە كەسانى پىسپۆر بە شىوہەكى تىروئەسەل ھەستەن بە تۆرئىنەوہى ئەم بابەتانە. جا مەگەر ئەو دەم قوتابخانەكەى پىغەمبەر بە چەند رەھەندىكەيوہ باشتر دەرىكەوتت و زوبانى خاوەن وىژدانان بە "محمد رسول الله" بىيىتتە گۆ.

۱. بلىمەتەكانى زانست لەو قوتابخانەيەدا

دەرگاكانى ئەم قوتابخانەيە ھەرەكە چۆن كراوہ بووہ بۆ پالەوانەكانى جەنگ و كارگىرئە لىھاتوہەكانى دەولەت، ھەرئاش لەسەرىشت بوون بۆ زانست و زانستخووازان. بۆيە دنيايەك زانا و بىرمەند و ياساناس و موچتەھىد و موچەددىدى پىيگەياندووہ. سەرزىمىركردنى رىبوارانى ئەو رىبازە نوورانىەش كە ھەر لە سەردەمى خەلىفە

پاشیده‌کانه‌وه دهستی پینکردوو و به‌درژایی سځ سده به‌رده‌وام له هه‌لکشاندا بووه، مه‌سه‌له‌یه‌که نه له توانای نینه‌دایه، وه نه پانتایی کتیبه‌که‌ش بواری شه‌ومان ده‌دا. پینمایه‌ تنیا ناوردانه‌وه‌یه‌که به‌لای عه‌بدو‌ل‌لای کورپی مه‌سه‌عود که شوانی مه‌ر بووه له مه‌که‌که، سه‌روزیاد بی‌ت.

له سایه‌ی شه‌ودا کوفه‌ بوو به مه‌ل‌به‌ندی زانست. لهو قوتاب‌خانه‌یه‌دا سه‌دان زانای پایه‌به‌رز له بواری شه‌رعناسی و فه‌رمووده و زانستی که‌لامدا هه‌ل‌که‌وتن. شه‌سه‌ود کورپی یه‌زید، عه‌لقه‌مه‌ کورپی فه‌یسی نه‌خه‌عی، ئیبراهیم کورپی نه‌خه‌عی، حه‌ماد کورپی نه‌بو سوله‌یمان، نه‌بو‌حه‌نیفه و چه‌ندانی تر له نمونه‌ی شه‌و به‌ره‌مه‌ به‌ردارانن. هه‌ر هه‌مه‌وشیان فه‌رزاری شه‌و سه‌رچاوه‌ می‌واره‌که‌ن. خو شه‌گه‌ر نینه‌ش شه‌م حه‌قیقه‌ته‌ تو‌مارنه‌که‌ین و له‌ بیه‌ر خو‌مانی به‌رینه‌وه، می‌ژوی زانست ده‌می‌که‌ شه‌مانه‌ی تو‌مارکردوو و تو‌مارشی ده‌کات. سه‌رباری هه‌ندیک لهو خاوه‌ن پ‌و‌حیه‌ته‌ سه‌رکه‌شانه‌ش که‌ چاویان به‌م راستیه‌ هه‌ل‌نایه‌ت، له‌ داها‌تو‌یه‌کی ژور نزیک‌دا جارنکی تر سه‌دای شه‌م راستیه‌ له‌ ته‌واوی دونیادا ده‌نگ ده‌داته‌وه...

له بواری شه‌رعدا

ده‌با هه‌مه‌وو پ‌و‌حه‌ مه‌زنه‌کانی تر له مه‌نزلی پر پ‌رژ و ستایشی ناو دل و ده‌رووناندا سه‌ر‌هوت به‌فه‌رموون و به‌ گه‌وره‌یی خو‌یان به‌مان‌بوورن. له‌ ناویاندا ته‌نها نمونه‌یه‌که‌ وهرده‌‌گرین و به‌ کورتی باسی ده‌که‌ین، تا بی‌ته‌ نمونه‌ بو‌ باقی زانایانی تر و بل‌یین: ”نیه‌ر هه‌مه‌ویان وان.“ چونکه‌ مشتیک نمونه‌ی خه‌روارن‌که‌.

نه‌بو‌حه‌نیفه‌ کی‌یه‌؟ نه‌بو‌حه‌نیفه‌ پ‌نشه‌وا‌ی مه‌زه‌به‌ی حه‌نه‌فییه. له‌ سه‌رده‌می‌کدا که‌ زانست و کلتور راسته‌وخ‌و و پ‌و‌به‌پ‌وو ده‌گوازرایه‌وه، شه‌م نیه‌مامه‌ بو‌چو‌نه‌کانی خو‌ی بو‌ شه‌و که‌له‌پ‌یا‌وانه‌ پ‌و‌نده‌کرده‌وه که‌ له‌ ده‌وری کو‌بو‌ونه‌وه. مام‌وستایه‌کی هینده‌ گه‌وره‌ بووه‌ له‌ بازنه‌ی وانه‌کانیدا نیه‌مام شه‌بو‌ یوسفه‌کان، نیه‌مام حه‌مه‌ده‌کان، نیه‌مام حه‌سه‌ن شه‌بیانییه‌کان، نیه‌مام زوفه‌ره‌کان، نیه‌مام وه‌کیعی مام‌وستای نیه‌مامی

شافيى و چەندىنى تىرىش چۆكيان دادابوو. ھەرىكە لەمانەش بۇخۇيان كەسايەتى ناسراو و "شىخ الاسلام"ى نەو سەردەمە پىرىشنگدارە بوون. واتە مامۇستاي مامۇستاكان بوو و واژۇى خۇى لەسەر پەرى ھەموو سەردەمەكان نەخشاندوو و دەنگى خۇى گەياندوو تە بەرەكانى پاش خۇى و بوو بە پىشەوا و چاوساغ بۇ سەدان ملىون لە موسولمانان. نەو سەرنج و بۇچونانەى كە بە قوتابىيە پىشەنەكانى خۇى نووسىو تەو، بە تايەتى نىمام مەمەد، "شمس الامة" نىمام سەرخەسى لە دوتوتى كىيە بەناوبانگە كەدا كە بە "مبسوط" ناسراو و لە سى بەرگ پىكھاتوو، شەرحى دەكات. لەراستىدا چىرۆكى نووسىنەو، نەم كىيە زۇر سەيرە. چونكە بەرھەمى زىندانە.. بەلام چ زىندانىك! ھەموو پۇژىك قوتابىيانى نىمام بەدەورى زىندانى مامۇستاكانىدا كە بنكى بىرنكى قول بوو، كۆبوونەتەو.. مامۇستا وانەى وتوو تەو و ئەوانىش نووسىوانەتەو..

لەو بەسەرھاتە سەيرانەى دەگىر نەو ئەو يە كە پۇژىكيان يە كىك لە قوتابىيەكانى نىمام پى دەئىت: نىمام شافيى سى سەد لا پەرە فەرموودەى لەبەربوو. لە بەرامبەردا نىمام سەرخەسى بە نەوپەرى تەوازوعەو دەئىت: "كەواتە زەكاتى نەو فەرموودانەى لەبەربوو كە من لەبەرم..!" نىمامى شافيىش بۇخۇى ھەلكەوتە و بلىمەتەكى ترە.. لوتكەى نەفەرئستە.. نىمام مالىك و ئەحمەدى كورى جەنبەلىش لوتكەى لەوجۆرەن..

دىسانەو دەپرسىن: ئەبوحنەيفە كىيە؟ ئايا قوتابى ھاوئلى پىغەمبەرى خوا، عەبدوللاى كورى مەسعود بوو؟ يان قوتابى يە كىك لە تابىن بوو وەك عەلقەمە؟ نا نەخىر.. بەلكو قوتابى قوتابى ئەوان بوو. واتە قوتابى جەمادى كورى نەبو سلىمان بوو. راستە جەمادىش دىسان بۇخۇى شەرعناس و ياساناسىكى مەزن بوو، بەلام دىسانەو ئەوئش قوتابى قوتابى پىغەمبەر (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) بوو.

بەلج، لە سەردەمەكدا كە سەراپاي جىهان لەناو تارىكىدا مەلەى دەكرد و لە خۇرھەلات و خۇرئاواى جىھاندا تەنانتە پووناكىي "بەرەبەيانى درۇزن"ش لە ناسۇدا نەبىنراو، ھەرىكە لەم زانايانە كە پىرىشنگى زانستەكانيان جىھانيان

رؤشونده کرده، له قوتابخانه کې پتغمه مېرغا پېنگه یشتن. نو زانا پایه بهر زانه دونیا یان به زانست و عیرفانی خو یان پروونا ککرده وه، نه گه رچی ژماره یان زوریش بوو به لآم هم موویان دانسقه بوون و له چله پۆپه ی زانیاریدا بوون. واته نرخ و به هیان ناگه پتته وه بۆ ده گمهنی و که می ژماره یان. چونکه بهس له سرده می نه بو حه نیفده اړهنگه بلیم په نجا زانای دیکه ی وه که له کوفه دا بوونیان هه بووه. ده بینن خاکه که چهنده به پیت و سرده مه کهش چهنده مویاره که! راستر بلیم، هم موو نه مانه له سایه ی لافاری نووری محممه دی و شه پۆلانی نو ده ریای عیرفانه یه. به لچ، له سایه ی نه وه ویه له کۆمه لگه یه کی ده شته کیدا پۆلک زانست دۆست هه لده قولیت و به درتژی چواره سده چوارقورنه ی دنیا پروونا که ده کنه وه، پشت به خوا هه تا رپۆزی په سلانیش به رده وام دهن له پروونا ککرده وه ی.

له بواری ته فسیردا

به پروای نیمه ته فسیر بۆ خۆی ده ریایه که، به لآم به ارورد به ده ریایه ی پتغمه مېرغا (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَلَامٌ) دلۆپنکه.. دلۆپنکه لهو ده ریایه له حه زه تی عه لیه وه تا نیبن عه باس و له ویشه وه تا مواهید و سه عیدی کوری جو به ییر و له ویشه وه تا نیبن جه ریر و فه خره دینی رازی و نیبن که شیر و سه رجه موفه سسیره دانا و زاناکانی نه م سرده مه ی خو مان هاتوه. خو نه گه ر هیچ به لگه یه کی دیکه نه بوایه له سه ر نه وه ی که حه زه تی محممه د پتغمه مېرغا و سه ردار و گوره ی گرو ی مرؤفایه تیه، نه وا شو نکه وتووی نه م که له زانایانه شایه ت و به لگه یه کی سه روزیاد ده بوو..

بۆ نمونه نیبن جه ریر نمونه ی بلیمه تی و ناوازه ییه. که ته فسیره که ی ده خو نیتته وه ده بینن نایه ت و فه رموده کان به جۆرنک لیکه ده اته وه باز ده دن به سه ر به ریه سستی زه مه ندا. باس له وه ده کات که چۆن ناسمان له حه وت چین پنکه اته وه و ناسمان و زه وی چۆن کاتی خۆی یه ک پارچه بوون و پاشان ته قیونه ته وه. پاشان باس له بنه ما سه ره کییه کانی هه لکر دنی هه وا و بارینی باران ده کات. واته له

كۆمەلە بابەتتەك دەۋىت كە پاش تېپەربوونى ھەزار سال ئىنجا راستىيەكانيان دەرگەوتوۋە. لەو توپۇزىنەۋە زانستىيانەى سەبارەت بە كىتەبەكانى كراون، دەرگەوتوۋە كە تىكراى نووسىنەكانى رۇژانەى ئەو زانايە لە ژياندا برىتتەيە لە پانزە لاپەرە بۇ ھەر رۇژىك. جا ئەگەر ئىبىن جەررەر بلىمەت نەبىت ئىدى كى بلىمەتە؟

ئەگەر لە بواری تە فسیردا لە ئىبىن جەررەرەۋە بگۇرۇزىنەۋە بۇ فەخرەدىنى رازى و لەۋىشەۋە بۇ نىمام سىۋطى كە پاش خۇئىدەنەۋەى سەدان تە فسیر چەندىن كىتەبى گەرەۋەى داناۋە، لەۋىشەۋە بۇ گەرەۋە و كەلەزانايانى ئەم سەردەمەمان، دەبىنىن كەسانى وا لە مەيدانى تە فسیردا ھەلگەوتوۋن، ئەگەر بەكىكىان لە خۇرناۋا دەرگەوتايە ئەۋا پەيكەرئكى گەرەۋەيان بۇ دروستدەكرد و بە شانازىيەۋە بە ھەموو جىھانىان دەناساند...

ئىمە كەسانى ەك "نىمام غەزالى" مان ھەيە كە لە زۇرەۋەى بواریەكانى زانستدا بىن ھاوتايە. خۇرناۋايەكان زۇركەم وىژدانىان بەگەرخستوۋە.. لە گەل ئەۋەشدا خۇرەلاتناسى بەناۋابانگ "جىب" لە ھەلۋىستىكى بەۋىژدانانەيدا نىمامى غەزالى و گالۋكەكى دەستى ەك رۇچىكى ناۋازە وئنا دەكات كە بە ئەفسونەكەى بەشەرەتەى سەرسام كرددوۋە. لەو ھىلە نورانىيەدا كە ھەر لە نىمامى غەزالىيەۋە بۇ نىمام رەببانى و لەۋىشەۋە بۇ بەدىعوززەمان سەعیدى نوورسى درىژدەبىتەۋە، دەتوانىن سەدان قوتابى لە قوتايەكانى سالارمان ھەزرتەى مەمەد رىزەند بەكىن.

لە بواری فەرموۋدەدا

بلىمەتەكانى زانستى فەرموۋدەش ھەرەكەيان بۇخۇى كۆتەلەيەكى جىاي زانست و مەردايەتىن. نىمامى بوخارى و موسىلم و ئەبوداود و ترمىزى و نەسانى و ئىبىن ماجە و نىمام ئەحمەد و نىمام داود و دارولقوتنى و بەيھەقى و دارەمى و ھتد.. ھەرەك لەمانە لە مەيدانى خۇياندا بەشى ھەموو دونيا دەكەن. بەلام

وستانی ئىمە لەسەر ھەرىھەكىيان و توژئىنەوئى بنىاتى زانستىيان، بەتايىبەتئىش لە ڕوانگەئى ئەو ئامانجەوئە كە ئىمە لەم كئىبەدا بۆ خۆمان ديارىكردووئە، كارىكە بۆمان مەيسەر نايىت.

بەلام تەنيا ئەوئەندە دەلئىم كە ئىمامى بوخارى يەكىنكە لەوانەئى كە دوئى لەبەرکردنى ٦٠٠ ھەزار فەرموودە، تەنھا چوار ھەزارى لە پەراوئەكەيدا تۆماركردووئە.^١ ئەو ھەستىارى و وردىنىيەش كە لە تۆماركردنى فەرموودەكاندا نواندووئەتئى بۆخۆئى داستانىكە. بۆ ھەر فەرموودەيەك دەستئۆژئى گرتووئە و دوو ڕكات ئۆژئى كرددووئە.. پاشان لە سروتئىكى تايىبەتئىدا پەيوئەندئى لەگەل فەخرى عالەمدا بەستووئە.. گەر وەلامى نەرىئى وەرگرتئىت ئەوجا فەرموودەكەئى خستووئەتە ناو صەحىحەكەيەوئە.^٢

ئەم پئشەوا گەرەبە تەنھا قوتابىيەك بووئە لەو قوتابىيانەئى لە بازنەئى وانەئى پئغەمبەرى نازداردا پەروئەدەبوون. جارئىكان ڕىنگەيەكى دوور و درئۆئى چەند ڕۆژئە دەبئىت بەس بۆ ئەوئى فەرموودەيەك لە كەسئىك وەرئىگرت. وەختئىك بە شەكەتئى دەگاتە شوئنى مەبەست، دەبئىتئى كابرأ خەرىكە بە مشتى دەستئى ئەسپەكەئى ھەلبەخەلەتئىتئى، گرايە جوئى تئىدايە بۆ ئەوئى بئىگرت. كەچئى لەراستئىدا ھىچئىشى تئىدا نئىبە. كە پئشەوا بوخارى ئەم دئىمەنە دەبئىتئى، بئى ئەوئى كابرأ بدوئىتئى يان فەرموودەكەئى لئى وەرئىگرت، يەكسەر دەگەرئىتەوئە. كاتئىك ھۆكارەكەئى دەپرسن بەمجۆرئە وەلامئىان دەداتەوئە: ”كەسئىك نازەلەكەئى ھەلبەخەلەتئىتئى، چۆن دئىنابم لەوئى منئىش ھەلناخەلەتئىتئى!“.. ھەر خوا دەزانئىت چەندە فەرموودەناسئى بئىمەتئى تر ھەلئەكەوتوون و ھاوشوئەئى پئشەوا بوخارى وئەدەكارئى و ھەستىارىيان نواندووئە لە كۆكردنەوئە و تۆماركردنى فەرموودەكاندا!

١. ابن حجر، مقدمات فتح الباري ٧/١، ٤٨٩؛ نووي، شرح صحيح المسلم ٢٧/١.

٢. ابن حجر، مقدمات فتح الباري ٧/١.

رهه‌نده دونیاییه‌که‌ی زانست

مرؤف که ئەو هەموو کتیبە زۆرانە دەخوینتەوه، که بە لایەنگر و بیج لایەنەوه دەربارە‌ی میژوی زانستی کۆن و نوێ و بەراوردکردنیان نووسراون، خۆی پیناگیرت هەست نەکات بە شانازی. ئەوەتا لە چاخی زێڕینی موسولماناندا ئەو سەرچاوانە‌ی دەربارە‌ی زانستی پزیشکی و بێرکاری و ئەندازە و لقە جیاوازه‌کانی زانسته سروشتییەکان نووسراون، هاوشانی ئەو کتیبانە بوون که لە بواره‌کانی تەفسیر و فرمودە و زانستی که‌لامدا نووسراون. لە جابری کورپی حەییان راپەری زانستی بێرکاریه‌وه بێگره تا ده‌گاته نیبن سینا و نیبن به‌طوطه و خواریزمی و زه‌راوی، که به‌ مامۆستای نۆشدار‌ی داده‌نرت و کتیبە‌کانی له زانستی نەشتەرگەریدا بۆ ماوه‌ی ده‌ سەده له‌ خۆرناوا وه‌ک سەرچاوه‌ خوێنراون. تەنانەت کاتیک گۆفاریکی زانستی باسی ئەم که‌له‌زانیاه‌ ده‌کات، سەردێری باسه‌که‌ی به‌مجۆره‌ دەنوسیت: ”ئەو زانیاه‌ی هەزار سال ژیاوه‌!“ سەدان و هەزاران نمونە‌ی هاوشیوه‌ی ئەمانه‌ هەموویان شاگردی قوتابخانه‌که‌ی پێغه‌مبەر (عَلَيْهِ أَفْ صَلَاةٌ وَسَّلَامٌ) بوون.

بە‌لام نایا بۆچی لای ئێمه‌ ئەم مرؤفه‌ مەزنانه‌ نەبێنراون و تاوه‌کو ئەمرؤش زۆرکەس نایانناسیت؟ نەبێننی ئەمانه‌ بیج ناگاییه‌ له‌ رپوی هەسته‌وه. له‌ خۆرناوا ئەو جۆره‌ که‌سایه‌تیانە هەمیشه‌ له‌بەرچاوان. چونکه‌ ئەمانه‌ له‌وی چەند گردیکن له‌چاو سارادا رۆشتوون به‌ حەوادا. ئەگەر زۆر بە‌رزیش نەبن چاو هەر دەیانبینت. له‌ بەرامبەردا، لای ئێمه‌ لوتکه‌ و بەرزاییه‌کان له‌ زۆریدا زنجیره‌ زنجیره‌ و له‌په‌نا یه‌کدا ریزیان به‌ستوه. نەپتورانیان وای کردوه‌ نەناسرتن. واته‌ ئەوان وه‌ک کۆمه‌له‌ لوتکه‌یه‌ک وه‌هان که‌ به‌ تەنیشته‌ یه‌که‌وه‌ بن، له‌نیوانیاندا ده‌شت و شیو نییه‌ تاکو دەرکه‌ون و بناسرتنه‌وه.

که‌ دێینه‌ سەر باسی خۆشمان، دیاره‌ ئێمه‌ بیج وه‌فاییمان نواند بۆیه‌ وا گیرۆده‌ی ئەم حاله‌ بووین. نەماتتوانی مافی ته‌واوته‌ی ئەو شاکارانه‌ بدین. له‌و کاته‌دا که‌ خۆرناوا به‌مانه‌وه‌ راپه‌رپینی زانستیی (پزینسانس)ی خۆی بە‌رپاکرد، ئێمه‌

نەمانتوانى لە داوى ھەندىك شتى پۈرپۈچ خۇمان پزگار بکەين. ھەلە لە ئىمەدايە نەك لە پىتشىنانماندا. ئەوانە ھەلەن كە وەك مىراتخۆر كەوتن بەسەر ئەو مىراتەدا. ھەلە لەوانەدايە كە لەناو دەريادان و نرخ و بەھای دەريا نازانن. ديارە ئەو ئەو تەنيا ماسىيەكانن كە لە دەريادا دژين و نازانن دەريا چيە!

۲. پالەوانانى جيھانى رۆح

ويلايەت رەھەندى پىغەمبەريە كەيەتى لە پلەى دووھەمدا.. لە مەيدانى وىلايەتدا كەسانى وەھای پىنگەياندووە و لەو دەرگايەو كە كر دوويەتيەو بە چەشنيك بەرھو ئەوجى كەمالەت بەرزى كر دوونەتەو، تياياندايە دەليت: ”ئەگەر پەردەى غەيبيش لابدرت يەقنىم زياد ناكات.“ ھەشيانە لايەنە نەيتىيەكانى قورنان و سوننەت شيتەل دەكات و لە ھيما رازناميزەكانى نەخش دەچنيت...

ئەو قەسیدەى ”جەلجەلوتیە“، ئەو ”نەج البلاغە“، ئەو ”مشوي“ و ”فتوح الغیب“ و ”الفصوص“ و ”الفتوحات المکیة“.

ئەدیسۆن لە یەكێك لەو پۇژانیدا كە ھەستى ئەمەكدارى لە ناخیدا دەبزویت، قەسیدەكى لەمجۆرە دەكات: ”لە كتیبى ”الفتوحات المکیة“ى موحیەدین عەرەبیدا ئەو رینگەیم دیتەو كە منى گەياندە كارەبا.“ پەراوى الفتوحات المکیة كە ئیستا لەبەردەستماندايە پریەتى لە نەيتى.. ئەگەرچى ھەلینجانى كارەبا و ئەلەكترۆن و گلۆبى كارەبا لە دەرپرینىكى رازناميزى قورنانەو لە چەند خالىكەو كەوتییتە بەر رەخنەش، بەلام من پیموايە رەخنەگرتن لە پروداوێك كە تەئویلەكەى ئاشكرا بوو، ھەولێكى خۆیستانەيە. مرۆف دەتوانیت لە رینگەى وىلايەت یان لە رینگەى تۆزینەو لەناو تاقیگە زانستیيەكان و ناوئەندەكانى لىكۆلینەو دا بگات بە دۆزینەوى چەندین نەيتى. جا ئەگەر ئیمە لەمەوپیش ئەمان توانییت یان ئیستا ئەتوانین بگەین بەو نەيتىيانە، ديارە ئەو دەگەرپتەو بۆ ئەو كە ئیمە

۱. علی القاری المسنوع ص ۱۴۹.

له بیرکردنه‌وهی لۆژیکیانه‌دا هه‌زار و که‌ساسین، د‌لمان لاوازه و له بریار و لیبرانه‌کانیشماندا کۆله‌وار و په‌ستین. ده‌رکی ئیمه‌ کۆتایه‌ له ناست تیگه‌یشتن له به‌ره‌م و شا‌کاره‌کانی که‌سانتیک‌کی وه‌ک نی‌بن عه‌ره‌بی و مه‌ولانای پ‌رۆمی و نی‌مامی په‌هبانی و به‌دی‌عوززه‌مان، که نه‌مانه‌ کۆمه‌له‌ قامه‌تیک‌ن پ‌یش سه‌رده‌مه‌کانی خ‌ویان که‌وتوون، چ‌ جای نه‌وه‌ی ده‌رک به‌ گه‌وره‌یی که‌سایه‌تییه‌کانیان بکه‌ین. که نه‌مه‌ وا بی‌ت، ده‌ی نی‌تر چ‌ۆن له شاه‌ی نه‌قشه‌ندی یان مه‌عروف‌ی که‌رخ‌ی یان شاه‌لی یان شیخی گه‌یلانی و حه‌ررانی تیده‌گه‌ین؟

با نه‌وه‌ش بزانی‌ن که هه‌موو نه‌وانه‌ جگه‌ له‌وه‌ی شا‌گرد و قوتابی قوتابخانه‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ر بن چ‌ی تر نه‌بوون. راسته‌ نه‌وان له‌چاو ئیمه‌دا بلیمه‌ت بوون، به‌لام له‌چاو مه‌درسه‌که‌ی حه‌زره‌تا ته‌نها ده‌سته‌یه‌ک شا‌گردن - گیانم فیدای نه‌و شا‌گردانه بی‌- نه‌وان شه‌یدایانی نوور بوون و به‌ده‌وری نووری نبووه‌تا ببوونه په‌روانه. خ‌ۆ نه‌گه‌ر چ‌اریان به‌سه‌ر جیهانی غه‌یبدا کرایته‌وه (نی‌مام سیوطی) ده‌فه‌رمو‌ت: ”من له ژیانمدا به‌ بیداری نه‌ک له‌ خه‌وندا بیست و هه‌شت جار حه‌زره‌تی محه‌مه‌دم بینیه‌وه.“ نه‌وا له‌ سایه‌ی نه‌و شتانه‌وه‌ بووه‌ که له‌و سه‌روه‌وه‌ فیزیوون.. نه‌گه‌ر به‌ره‌و پ‌رۆشنایی که‌وتبینه‌ باله‌ فرکه‌، نه‌وا به‌ه‌ۆی ه‌یزی کیشمه‌ندی نه‌وه‌وه‌ بووه‌.

ئیمه‌ به‌ندکر‌او‌ی زیندانی س‌ج په‌هه‌ندیی مه‌کان و په‌هه‌نده‌ پ‌یژه‌یه‌که‌ی ترین که‌ زه‌مانه‌. به‌لام نه‌وان مه‌ودا‌کانی مه‌کان و زه‌مانیان به‌زاندووه‌ و له‌ مه‌ودایه‌کی تردا په‌نگه‌ هه‌موو پ‌رۆژیک‌ پ‌رویه‌پ‌وو و نه‌ژنۆ به‌ نه‌ژنۆ له‌گه‌ل پی‌غه‌مبه‌ری خوا ژیا‌بن..! ته‌نانه‌ت یه‌ک‌یک‌ له‌وانه‌ ده‌لیت: ”نه‌گه‌ر بۆ ته‌نیا ساتیک‌یش به‌ دیداری شادنه‌بم له‌ناوده‌چم. چونکه‌ هه‌موو بوونی خ‌ۆم به‌ قه‌رزاریاری نه‌و ده‌زانم، وه‌ک چ‌ۆن گوله‌به‌پ‌رۆژه‌ کرانه‌وه‌ و داخ‌رانی وابه‌سته‌ی هه‌له‌هاتن و ناوابوونی خ‌ۆره‌، منیش به‌ هه‌مان شیوه‌ ژیا‌نم وابه‌سته‌ی شو‌ت‌نکه‌وتن و ته‌ماشاکردنی نه‌وه‌. هه‌رکات نه‌و له‌ دل‌مدا ناوابی‌ت، منیش کۆتایم د‌یت و نامینم.“

١. نجفی، جامع‌الکرامات‌الأولیاء ٢/١٥٨.

ئەوانە قوتابى پىغەمبەر بوون، بە كۆمەكى خوا لە داھاتووشدا نمونەى ئەوان
ھەلدەكەوتتەو. وىلايەت مەيدانى من نىيە. خۆ گەر بىرارىيەت لە بەزمى ئەولىادا
شتىك بىم، ئەوا "قطمىر"يانم.. يان تەنيا ھەيرانىكى ئەو دونىيەم. بە ئىزنى خوا
لە داھاتودا لە ساىەى كۆمەلە بىداربوونەوھەيكى تايبەتيدا، زۆر چاۋ بەسەر
حەقىقەتدا دەرگرتنەو و قسەكانى بەندەش پشتراست دەكەنەو.

پىغەمبەرمان ھەزرەتى محەممەد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ھىندە رابەرىكى مەزنە،
ئەوھتا شاگردەكانى پىش ھەموو ئەوانە كەوتوون كە لە رۆژگارى ئەمىرۆماندا
بەناۋى رۇھىيەت ناسى و يەكبوون لە گەل ۋەزى گەردوونىدا بەرگى رابەريان
پۆشيوو و لە بازەنى بەتالدا دەسووپنەو. ئەگەر پىشھاتەكان بەمجۆرە لەسەر
رەوتى سروشتى خۇيان بەردەوام بىن، ئەوا ھەر لە ئىستاو دەتوانىن بلىين: "دونىاي
ئائىندە دونىاي ھەزرەتى محەممەدە (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). " بەلى، موھىدەين ئىيىن
عەرەبى ئەمىرۆ ئەوئندە خۇرئاۋاى سەرسام كىدو، تەنيا لە ئەلمانىا ھەزاران
كەسى بە رەچەلەك ئەلمانى لە ساىەى ئەو رۇوناكىيەو كە موھىدەينى ئىيىن
عەرەبى و ھاۋىنەكانى پەخشىيان كىدو، دەلىن: "مۇھىدە رسول اللہ." جا ئەگەر
لە جىيەكدا شىخ عبدولقادىر گەيلانى يان مەولانا جەلالەدەينى رۇمى يان
نىمامى رەببىنى يان بەدەعووزەمان سەئىدى نوورسى بتوانن دلان بەرەو ھەزرەتى
محەممەد ۋەربچەرخىتن، ئەوا ئەمە لە ساىەى ئەو ھىزە پىرۆزەوھە كە بە تەۋاۋى
مانا تايبەتە بە رابەر و مامۇستاكەيان.

مەولاناي رۇمى مەرۇفنىكى مەزنە. (ئەگەرچى ھەندىك سەبارەت بەو زىادەرۇمى
دەكەن و دىخەنە مەنزلى سەرۋەرمان!) مەولانا يەككىكە لەو قامەتە بالا خاۋەن
دانستانەى كە بەرەو دونىاي جاۋىدانى چارۆكەى ھەلداۋە و ناشناى جىھانى
مەلەكوت بوو. نوئەرى بىھاۋتاي عشق و نالە و ھەژان و خاۋىستىيە.. بە يەككىك
لە گەۋرەترىنى ئەو كەسانە دادەنرىت كە شىۋازى نمونەھىتائەو و گىرپانەۋى
چىرۆكى داھىناۋە بۇ گەيشتن بە حەقىقەتى رەھا. لە ھەمان كاتىشدا يەككىكە لە
پىشەنگەكانى پەيىف و بەيان. شارەزاىان دەلىن يەككىكىش لە عەسا سىحرىيەكان

به‌دهستی شه‌وه بووه و هرکچی چوویته هرته‌که‌یه‌وه له ناست شه فسوونه‌که‌یدا
سه‌راسیمه بووه.

۳. به‌هره‌دارانی ره‌وانیژی

پنجه‌مبه‌ری خوا شاهی ره‌وانیژیانی عه‌ره‌ب و شاهه‌نشای ره‌وانگۆیانی
عه‌جه‌مه.

له‌م مه‌یدانه‌شدا پری دنیا‌یه‌ک شایه‌تی هه‌یه. هر له‌حه‌سسانی کوری ثابت
و که‌عبی کوری مالیک و عه‌بدو‌ل‌لای کوری ره‌واحه‌وه بیگره، تا ده‌گاته که‌عبی
کوری زوهه‌یری کوری شه‌بو سه‌لما و له‌بید و خه‌نسای کچی زوهه‌یره. شه‌وجا
له‌وانیشه‌وه بو شه‌دبیه‌کانی سه‌رده‌می شه‌موی و عه‌ببایی و سه‌لجوقی و سه‌رجه‌م
شه‌و ویزه‌وان و شاسوارانه‌ی مه‌یدانی به‌لاغه‌ت که‌به‌دریژی میژوو هه‌لکه‌وتون،
هر هه‌موویان په‌یفه‌کانیان به‌وته و په‌یامه‌که‌ی شه‌و ده‌رپرپوه و که‌مه‌ترخه‌مییان
نه‌واندوه له‌به‌گه‌وره پراگرتنیدا. نه‌خاسمه شاعیره‌کانی نیران...

حه‌یدهر بامماد ده‌گیزیته‌وه که‌پوژیکی گۆته‌ی شاعیری شه‌لمانی به‌شازاده
مۆیله‌ر ده‌لیت: "له‌میژووی نیسه‌لامدا، به‌تایبه‌ت له‌و سه‌رده‌مانه‌دا که‌عه‌ببایی
و سه‌لجوقی و نیرانییه‌کان حوکمیان کردوه، ده‌بینین چه‌نده‌ها شاعیری دیار و
مه‌زن له‌نیراندا هه‌لکه‌وتوه. که‌چی له‌جیهانی نیسه‌لامیدا ته‌نها چوار پینجیکیان
په‌سه‌ندکران."

گۆته، شه‌و ویزه‌وانه ناوداره‌ی که‌به‌شاکاره رۆمانی "فاوست" له‌شه‌دبیه‌ی
شه‌لمانیدا ده‌رگای سه‌رده‌مه‌یکی نوئی کردوه‌ته‌وه، ده‌لیت: "له‌ولاتی نیراندا چه‌ندین
شه‌دبیه‌ی به‌رز و بلیمه‌ت هه‌لکه‌وتون، به‌لام جیهانی نیسه‌لامی ته‌نها بایه‌خی به
پینجیان داوه که‌شه‌مانه‌ن: مه‌ولانا جه‌لاله‌دینی رۆمی، حافیز، فیره‌دوسی، شه‌نوه‌ری
و نیه‌زامی. جگه‌له‌مانه‌ش شه‌وانی تریان فه‌رامۆش کردوه، واته‌به‌شاعیریان

دانانین. له نیتو نهوانه دا که نهوان فراموښیان کردوون نه دیبې وایان تېدايه من ناتوانم ناوېش بکه م به ده ستیاندا.“

با له م سهرسورپمانه دا بمینینه وه! سهرنج بدن، نیمه به ته غار ستایش و سه نای کڅ ده کهین و وهك بالون فویان تېده کهین و گوره یان ده کهین، له ولاشوه کیمان فراموش کردووه و پېیان نامو و بیگانین!

جا نه گهر نمان زانیوه با بیزانین: هیچ نه دیبیکې خورتاوايي نییه لاسایی حافیزی شیرازی نه کردیته وه. هه موو نه و نه دیبانه، سا عه رب بن یان عه جه م، هه موویان له قوتابیانی قوتابخانه کهی پیغه مبهرن و نه و اتایانه یان به کاره یتاوه که له و قوتابخانه یوه فیروبون.

له راستیدا گه لیک شتی تر مابوون عه رزتانی بکه م.. به لام له بهر نه وه ی سهرتان نه نیشتیم به ونده ده ست هه لده گرم؛ چونکه هیشتا دنیا به ک شت ماوه سه به رت به و سه روه ره باسی بکه م...